

•

Li ser felsefeya ramyarîyê

•

Abdusamet Yîgît

Li ser felsefeya ramyarîyê

Weşanên SORAN e

çîrîya 2014

Edîtor : Zeynel Abidîn Han

Berpirsiyariya Redaksiyonê: Zagros Baran

Grafîk û Design : Gazîn Han

email: han-grafik@hotmail.de

<https://www.facebook.com/kovaraxwenas>

Çap û Grêdan : Concept Medienhaus GmbH

Bülöwstr. 56-57 10783 Berlîn

ISBN 978-3-940997-34-6

Li ser felsefeya ramyarîyê

Ramyarî weke gotineka ku wê di nava civake kurd de û di zimanê kurdî de wê xwediye dîrokek pirr kevn bê. Di kurdî de ramyarî dihê wateya 'ramana rêzanîyê' û ankû 'ramana rêveberîyê'. Di aslê xwe de gotina ku wê di jîyanê de wê biawayekî hesanî wê karibê wê bi xwe re wê werênê li ser ziman wê 'rêzanî' bê. Rêzanî jî di kurdî de dihê wateya 'yê pêşeng', 'pêşeng', 'yê rê şandî dide', 'rê nişandan' û hwd a. Di vê çerçoveyê de wê xwediye wateyekê bê. Di rewşa rêzanîyê de wê, rastîya rêveberîyê û dîroka wê bi hebûna civakê, dîrok, felsefe û aqilê wê yê rêveberîkî re wê were li ser ziman. Beremberê gotina gotina ramyarîyê wê gotina 'sîyesetê' bê. Her wusa, li vir, gotina ramyarîyê wê weke gotineka ku wê di vê çerçoveyê de wê rastîyeka rêveberî a bi ku ew hafî bi rêve birin re wê, bi xwe re wê werênê li ser ziman. Bi wê re jî mirov, divê ku vê yekê wê werênê li ser ziman ku rengê rêzanîya ku bi gotina ramyarîyê re heta roja me, ew dihê salixkirin, wê li ser encamên felsefeyê ên pêzawerîkî re wê were hanîn li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de wê, li ser dîyarde û rastîyên jîyanî ên ku ew hena, wê xwediye rastîyeka ku ew bi xwe re wê dihênê li ser ziman bê.

Di rewşa têgîna ramyarîyê de mirov, li vir, divê ku hinekî li ser rewşa **gotinê** re wê werênê li ser ziman û bi wê re pêde herê. Ev yek, di destpêkê de wê weke pêwîstîyekê wê xwe bide dîyarkirin û hanîn li ser ziman. Di roja me de jî wê gelek rengên salixkirinê wê yên li ser wate, têgînên felsefîkî, pêşketinên civakî û hwd re wê were pêşxistin û hanîn li ser ziman. Wê di vê çerçoveyê de wê hem ev pêşveçûnên bi dîrokê û roja me re wê bi xwe re wê pêwîstî bidina nişandin ku ew rewşa salixkirina gotinê ew were kirin û hem jî rewşa têgîna gotinê bixwe bi çerçoveyek rast bo fahmkirina wê, wê pêwîstî bi wê bide nişandin.

Di çerçoveya fahmkirina rastîya wê de mirov divê ku pêşî jî gotina 'felsefeya ramyarîyê' destpê bike. Gotina felsefeya ramyarîyê, ku ew rengê salixkirina rêveberîyê bi rêgez, destûr û hwd re ew li ser wan re wê di çerçoveya rêzanîyê de ku wê rêvebir wê li gorî wê helwestê wê bide nişandin û wê werênê li ser ziman bê. Wekî din jî wê weke aliyekî din bê ku ew rewşa wê, wê weke aliyekî giring têgînî bê. Di serî de di çerçoveya felsefeya ramyarîyê de wê dîroka civakê bi hebûn û pêşveçûnên yên rêzanî re wê ew werina dîtin, şîrovekirin û hanîn li ser ziman. Piştî jî wê di çerçoveya wê de wê, bi wê rewşa wê ya çerçoveyî re wê gotin di çerçoveya wê de wê werina gotin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa têgîna gotina felsefeya ramyarîyê, wê weke gotineka ku wê di vê çerçoveyê de wê li ser aqil re wê bi felsefeyê re wê bê xwediye nerîn û fahmkirinekê. Dema ku mirov bi têgîneka felsefîkî li wê binerê, w hingî ew bê weke têgîneka felsefîkî jî wê li felsefeya ramyarîyê hatîya nerîn. Lê weke nerînekê pêşketin û hatina li ser ziman a felsefeya ramyarîyê wê di vê çerçoveyê de ku ew jî xwe û jî rewşa xwe bû weke nerînekê wê hingî ew weke têgîneka felsefîkî wê bê xwediye heman rewşa felsefîkî.

Di rewşa têgîna salixkirina gotina felsefeya ramyarîyê de wê di serî de wê rastîya civakê wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşna ku wê li ser wan re wê werê meşîn û hanîn li ser ziman bi aqilî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê ew jî wê werina şîrovekirin û fahmkirin. Wê ew jî wê di çerçoveya rastîya wan de wê bi dîyardatîya wan re wê werina fahmkirin, hanîn li ser ziman û dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka

ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest û wê fahm bike û wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa têngîna fahmkirina felsefeya ramyarîyê de wê, bi wê re wê rastîya civakê wê weke rewşeka ku wê ew di temen de wê were esasgirtin û wê ramyarî di qada wê de wê were kirin. Di vê çerçoveyê de bi têngîna teorîkî a ramyarî re jî wê civak bi hemû aliyên xwe re wê were dahûrkinin û fahmkirin. Ji mirov, keseyet, malbat, mal, zagon, destûr, rêgez û hwd bigira û heta ku wê bigirê, rewşa rêveberîyê, nêzîkatîya li wan, rewşa fahmkirina wan û rengê fahmkirina wan, rewşa rengên têngînî ku wê di çerçoveya nêzîkatî û helwestê de wê werina esasgirtin û hwd, wê hemû alî bi têngînî û rewşên fizîkî û hwd, bi hevdû re wê werina dîtin, şîrovekirin, fahmkirin û wê êdî wê ew wê werina danîn li holê. Li ser wê re wê jî wê li gorî wê gotin were afirandin û hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê têngîna ramyarîyê, wê di nava xwe de wê di vê çerçoveyê de wê têngîna 'armanç' wê ji xwe re wê kifş bike. Di vê çerçoveyê de wê armanç çi bê, armanç, parastina civakê û rastîya wê bi dîrokîya wê re bê, armanç wê parastina tenê desthilatdarîya xwe ya li ser serê rêveberîyê bê û hwd, wê di çi rewşê de wê armanç wê were kifşkirin, wê ew jî wê di vê çerçoveyê de wê weke pêwîstîyeka rêveberî û rêzanî wê were pêxistin. Her wusa, li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa rêzanîyê, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşekê wê xwe bide diyarkirin di nava rewşa rêvebirina civakê û rewşa jîyane wê de.

Em li vir, divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê di vê çerçoveyê de ev çerçoveya ku me bahse wê kir, wê têngîna gotina felsefeya ramyarîyê, wê ew weke mijarên wê yên ku ew wan hilde li dest û wan fahm bike, bide ravakirin di nava civakê de û bide domandin bi parastin û hanîna li ser ziman re. Di serî de wê rewşa têngîna parastina rewşa civakê de wê rastîya civakê wê di serî de wê were dîtin û fahmkirin û hanîn li ser ziman. Ev jî wê bi xwe re wê rengêkî jîyanî, keseyetîyê, nirx, rewş, rewîst, nêzîkatî û hwd ku wê di çerçoveya wan de wê helwest were nîşandin û gotin were gotin bê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî di wê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman ku ev rengên ku me hanîna li ser ziman û bahse wan kir, wê bi têngînî û aqilî wê çerçoveyekê wê bi xwe re û bi hebûna xwe re wê biafirênin. Ev çerçova, wê di nava wê de wê rêvebirina rêzanî, pergale dadê, û hwd, wê rewşên pergali ên navendî ku wê ji temen ve wê hevdû temem bikin û wê temen çerçoveya nêzîkatîya rêveberîyê wê biafirênin bin.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa têngîna fahmkirina gotina felsefeya ramyarîyê de wê, çerçoveya civakî, bi hemû rewş, sazî û sazûmanî, dîrok û kevneşopî û hwd, wê fahmkirina wan wê bi hizirkî wê bibê. Wê werina hanîn li ser ziman. Her wusa, bi wê re jî wê hertimî dem bi dem ew çawa jîya ya û jîyane xwe domandîya, di her demê de ew civak bi wê re bûya xwedîyê rengêkî çawa ê rêvebirinê bi jîyane xwe re û hwd, wê ew hemû jî wê weme mijarna ku mirov li vir divê ku wan hilde li dest, werênê li ser ziman û fahm bike bê.

Di rewşa fahmkirina hebûna civakê, bi rewşên wê yên jîyanî, mejû, dîrok û nirxên wê re wê mijarna têngîna felsefîkî a ramyarîyê bin. Di vê çerçoveyê de wê hatina van rastîyan weke aqil li ser ziman, wê rastîya teorîkî a gotina ramyarîyê wê bi xwe re wê werênina li ser ziman. Bi wê re jî mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa têngîna aqilê civakî û fahmkirina wê, her wusa wê çawa nêzîkatî li wê were kirin, wê ew were fahmkirin. Di çerçoveyeka parastina hebûna civakê bi rewşên wê yên

civakî ên weke jîyanî, kevneşopî, dirok û her wusa mejûya wê ya civakî û hwd, wê ji aliyekî ve wê li ser rewşa teorîya ramyarîyê re wê têgîna aqilê civakê jî wê bi xwe re wê biafirênê û wê werênê li ser ziman. Rengê jîyane wê, ji xwe wê di vê çerçoveyê de wê weke rastî û rewşeka xêvî a civakî a bi hebûna wê re bê. Hebûna civakê, ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest, her wusa wê di vê çerçoveyê de wê ew rastîya wê, wê xwe bide diyarkirin.

Em li vir, divê ku rastîya têgîna felsefeya ramyarîyê li ser rastîya aqilî a bi jîyane civakê û fahmkirina wê ya bi civaknasîya wê re wê hildina li dest û her wusa wê jî di vê çerçoveyê de wê bi gotinên weke ku wê di ahenge wê de wê werina li ser ziman û wê ji wê re di çerçoveya rêvebirîya wê ya civakî a wê rêzaniyê re wê fahm bikin, ku mirov wan werênê li ser ziman, wê ew bi ramyarî wê weke rêvebirineka bi hişmendî a bi aqil a li gorî wê rewşa wê ya civaknasî bê. Li vir, dema ku mirov bahse rewşa civaknasîya civakî bikin, wê hertimî di nava rewşa civakê de wê li ser têgîna ramyarîya rêvebirîkî a ku wê ji xwe re wê pêxistîya û bi armanca wê re wê hertimî nakokîyên mazin wê xwe bidina diyarkirin. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê rewşê jî wê bi wê re wê fahm bike û wê hilde li dest. Kengî nakokî xwe didina diyarkirin? Kengî ku mirov li şûna ku mirov ji aliyê civaknasîyê û têgîna wê ve binerê ku mirov ji aliyê têgîna ramyarî ve li wê nerî û di wê çerçoveyê de bi rêzkarîyeka ku ew li civakê nerî û xwest ku wê civakê bigihênê reng û awayekê, wê hingî ew xwe bide diyarkirin. Di rewşa têgîna felsefeya ramyarîyê de mirov li vir, divê ku vê yekê jî wê di serî de wê fahm bike û wê werênê li ser ziman ku wê weke rewşeka nerînî a civakî bê. Mirov çawa dikarê wê di serî de wê bi jîyane civakê re wê fahm bike? Di rewşê rengê jîyane civakê û li gorî nirxên de wê, nêzîkatîya ku mirov ew da nîşandin, bi wê re mirov dikarê wê hilde li dest û fahmbike.

Têgîna gotina felsefeya ramyarîyê, di aslê xwe de wê li vir, wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê hilde li dest bê. Di serî de mijara ku wê têgîna felsefeya ramyarî wê ji xwe re wê hilde li dest, wê li ser rewş, kirin, tevger, xûy û qarakterê rêzannîyî re ku ew dikê xwe bi wê re ew xwe werênê li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de têgîna felsefeya ramyarîyê, wê bi gotinî wê xwedîyê rewşeka têgînî a ku mirov wê di jîyanê de wê li ser rewşên ku ew rûdana û ankû bûna re wê hilde li dest û fahm bike. Li vir, di aslê xwe de mijara hildana li dest a têgînî a rewşa kirinê, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya jîyane civake a zindî de wê weke kirdeyeka ku ew bi wê li pêşarojê dihizirê, wê di xwe de wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê biqasî li bersiva çûbû û ankû qawimî wê bihizirê û wê bîdiyê de wê, wilqasî jî bihemam rengê, wê li wê bersiva, *divê ku çi bibê* jî wê bihizirê û wê bike bersiva wê bide. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman û wê hilde li dest ku ew rewşa têgînîya bi rewşa pirsra 'divê ku çi bibê' re ku mirov li wê dihizirê, wê di çerçoveya hizirkirina li pêşaroja ku wê ew were, wê li wê bihizirê bê. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê, li ser rewşa dema pêş ku wê ew were û wê biqawimî jî wê, di vê çerçoveyê de wê li wê bihizirê. Ya ku wê, di çerçoveyekê têgîna felsefeya ramyarîyê, wê bi xwe re wê bigihênê 'vîzyonekê' jî wê, ev rewş û rast bê. Di vê çerçoveyê de wê li wê bihizirê ku ew di pêşarojê de wê çi bibê û ankû divê ku ew bibê.

Di vê rewşê de wê, hizirkirina li pêşarojê, wê ne bêbingeh bê. Her wusa, li vir ew jîyane civakê a ku ew xwe dide domandin li pêşarojê wê temenê wê têgîna hizirkirina li pêş jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di vê çerçoveyê de têgînên weke bi gotinên weke 'vîzyonê', teorî û têgîna dîzaynê û hwd, wê xwe li vir, wê bidina diyarkirin. Têgîna

ramyarîyê, wê dema ku ew di dewama wê de wê mirov, li wan gotin û rengên xwe hanîna li ser ziman wê bihizirê, her wusa, divê ku mirov bi wê re rastîya civake ku ew ji wê re ramyarîyê dikin û li ser rewş, jîyan, pirsgirêk û aqilê wê re ku ew xwe dihênê li ser ziman re mirov wê van aliyên civakê hemûyan bi dîrok û mejûya wê re jî wê bi wê re wê fahm bike û wê karibê wê werênê li ser ziman. Ramyarî, di vê çerçoveyê de wê, di çerçoveya wê civake ku ew bo wê û li ser navê wê dihê kirin, wê bi têgîna wê ya civakî, mejû û aqilî re wê gava xwe biavêjê û tevgera xwe bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de wê dema ku ew gotina xwe bibêjê, di serî de bi zimanê wê civakê re ku ew xwe werênê li ser ziman. Di zimanê wê civakê de xwe hanîna li ser ziman a ramyarîvanan, wê di serî de wê temenê gûharînan di wê çerçoveyê de wê bi temenê ramyarîyê re wê bidina çêkirin. Wê kevneşopî û rewşên wê yên dîrokî wê karibê bixwe re wan derxênê li têgihîştinê û her wusa bi wê re rewşa fahmkirinê a civakî wê pêşbixe. Hişmendiya civakê a di derbarê xwe û hewirdor û her wusa beşên civakê de wê di nava xwe de wê werênê li ser ziman. Ev jî wê, bi hatina xwe ya li ser ziman re wê aliyekî wê rengê aqilê wê ramyarîya ku ew dihê kirin bin û wê bi wê re wê birina rewşeka kirinîya wê ya têgînî a aqilî jî.

Bêî civakê û fahmkirina rastîya wê, ne wê ramyarî wê karibê were kirin û ne jî wê mirov karibê bêjê ku mirov ramyarîyekê civakî dike. Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku wê rastîya civakê wê dihilde li berçav bi nîrxên wê û hebûna wê re wê, hingî ew civak, wê bi rewşek ramyarî re wê têgîna xwe ya xwe rêvebirinê a rêzanî û her wusa aqilê xwe yê civakî û hwd wê bi wê re wê derxê têgihîştinê jî. Em li vir, divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê weke gotinekê wê gotina felsefeya ramyarîyê, wê weke gotineka ku wê rastîya civakê wê di van çerçoveyan de wê bi hemûyên wê yên aqilî û fîzîkî re wê hilde li dest, fahm bike û derxê li têgihîştinê. Ya ku wê temenê wê yê hebûnî û kirina wê û ankû xwe hanîna li ser ziman wê biafirênê wê ev bê. Di vê çerçoveyê de rewşa gotina felsefeya ramyarîyê, wê li ser çerçoveyek teorîkî a pîretîkî û hişmendi (teorîkî) re wê xwediyê dûalîteyek jîyanî a civakî bê. Li vir, di serî de mirov, dikarê vê jî bi wê re wê werênê li ser ziman, wê hem ast, rada û pîvana aqilê me û hem jî wê rewşa têrzanîn û ankû ne têrzanîna me, wê rengê ramyarîkirina mirov jî wê di rêzaniyê de wê xwe bide nîşandin. Aqilê civakî, li vir, em divê ku wê bibîr bixin û wê werênina li ser ziman. Aqilê civakî wê weke aqilekî giring ê ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê di himê kirina ramyarî û pêşxistina rastî, têgîna wê û hanîna wê felsefeya wê a li ser ziman de wê weke rastiyekekê wê bibînê û wê werênê li ser ziman.

Têgîna ramyarîyê, wê weke têgîneka ku mirov wê li ser têgîna wê ya bi gotinî û teorîkî re wê bi têgihîştina wê re w di çerçoveye jîyane û rengê rêzaniyê re wê hilde li dest. Her wusa, ramyarî, wê rastîya civakê bi aqil û têgihîştina wê ya dîrokî re wê di temenê xwe de wê esas bigirê. Di vê çerçoveyê de ji aliyê teorîkî ve, her wusa wê dîrok, rengê pêşketiina civakê, felsefeya wê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê temen bê. Her civak, wê xwediyê rengêkî jîyanî ê civatî bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman wê civak, wê di vê çerçoveyê de wê bi rastîyê re wê hebe. Dema ku mirov ramyarîyê li ser navê wê civakê bigirê, her wusa rengê pêşketina civakî û nîrxên wê tî bi têgînî re wê li ser aqil û rengê pêşketina wê ya dîrokî re wê were esas girtin.

Di vê çerçoveyê de bi aqil çêkirin û hanîna li ser ziman a çerçoveya wê, wê weke çerçoveya wê ya teorîkî bê. Di vê çerçoveyê de mirov, li vir, divê ku mirov di dewama

têgîna gotina felsefeya ramyarîyê de wê têgîna teorîkî bi rengê gotina teorîya ramyarîyê re wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de têgîna teorîkî a ramyarîyê ku mirov wê hilde li dest. Wê demê jî ji aliyê teorîkî ve mirov, hinekî li ser têgîna wê ya pîretîkî jî li ser wê re li wê bihizirê. Ev jî wê, were wê wateyê ku mirov têgîna teorîkî a ramyarîyê, ji aliyê wê yê teorîkî û pîretîkî û ankû kirinê ve wê bi hevdû re û cuda jî wê hilde li dest û wê bike ku wê fahm bike. Ev jî wê, weke aliyekî giring wê xwe bide diyarkirin. Têgîna teorîkî a ramyarîyê, di çerçoveya têgîna pêzawarî de wê ji jîyanê li ser rewşên rêzanî ên civakî re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê di temenê têgîna wê ya teorîkî û hwd de jî wê, ezmûnek civakî a bi dîrok, felsefîkî û aqilî û hwd, wê hebê. Di vê çerçoveyê de divê kku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku mirov, li vir dema ku têgîna teorîkî a ramyarîyê wê dihilde li dest, wê ji aliyekî ve li ser têgîna felsefeya ramyarîyê re mirov di çerçoveya rengê pêşketina wê ya bi jîyane civakê re wê divê ku wê werênê li ser ziman.

Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têgîna teorîkî a ramyarî, wê bi têgîna ramyarî a felsefîkî re wê bi aliyê wê yê teorîkî û pîretîkî re wê ew were li ser ziman. Di vê çerçoveyê de mirov, çawa divê ku wê fahm bike. Ankû aliyê wê yê teorîkî û pîretîkî bi aqil re ew hanîna li ser ziman û bi wê hanîna li ser ziman wê temenekî çawa bi aqilî wê ji kirina ramyarîyê re wê biafirê, ew jî wê weke aliyekî din ê ku mirov dikarê wê bi teybetî wê hilde li dest û wê fahm bike bê. Ev jî wê, di aslê xwe de wê weke aliyekî têgînî, dîrokî, civakî û felsefîkî a ramyarîyê a ku mirov wê di van çerçoveyan de wan dahûr bike û wan werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de têgîna ramyarîyê, her wusa, weke têgîneka ku ew di çerçoveya aqilê dahûrî de wê hertimî weke nêzîkatîyekê wê bide nîşandin, wê ji aliyê têgîna şîrovevî a têgînî ve wê weke ku wê kêmbimênê. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê wê werênê li ser ziman ku wê, civak bi jîyane xwe re ne weke robotekî ku ew li jîyanê bi çûnûhatin û jîyane re ew xwediyê rewşek jîyanî bê. Li ser wê re wê aliyê wê yên hêstî, hîsî û hwd jî wê hebin ku ew dema ku mirov di çerçoveyek pîretîze ya têgînî wan hile li dest, wê têgînên weke wijdanê û hwd, wê xwe bidina diyarkirin. Di vê çerçoveyê de ev jî wê weke aliyê jîyanî ên ku ew bi xwezayî wê pêşbikevin.

Her timî jî aliyê ya zindî ve ku mirov destpê bike û wê bike ku wê werênê li ser ziman, wê demê wê civak weke aliyê ku mirov wê destpê bike bê. Her wusa di vê çerçoveyê de wê civak, weke heyînekê wê xwediyê wê rewşê û wateyê bê. Di rewşa hebûna civakî de wê rewşa civakê, wê di vê çerçoveyê de wê bi rengê xwe yê rêzanî re wê rewşeka têgînî a felsefîkî wê bi çerçoveya jîyane civakî re wê bide diyarkirin. Li vir, em divê ku vê yekê jî wê, divê ku wê werênina li ser ziman ku wê civak, wê weke aliyekî din ê giring ê ku ew wê li ser rewş û rengên wê yên nîrxî, çandî, hûnerî, aqilî û hwd re wê hildina li dest. Ev rewş, bi rewşên wan yên jîyanî re wê rengê civakê bi rengê pêşketina wê re wê rastîya wê, wê bike ku wê bide nîşandin. Her wusa, li vir, ew rewş, wê di çerçove aqilê civakê û hebûna wê ya heyî de wê xwediyê wateyna dîrokî, felefîkî û civakî bin.

Di rewşa rastîya civakê de mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku têgîna teorîkî a ramyarî wê li ser pîretîka jîyane civakî û rewşên wê rûdana û bûyîna re wê van alîyan jî wê di nava xwe de wê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de ku mirov li ser rengê kirina ramyarîyê re wê bike ku wê werênê li ser ziman, di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê jî wê werênê li ser ziman ku wê ew aliyê civakê wê çerçoveya wê ya teorîkî jî wê

bi hebûna wê re wê biafirênin. Her wusa ev rewşên wê yên ku ew hena, di kirina ramyarîyê de wê xwediyê rewşek temenî û wateyî û ên diyarkirinê bin. Di vê çerçoveyê de wê rewşa têgîna ramyarîyê, li vir, ew rewş û têgîna çerçoveyî a ku ew bi wê rewşa xwe hanîna li ser ziman re wê rewşek rastkirinê wê di nava civakê de wê bide pêşxistin, herwusa wê bi wê re wê weke rewşek têgînî a ku wê weke encama wê kirinê bê.

Li vir, dema ku mirov bahse têgîna teorîkî a ramyarîyê bike, wê di serî de wê, hizirkirina bi wê û rengê hizirkirina wê û her wusa temenê wê yê hizrî ê dîrokî û civakî û hwd, wê bi wê re wê werê li ser ziman. Di çerçoveya felsefe û têgîna teorîkî a ramyarîyê de wê rengê sazûmana civakî û rêveberî wê, xwe bide nîşandin. Her wusa, li vir, wê bi çi rengê û hiyararşiyê û hwd wê ew xwediyê rengê heyîna rêveberî, rêzanî û sazûmanî bê, wê ew were li holê. Bi wê re wê ew wê were dîtin. Em dema ku li vir li rewşa têgîna teorîkî a ramyarîyê dihizirin, her wusa wê bi wê re wê ev rewş, wê bi têgînî û aqilî wê xwe bi wê re wê bidina diyarkirin û ankû hanîn li ser ziman.

Li vir, divê ku mirov vê yekê wê werênê li ser ziman ku felsefeya ramyarîyê, wê weke rastîyeka civakî a ku ew li jîyanê heya, wê ji xwe re wê bike weke qaşul û qalik. Wê li ser wê re wê xwe wê werênê li ser ziman. Li vir darêjka civakî a jîyanî ku ew heya, wê bi wê hiyararşiya wê ya ji binî û heta ya ser, wê xwe di vê çerçoveyê de wê bi têgînî wê bide hanîn li holê. Hiyararşî, wê di nava têgîna aqilî de wê, weke rewşeka ku ew heya wê xwe bide diyarkirin bê. Lê bi wê re mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku rewşa hiyararşiyê, wê biqasî ku ew li ser aqilê wê re hişk û qûrimî wê hebe, wê wilqasî di jîyanê de wê ne xwediyê rewşek hişk û qûrimî bê.

Em li vir, divê ku wê jî bi wê re wê werênê li ser ziman, di çerçoveya têgîna hizirkî de wê têgîna teorîkî a ramyarî, wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê weke têgîneka ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa ramyarîyê a ku ew bi pîretîkî di çerçoveya wê rengê hizirkirinê de xwe dide pêşxistin û diyarkirin, wê ew weke têgîneka serdestî a civakî bê. Di vê çerçoveyê de di rewşa hanîniya li ser ziman de wê civak, wê di nava xwe de wê, ew wê rengê wê derxê têgihîştinê. Her ku ew derxist têgihîştinê jî wê gûharînê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Wê pêşketinê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di vê çerçoveyê de ew rewşa wê ya ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest, wê di vê çerçoveyê de di çerçoveya kirina ramyarîyê, kirina gotinan û şîrovekirinan, wê di nava civakê de wê ew rewşên gûharînê wê di pîretîkiya civakê de wê xwe bide diyarkirin û pêşxistin. Li vir, wê weke encama rastîya pîretîkiya ramyarîyê wê gûharîna hebûna civakî wê xwe bide nîşandin. Li vir, di aslê xwe têkiliya di nava pîretîk û teorîkî de di çerçoveya wê gûharînê û li ser wê pîretîkê re afirîna pêşveçûnên teorîkî ên civakî û xwe dana nîşandin di qada ramyarîyê de û xwe hanîna li ser ziman û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyek têgînî a dewrûdayîmî de wê, têgînîya teorîkî û pîretîkî a ramyarîyê wê bi jîyane civakê re wê xwediyê rengê pêşketin, pêşveçûn û xwe afirandina bi demê re bê. Di rewşa fahmkirina têkiliya teorî û pîretîkê di nava rewşa pêşveçûn û têgînîya ramyarîyê de wê weke aliyekî giring ê têgînî û zanînî ê wê bixwe jî bê. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê di rewşek xwe li gorî demê bi aqilî, têgînî û teorîkî pêşxistin jî wê ev rewş wê karibê xwe bide diyarkirin. Di vê çerçoveyê û rewşê de mirov, dikarê bahse pêvajoyên pêşketina jîyane civakê û her wusa rewşa pêvajoyên kirina jîyane ramyarîyê a di wê çerçoveyê de bike. Ev jî wê weke aliyekî ku mirov di vê çerçoveyê de wê çerçoveya rewşa fahmkirina bi çerçoveya teorî û pîretîkê re wê xwe

bide dîyarkirin bê. Her wusa rewşa teorî û pîretîkê wê weke rewşek teybet a ku mirov wê li vir bi teybetî wê di çerçoveya kirina ramyarîyê, pêvajoyên wê yên kirinê, jîyane civakê û gûharînên wê yên navxweyî û hwd de wê hilde li dest.

Di rewşa fahmkirina wê rewşa aqilê civakê de wê, di vê çerçoveyê de wê li ser têngîna rêzanîyê re wê xwe bide dîyarkirin. Têngîna rêzanîyê, aliyê wê yê teorîkî ê bi têngîna teorîkî a ramyarîyê re wê di vê çerçoveyê de wê bihizir re wê li çerçoveya wê ya heyînî wê bihizirê û wê çerçoveya wê çê bike. Bi wê re wê, hemû beşên wê, li gorî rastîya wê, hilde li dest bê. Di nava rewşa jîyane civakê û xwe domandîna bi ber pêşarojê ve wê têngîna teorîkî a ramyarî wê temenekî, wê bi xwe re wê bi şenberî wê biafirênê. Temenê teorîkî ê rêzanî ku wê bingihê kirina ramyarîyê bi xwe re wê bi zihniyetî wê biafirênin, wê rewşên weke destûrên bingihînî, zagon, rêgezên jîyanî, civakî ên kevnêşopîkî û hwd bin. Di vê çerçoveyê de wê, bineterên nivîskî û hwd, wê karekî çerçoveyî ê hîmî wê bi xwe re bibînî û ankû wê bidina dîtin.

Di nava civakê de ku mirov li rewşa hebûna wê binerê, her wusa, wê li ser aqil re wê, rengê jîyane wê, wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa civak, di nava xwe de wê, di çerçoveya xwe baş hîskirinê û li gorî wê xwe baş hîskirinê hizirkirinê û hwd, wê bi xwe re wê di dewama hevdû de wê pêşbikevin. Aliyê civakê ê ku mirov di vê çerçoveyê de wan li ser şîroveyên nîrxî û darazî re wan hilde li dest, wê bi şîroveyî wê werina li ser ziman. Di rewşa dahûrkirina û hildana li dest a diyardeyên rewşî ên civakî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek heyînî a ew bi wê têngîna wê re werina li ser ziman bin. Têngîna dahûrî(analîz)yê, dema ku ew tevî rengê şîrovekirina ramyarîyê û kifşkirina aqilê wê hatkirin, wê hingî wê weke ku ew ji aliyekî ve wê ji reng û heyîna xwe ya rengî a şîrove a weke darazîyê û hwd wê were dûrkin. Di vê çerçoveyê de têngînen weke wijdan û hwd, wê weke ku wê dervî wêneyê wê bimênin. Di kirina ramyarîyê de wê, ne wusa kifşkar bin. Lê di aslê xwe de wê, ev rewşên têngînî ên weke wijdanê û hwd, wê rengê mirovatî û pêşketina mirov wê bidina dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku ew rewş dervî rewşa aqilê ku ew dide kifşkirin ku ew girt, wê hingî mirov û ankû rêveberî, wê ne bi mirovatîya xwe wê serdest bê, lê wê tenê bi rengê ku ew hizir dike ku ew bi çi rengê bê, wê bi wê êdî wê serdest bê.

Têngîna felsefîkî a ramyarîyê, wê cewher, hîm û nîrxîtîya rêveberîyê û ankû desthilatdarîyê ku ew çawa ya, wê ew wan jî wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Lê di vê çerçoveyê de di têngînen ku ew tenê navenda wan li ser têngînek desthilatdarî û ankû rêveberî avaya, wê di vê çerçoveyê de wê ew werina esas girtin bin. Ev rengê hizirikirinê ku wê vajî rastîya civakê jî wê, di cihê xwe de wê karibê xwe bide dîyarkirin, wê weke aliyekî ku mirov di vê çerçoveyê de wê jî bike ku wê fahm bike bê. Têngîna felsefîkî, wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê, weke aliyekî ku mirov wê weke mijareka ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest bê. Têngîna felsefeyê a ramyarîyê, wê mijarên civakî ên ku wê ew bi rewşa ramyarî û ankû ya rêzanî re wê ew wê werina hildan li dest, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya jîyane civakê de wê di nava rewş, têkilî û nêzîkatîyek makul de wê ew wê werina hanî li ser ziman. Di nava civakekê de wê hemû beş û diyardeyên wê yên heyînî ku ew hebûna wê diafirênin, wê bi hevdû re bi têkilîyê heyînî a civakî re wê bi hevdû ve girêdayî bin. Ev jî wê, di vê çerçoveyê de wê, di çerçoveya têngîna felsefîkî de wê di nava vê rewşa têkilî û girêdanîya bi hevdû ve de wê çawa bandûrîyek wan bi rêya wan têkilî û girêdanîya bi hevdû re wê li hevdû wê hebê, wê ew jî wê ji aliyekî ve wê, weke mijareka ku mirov wê hilde li dest bê.

Di nava rewşa têkiliyê û girêdanîya navxweyî û ya ne navxweyî a ku ew rastarast û ne rastarast wê karibê bandûrekê li hevdû bike, wê di vê çerçoveyê de wê çawa bandûrê li jîyan û pêşketina civakê bike û hwd, wê ew jî wê bi jîyane civakê re wê weke mijarekê ku ew were hildan li dest bê. Di çerçoveya têngîna felsefeyê de mirov divê ku mirov li wê jî bihizirê û wê bi awayekî baş fahm bike ku wê rewşa aqilîya civakî wê, di vê çerçoveyê de wê li ser rewşên ku ew di nava wê de wê bi têkiliyên wê yn navxweyî û hwd re wê hilde li dest û wê fahm bike. Li vir, mijare jîyanê, mirov, têkiliyên nava mirov û hwd, wê weke mijarna ku wê têngîna felsefîkî a ramyarî wê li ser wan bihizirê û wê wan bike ku fahm bike û bide fahm kirin jî bê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa wê, wê weke rewşek teybet a ku mirov wê li ser felsefe û aqilê felsefeyê re ku mirov wê fahm bike bê.

Weke mijareka din jî mirov dikarê di çerçoveya têngîna felsefeyî de wê hilde li dest wê ew bê ku wê di nava sazûmana desthilatdarî û jîyane civakî de wê sazîyên ku ew di nava jîyanê bo rêveberîya desthilatdarîyê û jîyane civakê bo pêwîstîyên wê ku ew bi wan re ew werênê li ser ziman û hwd, di afirîn, pêşxistin û pêşxistina keseyetîya wan ya sazûmanî û sazîyî û hwd de jî wê, di vê çerçoveyê de wê çawa ew werina li ser ziman û hwd, wê li ser wê bisekinê. Di vê çerçoveyê de wê biqasî fahmkirina wan, rewşa fahmkirina afirîna wan, erk û berpirsîyarîya wan û rengê ku ew bi wê xwe pêşbixin de wê, têngîna felsefîkî a ramyarî wê di çerçoveyek afrîner û fahmker de wê xwediyê weyn û erkûberpirsîyarîyekê bê.

Gotîna têngîna felsefeya ramyarîyê, wê çerçoveya têngîna welatîyê wê bi xwe re wê weke ku wê dênê li holê. Lê li vir, di vê çerçoveyê de ku mirov li wê bihizirê, mirov wê çawa wê hilde li dest û wê fahm bike. Her wusa, têngîna dadî, maf û azadiyê, mirov wan çawa li vir, dikarê wê hilde li dest? Di sedsale me ya ku em di wê de dijî de wê, pîrsgirêka herî mazina destûrên welatî û ramyarîya wan jî wê ew bê. Her wusa wê çawa wê xwe bijîn û bidîna jîyandin, wê weke armancên desthilatdarîyên welatî ku wê ew li ser hebûna xalkan re jî wê were dîtin bê. Di vê çerçoveyê de desthilatdarîyên welatî ku ew bo ku ew hebûna xwe bi kontrolkirina hebûna xalkan re bidîna domandin, wê li ser rewşên xwe yên destûrî, zagonî û hwd re wê hertimî şer û pevçûnek wan ya servekirî û sergirtî wê bi xalkên ku ew di nava sînorê wan de wê hebe. Li vir, di çerçoveya sîrovekirina felsefeyên ramyarîyê ên roja me de wê ev rewş, wê di çerçoveya hebûna desthilatdarîyan û hebûna wan de wê, xwediyê pîrsgirêkek xwe ya mazin a têngînê bê. Di aslê xwe de ev rewş weke bi dahûr û sîrovekirinê re ku wê temenê xwe wê bi wê re wê werênina li ser ziman, wê weke rewşeka ku wê di temenê hemû pîrsgirêkên jî bê. Her wusa, di çerçoveya gotineka 'meşrûtiyê' a ku ew ji aliyê pirranîya sazî û mirovan ve ku ew hatîya herêkirin û ankû bi zora desthilatdarîyê ew hatîya dayîn herê kirin, wê weke temenê wê têngîna meşrûtiyê wê werê dîtin. Di aslê xwe de mirov, di vê rastîyê bi encam û rengên ramyarîya vê serdemê re wê bike berlêpîrsînê de. Li vir, em dema ku tenê têngîna meşrûtiyê û hwd temenê wê li ser xwe dana herêkirinê û ankû bi zorê xwe dana herêkirinê wê bîna rûnandin, wê çaxê, mirov dikarê rengê gotinê weke dad, maf û azadiyê û hwd çawa li vir wan fahm bikin?

Li vir, di serî de ev rewşên weke yên 'meşrûtiyê' û her wusa pîrsgirêka wê ya bi dad, maf û azadiyê re ku wê li ser rewşa têngîn û aqilê welatî re wê xwe bide dîyarkirin, wê weke rewşeka ku mirov wê dikarê bi teybetî wê hilde li dest û wê fahm bike bê.

Her 'meşrûti' û ankû 'meşrûbûn' wê bi tememî wê ji aliyê dad, maf û azadiyê û her wusa dana herêkirin û hwd ve wê ne meşrûti bê. Mirov, nikarê wê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman. Di roja me de wê, çendî ku wê di çerçoveya têtînek' demokratîkî' de wê bahse rewşa rewşa bijartinê û hwd wê werêkirin û wê weke ku wê li gorî ku ev gotin ku wê bi wê re wê were salixkirin û wê bê gotin ku 'rêveberîya gel' û hwd jî lê wê ev di rastîyê de wê ne li gorî wê xwediyê kifşkirineka ji temen ve bê. Wê ji serî ve wê bi desthilatdariyê û gotinên wê re wê ji serî ve wê xwediyê regekî kifşkirinê bê. Yanî weke ku ew di hê salixkirin bi vê gotina demokratîk' re çendî ku ew di hê hanîn li ser ziman bi vê rengê jî lê wê, vajî wê têtînek wê bi rengê wê re wê bê dayîn jînkirin. Tenê jî ew rengê gotinê ê rast jî wê, ji wê ya nerast ku ew di bin navê de di hê jînkirin jî wê, weke maskeyekê wê li holê bimênê.

Emê van mijaran li jêr bi berfirehî li ser wan bisekin in. Lê li vir, weke ku em di çerçoveya destpêka mijarê de divê ku têtîna gotinê a ramyarîyê wê bi rastîyên wê yên wateyî û hwd re wê pêşî fahm bikin. Ev, weke aliyekî giring ê ku mirov, divê ku wê pêşî wê bike ku wê fahm bike û li ser wê bisekinê. Têtîna felsefeya ramyarîyê, wê di serî de wê bi rengên xweyê bi wateyî ên li ser gotinan re wê xwediyê rewşek teybet a ku mirov wê bi teybetî wê bike ku wê fahm bike bê. Di rewşa fahmkirina têtîna ramyarîyê de wê rastîya wê ya wateyî wê xwe ji gelek aliyên ve wê bide fahmkirin. Di çerçoveya têtîna wateyê de wê fahmkirina ku mirov wê dike ku wê têtîgihê û bigihijê wateya wê, wê li ser wê re wê têtînek di derbarê civakê wê weke ku wê bi mirov re wê biafirê. Lê di aslê xwe de wê di çerçoveya nerîneka bîrdozîkî de salixkirina civakê wê bi wê re wê xwe bide dîyarîkirin. Weke ku emê li jêr li ser wateya gotina '**zanista ramyarîyê**' bisekinin û emê ji wê fahmbikin ku wê çawa rengên têtînî û têtîliya wan ya bi hevdu re wê pêşbikevin û wê di çerçoveyekê de aqilekî ku ew civakê bi awa û dîzayn bike wê were pêşxistin, mirov wê bi wê re wê ji vê aliyê rewşa fahmkirina rastîya civakê, wê di vê çerçoveya fahmkirina rastîya civakê a di çerçoveya têtîna felsefeya ramyarîyê de jî wê têtîneka baş wê bide me.

Em di çerçoveya rewşa rastîya têtîna ramyarî û desthilatdariyê û hebûna civakê de wê têtîna felsefeya ramyarîyê wê hildina li dest, wê ji mijarên weke civaknasiyê û heta yên derûnîyê û hwd, wê bi gelek qadên din ên felsefeyê ên ku ew heta ku digihijina ya mantiqê û hwd re wê di çerçoveyek berfireh de wê têtîne felsefîkî a ramyarîyê wê bi wan re wê were li ser ziman. Li vir, divê ku mirov mijarên weke ên dadê, maf û azadiyê û hwd jî ji bîr nekê. Ev jî wê bi gelek mijarên din ên weke yên civakî ên temen in ku em dikarin bi rewşên weke sazî, malbat û keseyetîyan û hwd re wê werênina li ser ziman, wê bi wan re wê werê hanîn li ser ziman. Çerçoveya ramyarîyê, wê di nava wê de wê bi dehan beş û rengên têtînî ên ku ew di çerçoveya rêvebirin û çekirina sehê(kontrol)ek desthilatdarî û rêvebirinîyeka di bin sehêta desthilatdariyê û hwd de wê, ku wê ji wan sîd were girtin, wê weke mijarên ku mijarên ku wê ji wan sîd were girtin bin. Her wusa, di roja me de, hanîna li ser ziman bi nivîsan di rojnemeyan de w, rengên aqilî û nivîsandin ku wê çawa bi wê, wê dîzaynkirina civak û keseyetîyê bi hevdu re di ahengekê de wê di bin sehêta çapemeniyê de wê bi wekhevîyê re wê ew were pêşxistin, wê li ser wê re wê xabetek mazin ku em dikarin, wê di çerçoveya rewşa têtînîya desthilatdariyê û politikayên wê yên rêzanî de wan hildê li dest wê bîr li holê û dîtî. Li vir, wê di rastîyê de di rewşa kirina ramyarîyê de levnekirina rewşa hanîna têtînî û wateya gotin û kirinên ku ew di jîyanê de di hê pêşxistin, wê çawa ew ji wan re

wê hêncet wê li ser aqil re wê di çerçoveya mijar, armanc, sedem û encamê de wê aqil bi ramyarîkî wê werê meşandin, wê di vê çerçoveyê de wê weke mijareka kûr a ku mirov dikarê li ser wê bisekinê bê, di çerçoveya rewşa meşandina aqil de.

Li vir, div ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têgîna felsefeya ramyarîyê, wê weke têgîneka ku wê di çerçoveya têgîna rêzanîyê a li ser jîyane civakê wê bi gelek aliyên wê re wê xwestin ku ew werê hanîn li ser ziman. Her wusa, mirov wê çawa wê rewşa meşîna rengê pêşketina jîyane civakê, wê ew wê fahm bike, wê di vê çerçoveyê de di çerçoveya fahmkirina wê xate jîyane civakî, mirov, keseyet û her wusa rengê hizirkirina mirov de wê xwe bide diyarkirin. Li vir, piştî ku têgîna felsefîkî a ramyarîyê pêşket û pê de wê, weke têgîneka serdest ku ew wê civake ku ew jî wê afirîya, wê jî xwe re wê bike temenekî ku ew xwe bi wê weke têgîneka sehêfî werênê li ser ziman. Yanî bi gotineka din, têgîna ramyarîyê bi meşandina ramyarîyê re wê, pêşî wê civake xwe wê bike bin sehêta xwe û wê li ser serê wê, wê ew bibê desthilatdar. Di rewşa fahmkirina hebûna mirov û jîyane mirov de wê, li vir, wê bi wê re jî wê xwe bide diyarkirin. Lê li vir, her wusa mirov divê ku gotinekê di vê çerçoveyê de jî wê werênê li ser ziman ku wê têgîna di hemhizrê de bûyînê, yanî bi gotineka din 'cûda hizirîn' wê weke aliyekî ku wê desthilatdarî, wê li şûna ku weke cihrengîyeka nava jîyane civatî a li ser beşên jîyane komên civakî re pêşketîya, wê weke dijberî û dijraberiyeke li hemberî xwe wê karibê wê werênê li ser ziman. Bi xwe re desthilatdarî ku ew hizra ku ew hat li ser ziman, wê weke yek dijber û dijraber wê di mejiyê xwe yê desthilatdarî de wê, rava bike û wê di wê çerçoveyê de wê herê bi ser wê de. Pirsgirêka têgîniya rêzanî a di vê warê de ku ew xwe dide diyarkirin, wê weke pirsgirêkek ramyarî wê were hildan li dest. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê çûyina bi ser wê de bibê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têgîna ramyarîya desthilatdarî wê, hebûna xwe ya ku ew wê bi rengê wê yê ku ew heya re ku ew wê herê dike re wê, bixwezê ku ew hebûna wê, jî aliyê herkesekî ve ew were herê kirin. Ti kesek, ne li dijî wê bê. Her kesek bi wê re di hemhizrê de bê. Bi wê re mirov, weke ku ew dibîne bibîne û binerê.

Ev rewşa têgîna desthilatdarî ku ew hertiştî weke xwe û li gorî xwe dixwezê, wê têgîneka tîranî ku ew di serdema me de jî di bin nav û rengna de ew weke têgînek felsefîkî a welatîyê hatiya bi destûrkirin û li gorî wê, dihê xwestin ku ew civak, hebûna jîyane xwe bide domandin û jîyan kirin.

Ku mirov li rewşa têgîna felsefîkî a ramyarîyê binerê, her wusa, mirov wê di vê çerçoveyê de wê, bi rengê jîyankirina xwe re wê weke rewşek çandî jî wê karibê bibîne û wê werênê li ser ziman. Di çerçoveyekê de wê, têgîna ramyarî û ankû weke ku em jî nava xalkê li kurdistanê wê kifş dikin, bi çandek ramyarî bi hevdû re şewîrîn' wê were pêşniyarkirin. Ev jî wê, di çerçoveyek têgînî a çandî de wê çawa pirsgirêk, wê li ser wan re bi awayekî hevbeş wê were nîqaşkirin û wê çareserî di nav wê rewşa wê ya civakî de wê, were dîtin û ew çareserî wê çawa rast, bi zanebûn û li gorî rastîya wê ya demî, civakî û felsefîkî û hwd bê, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide diyarkirin. Li vir, kirina ramyarîyê, wê bi awayekî xwezayî wê xuyên xwe bi mirov re wê çê bike. Ev jî wê di rewş û rengê çandî û hûnerî de wê xwe bide diyarkirin. Dema ku mirov bi gotineka weke 'hûnera ramyarîyê' li ser têgîna çanda wê re wê derbihênin û wê werênina li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê, wateyeka vê gotinê wê ew jî bê ku mirov, çawa wê karibê di çerçoveya aqilê wê yê ramyarî de afrîner, çalak û biaqil bê û di rewşa xwe ya aqilî de serwaxt, serdest û serwer bê, wê ew bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di vê çerçoveyê de ku mirov wê di rewşa rengê jîyane civakî de wê di çerçoveya xwe rêvebirinê û ankû bîaqilê xwe yê civakî re ku ew karibê li ser rewşên xwe bihizirê, çareserîyan xwe ji xwe re di rastîya xwe de bîafirênê, wan serdest bike û di wê çerçoveyê de ew pêşketî û serdest û serwer bê, mirov wê karibê hingî bahse têgîna çanda wê ya ramyarî a ku ew bi jîyane xwe re wê dijî, wê ew wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Em li vir, vê yek wê werênina li ser ziman ku çanda ramyarîyê, wê di çerçoveya têgîna gotina felsefeya ramyarîyê de wê weke rewşek têgînî a civakî bê. Mirov, di vê çerçoveyê de wê, rengê jîyane civakî a ku ew bi wê re di vê çerçoveyê de wê dijî, wê weke rewşa wê ya ramyarî jî wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ku em, di çerçoveya gotina têgîna felsefeya ramyarîyê de wê werênina li ser ziman, hingî jî têgînek di wê çerçoveya wê jîyanê û rengê wê yê ku ew li ser çandî, hûnerê, teorîyê û hwd re ku ew dihê li ser ziman, wê pêwîst bê.

Li vir, di dema ku mirov bahse rengê jîyane civakî kir, mirov wê di vê çerçoveyê de wê rengê jîyane wê ku ew çawa wê dijî, mirov wê bahse wê bike. Li vir, em dema ku ji serdemên dîrokî wê hildina li dest, mirov wê karibê, li ser gelek têgînên weke olî û ankû olzaniyê û hwd re wê, bi rengên weke bawerîyê û hwd re wê, li hevdu civînbûnekê wê karibê wê werênê li ser ziman. Rengê jîyan û bawerîya olzanî, wê di rengêkî û weke hevdu de hizirkirinê wê ji xwe re wê bike armanc. Di vê çerçoveyê de wê demê ku ew ji serî jî wê têgîna olzaniyê gotinek hat gotin û rastîyek vegotin, wê ew wê bi rengêkî hîyararşikî wê ji şerî û heta binî wê ji hevdu re wê were gotin. Wê herkesek wê zanibê û wê bi wê bawer bê. Di vê çerçoveyê de wê herkesek, wê di wê de wê weke ku weke wê dihizirê bê. Di vê çerçoveyê de wê ew hizir, wê bê weke hizreka girseyî a civakî. Ev rewşa bûyîna wê hizrê weke hizrek girseyî, wê karibê, bê temenê fahmkirina wê, weke hizrek meşrû jî? Li vir, bêgûman, mirov nikarê, wê bi wê rengê wê fahm bike û wê bipejirênê. Wê demê ku mirov wê wusa herê bike, wê demê, wê têgîna rastîyê wê ew were redkirin. Li vir, di çerçoveya herêkirina bi meşrûtî de wê, ya rastî û ne rastî, wê tenê weke darazakê bê. Di vê çerçoveyê de ew wê, weke têgîneka bi wê hebûna wê hizrê ve girêdayî bê. Yanî, dema ku ew hizir bû malê gelek kesan, wê ew ne rastîya wê û ne jî nerastîya wê piştrast bike. Lê dema ku weke ku ew bûya malê girseyê ku mirov wê, wusa herê bike, wê li vir girse weke pîvana rastîyê wê were herê kirin. Jîyane girseyê a di jîyanê de ew rast a. Hebûna wan rast a. Her wusa, ew wê ya ku wê li gorî xwe rast bibînin wê herê bikin. Di vê çerçoveyê de wê rewşa wê, wê were dîtîn. Lê li vir, di rewşa girseyê û têgîna wê ya bi têgîna herêkirinê û ankû meşrûtiyê û hwd, wê weke mijareka ku mirov di serî de wê hilde li dest bê. Li vir, girse, çendî bi serê xwe ya û azad a? Wê çendî ku ew karibê bêjê ku ew rast a û ankû ne rast a? Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, rastîya girseyê jî wê weke aliyekî ku mirov wê li ser wê bisekinê bê. Di serdema me de ku bûya weke hizreka rejiman a weke moda, ku ew hertimî hizrekê dihênina li ser ziman ku ti kesekî li hemberî wê tiştek nekir, wê ew weke 'rastîyekê' wê rava bikin û wê bikin ku wê werênina li ser ziman. Yan jî, dema ku li hemberî wê hizrê deng derketin wê ew wan dengan bitafîsênin û wê pêşîya wan bigrin û wê nehêlin ku ew deng derkevin, û piştre wê bibêjin ku 'wa ti deng li hemberî wê tûna ya, wê çaxê herkesekî ew pejirendiya. ' Bi vê rengê wê bikin ku ew xwe bidina herêkirin û 'meşrû' bidina nîşandin. Di vê çerçoveyê de wê bikin û bixwezin ku ew bi rêya desthilatdariyê

xwe bikina serdest. Bi rêya serdestîyê jî xwe bi rûmet bikin. Û di dewama wê de bi wê rêya rûmetê re wê hebûna desthilatdariya xwe bidina domandin.

Bêgûman li vir, rewşa desthilatdariyê ku mirov wê dihlde li dest, wê çawa wê ew wê were dîtin û fahmkirin, bi wê re wê gelek gotinên ku mirov wan karibê bibêjê wê hebin. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku têgîna weke divê ku 'desthilatdarîê xwe bisipêrê bidilîyê' wê, wê weke gotineka ku wê hertimî wê were li ser ziman, lê wê temenê wê jî wê hertimî wê nebê.

Di rewşên ku wê desthilatdar, wê xwe bikina desthilatdar de wê, di nava jîyane civakê de wê şert û mercên wê yên navxweyî, rewşa jîyane mirov, keseyet û hwd, wê li ser wan re wê bihizirin û wê bi wê re wê bixwezin ku ew ji wê sûd bigirin. Yanî, li vir, rewşên rengên zanîna keseyetîyê a têr û netêr, zayif û ne zayif û hwd, wê ew jî wê weke rewşna ku ew dema ku ew hatina kifşkirin, wê çawa ew ji wan sûd bê girtin bo ku ew xwe bikina desthilatdar û ankû destilatarîya xwe bidomênin, wê ew ji wê bê sûd vergirtin. Lê dema ku rewş ev bê, wê çaxê, çendî ku mirov bahse 'esasgirtina bidilbûnê', 'rewşa desthilatdariya ramyarî û serwerî', 'rewşa desthilatdariya ramyarî û serdestî', 'rewşa desthilatdariya ramyarî û meşrûiyet', 'rewşa desthilatdariya ramyarî û erkûberpîrsîyarîyên wê li hemberî rastîya civakê' û hwd jî wê weke gotinna ku wê, weke gotinna ku ew rast ne hatina şîrovekirin û xwandin bin wê xwe bidina diyarkirin li berçav bin. Bêgûman, rewşa ramyarî, di nava jîyane civakê de wê, rewşên weke 'kifşkirinê', 'dana kirinê do merîyetê de' û 'di sehê kirinê' de wê, weke rewşek bihêz a ku ew li ser serê civakê bê. Di vê çerçoveyê de wê, rewşa hebûna wê kifşkirin, kirina merîyetê û sehtkirinê wê çawa di destekî de wê bê girtin û hwd, wê hertimî wê bê mijare nîqaşkirinên ramyarî ên ku ew wê hertimî wê werina meşandin jî bin di nava jîyane civakê de.

Di rewşa desthilatdariyê û rewşa rêveberîna wê ya civakê de wê, beşkirinên çînî ên ku wê bi demê re wê pêşbikevin ên weke temenê rewşa civakê a aborî, temenê jîyane civakê ê civaknasî, rewşa teknik û teknolojiyê û jîyane civakê, têgînên bîrdozikî ên weke olî û ankû olzaniyê û hwd, wê xwe bidina diyarkirin. Li ser wê re ku wê temenê van rewşan wê li ser wê di çerçoveya wê rewşa civakê û rewşa parastina desthilatdariyê de wê werina pêxistin, rastkirin û dîzaynkirin wê rewşên weke beşkirinên temenî ên sazûmanî jî ên weke destûra bingihînî, rêzik û rêgeza ji hevdu cudakirina hêzan, mafê mirovan û mafûazadî, rewşa çekirina zagonan û lêpîrsîna lêhatîniya wê ya li destûran û her wusa li gorî civake navnetewî rastkirin û pêşketina civakî a navxweyî û rewşa desthilatdariyê û hwd, wê weke rewşna ku mirov wan dikarê li vir di vê çerçoveyê de wan hilde li dest bê. Di vê çerçoveya van rewşên rêgezî, destûrî û hwd de wê, rengê desthilatdariya welatî wê werê diyarkirin ku ka wê ew wê di çerçoveyek çandî, têgînî û felsefîkî a yekîti û ankû wê di çerçoveyek piranîtiyekê de bê. Bi wê re wê di çerçoveya felsefeya wê ya ramyarî de wê rengên weke bi têgînî ên bi salixkirina civakî weke xalk û ankû civakê, rengê hebûna welatîtiyê, serdestîya desthilatdarî û rengê wê, salixkirinên sazûmanî ên welêt ên navxweyî û hwd, wê werina destnîşankirin. Li vir, ev rewşên ku me bi kortasî li jor tenê hanîn li ser ziman, navê wan da û bûhûrî, wê weke mijarna têgîna felsefeya ramyarîyê ku mirov di gelek wan de mirov, bi rengên cûr bi cûr ku mirov dikarê li ser wan re bi aqil û têgînîya felsefîkî kûr bibê na. Di vê çerçoveyê de wê, ev rengên hanîna li ser ziman, wê di aslê xwe de wê ji aliyekî ve wê temenê fahmkirineka ramyarî a civakî wê bi xwe re wê bide pêxistin û destnîşankirin. Di rewşa

fahmkirina tēgîna gotina felsefeya ramyarîyê de wê di vê çerçoveyê de wê aqilekî ku ew bi gelek reng û cûreyên wê re ku mirov dikarê û ankû divê ku wê werênê li ser ziman re mirov wê rastî wê were.

Ku mirov ji kîjan aliyê ve binerê, mirov wê di çerçoveya hebûna civakê û rengên pêşketina wê ve mirov, wê gelek aliyên pêşketinî wê kifş bike. Bi teybetî, ku mirov hewl bide ku felsefeya ramyarîyê wê fahm bike, divê ku mirov di çerçoveya tēgîna civakî û pêşketina wê de wê, bi rengên pêşketina civakê, keseyet, kombûn û tēkiliyên nava komê û hwd jî wan, li vir di dewama wê de wan hilde li dest. Di rewşa pêşketinê civakî de wê rewşa keseyetîyê, tēkiliyên komî û hebûna komî, tēkiliyên wan ên li hevdû û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê werina hanîn li ser ziman.

Mîrov, li vir, divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa tēgînî a civakî de wê rewşên ku ew temenê wê rewşa wê ya civakî diafirênin, wê weke rewşna ku ew temenê wê yê tēgînî ê felsefîkî û ramyarî jî ku ew bi xwe re diafirênin bin. Sazûmana civakî û sazîyên civakî wê hertimî wê li gorî pêşveçûn û pêşketina wê, wê bîn pêşxistin. Her wusa, ev rewş, wê di çî rengê û awayê de wê bandûra li ser hebûna civakê û bi wê rre pêşveçûnê keseyetîyî û hwd, ên ku ew diafirin, wê weke aliyê ku mirov wan dikarê li vir wan hilde li dest bê. Di rewşa salixkirina tēkiliyên civakî ên navxweyî û hwd, wê li vir, wê weke rastîyeka civakî û pêşketina wê, wê bipêşxistina wan re wê temenê pêşveçûnê civakî, ramyarî û her wusa civaknasîyê jî wê biafirênin.

Di çerçoveyek sazûmanî a civakî de wê cihê mirov û rengê tavlîbûna bûna wî ya li jîyanê û her wusa temen û derfetê wê tevlîbûn û xwe pêşxistina wî a li ser keseyetîyê û rewşên ên jîyanî û hwd re wê, di vê çerçoveyê de wê weke aliyê ku mirov wan dikarê hilde li dest bê. Di rewşa tēkiliyên mirov ên bi hevdû re û rewşa pêşketina mirov û ankû weke ku ew di roja me de wê dihênina li ser ziman 'mafê xwe pêşxistinê' û hwd, wê weke aliyekî ku mirov li vir li ser wê bisekinê bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê, werênê li ser ziman ku mafê xwe pêşxistinê wê, wê weke aliyekî giring bê. Di vê çerçoveyê de wê, çawa û di çî rengê de wê xwe pêşbixe, maf, azadî û derfetên wê yên ku ew ji xwe re bibînê û ankû ji mirov re werina nîşandin, wê di vê çerçoveyê de wê weke mijareka ku mirov dikarê li ser wê bisekinê bê. Ev mijara ku mirov wê di çerçoveya mijara tēgîna dadî a maf û azadiyê de jî wê, dikarê wê werênê li ser ziman, wê weke mijareka ku ew, çendî ku ew pêşketinê nû ên jîyanî pêşbikevin, wê di çerçoveya derfetê xwe gihandina wê û temenê wê de wê li ser wê êdî wê were hizirkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê tēgîna maf û azadiyê wê, wê li vir wê ew li ser wê re wê li wê were hizirkirin.

Tēgîna felsefîkî a ramyarî di vê çerçoveyê de wê weke çerçoveyek sazûmanî wê bixwe re wê weke ku ew dênê li hoê. Li vir, tenê pêşketin, wê ne bes û têr bê. Li gorî wê pêşketin û çêkirina pêşveçûnê bi keseyetîyê re ku ew di çerçoveyek tēzranînê a li gorî demê de bê, wê bi wê re wê di çerçoveyek hevîyê û ankû ya hevdû temem kirinê de wê xwedîyê wateyê bê. Li vir, li hevdû kirin, lêhatîn, lêhanîn, levhanîn û levkirin û hwd, wê di çerçoveyê de wê di çerçoveya tēgînek hevîyê de ku wê li wê were lêgerîn bê. Di çerçoveya pêşketina di jîyanê de a ku ew bi teknîkî û hwd dibê de wê, çawa temenê wê li ser pergalên perwerdeyê û hwd re wê were pêşxistin, wê ew di çerçoveyekî ahengî û hevîyê de wê weke mijareka ku mirov li wê bihizirê bê. Li vir, mijare perwerdeyê, wê di çerçoveya jîyane civakê de wê, weke ku ew xwedîyê wê tēgîna pedagojîkî û hwd bê ku ew karibê li gorî ast, pîvan û radaya pêşketina demê ku ew karibê bersivê bide û

bi wê re temenê mirov bi zanîni ê bi pêşveçûnên ku ew bi teknîkî û hwd re bûna re ku mirov, karibê bi wan bijî bê. Têgîna çekirina temenê bi gotina derfetê û hwd re ku mirov wê dihênê li ser ziman, wê di çerçoveya têgîneka sazûmanî a civakî de ku ew, mirov li gorî wê pêşketinê xwe pêşbixe û temen û derfeta wê di vê çerçoveyê de ew li ser wê sazûmanê re ew were afirandin û hwd, wê xwediye wê wateyê bê. Her tişta ku wê di jîyane mirov de wê were bikarhanîn û ankû ku mirov dikarê wê bikarbênê û an jî kû mirov divê ku wê bikarbênê, wê weke aliyekî ku mirov divê çerçoveyê de li wê bihizirê. Di çerçoveya hîyaraşîya sazûmana civakî û hwd de wê, çawa ew temen bi pêşxistinê re wê were pêşxistin û ew derfetê ji wê sûdgirtinê wê were çekirin, wê ev wê weke mijeraka ku mirov wê hilde li dest bê.

Bêgûman, di vê çerçoveyê de wê civak bi civatî û ankû bi civakî ku ew pêş dikeve û encamên aqilê xwe yê ku ew pêş dikeve ku wan zêdetirî di jîyane xwe de ew dihênê li ser ziman û jîyane xwe li ser wan re ku ew dide domandin, wê zêdetirî wê pêwîstîyeka wê ya bi sazûmanî a gihiştina(pêşketin) li gorî wê, wê weke pêşketineka giring a ku mirov divê ku wê li girîngî li ser wê bisekinê û wê hilde li dest bê. Tevlîbûna mirov di her demê li nava jîyanê û pêşketina civakê û tişta ku mirov dikarê bi aqilî û pîretîkî li ser xwe bi tevlîkirina ji xwe ku mirov wê bide kirin, wê ev jî wê di vê çerçoveyê de wê temenê wê, êdî wê were çekirin. Sazûmana ramyarî, di vê çerçoveyê de wê, bi felsefîkî wê zêdetirî wê weke aliyekî ku ew di vê çerçoveya jîyan û pêşketina civakê û pêwîstîyên wê yên aqilî, pîretîkî û hwd de wê li ser vê rewşê bi jîyane civakê re wê li wê bihizirê û wê bike ku ew temenê wê biafirênê bê. Her wusa, di vê çerçoveyê de temenê wê, li ser çerçoveyek bi aqilî û gotinî re ku ew bi zelalî were hanîn li ser ziman û bê dayîn diyarkirin, wê di vê çerçoveyê de wê mijare sazûmana ramyarî û pergale wê bê.

Li vir, sazûmana ramyarî ku em li gorî rengê pêşveçûna wê ya bi têgînî li ser wê re ku mirov bihizirê, mirovê wê di vê çerçoveyê de wê çendî ku wê temen û çerçoveya wê tevlîbûnê bi hebûna maf ûa zadîya keseyetîyê re wê, biparêzê û pêşbixe, wê biheman rengî wê li gorî ast, rada û pîvana mirov û ankû rewşa hêza mirov a ku mirov dikarê wê bide nîşandin re wê li wê bihizirê û wê temenê wê biafirênêriya wê re wê werênê li ser ziman. Minaq, mirovekî astengdar, ku ew çendî di nava wê civakê de ew dijî û maf û azadîya wî, ew bi hemû mafên wî yên jîyanê re ku ew hatibê misogerkirin, wê di vê çerçoveyê de wê ew çawa mafê xwe pêşxistinê, di rewşa xwe de wê karibê jîyane xwe wê bide domandin û wê temenê wê bi têgînî û felsefîkî û hwd wê bê hanîn li ser ziman, ev wê jiv ê aliyê ve wê weke minaqek giring a ku mirov li ser wê bihizirê bê.

Her wusa li vir, civak, wê weke rewşeka ku ew di nava wê de wê di çerçoveya pêwîstîyên xwe yên jîyanî ên li sr aqil, pêşketin û pêşveçûnê, perwerde û hwd re wê çawa wê bê pêşxistin, wê li ser wê were sekin in. Minaq, xabet û kar û ankû pişeyê bê, ankû wê çawa karibê di rewşa pişeya xwe de wê ji xwe re temenê xabetê û xwe jîyankirinê wê pêşbixe, wê karibê bijî û wê ji wê sûd bigirê, di wê de wê pêşbikeve û hwd, wê weke aliyna ku wê di çerçoveya têkiliya civakî û mirov û ankû rewşa wan ya li hevdu hoyandî û bi hevdu ve girêdayî jî wê bi xwe re wê werênê li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê, bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê xwediye rewşeka ku mirov wê dikarê hilde li dest bê. Di encamê de pişeyê ku wê mirov bi xwe re wê pêşbixe û xabeta wê bike, wê weke kar û xabeteke nava civakê bê. Her wusa, wê ew kar û ankû xabat kirin, wê bandûra wê, di

çerçoveya kirina wê de wê ji pêşketina civakê re jî wê hebe. Li vir, mirov, dema ku hebûna civakê wê hilde li dest, wê di nava wê de wê her mirov, wê xwediyê temenekî bê. Wê ji demekê û temenekê û pê de wê karibê wê karê û ankû xabatê bike. Wê, piştire wê pîr û ankû kal bibê. Wê ew çawa bijî, di dema ku ew ciwana de wê, di çerçoveya kar û xabeta de wê, xwediyê çi mafê bê û piştire ku ew pîr û ankû kal bû, wê çawa wê xwediyê mafê bê. Ev jî wê weke aliyna ku wê di çerçoveya jîyane civakî a mirovî de ku mirov, wê li wan bihiizirê bê. Bi wê re di dewama wê de mirov dikarê vê rewşê jî wê werênê li ser ziman ku wê, di nava civakê de wê, gelek komên civakî ên bi vî rengê wê hebin, komên zayendî weke jin û mêr û zarok, mirovên xwendî û xwedî pişe, pişekar, rewşa dahêtê û hwd, wê ev hemû wê weke aliyna ku wê, di vê çerçoveyê de wê mirov li wan bihiizirê bê. Di nava jîyane de wê hertimî rewşên civaknasî ku em dikarin wan weke fektorên civaknasî jî wan bi nav bikin û werênina li ser ziman û ku wê bandûra wan li jîyane mirov wê hebe, mirov wê karibê bahse wan bike. Bi wê re fektorên derûnî, civaknasî, dadî û hwd, bi yên ramyarî û hwd re mirov dikarê wan hilde li dest. Rewşên weke fektorên dadî, derûnî, ramyarî û hwd, wê weke rewşna ku wê di çerçoveya sazûmana civakê de wê bandûra wan di jîyane mirov wê hebin. Bi rewşên fektorên dadî re wê maf û azadiya mirov wê were rojevê. Bi fektorên derûnî û hwd re wê rewşên weke yên tendûrûstiyê û hwd wê werênina li ser ziman. Bi fektorên civaknasî re wê rewşên tevlibûna mirov a li jîyanê wê werina li ser ziman. Bi fektorên ramyarî û hwd re jî wê rewşên weke yên bi sazûmana civakê re rewşa xwe hanîna li ser ziman û temenan rewşên jîyanî û hwd wê ew werina hanîn li ser ziman. Wê çerçoveya wan bi rewşa çerçoveya jîyane civakî re wê li wê were hizirkirin.

Di rewşa xwe hanîna li ser ziman de wê di çerçoveya wê sazûmana ramyarî de minaq, dema ku mirov bahse xwe hanîna li ser ziman bikin, wê di roja me de wê di nava civakê û jîyane wê de wê rewşa rêxistinên şariştanî ên ku ew weke 'partîyan' ku ew ramyarîyê li ser navê beşên civakî dikin û di wê çerçoveyê de maf û azadiya wan di çerçoveya xwe ragihandina wan de wê hem bi parêzên û hem jî wê werênina li ser ziman wê derkevina li holê. Di vê çerçoveyê de wê, di vê çerçoveyê de wê rastîya civakê bi hemû aliyên wê re wê werê hanîn li ser ziman. Wê li ser wê, wê hizir werina ragihandin. Di vê çerçoveyê de xwe pêşxistin û gihandina asteka demî a bi zanîn û pêşketina xwe ya civakî re wê di vê çerçoveyê de wê temenê wê, êdî wê were çekirin.

Di vê çerçoveyê de hanîna li ser ziman, di çerçoveya gotina felsefeya ramyarîyê de wê, ev reşwên civakî û hemû rewşên ku wê ji nû ve bi demê re diafirin û her wusa civak bi hemû raastiyên xwe yên navxweyî û hwd re ew bi salixkirina wê re wê hanîna wê ya li ser ziman wê bê kirin. Têgîna felsefîkî a ramyarî, wê weke têgîneka ku wê çawa wê civak wê di nava wê de wê were hanîn li ser ziman, wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê wateyê û pêşketina xwe bê. Her wusa, civak, wê bi ramyarîyê re wê were nûmînêrkirin. Di vê çerçoveyê de pirsgrêka nûmînêrkirina hemû beş, çîn û komên zayendî ên nava civake weke hevdu û di astek, radayek û pîvanekê de wê, rastîya ramyarîyê a civakî ku ew rastîya wê nûmînêr dikê wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê di dewama vê de vê jî wê werênê li ser ziman ku wê pirranîya pirsgrêkên civakî wê ji aliyekî ve wê rastîya ne li gorî rastîya wan û hebûna wan, bi rastî ne nûmînêrkirina wan heya.

Di nava civakê de wê di vê çerçoveyê de wê ku wê di temenê wê de wê rewşa kirin û hebûna felsefeya ramyarîyê heya, wê erk û berpirsiyarîya sazîyên civakî ku ew xwe di

wê çerçoveyê de wê bi erk û berpirsîyarîya wan ku ew werênina li cih, wê bide nîşandin. Her mirov ku ew xwe li hemberî civake bi erk û berpirsîyar hîs bike û wê werênê li cih, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê temenekî ramyarî jî bin. Wê çawa ew erk û berpirsîyarî wê werênina hanîn li ser ziman, bi çi rengê û awayê wê were hanîn li cih û wê bi çi felsefeyê û hwd wê kar û xabete wê çawa bikin û hwd, wê ew wê werê kifşkirin. Di vê çerçoveyê de wê têgîna gotina ramyarîyê wê ji aliyekî ve wê, di wateya têgîna rêvebirinê de jî bê. Ber ku ew weke têgîneka rêvebiriyê ew xwediyê wê têgîhiştin û kifşkarîya bi têgînî a li ser aqil û hwd re re ya. Wê di vê çerçoveyê de wê reng û çerçoveya sazûmanîyê û her wusa di çerçoveyekê de ku ew bi hevdû re karibin kar û xabete xwe ya civakî bikin, wê xwediyê kifşkirineka bi têgînî a di vê çerçoveyê de bê.

Di rewşa têgîna ramyarî a bi vê rengê de ku mirov wê dikarê wê hilde li dest de wê, rewşa ragihandinê û rayagiştî, wê di çerçoveyek hanîna li ser ziman û zanînê û hwd de wê, xwediyê wateyê bê. Di sazûmanî civakî û civaknasîyê de wê, bi têgînî wê rayagiştî a civakî wê li pêş û weke ku ew serdest û weke hêza dana kifşkirinê bê. Her wusa di dema ku wê bi rêveberîyek çawa wê were bi rêvebirin û wê bi çi rengê wê were bi rêve birin û hwd, wê ew li ser şewayên weke yên pêşxistina hîlbijartinan û hwd re wê ew wê bike. Di rengên bi vî rengî ên ramyarî û civakî de wê, bi zorê dana kirin û û hwd wê nebê. Her wusa wê sazûmanên vajî wê ên weke yên 'totalîtar' û hwd, ku ew wê her tiştê bi gotina rêvebir û desthilatdarîyê wê were kirin û ew wê tenê wê weke hêza ku ew dide diyarkirin bê, wê di rewşên ramyarî de wê xwe weke hêza bi 'qûdret' ên ku ew 'tenê ya rastîyê ew dizanin' û ankû 'tenê ya ku ew didina kifşkirin rast a' û ber vê yekê divê ku mirov û ankû endamê civakê dernekeve dervî gotina wê, wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê rewşek desthilatdarî ku ew hemû maf û azadiyan di dest de digirê wê bide pêşxistin. Di rewşek bi vê rengê de wê ew mafê ramyarîkirinê û ankû meşandina ramyarîyê û danîsandina politikayan û hwd, wê tenê wê ji xwe re wê weke maf bibînê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê her cûre zorê jî wê ji xwe re wê mûbah bibînê ku ew bikarbênê ku ew xwe serdest û serwer bike û herkesekî û civakê bike bin sehê(kontrol)a xwe û hwd. Di vê çerçoveya gotina felsefeya ramyarîyê, wê temenê, di çerçoveyek têgînî a bîrdozîkî ên weke 'nîjadperest' û ankû têgînên bîrdozîkî ên nîjadî û hwd re wê, were şîrovekirin, pêşxistin û bi rengkirin.

Di vê çerçoveyê de mirov, bahse ramyarîyê bike, wê her wusa, wê bi wê re wê sazûmana welêt û her wusa makanîsmayên wê ên weke yên 'teknokrat', 'brokrat' û hwd jî wê, werina bîra me. Di vê çerçoveyê de wê sazûmana welêt, bi rengê ku ew di dûmenekî were dîtin bê û di rengê din ê aslî de ew, were bi rêvebirin bê. Her wusa, rengê tîranî ê serdemên kevnera ê dema keyanîyan di serdema me de wê kirasê gotinî ê bi navê 'teknokrat', 'brokrat' û hwd, wê were lêkirin û wê di şewayekî totalîter û otolîter de wê rêveberî û ankû desthilatdarî wê li ser serê girseyê û hwd wê were meşandin. Di aslê xwe de di vê çerçoveyê de nerîna rêvebir a li girseyê a bi rengê ku ew weke 'kerî' dibînê ji xwe re û bi wê rengê nêz dibê, bi serê xwe weke mijarekê mirov divê ku wê hilde li dest. Ev rewş, wê di çerçoveya mijara ramyarîyê û têgîna wê ya felsefîkî de mirov divê ku wê bi têgîneka rexnegir a ramyarî ya felsefîkî de wê hilde li dest.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê bi dîrokê re wê hinek rengên rêvebiriyê wê pêşbikevin ku ew heta roja me wê hebûna bi şewayna serdestî û serwerî wê bidina domandin. Di destpêkê de têgîna yekparêz ku mirov wê di keyan de

dibînê û her tişt li gotineka wan dinerê de wê bibê. Ev rewş, wê weke rewşeka ku wê piştê jî wê xwe bide domandin. Her wusa, ev têgîn wê bi hêstên serdestî û sererîyê, wê temenê şer û pevçûnên nava kom, xalk û bajar-welatên ku piştê pêşdikevin û her wusa piştê keyanî, welat û desthilatdariyên ku pêş dikevin de. Di vê çerçoveyê de wê, bi dîrokê re wê ev were dîtin. Li **jêr, bi dîrokê** re dema ku me hanî li ser ziman, emê bi berfirehî li ser wê bisekin in. Lê nûha tenê bi gotineka ku em bi wê balê bikişênina li ser wê re bisînor bimênin.

Di rewşa têgîna ramyarîyê de ku mirov, wê dihezirê, her wusa, mirov di serî de di rewşa wê de wê, bi sazûmana civakê û rêvebirîya bi desthilatdarî wê, bibîr dîkin. Her wusa, têgîna şariştanîyê, wê di serdemên şariştanîyê de wê weke rengê sazûmana wê ya bi saziyî, rêvebirî, rengê rêvebirî û hwd re wê xwe bide dîyarkirin û bidê hanîn li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê wê werênê li ser ziman. Gotina felsefeya ramyarî, wê di çerçoveya têgîna gotinî a teorîkîya wê de wê, di van çerçoveyan de wê, wê rengê wê yê rêveçûnê, bi kemesî û têrîtîyên wê re wê kifş bike. Her wusa wê li kûderê kemesî hebe, li kûderê, divê ku başkirin were kirin, li kûderê nêzîkatî bi çi rengê dibê ku ew were dayîn nîşandin û hwd, wê di derbarê wan rewşan û rewşên weke wan de wê hişmendiyê wê bide çekirin. Ji xwe, hinekî jî mirov, dema ku bahse felsefeyê û ramyarîyê bi hevdu re bike û ankû mirov gotina 'felsefeyê' dênê li pêşîya gotina ramyarîyê û li ser wê re li wê binerê, wê hingê ew rewşa ramyarî û ankû rewşên ramyarî ku ew hena, wê bi nerînek felsefîkî di çerçoveya bûyîn, qawimîn û pêşveçûna wê de wê ew were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê jî bi wê re wê werênê li ser ziman ku têgîna felsefeyê, wê bi têgînî weke rengê aqil ê ku ew li ser rewşa aqil re ku ew bi têgîn û hiş dike û ankû bi razberkirinê û li ser hizir re tefkîrkirin û wê kifşkirinê dana kirinê û hwd re wê, bi şewayê wê yê felsefîkî ê bi wê hanîna li ser ziman re wê bide dîyarkirin. Di rewşa aqil û kifşkirina bi aqil de wê, di vê çerçoveyê de wê gotina felsefeyê, wê di çerçoveyê hizirkirinê a bi çerçoveya sedem û encamê û hwd re wê di çerçoveyek armançî de wê bihezirê û wê were hanîn li ser ziman. Li vir, dema ku mirov bahse têgîna felsefeyê bike, mirov bi wê re bahse kifşkirina bi aqil re dike. Ankû mirov bahse serdestbûna bi aqil re wê dike. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, têgînîya felsefîkî wê, xwe bide dîyarkirin. Di rewşa felsefeyê de wê, bi vê rengê wê ramyarî, wê weke rewşeka têgînî wê xwe bide nîşandin. Bi felsefeyê re wê bi wê rengê hizirkirinê re ew nêzîkatîya ku reng û çerçoveya wê hatiya nîşandin û hwd, wê di wê çerçoveyê de wê bê xwestin ku rewşek pîretîkî û hwd ew were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku di rewşa pêvajoyên pêşveçûnê de wê felsefe, wê bi wan pêvajoyên pêşveçûnê re wê weke têgîneka hizirî a ku ew bi hiş bûya re wê xwediyê rengê xwe yê heyînî ê afirî bê.

Ku mirov bahse felsefeya ramyarîyê bike, di çerçoveya wê de wê gelek mijarên weke têgîna 'pirranîyê' û ankû 'yekîtîyê', herêm û gelemperî, civak û mirov, erk û berpirsiyarî, maf û azadî, bijartin û avêtina li kar ji serî ve, çekirina destûr, zagon, rêgezên di hikmê zagonan de, rêzîkname û hwd, wê bi vê rengê bi hemû aliyên din re wê mijarna ku wê têgîna ramyarîyê wê di çerçoveyekê de wê bi hevdu re wê, li wan bihezirê û wê bike ku wan werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew, wateya ku wê li wan were kirin û ankû wê bi rengê ku ew bi têgînî werîna xwandin, tiştê ku ji wan were fahmkirin û hwd, wê weke aliyna ku mirov wê karibê di çerçoveya têgîna felsefeya ramyarîyê de ku mirov li wan bihezirê bê.

Felsefeya ramyarîyê, wê weke rewş û têgîneka ku mirov di vê çerçoveyê de wê bi aqil re wê hilde li dest û wê fahm bike bê. Her wusa, kirin, tevger û xûyên rêveberîyê û yê rêvebir û rengê wan bi wateya ku ew li wan dikê re wê were hildan li dest. Di vê çerçoveyê de wê têgîna felsefeya ramyarîyê, wê bike ku wê çerçoveya wê fahm bike û wê hilde li dest. Her wusa divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya ramyarîyê, ku em dikarin bêjin ku wê bi rengê weke hertişt di çerçoveya mantiqê wê de wê bi aqil û di hundûrê aqil de wê were dîtin û fahmkirin û hwd, wê di vê çerçoveyê de ku wê dem were heta roja me, wê ev rewş wê li ser rewşên kifşkirina weke diyardeyan re wê têgîn zanistî wê di çerçoveya felsefeya ramyarîyê de wê, were pêşxistin. Yan jî, mirov dikarê bêjê ku wê weke zanistekê li wê nêzîkatî wê were kirin. Her wusa, di çerçoveyê de wê ew rewşên rêvebirî ku me bi aqil û daraza xwe re kifş dikirin, wê piştê wê di vê çerçoveyê de wê li ser ezmûn û fêran re wê di çerçoveyek zanistî de wê hildana wan ya li dest wê bibê.

Li vir, weke gotineka din ku em di dewama pêşketina gotina felsefeya ramyarîyê de wê êdî wê werênina li ser ziman wê, têgîn û gotina zanista ramyarîyê bê. Tabî, li vir, dema ku mirov gotina 'zanista ramyarîyê' wê, li vir wê hilde li dest di dewama ya felsefeya ramyarîyê de mirov, divê ku wê rewşa wan ya teybet ku ew bi wan re dihê li ser ziman jî wê jî wê hilde li dest. Yanî, bi gotineka din, wê cudahiya bi têgîn û wateyî a di nava wan herdû gotinan de wan hilde li dest û wan werênê li ser ziman. Di serî de divê ku mirov vê yekê wê werênê li ser ziman ku wê salixkirinê li ser gotina felsefeya ramyarîyê re wê piştê jî wê werîna pêşxistin. Minaq, weke rengê 'gotina felsefeya ramyarîyê, wê li ser wê çerçoveya wê ya sazûmanî a di pîretîkê de ku ew dihêkirin, wê çawa ew were pêşxistin û pêşvebirin, wê li ser wê bihizirê' û hwd, wê bi vê rengê jî wê, bi rengêkî û şewayekî wê werê hanîn li ser ziman. Ev rengê ku wê ji reng û wateyek rexnegir dûr wê bê xwestin ku ew were hanîn li ser ziman, wê di çerçoveyeka ku ew rengê ramyarî û politikayên ku ew rêvebir dimeşênê, ew li ser wê re pêvajoyên fahmkirinê li ser gotina felsefeyê re li mejiyê mirovê endamê civakê ku ew werîna pêşxistin, wê di vê çerçoveyê de wê têgîna felsefeyê wê ji aliyekê ve wê weke têgîneka hafî xistin xizmeta rayadar û ankû rêvebir û serdestkirina wî û bi herkesekî di mejî de dayîna herêkirinê û hwd de bê. Ev rewş, wê weke aliyekî din ê ku mirov, dikarê wê bike sedem ku mirov di aslê xwe de gotina felsefeya ramyarîyê jî bi têgîn, dîrok, wate û aqilê wê yê demên bûhûrî û roja me jî ku mirov wê bike berlêpîrsînê de. Li vir, rengê lêpîrsînê wê hertimî di çerçoveya têgîna felsefikî de wê giring bê. Divê ku mirov wê li vir binxat bike. Her wusa di çerçoveya têgînek lêpîrsînê û hwd de wê mirov karibê, ji hemû aliyên ve wê rengê ramyarîyê ê ku ew dihê kirin ku ew li ser çi esasê dihê kirin, mirov wê êdî wê, baştirin wê kifş bike û wê fahm bike. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê, fahm bike ku wê çawa ew wê were hildan li dest, di vê çerçoveyê de mirov bi wê re li ser wê bisekinê. Têgîna felsefeyê, wê weke têgîneka ku mirov wê, di vê çerçoveyê de wê bike ku wê fahm bike bê. Têgîna felsefeya ramyarîyê, wê di vê çerçoveyê de wê bi rengêkî lêpîrsînê bi fahmkirina re ku wê pêşxist, wê hingê wê karibê nerîneka bi tûndûrîst ew bi xwe re wê pêşbixe. Her wusa, temenê baş û rast ê ramyarîyê jî wê ji rêzaniyê re wê pêşbixe. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê, demê wê mirov, wê ne weke objeyekê lê wê weke sûbjeyekê ku wê hebe û wê pêşbikeve û bi civakî û di nava wê de wê serdest bibê, hilde li dest. Wê xwediyê kifşkarîyeka bi aqilê xwe re bê, w hilde li dest.

Têgîna felsefeya ramyarîyê wê weke têgîneka ku wê di nava pêvajoyên ku ew di bûhûrin de wê çawa ya baştirin bi ezmûn û fêrên wê re wê derxe li holê û pêşbixe, wê hinekî li ser wê re jî wê xwediyê rengêkî wateyî, pêşketinî û pêvajoyî a pêşveçûyîni bê. Tişta ku mirov wê jîyankir, wê bêgûman, wê bi mirov re wê têgîn û têgihiştinekê jî wê bide çêkirin. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê ew jî wê weke aliyekî din ê giring bê.

Di nava pêvajoyên pêşveçûnê û pêşketinê a ku ew dibê de wê, çawa ya baştirin wê bê derxistin li holê, di serî de wê temenekî nîrxandin, dahûrkirin û di berçav derbaskirina demên bûhûrî bi çavekî rexnegir re wê bibê. Li vir, dema ku mirov bi vê rengê ew kir, wê demê ya baş û nebaş, têr û netêr û hwd jî mirov wê êdî wê kifş bike. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê têgîna têr û netêr, baş û nebaşiyê re wê mirov wê aqilekî bi xwe re wê pêşbixe. Wê hewl bide ku ew tevger, kirin û xûyên xwe di wê çerçoveyê de wan bi aqilekî têr û baş bide nîşandin û dîyarkirin.

Di dewama wê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têgîna zanîne ku mirov wê weke temen û rengêkî nerînî û yê gotina ramyarîyê wê bike ku wê fahm bike û wê hilde li dest, di vê çerçoveyê de wê rengê aqilê mirov jî wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê dikarê bi temenî wê hilde li dest. Fahmkirina bi aqilê mirov re wê, di vê çerçoveyê de wê bi pêvajoyên ku mirov wê derbas bike re wê were fahmkirin. Felsefeya ramyarî, bi têgîn û nêzîkatîyek felsefîkî wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya fahmkirin û têgihiştinê de wê aliyên wê yên baş û nebaş jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Li vir, pîrsgîrka fahmkirina rengê ramyarîyê, li vir, divê ku mirov di vê çerçoveyê de wê ji aliyê aqilî ve jî du aliyan ve bi teybetî wê hilde li dest. Aliyê pêşî ew a ku wê bi felsefîkî û hwd wê wê ji aliyê şîrove, nîrxandin û darazî ve ku weke li ser rengên têgînî ên weke baş û nebaş, rast û nerast û hwd re ku mirov wê hilde li dest bê. Lê ji aliyê din ve jî weke ku mirov wê dikarê di çerçoveyek zanistî de wê hilde li dest, bi rengê dahûrkirina li ser rewş, diyarde û hûrgiliyan re ku wê di çerçoveya wê fahmkirina wê de wê hilde li dest bê. Di vê çerçoveyê de rewşek û ankû tiştek bo ku ew weke rewşekê, diyardeyekê û hûrgiliyekê ku ew hebê, divê ku ew pêşketibê û ankû weke rewşek hebûnî bi bûjenî û ankû fîzîkî ew hebê. Ev jî wê, di vê çerçoveyê de wê temenê wê rengê dahûrîya me ya ku em bi wê re wê bikin wê biafirênê.

Di rewşa fahmkirina têgîna fahmkirinê de her wusa di vê çerçoveyê de hem bi rengê fahmkirina bi şîroveyî, nîrxî û darazî û hem jî bi rengê fahmkirina bi dahûrkî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyê de wê aliyekî temenekî wê bide nîşandin. Rewşa fahmkirina bi diyardeyî û bi rengê têgîna dahûrî, wê di çerçoveya felsefeya zanîne de wê di çerçoveyek zanistî de wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de divê ku mirov van aliyan jî wê di vê çerçoveyê de di dema ku mirov hewl bide ku ramyarîyê bi têgîna zanistê ew wê hilde li dest, ew hingî wê weke rewşek pêwîst jî bê ku mirov wê di vê çerçoveyê de ji aliyekî hîmî ve bi dahûrî wê hilde li dest û wê fahmkirina wê bidest bixe. Di rewşa gihiştina têgîna wê ya dahûrî de wê, li vir, wê weke aliyekî ku mirov wê di vê çerçoveya hîmî de wê bi diyarde û hûrgiliyên wê re wê, hilde li dest û fahm bike. Her wusa di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê bi wê re wê hilde li dest. Li ser aliyê wê yê darazî, nîrxî û şîroveyî re wê weke li ser têgîna başî û nebaşiyê, rastî û nerastiyê û hwd re wê saw(tez) û dij-saw(antî-tez) û hwd, wê xwe bi wê re wê di rengêkî vajî û hwd û ankû li dijî hevdu de wê di nava wê rewşa ramyarî û meşandina wê ya li ser têgînê re wê bide dîyarkirin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê hilde li dest, têgîna felsefîkî a raymarî wê weke ku ew çawa dike ku hertimî ya ku ew bûya wê baş

fahm bike û wê weke aqilekî wê hilde li dest û dihilde li dest û dihênê li ser ziman û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî ku mirov wê hilde li dest û wê fahm bike bê. Di vê çerçoveyê û rewşê de wê têngîna felsefikî wê têngîna ramyarîyê, wê herwusa wê bi rewşa wê ya têngînî û rengê wê yê bûyî û hwd re wê, weke ku mirov wê fahm bike, li ser têngînên wek gotinên 'rast' û 'nerast', 'baş' û 'nebaş', hwd re wê di çerçoveyeka têngînek rastteqînî de wê bike ku wê hilde li dest. Di çerçoveya têngînek felsefikî a rastteqînî de ku mirov wê li vir dihilde li dest, her wusa li vir, rewşa têngînî a olzanî(teolojîya)ya ramyarî, ku emê **li jêr** jî emê li ser wê bisekin in, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê têngîna teolojîkî a ramyarî, wê weke rewşeka rexnegir a li serdemên hemdem û ankû aqilê hemdem jî bê. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê bi reng û awayekî wê xwe bide pêşxisti û dîyarkirin.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têngîna felsefikî a ku mirov wê hilde li dest, wê weke têngîneka ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê bi giştî wê di çerçoveyeka ku ew pêşketî de li ser rewşa aqil û fahmkirinê re ku mirov wê hilde li dest û wê bike ku wê fahm bike bê. Di rewşa gihiştina rastîya wê ya têngînî a aqilî de wê, di vê çerçoveyê de wê weke armanca têngîna felsefikî a ramyarî jî bê. Li vir, ev jî wê bi şewayekî şiroveyî û nîrxandinî ku wê di nava xwe hin aliyna ve wê rewşna dahûrî jî wê bi hawênê, wê bi wê re wê bike ku ew werênê li ser ziman. Her wusa, bi aqil hewldana gihiştina rastî û fahmkirina wê, her wusa wê weke aliyekî giring bê.

Têngîna ramyarîyê, ku mirov wê di çerçoveyek jîyanî a civakî de wê hilde li dest, wê bi çerçoveya hewldana fahmkirina hertimî a pêşveçûn û pêşketinên nava jîyane civakî û bo jîyane civakê re bê. Lê dema ku em di çerçoveyek bîrdozîkî de wê di çerçoveya têngînek desthilatdarî û nêzîkatîya wê de wê, hildina li dest, wê demê wê li vir, ya jî hebûna civakê û jîyane û dîyarde û hûrhilîyên wê yên jîyanî wê giring wê xwe di helwest û nêzîkatîyê de wê bi rêvebir re wê bide dîyarkirin wê hebûna têngînî a desthilatdarîyê ku ew weke armancekî hatîya dayînkirin bê. Di vê çerçoveyê de wê, hertimî wê di çerçoveya domandina wê de wê, jîyane civakê wê were adilandin. Vajî wê, çendî ku wê rast jî bê ku desthilatdarî xwe li gorî jîyane civakê biadilênê, wê desthilatdarî û rêveber wê ew wê yekê nekin. Ber ku wê ev yek, ku ew xwe li gorî jîyane civakê biadilênin, wê vajî armanca wan ya hebûnî a desthilatdarî bê.

Di vê çerçoveyê de mirov dikarê minaqeke baş jî di çerçoveya vê rewşa têngînî a bi desthilatdarîyê re wê bide. Her wusa, wê çawa wê xwe serdest bikin, wê li ser aqil û encamên aqil ên ku ew pêşketina jî wê bi şewayekî pirr bi hûrgilî wê hûr û kûr wê dahûr bikin û wê bi pêvajoyên weke yên 'şerê derûnî', 'oparasyonên têngihê' ên li ser çapameniyê û hwd re wê, di çerçoveya rengêkî 'keseyetî' ku ew li gorî xwe dixwezî ku wê bîafirênin û xwe li ser wê re bidina jîyandin, wê bînina li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê aqil û têngîn û çerçoveya ramyarîyê bi hemû aliyên wê re wê bê xistin armanca wê de. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê rewşek teybet wê xwe bi desthilatdarîyê û rewşa wê ya kirina ramyarîyê bo rêzaniya xwe, wê bide kirin. Di serdema me de wê, rewşa ramyarîyê bi rewşên weke hildan wê ya di çerçoveya felsefeya zanîne û ankû weke têngîneka ku ew bi di çerçoveyek zanistî de ew dihê hildan li dest û hwd, wê xwediyê rengêkî bê ku mirov wê hilde li dest bê. Her wusa li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku rewşa têngîna ramyarîyê ku em di dewama felsefeya ramyarîyê de bigotina 'zanîsta ramyarîyê' re wê dîkin ku wê werênina li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê hemû encamên aqilî û zêhnî ên ku ew pêşketina û derketina li holê, wê

wan lêkolîn bike, bide berhevdu û ji wan rewşek û çerçoveyek ku ew di wê çerçoveyê de wê ji xwe re di çerçoveya kirina ramyarîyê de wê bikarbênê wê derxe li holê. Li vir, wê armanc, desthilatdarî bê. Her wusa, wê her pêşveçûn wê çawa wê encama wê ya sereka wê di pêşxistina hebûna wê desthilatdarîyê û serdestî û serwerîya wê xortkirinê de wê encamên wê bibin, wê di vê çerçoveyê de wê ew were hildan li dest. Yanî, bi gotineka din ku mirov dikarê wê bibêjê ku wê çawa desthilatdarî li ser serê civakê wê were xortkirin, wê ew di wê çerçoveyê de wê were pêşxistin. Ya ku ew, bi mafdarî têngîna teolojîya ramyarî wê rexne dike û li ser menewîyetê û wijdanê re dixwezê ku ew nêzîkatîyek mirovî were dayîn nişandin û di wê çerçoveyê de têngîna modernîte jî wê rexne dike, wê di aslê xwe ev xal û nûqte bê. Weke ku emê li jêr jî wê pirr zêde li ser wê bisekin in, têngîna teolojîya ramyarî wê her wusa, wê ji aliyekî ve wê xate bawerîyê, û ankû mengiwerî (idealîzmê) yê wê li ser wê re wê dîmen û wîzyonekê wê bide dîyarkirin. Her wusa, di dîmenekî de têngînê weke başbûn, rehetî, xweşî, aşîti, aramîya dil û ya dunyayî û hwd ku ew hemû di wê de bicihkirîna wê, têngîneka welatî wê were hanîn li ser ziman. Her wusa têngîna 'welatê xwûdê' a Manî, li vir, divê çerçoveyê de mirov dikarê wê bibîr bixe. Manî, wê di çerçoveyekê de wê werênê li ser ziman ku wê çawa tiştê xwe di wê de heya wê bîrê li ser ziman. Her tişt bi rastî, xweşî û rastteqînîya xwe re wê rût li berçav bê û wê hebe. Berî Manî wê Mîtra, wê di vê çerçoveyê de wê bi têngîna 'aşîtiyek sermed a bêdem' wê werênê li ser ziman. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê çawa ev aşîti, başîti, nêzîkat baş a li hevdu, wijdan û hwd, wê ev hemû wê derkevîna li pêş di nava têngîna wî ya ramyarî a teolojîkî de. Her wusa, têngîna ramyarî a teolojîkî ku wê li ser rewşa 'wahîyê' re wê bi ol û olzanîyê (teolojî) re wê werê hanîn li ser ziman, ew ya baş çî ya, wê bi têngînek 'bihûstî' re wê were hanîn li ser ziman. Ev jî wê, weke armançekê wê bê danîn li pêşîya mirov ku mirov xwe bigihênê wê. Ya ku bo mirov baş û rûmet a, wê ew bê. Mirov, wê hertimî wê ya baş û ya bi rûmet, wê di temenê nêzîkatîya ku ew dide nişandin û ankû ew nêzîkatîya ku ew dibîrê de wê weke ast û pîvan wê li wê bigerihê. Di vê çerçoveyê de wê bike ku wê bibîrê ku ew hatîya hanîn li ser ziman.

Têngîna teolojîkî a ramyarî wê her wusa wê ji aliyekî ve wê li ser rewşa batinîyê û nepenîya bi navê gîyane pîroz û ankû xwûdê re wê were pêşxistin. Di serdemên piştre ku wê felsefe pêşbikeve de wê aqil û aqilê felsefeyê wê rengêkî ramyarîyê ku em wê bi felsefeya ramyarîyê re û di çerçoveya hebûna wê ya di jîyanê de ku ew heya û di jîyanê e dibê bi mantiqekê wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de mantiqê felsefeyê de wê, herwusa wê di vê çerçoveyê de wê bandûra wê, di vê çerçoveyê de wê bide dîyarkirin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê her tişt, wê bi aqil re wê were pêşxistin. Mirov, weke ku çawa ku wê bi aqil xwezaya li hewirdora xwe wê kifş bike, wê bi aqilê xwe re wê li tiştê 'mantiqî' wê bigirê. Tiştê mantiqî jî wê ew bê ku tiştê ku mirov wê karibê wê bike bi hêza xwe bike, bi aqilê xwe ku ew karibê wê kifş bike û ankû xwe bigihênê wê, têbigihê, rastîya wê tê bigihê, ew bike û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê bi mantiqî bê. Di çerçoveyek aqilî ê felsefîkî de ku mirov wê dihilde li dest, wê bi aqilê felsefîkî ê ramyarî wê di çerçoveya têngînek gûharandina jîyanê de wê xwedîyê wê wate û rewşa fahmkirinê bê. Mirov wê bi aqilê xwe re wê, kifş bike ku ew karibê hewirdor û jîyane xwe di wê de gûharînê bike. Weke têngîneka ku mirov dikarê weke encamê giring a şoreşî a felsefîkî wê, têngîna gûharînê' di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman bê. Herwusa, têngîna ramyarîyê û ankû ya rêzanîyê, bi hişmendîya xwe re wê, her

wusa, wê temenê wê çê bike. Di têngîna ramyarî a teolojikî de ku weke ku çawa wê her tişt ji xwûdê wê were hêvîkirin, wê her wusa wê mirov, bi aqilê xwe re wê li ser wê karîna kirina wê re wê ew wê hêvîya xwe ji xwe bixwe bike. Wê li ser wê re wê ew wê bike. Bi wê re wê bike ku wê werênê li ser ziman. Wê çawa ew karibê bike, wê di vê çerçoveyê de wê bi xortbûna mirov a bi aqilê mirov re wê, her wusa wê xwediyê rewşeka ku mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê. Felsefeya ramyarîyê, wê di vê çerçoveyê de wê rastîya desthilatdarî û ankû rêveberîyek dînyayî ku ew hatiya pêşxistin û ew bi aqil jî dihê kifşkirin û hwd re wê, xwediyê wateyek û aqilekî jîyanî bê. Li ser wê aqilê felsefikî re wê, ev rewşa dînyayî wê bi felsefeyê re ku ew bidestê mirov ew hatiya pêşxistin, wê li ser wê re wê ew were hanîn li ser ziman. Mirov, bi aqilê xwe re wê di vê çerçoveyê de wê temenê pêşketinan wê bide çêkirin. Pêşî li devera ku male xwe lê avakirîya, wê piştî wê nîfş bi nîfş wê mirov, bina gelek. Piştî wê, li ser wê re wê hevbeşîyekê di nava xwe de wê çê bikin. Weke ku em di nava kurdên berê de dibînin, wê mirovên pîr û kal, wê weke mirovên ku wê di vê çerçoveyê de wê weke yên 'rê nîşan' wê hertimî wê derkevina li pêş. Ew jî wê, li dora xwe hemû kesî bi malbatî wê bidina li hevdû. Wê jî wan re wê bina serokna xweza ên civatî. Di vê çerçoveyê de wê di rewşekê de wê rewşek rêzanî a dînyayî wê hin bi hin wê bi xwe re wê pêşbixin û wê bi hişmendî jî wê bikin. Ev rewş, wê her wusa, wê bi demê re wê rewşek rêzanî a dînyayî wê bi wê re wê were pêşxistin. Li rex ya batinî, wê ya dînyayî wê pêşbikeve. Her wusa, têngîna gotina 'ev dunya' ku qasî vê dunya ku em di wê de dijîn dike û 'dunya din' ku ew jî qasî axîretê weke ku mirov li jîyanê li dunyê dijî bi heman rengî piştî mirinê wê mirov wê li wê biheman rengî wê bijî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê were pêşxistin. Di nava kurdan de ku wê heta roja me jî wê bê gotin ku 'mirov, heta ku vê dunya xwe qizinc nekê, wê nikaribê axireta xwe jî qizinc bike', wê weke gotineka ku mirov dikarê vê rewşa dînyayî û ya ne dînyayî li rex hevdû bi hewldanaka fahmkirin û jîyan kirina wan re ku wê wan ew çawa fahm bikira, wê bide diyarkirin, nîşandin û diyarkirin.

Di aslê xwe de wê felsefe, wê rastî demeka ku wê dunya wê di mejî de wê were kifşkirin bê. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têngîna felsefeyê ku wê ew êdî wê, dunya û hewirdora xwe wê fahm bike û wê bi aqilî wê çawa nêzîkatî li wê were kirin, wê ew were kirin. Ev serdema ku wê di wê de wê êdî wê aqil pêşbikeve û wê li jîyane hiin bi hin jî wê serdest bê de wê, di wê de wê jî aliyê civakî ve jî wê, pêş bikeve. Civakê, wê di nava wê de wê rewşa jîyanê, aqil û bandûra wê ya li jîyanê, hebûna mirov û keseyet, têngîhiştin û şewayên têngîhiştinan û hwd wê pêşbikeve. Her wusa, pêşketina felsefeyê û bi teybetî jî filosofan, wê hinekî jî wê vê rastîyê bi xwe re wê bide diyarkirin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê aqil bi şewayê berê ê anamismê û totemismê bê û ankû piştî bi şewayê mîtolojiyê û felsefeyê bê, wê di vê çerçoveyê de wê di wê çerçoveya jîyane civakî de wê pêş bikeve. Felsefe, wê hinekî jî wê di vê çerçoveyê de wê weke rengê hişmendî ku wê civak wê bi rengê xwe yê ku ew bi wê heya wê bi wê re wê were dîtin û wê pêşketina xwe wê bide jîyankirin.

Lê divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku mirov dema ku li mijarên ku wê felsefe wan hildê rojeve xwe û wê li ser wan bihizirê û wê wan werênê li ser ziman ku mirov li wan jî binerê, wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê rastîya wê bide ravakirin û diyarkirin. Rastîya felsefeyê, wê di vê çerçoveyê de wê weke rastîya regekî

aqil ê dema civaketîyê ku ew pêşketîya bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê ya rast çî ya û çawa ya wê, li ser wê re wê bihizirê. Her wusa, di destpêka şariştaniyê de ku mirov wê weke ku mirov di dema sûmerîyan û gûtîyan û piştî wan re di dema hûrî û mîtannîyan de wê bînê ku wê şewayekî ramyarî ê teolojîkî ku wê bi wê re wê civak were salixkirin û bi rêvebirin û temenê wê yê di vê çerçoveyê de wê were avêtin û pêşxistin. Rastîya aqil, wê di vê çerçoveyê de wê têngîna teolojîkî a ramyarî a pêşî, wê di çerçoveya wê de wê bi awayekî şoresgerî wê xwe pêşketinaka bi mirovî a bi wê re bê. Di vê çerçoveyê de wê, navaroka wê hizirkirinê, mirov, hizirkirina mirov û hizirkirina li mirov bê. Di vê çerçoveyê de wê çawa û bi rengê wê bijî, wê li ser wê re wê hizrên ku wê rêya mirov a têrê çûnê wê bihizir û têngiştinê wê bidina nişandin, wê bîn hanîn li ser ziman. Serdemên destpêkê ê felsefeyê jî wê, di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewş û awayekî bê ku wê ji vê wê gav biavêjê û wê pêşketinê bixwe re wê bike. Lê rewşa pêşketina felsefeyê bi têngîna mantiqê û hwd re wê êdî wê rengê pêşketinê di çerçoveya hebûna li jîyanê û li dunyê de wê hertiştê bi şêwa û rengê hizirkirina wê re wê bike dunyayî. Di vê çerçoveyê de wê têngîna felsefeyê wê di vê çerçoveyê de wê di hizirkirina fahmkirinê de wê kûr û dûr bidest çûyinê wê bike. Di vê çerçoveyê de wê, li dunyê wê ji rêveberîya xwûdanan wê were ya keyan bi wê dûnyabûyînê re. Piştî jî wê li ser wê re wê ji keyên tîran û destpost wê bi ber yên filosof û ankû di vê çerçoveyê de ew bi aqil dikin ku ew tiştê ku ew dikin bi rastî û mafdariyek haqaniyetî bikin wê derkevina li holê. Felsefe, wê di vê çerçoveyê de wê bi pêşketina aqilê wê re wê ji aliyekî ve wê temenê wê biafirênê. Her wusa, her mirov, wê çawa xwediyê pêşketina xwe bê, wê li ser wê bê hizirkirin. Wê mirov, wê çawa bê, wê bi wê re wê weke hizirkirineka wî ya ku mirov bahse wê bike wê hebe. Her wusa, di nava jîyanê de wê li ser pêşketin, kifşkirin û têngiştina têngîna civakî re wê çawa wê ew di nava wê de wê were jîyîn, ya rast wê çî bê, têngînên weke rewîst û hwd wê bi wê re wê weke têngîna ku ew bihizir dihêna pêşketin wê di vê çerçoveyê û warê re wê rê şanî mirov bidin. Ya ku mirov li vir, wê jî di dewama wê de wê kifş bike û wê werênê li ser ziman ku wê, rewşa aqil û felsefeyê, wê wê bi civakektîyê re wê pêş bikeve. Mirov, wê di nava jîyane xwe de wê, êdî wê di vê çerçoveyê de wê bide pêşxistina xwe bike. Her wusa, ev serdema felsefeyê ku wê hertişt di nava aqil û bi darazên aqlî wê werîna kifşkirin û hanîn li ser ziman û hwd, wê serdemek rêveberî a keyanî jî bê. Li kurdistanê, wê weke serdemek keyanî, mîrgeh û hwd bê.

Mirov, di vê çerçoveyê de wê jî divê ku wê werênê li ser ziman ku wê felsefe, wê weke têngînek civakî wê di vê çerçoveyê de wê hin bi hin wê di van waran de wê, weyn bileyizê di nava jîyane civatî de. Mirovê ku ew rêvebir a û ankû key a, wê li dora wî şewirmend, aqilmend û mirovên şahraza wê xwe bidina li hevdu. Wê di vê çerçoveyê de wê ew jî wê weke mirovna ku wê aqilên xwe wê bi şewirî wê di çerçoveya aqildayînê de wê werênina li ser ziman.

Herwusa, wê di çerçoveya nêzîkatîya mirov a li mirov, nêzîkatîya li key û ya key ali mirovan, wê çawa li gotina wî bihisênin û ankû wê key, wê çawa bi gotina xwe wê di nava mirovan de wê li xwe bide hisandin û hwd, wê were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, dema ku key, xwe bi herkesekî da herê kirin, wê weke rastîya wî ya pejirandî û ankû hatî herêkirin, wê were dîtin û bê hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê key, wê çawa bike wê bê keyekî baş, wê ew jî wê weke şewirîyên li key bin. Wê

her wusa wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî ku mirov wê li ser wê bihizirê û wê fahm bike û wê werênê li ser ziman bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, key wê bi aqilî wê dada xwe bi kevneşopîya xwe wê di nava gel û ankû xalkê de wê bide çekirin. Berpirsiyariya gel û ankû xalkê li hemberî gotina key û piştî wê key, wê çawa wê jîyane wan wê biparêzê û wê gûhdarî wan bike û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê ew jî wê xwediye nêzîkatîyê bê. Li vir, rewşa nêzîkatîya li hevdû, wê weke nêzîkatîyeka ku wê çawa wê were hanîn li ser ziman bê. Em li vir, divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê key, wê weke yê sereka ku ew welat nimînêr dike û birêve dibê bê. Wê wusa jî wê ji wî wê were hêvî kirin. Ew ê gotina xwe li hemberî derve wê bibêjê. Li hûndir jî wê ew gotina xwe bibêjê û wê herkesek li gotina wî bihisênê.

Dada key û gel a li hemberî hevdû wê, di vê çerçoveyê de wê biaqil wê di jîyanê de wê were pêşxistin. Heta serdema pêşketina felsefeyê, wê keyên tîran wê pêşbikevin. Her wusa, wê li dora wan aqilemend û şewirmendên wan hebin. Lê piştî wê sazûmanek welatî wê were avakirin. Kî wê çawa û bi çi rengê wê xwediye rengêkî tevbigirihê û wê çawa bijî, wê di derbarê wê de wê key bi şewirmend û aqilemendên xwe re wê şeklkirina wê bike.. Minaq, pêşxistina leşkerîyê û ankû artişê ku ew wê li ser serê wê bê, wê bibê. Di serdema felsefeyê de wê, di çerçoveya têgîna sazûmanîya civakî a ku ew pêş dikeve û dihê dîtî û kifşkirin ve wê sazûmanek civakî wê hin bihin wê pêşbikeve. Wê dibistanên xwandinê bîn pêşxistin. Wê mirov çawa têkiliyek rast bi hevdû re dênê, wê li ser wê bê sekin in. Bi gotinek din, wê di vê çerçoveyê de wê ya baş û nebaş wê ji hevdû wê were vaqatandin. Piştî jî wê, dadgeh û hwd, wê pêşbikevin. Ev jî wê, di vê çerçoveyê de wê, kirinên nebaş ên nava gel wê di wan de wê werina dagehkirin û ankû darizandin. Wê li vir, wê dad, wê weke rastîyeka dîzaynkirinê a nava gel wê erkê bibînin. Di vê çerçoveyê de wê, li ser wê re wê, sazûmanek civakî wê were avakirin. Her wusa, mirov, wê bi pêşketina aqilê xwe re wê ew wê di vê çerçoveyê de wê pêşveçûnekê bi xwe re wê bide çekirin. Ev rewş hemû, wê di çerçoveya armanca gihîştina ya a ku mirov wê xiyal dike de wê bibê. Di vê çerçoveyê de têkiliya mirov û a rêvebiriyê, erk û berpirsiyarî, armanca xwe gihandina ya herî rastteqînî û ankû 'îdeal' û hwd, wê di çerçoveya têgîna ya ku ew tê xwestin ku ew hebe û ya ku ew nayê xwestin ku ew hebe de wê ev were kirin. Li vir, wê bi demê re wê weke encamek pêşketina aqil, wê di nava civakê de wê di çerçoveya hebûna civakê û pêşketina wê de wê ji hevdû cudakirin wê pêşbikeve. Minaq, rewşên weke dad û ramyarî, aborî û ramyarî, perwerde û ramyarî, dîrok û ramyarî, felsefe û ramyarî û hwd, wê di çerçoveyekê de wê çawa civakê bi şêl û awa bikin de wê têkiliyek wê bi hevdû re wê were danîn. Çi ku ew di nava jîyane civakê de ew bi hevdû ve girêdayî ya, wê were danîn li holê. Di nava jîyane mirov a civakî de wê ew rewş wê werina pêşxistin. Di aslê xwe de wê, ew rewş, wê weke rewşna ku wê li ser aqil û di çerçoveya hebûna civakê û pêşketina wê de wê pêşbikevin bin. Em li vir, divê ku vê yekê, wê werênina li ser ziman ku wê civakek, wê çawa bijî, mirov, dema ku ji aliyê aborî ve bînerê, wê çawa dabare xwe bike, wê mirov wê bibînin. Ji aliyê perwerdeyê ve wê çawa xwe pêşbixe, wê ew bibê. Ji aliyê rêveberîyê ve wê rewşên weke çawa wê were birevebirin, wê ew were dîtî. Weke van alîyan ve gelek aliyên din wê hebin. Li vir, bo ku mirov mijarê ji aliyekî din ve wê baş fahm bike, divê ku mirov di çerçoveya mijarê de em, bikortasî, li ser mijarên weke 'felsefeya ramyarîyê, nerîna ramyarîyê, olzanî(teolojî)ya ramyarîyê, zanista ramyarîyê û bîrdozîyê û hwd

bisekin in. Piştire jî em di vê çerçoveyê de li ser mijarên din ên ku emê di çerçoveya mijarê de wan hildina li dest, bideşt hanîna wan ya li ser ziman bikin.

1.Felsefeya ramyarîyê: di çerçoveya mijarê de têgîna felsefeya ramyarîyê, em hinekî li ser wê sekinî bûn. Lê li vir, hinekî din jî wê weke mijarekê bi serê xwe divê ku em wê hildina li dest. Ev yek, weke aliyekî giring ê vê mijarê ya. Di serî de têgîna felsefeya ramyarîyê, wê weke têgîneka ku wê di çerçoveya kirina ramyarî de wê çawa wê bi aqil û ya baştirîn wê bê pêşxistin li ser ya ku ew hatî pêşxistin re wê xwediye wateyekê bê. Di vê çerçoveyê de wê, bi aqil wê hertimî wê ya baştirîn wê ji xwe re wê bike armanc.

Têgîna gihiştina ya başiyê, wê weke aliyekî giring ku mirov wê bi teybetî wê li vir, divê ku wê hilde li dest bê. Her wusa, ji xwe wê pêşketina civakî û hwd, wê weke encamna aqilê me bin. Mirov, bi aqilê xwe dike ku ew bigihijê ya baş. Di vê çerçoveyê de wê, li ser wê re wê bike ku wê bike. Ji aliyekî din ve jî mirov ku bi têgîna felsefîkî wê hilde li dest, ya ku ew hatî jîyankirin û pêşxistin û ankû ya ku ew pêşketîya û bi demê re bûhûrî ya, wê ew jî, wê weke aliyekî din ê ku mirov wê dikarê bi gotina felsefeyê a ramyarîyê re wê werênê li ser ziman bê.

Di rastîyê de wê civak, wê hertimî wê xwediye rengêkî jîyanê ê bi xwe re bê. Ev rengê wê yê jîyanî wê hertimî wê weke aliyekî ku mirov wê bike ku wê bi wê re wê fahm bike bê. Her wusa di rewşa têgîna civakî de wê ew rengê jîyane civakî, fahmkirina wê ya bi rengê wê, kevneşopiyên wê û dîroka wê re wê, weke temenê pêşxistineka rengêkî felsefîkî ê civakî jî bê. Her wusa, felsefeya jîyane civakê, wê ji vê aliyê wê xwediye wê rengê wateyê ê bi hebûna wê ya dîrokî re bê.

Di nava jîyanê de mirov, bo ku mirov bahse tişteki bikê, divê ku ew hebe û ankû ew hatibê jîyankirin bê. Di vê çerçoveyê de jî wê, ew wê hingî wê bi têgînî wê mirov karibê bahse wê bike. Di nava jîyane civakî de wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê karibê bahse wê bike û wê werênê li ser ziman. Her wusa, felsefe, weke têgîneka ku ew çawa jîyanê, bi pêşveçûn, reng û awayê û hwd re dike ku wan fahmbike ya. Li ser wê re wê bi aqilê ku wê di wê çerçoveyê de wê hanîya li ser ziman, wê dîmenekê wê bide danîn li berçav. Aqilê felsefeyê, wê ji aliyekî ve wê, weke ku em divê ku bi wê re wê fahm bikin, ew rastîya civakî ku ew ji wê gav diavêjê û wê hênê li ser ziman û hwd, wê li ser wê re wê xwediye şewayekî têgînî bê. Bi gotineka din wê, xwediye rastîyeka bi hişmendî bê. Ev jî wê weke rewş û rastîya wê ya ku mirov wê bike ku wê fahm bike û wê werênê li ser ziman bê.

Felsefe, wê hertimî wê weke rastîya ku ew ya ku ew heya û ankû pêşve diçe di jîyanê de ku wê ew wê bibînê û wê ew wê werênê li ser ziman bê. Bi gotineka din, wê ew wê bi gotin bike. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê jî bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê felsefe, wê weke rastîya wê ya ku ew heya ku ew bê dayîn fahmkirin û ankû bê gihiştin li fahmkirina wê bê. Felsefe, wê li vir, wê hinekî jî wê gihiştina fahmkirin û têgihiştina wê bê. Di çerçoveya têgîna felsefeya ramyarîyê de jî wê, her wusa wê di vê çerçoveyê de wê rengê pêşketina civakê, hebûn û rastiyên wê yên navxweyî, rengê wê yê rêveberî, kevneşopî û hwd, wê bi hemû aliyên wê re wê ew wê were hildan li dest û wê were fahmkirin û têgihiştin kirin. Felsefeya ramyarîyê, di vê çerçoveyê de wê di vê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve wê, armanca wê ya sereka wê ew bê ku ew rewşa civakê bi hebûna wê re ew were fahmkirin bê. Lê ji aliyê din ve jî wê, ew rewşa civakî bi rêveberî û pêşveçûyîna wê ve wê, çawa ew pêşengîyek ji wê re wê

were kirin ku ew bi pêşve were birin û ew bê gihandin ya baştirin. Di vê çerçoveyê de wê, li ser têngên başî, xweşî, rehetî, dadî û hwd re wê li ser wê êdî wê were hizirkirin. Di rewşa gihiştina ya baş de wê hertimî wê di vê çerçoveyê de wê weke xiyalkirinekê û ankû 'otopya'yekê wê ew hebe li pêşîya mirov. Mirov, dikarê vê yekê jî wê werênê li ser ziman.

Di rastîya gihiştina ya baş de wê, têngîna felsefîkî a ramyarî wê, li vir, mijara rêzaniyê û ankû pêşengîyek rast û baş wê ji xwe re wê mijar mijara sereka. Di vê çerçoveyê de wê bi wê re jî wê rêya ku ew wê di wê re wê bê bûhûrîn, wê ew jî wê bi têngînî wê li ser wê re wê werê hizirkirin. Civak, di nava xwe de wê, xwediyê rengêkî sazûmanî bê. Her wusa ev rengê sazûmanî ê civakî ku mirov wê kifş bike û li ser wê re wê bernemeya wê, bi têngînî wê di mejî de wê derxe û wê weke temenekî biaqilî wê karibê bikarbênê. Sazûmana civakî ku ew were derxistin û bi wê re mirov li ser wê re kifş bike ku wê li gorî demê û pêşketin û aqilê demê wê çi pêwîst bê û lazim bê ku mirov wê kifş bike. Armançeka sereka a aqilê felsefeya ramyarî jî wê di vê çerçoveyê de wê ev bê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê hertimî wê dem, bi xwe re wê di xateka pêşketinê a bi xwe re bê. Wê aqil pêşbikeve. Ji aliyê mirov, keseyet, civak û pêşketina wê ve wê pêwîstî û pêdiviyên wê yên nû ku ew çi na, wê ew lazim bin, wê ew werina kifşkirin. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê, ew wê were kifşkirin û hildan li dest.

Li vir, erkek felsefeya ramyarîyê jî wê ew bê ku ew li vir, ya ku ew divê ku ew were pêşxistin di nava jîyane civakê de wê, ew wê bike ku wê kifş bike û wê werênê li ser ziman. Di rastîya têngîna ramyarî a felsefîkî de wê, ya rast û civakî û baş wê ew bê ku ew rewşên civakî li gorî rastîya wan ew werina kifşkirin û ew werina bitêgînkirin û li ser wê re di çerçoveya felsefeya ramyarîyê berneme û temenekî pêşketinê û pêşveçûnê li ser wê re ku ew were pêşxistin. Ev di vê çerçoveyê de ku ew çendî û çawa baş ew hat pêşxistin, wê hingî wê ya baş wê ew bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê ew ya başî wê di vê çerçoveyê de wê were pêşxistin.

Civak, wê di vê çerçoveyê de wê di xate wê ya dîrokî de wê ew were hildan li dest. Her wusa, wê serdemên jîyane civakê bi hemû aliyên wê re wê were hildan li dest û wê di darizandinek aqilî a felsefîkî de wê were derbaşkirin. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê li pêşarojê wê bi ya baştirîn wê werê hizirkirin. Minaq, di serdemên bûhûrî de pêşketina hebûna 'koletiyê' wê ew wê çawa wê were dîtîn û çawa rast û ne rast a, wê ew weke mijareka ku wê ew were dahûrkirin. Weke ya rast û vajî koletiyê' wê têngîna maf û azadiyê wê were û derkeve li pêş. Ev wê, bi aqilî wê weke ya herî rast ku wê were pêşniyarkirin û hanîn li ser ziman. Ti mirov, weke kole nayê dunyê. Herkesek biazad û mafê jîyanê ê ku ew bijî ew tê dunyê. Di vê çerçoveyê de wê çawa bi maf û azadiya xwe bijî, wê têngîna felsefîkî wê weke ya baştirin wê li wê bihizirê û weke armançekê pêşxistina wê, wê dênê li pêşîya xwe ku ew xwe bigihênê wê.

Mirov, di vê çerçoveyê de divê ku mirov bike ku têngîna felsefeya ramyarîyê wê hilde li dest, wê mirov, wê bi wê re wê dîrokek dirêj a civakî ji destpêke wê û heta roja me wê, werênê li ser ziman. Her wusa, pêvajoyên jîyane şarîstaniyê ên civakî û bidesthialtdarî, wê di vê çerçoveyê de wê hemû aliyên xwe yên di vê çerçoveya jîyane xwe de wê werina hildan li dest. Her wusa, wê di vê wê dîroka wê, wê were hildan li dest. Em dema ku dîroka civakê wê bikin wê, hildina li dest, her wusa divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku têngîna civakî, wê bi jîyanîya wê re wê rastîya jîyane

şariştanîkî bê. Her wusa jîyane şariştanî jî wê weke rengêkî jîyanî ê bi sazûmankirî bê. Wê di wê de wê sazî bi hevdu re ku ew jîyane civakê pêş dixin û wê bi hevdu re li ser lingan digirin wê hebin. Mirov, wê karibê, wan di vê çerçoveyê de wan hilde li dest.

Jîyane şariştanî, wê di wê çerçoveya sazûmanî a bi sazîyî ku ew pêş dikeve de wê, xwediye rengêkî pêşketina xwe ya jîyanî bê. Wê mirov, wê çawa di nava wê jîyanê de wê bijî, ew sazûmanî wê bi têngî û felsefeyê wê hebe, sazîyên civakî ku ew hena, reng, erk û berpirsiyarîyên wan û hwd, wê bi hevdu re wê di vê çerçoveyê de wê xwediye têngî ê temenî jî bin. Di rewşa têkiliya wan ya bi hevdu re û her wusa wê çawa nêzîkatîyê bidina nişandin û hwd, wê weke mijarna ku wê di vê çerçoveya felsefeya sazîyê de ku wê, xwe bide diyarkirin. Di çerçoveyekê minaq, destûr, zagon rêgez, rêzîkname û hwd, wê, weke rewş û rastîyna ku mirov wan dikarê di vê çerçoveyê de bi navaroka wan re bi felsefîkî wan hilde li dest bê. Têkiliya nava wan, wê weke têkiliyek ku wê di çerçoveya wê jîyanê de wê li er van bineterên nivîskî û ankû ne nivîskî û hwd re bê. Wê di vê çerçoveyê de wê xwediye felsefeyek jîyanî a rêvebirinî a ramyarî bin.

2.Nerîna ramyarî; Di vê çerçoveya fahmkirina rewşa felsefeya ramyarîyê de ya ku ew ji mirov re bû weke têngîştinekê wê rengê nerîna mirov a li jîyanê jî wê bi xwe re wê biafirênê. Mirov, çawa dinerê, xwediye çi rengê nerîn û dîtîne li dunya dervî xwe ya, ya ku ew ji xwe re rast dibîne ji yê li hemberî xwe re jî wê rast dibîne, herkesekî di nerîn û dîtina xwe de weke hevdu dibîne. Heman hêjatiyê dide herkesekî weke ku ew ji xwe re dixwezê û hwd, wê weke aliyna nerînê ên ku mirov wan li vir li berçav bigirê û wan werênê li ser ziman bê. Her wusa, piştî serdemên felsefeyê, wê nerînen nijadî û hwd wê derkevina li pêş. Her wusa, nijade bilind û ankû 'nîjada pûxta' û hwd, wê têngîna wan wê were pêşxistin. Ev jî wê, di temenê wê de wê têngîna serwerî û serdestîyê û a bi desthilatdarîyê re wê ji gelek aliyan ve wê di temenê wê de bê. Xwe serdest dîtîna û yê li hemberî xwe weke yê ne serdest û li bin xwe re dîtîna, wê weke rengêkî vê nerînê bê. Ev rengê nerînê, wê weke rengêkî nerînê ku wê temenê wê yê ku ew dûbendîyê û ne wekhevîyê di nerînê de bike nava mirovan û dîtîna mirovan de jî bê.

Di aslê xwe de pîrsgirêka herî mazin wê, di vê çerçoveyê de wê piştre wê di nerînê de wê xwe bide diyarkirin. Her wusa, wê mirov, wê çawa xwe bibîne û wê wasîfên çawa li xwe baxş bikê û hwd, wê, wê di vê çerçoveyê de wê weke mijarekê jî wê derkeve li pêşîya mirov. Di çerçoveya xwe hêja dîtîne de wê, ev rewş, wê derkevina li pêş.

Nerîna ramyarî, wê weke nerîneka ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest bê. Her wusa, wê nerîna ramyarî, wê weke nerîneka ku mirov wê dikarê, di çerçoveya aqilê mirovî ê weke yê xwe serdestê jî wê werênê li ser ziman. Felsefeya ramyarîyê, di vê çerçoveyê de wê bi têngî û şîrove û her wusa rengê şîroveyan ku wê pêşxistina û hwd re wê temenê wê biafirênê. Li vir, pîrsgirêka fahmkirinê wê xwe li ser rengên fahmkirinê re wê bide diyarkirin.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rastîya aqilê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê çawa wê were fahmkirin, mirov dikarê wê hilde li dest. Her wusa, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têngîna nerîna ramyarîyê, wê di çerçoveya têngîna xwe çawa dîtîna û ankû xwe çetir dîtîne de wê weke çerçoveyek nerînî a ku wê ji hemû aliyan ve wê di nava rewşa jîyane civakê de wê temen pîrsgirêkên navxweyî û ne nexweyî jî bê. Her wusa ev rewş, wê bi demê re di serdemên

ku weke serdemên aqil û zanînê dihêna li ser ziman de jî wê bi rengê têngînên serdestîyê û hwd re wê temenê şer û pevçûnên demkî bê. Wê bi wê re wê ji aliyekî din ve jî wê weke ku mirov li tirkiya bi têngîna nîjadperest a tirkîyê, li almanya bi ya nazîyan û hwd re mirov wê bibînê wê temenê di jenosîdê de derbaskirina xalkan û ankû gelan jî wê di vê çerçoveyê de wê bi nerîna sîyesî hwd a li ser 'nîjadîfîyê' û ankû 'nîjada pûxta' û an jî kû 'nîjade serdest' û hwd re wê bê afirandin. Di çerçoveya têngîna netewîkî de wê ev rewş wê li ser mirovatîyê wê weke belayekê wê di rengê vîrûsekê de wê xwe bide domandin û pêşxistin.

Têngîna nerîna ramyarî, di aslê xwe de wê weke mijareka giring a ku mirov wê, ji gelek aliyên ve wê divê ku mirov wê hilde li dest bê. Di çerçoveya fahmkirina di hundûrê gotina nerîna ramyarî de wê, yan temenê pîrsgirêkên nû wê bê afirandin li ser rengên zihniyetî re û yan jî wê bê ji holê rakirin. Her wusa di vê çerçoveyê de di çerçoveyek felsefîkî, dîrokî û civakî de mirov, divê ku rewşa nnerîna ramyarîyê, wê hilde li dest û wê divê ku wê ji gelek aliyên ve mirov wê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de ev jî wê weke aliyekî giring ê ku wê fahmkirina me, bi xwe re wê bide nîşandin bê. Her wusa, nerîn, wê weke rastîya aqilê di mejîyê me de jî bê. Mirov, bi çî rengê dihizirê û mirov di mejîyê xwe de xwedîyê çî hişê û hişmendîyê û rengê wê ya, mirov divê çerçoveya têngîna nerîna ramyarî de wê dikarê fahm bike. Têngîna nerîna ramyarîyê, wê her wusa, wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê hilde li dest bê. Fahmkirina mirovî a bîaqil, wê li vir, wê giring bê. Felsefe, weke têngînekê û rengêkî aqil, wê her wusa, wê li vir, wê bi fahma wê re wê temenê wê pêşketina mirovî a ku mirov wê karibê hilde li dest û wê bi xwe re bi pêşxistinê têngîhiştinî re wê mazin bike bê ya. Li ser wê re mirov dikarê wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman bê.

Rengê nerîna me, wê ji têngî û felsefeya mirov a jîyanî ku mirov bi wê mazinbûya re wê xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de mirov, wê dikarê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa têngîna nerînê, wê weke têngîneka felsefîkî, bîrdozî û zêhnî bê. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, wê dikarê wê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman. Di çerçoveya nerînî a civakî de ku mirov wê dihilde li dest, wê bi wê re wê li ser rewş û rengên têkiliyên mirov ên keseyetî, malbatî, koma hevalî, têkiliyên nava civakî û hwd jî wê, di vê çerçoveyê de wê werîna ser ziman. Her wusa bi wê re mirov dikarê wê jî wê werênê li ser ziman, rengê gavavêtina mirov, gotin bilêvkirinê û hwd jî wê, weke aliyna ku wê mirov karibê di vê çerçoveyê de wan hilde li dest û şîrove bike bin. Her gotina ku ew bi ramyarî hat ser ziman, wê weke gotineka nerînî ku wê bandûra wê li rengê pêşketina civakê jî wê hebe bê. Di nava malbatê de, bi keseyetî, di nava komên hevalî de li ser têkiliyan xwe bi rengê hanîna li ser ziman û hwd, wê di çerçoveya wê nerînê de wê weke rewş û aliyna keseyet û civakî ku wê di jîyanê de wê xwe bidina rengkirin bin.

Di dema hîlbijartinekê de jî wê dema ku ew rêxistin(partî) hatina avakirin li gorî nerîn û felsefeya civakî wê di vê çerçoveyê de wê li ser nerîna wê ya li civakê, hizir û ramanên wê re wê ray li wê, wê werîna dayîn û ankû wê newin dayîn. Yanî, li vir, wê bi hîlbijartinî wê ev bê kirin. Rengên hîlbijartinî ên weke rewşên weke hîlbijartinên gelemperî, serbest, vêşarî, têrbûna (bi şart û merc) bo bijartinê û hwd re wê bijartin wê were kirin. Di vê çerçoveyê de wê, ev li gorî nerînê wê were pêşxistin. Têngîna hîlbijartinê, bi awayekî tabîî, di çerçoveyek ser nerînan re ku wê têngî, nerîn û kesên bi wan nerînan bawer in ku deng bidin, wê bibê.

Di roja me de wê, weke rengên desthilatdarî ku wê di çerçoveya wan de wê bi felsefîkî û teorîkî wê bijartin wê were kirin, wê pirranîntî, tekanetî, çap, rast û hwd bê. Di vê çerçoveyê de wê, teorîyên weke marksîzmê, rewîsyonîsmê, liberalism, kominîsm, sosyalîsm, rêya sêyem û hwd, wê bi gelek teorîyên din ên demî re wê pêşbikevin û wê reng bidina desthilatdariyên ku wê pêşbikevin. Di roja me de wê, weke têngîna ku wê derkeve li pêş, wê ya 'rejîma demokratîk' û yan jî 'rejîma otokratîk' û ankû otolîter û totolîter û hwd wê derkevina li pêş. Li vir, di temenê van pêşveçûnên teorîkî û têngîna de jî wê, têngîna keseyet û maf û azadiyê û hwd wê, derkevina li pêş. Di van çerçoveyan de wê kîjan têngîna ji wan wê baştrîn wê di wê de wê mirov karibê xwe bijî, bêtê ser ziman, hizrên xwe vebêjê, karibê li gorî xwe û nîrxên xwe yê dîrokî û civakî pêşketina xwe bide çêkirin, wê weke rengê ya baş ku ew divê ku were bijartin, wê were dîtin.

Têngîna weke komînîsm û hwd, wê weke têngîna ku wê di çerçoveya têngîneka wekhevî de ku wê ew were xiyalkirin û wê di çerçoveya wê xiyalê de ku wê armancê bê kirin ku xwe gihandina li wê bibê. Di vê çerçoveyê têngîna xiyalî û ankû 'otopîk' wê, weke têngîna ku wê di temenê pêşveçûnên têngîna teorîkî de wê reng û şamalê jî wê bidina wê têngîna felsefîkî a bi armanca xwe gihandina ya baştirîn bê. Hertimî wê, di vê çerçoveyê de wê ya baş, weke ku ew gawekî li pêşîya mirov bê ku mirov xwe bigihênê wê bê. Di vê çerçoveyê de wê, di çerçoveyek çawa de wê mirov baş bê, xwe karibê pêşbixê, xwediyê maf û azadiya xwe û serbestiya xwe ya keseyetî bê, karibê xwe weke xwesteka xwe perwerde bike û bijî û hwd, wê weke têngîna ku wê temenê wê têngîna baştirîn a weke armanc ku wê bê xwestin ku mirov xwe bigihênîyê de bê. Ya ku wê şêl û şamalê wê bide nerîna mirov, wê rewşa mirov a jîyanî, xwestek û têngîna mirovî û keseyetî ên di vê çerçoveyê de bin. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, mirov bi keseyet û jîyane xwe ya di nava civakê de wê, weke rastteqînîyekê wê di navaroka wê lêgerîn de bê. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rengê ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman bê. Ku weke nîrxekê derketiya li pêş, têngîna demokratîkî a roja me, di vê çerçoveyê de ew hin bi hin weke rengê têngîna ê pergali û şariştanî xwe bi pêşketin û pêşveçûna jîyanî a civakî re pêşdixe. Nerîna ramyarî, di vê çerçoveyê de weke nerîneka civakî a li wê jî wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew nerîna ramyarî, çendî ku ew rastîya civakî a ku ew heya bi dîrokîya wê re wê esas bigirê, wê ewçendî wê karibê di wê parastina nîrxên mirovî, jîyankirin û bi wê re xwe hanîna li ser ziman bê.

3. Olzanî(teolojî)ya ramyarî; Têngîna olzanîya ramyarî, ku em wê hildina li dest, em divê ku wê bi dîroka şariştanîyê re wê bibina heta serdemên destpêkê ên şariştanîyê jî. Her wusa di serdemên destpêkê de pêşveçûnên weke yê bi totemîsm, anamîsm û hwd, wê weke rengna têngîna ku wê temenê pêşveçûnên bi bawerî jî wê bi xwe re wê biafirênin. Piştê di serdemên mitolojîkî de wê li dora wan, têngîna wê vegotin wê hin bi hin wê werîna pêşxistin. Wê ew vegotin, wê çerçoveyek nerînî jî wê bi xwe re wê biafirênin. Mirov, wê di vê çerçoveyê de wê, ew vegotinên ku wan hanîna li ser ziman, wê hin bi hin ew bîna malê girseyan. Bi wê re jî wê girse, bi wan agahdar bin û piştê jî wê heta ku wê bawerîya xwe jî wê bi wan werênin.

Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê hin bi hin wê di vê çerçoveyê de wê bawerîyên malbatî û piştê civakî wê pêşbikevin. Pêşî, wê dema ku mirov bawerîyê kifş dike û wê di xwe de pêş dixê, wê di vê çerçoveyê de wê

mihtacê wê jî bê ku ew di nava rewşek civakî de û ankû ew wê bi têgînek civakî ku ew wê bike. Di vê çerçoveyê de wê navaroka vegotinên ku ew werina kifşkirin û ser ziman weke serborîyan, wê bi têgînî wê xwedîyê xosletên civakî jî bê. Ev jî wê, temenê pêşveçûnên derûnî ên civakî jî wê bi hevdû re wê pêşbixe. Her wusa, têkiliyên mirov ên bi hevdû re wê, di vê çerçoveyê de wê temenê wê pêşbixe. Piştî hin bi hin wê li ser wan nîrx û têgînên malbatî, serborîyên keseyetî û hwd re wê hevbeşîya ku ew li ser zanîne re wê were pêşxistin, wê di çerçoveyek civakî de wê hin bi hin temenê pêşveçûnên mazin ên bi girseyî wê biavêjê. Mirov wê, bi çi bawer bike, wê di wê çerçoveyê de wê bîji û wê di nava tevgeriyê û kirinan de bê. Wê xûyan bide nîşandin.

Di çerçoveyek têgînî de pêşketina hiyararşiyek civakî û bi wê re kifşkirina têgînên yazdanî weke ku ew wê bi serokatî w pêşengiyê ji mirov re wê bi keseyetî, derûnî û felsefîkî wê bikin, wê bînin pêşxistin. Mirov, wê di vê çerçoveyê de wê, bi kifşkirina 'navê xwûdê' re wê weke serokekî civakî ê giştî wê bi bîrdozîkî, felsefîkî û hwd, wê kifş bike û wê pêşbixe. Li ser navê xwûdê, gotinên ku wê werina gotin, wê di pêşketinên weke yên derûnî, felsefîkî û hwd de wê, di nava jîyane civakî de wê di çerçoveyeka ku ew li hevdû bide li hevdû û di têgînekê de mirovan bigihênê li hevdû û hwd de wê, xwedîyê weyneyek dîrokî a kifşkar bê.

Di her têgînên ku wê bi bawerî wê bi navê xwûdê wê werina li ser ziman de wê, hertimî di armanca wan de hêstên başîyê, xweşîyê, rehetîyê û hwd wê hebin. Ev jî wê, di çerçoveyek derûnî de wê, bikin ku mirov hem bigihîna li hevdû û hem jî di çerçoveyeka ku ew dixwezîn de ku ew li hevdû bicivin. Mirov, di jîyane xwe de çi dixwezê, wê di serî de wê bi kifşkirina wan re wê, gotin wê li wê werina gotin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de li ser rewşa nebaş re wê ya baş çi bê û çawa bê û wê encamek çawa wê bi xwe re wê ji mirov re di jîyane mirov de wê bînin, wê li ser wê, êdî wê were sekin in. Di rengên pêşketinên bawerîyên mesopotamî û ankû kurdistanî de wê têgîna 'wahîyê' wê li pêş bê. Her wusa, em li kîjan olê wê binerin, ku ev êzdayî bê, zerdeştî bê û ankû bawerîyek din bê, wê di vê çerçoveyê de wê xwedîyê wateyekê bê. Her wusa, wê di çerçoveya formûlasyonên teolojîkî de wê, çerçoveyek têgînî ku wê bi wê re wê çawa 'ya baş' wê hebe bi têgîna wê re wê bê xwestin ku ew were hanîn li ser ziman. Wê hertimî wê têgîneka xiyalî û ankû 'otopîkî' wê di vê çerçoveyê de wê temenê nepenî û afrînerîya wê têgînê wê biafirênê. Her wusa wê afsûneka wê nepenîyê wê hertimî wê bi temenê pêşveçûnên pêşketina çerçoveya olzanî(teolojîkî)ya ramyarî re ku wê hebe, wê pêşketina wê li ser wan têgînên bi aliyê başîyê re wê bide domandin. Li dunyê, di serdemên ku wê di çerçoveyek aqilmendî û mantiqî de wê şîrove bi aqilê felsefeyê re wê werina kirin, wê weke rewş û têgîna olzanîyê a ramyarî wê di çerçoveyekê de wê xwe weke têgînek rexnegir jî wê, hebûna xwe wê li ser wê re wê bide nîşandin. Di çerçoveya 'pirtûkên pîroz' de ew rengê jîyane ku ew bahse wê dihêkirin, wê her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyek menewî de wê xwedîyê wê ku ew dihênê li ser ziman bê. Li vir, divê ku mirov têgînên olzanîya ramyarî, wan di vê çerçoveyê de wan baş fahm bike. Wê ji rewşek derûnî û hwd, wê zêdetirî wê xwedîyê wate û hanînyek li ser ziman bin. Di serdema me de wê, têgîna olzanîya ramyarî, wê ji gelek alîyan ve wê weke têgîneka rexnegir a li rewş û çerçoveya mondermîteya roja me jî bê û wê xwe di vê çerçoveyê de li ser formulasyonên teolojîkî re wê werênê li ser ziman. Li vir, li ser rewşa ku bi têgînê dihê hanîn li ser ziman û pîretîka ku ew heyî re wê, gotin wê were gotin. Ya ku wê li vir, wê rexne li wê werina

girtin jî wê ew kirin û pîretîk bê. Têgîna olzanîya ramyarî, wê ji aliyekî ve wê bi têngînên weke yên rewîstê û hwd re wê, hertimî bandûra wan li civakê wê bi derûnî û hwd wê hebe û wê di nêzîkatî û pêşketina keseyetîyê de wê xwediyê kifşkarîyekê jî bê.

Têgîna xwûdê, em li vir, divê ku balê bikişênina li ser ziman. Bi pêvajoyên pêşketina jîyane civakî re wê di ahengekê de wê weke rengêkî têngînî, teorîkî û felsefîkî û hwd, wê bidest pêşketina bike. Wê di her demên jîyane civakî a şariştanî de wê ev gotin, wê karekî sazûmanî a bi sazîyî ya rêvebertiyê di nava civakê de wê bibînin. Di vê çerçoveyê de ev gotin û wateya wê û salixkirina wê û her wusa ya giring jî wê, çi gotin û bi çi rengê wê li ser wê re û bi navê wê werênina li ser ziman, wê ev jî wê piştî wê weke mijareka navarokî a desthilatdarîyên ku wê(civakê) dikin ku li gorî û xwestekên xwe birêxistin bikin, wê di wê çerçoveyê de wê gotinan bi wate û meneyê li wateyê bikin û li ser wê re wê werênina li ser ziman.

Ev rewş, wê piştî wê, di vê çerçoveyê de wê weke kevneşopîyekê wê bi desthilatdarîyan pêşbikeve. Di awayekî rast de ev, kevneşopîya ku wê desthilatdarî bi gotinên ku ew wê li ser navê xwûdê re ji xwe re û ew di xizmeta xwe de ku ew dihênina li ser ziman, heta ku ew bi awayekî baş newê fahmkirin, dahûrkirin û nêzîkatîyek rast û baş li wê newê kirin, wê di fahmkirin û pêde çûyîna ramyarîyê de jî wê hertimî wê kêmesî û astangî wê xwe bidina diyarkirin. Bo vê yekê, li vir divê ku mirov di vê çerçoveyê de vê rastiye bi dîroka wê ya bi jîyane civakê re wê hilde li dest û fahm bike. Di demên bûhûrî de ew gotinên ku ew li ser navê xwûdê re ew hatina gotin, ew di pêşketin û pêveçûnan civakê de ji gelek aliyên ve, hatina gihandin li rewşna pîretîkî. Di vê çerçoveyê de mirov, ku wan red bike jî wê, ji aliyekî ve wê ev rastiya civakê wê were red kirin. Bo vê yekê, li şûna ku mirov wê bi vê rengê di çerçoveyek redkirinê de wê hilde li dest, bi zimanekî rexnegir bi dîrok û pêşketina wê re hildana li dest û fahmkirina wê, dahûrkirin û derxistina li têngiştinê wê biwatetir bê.

Ev pêvajoyên teolojîya ramyarî ên serdemên bûhûrî ku mirov ji kîjan aliyê ve li wan binerê, divê ku mirov vê yekê jî bi wê re û li ser wê re wê werênê li ser ziman ku wê li ser rewş û rengê fahmkirina aqilê me re wê di rewşekê de wê dayikîyê jî li rewşên pêşveçûnên ramyarî ên piştî ku wê di serdemên aqilê felsefîkî û felsefeya zanînê de ku wê bibê jî wê bikê. Di vê çerçoveyê de weke pêvajoyeka wê, wê hertimî di dewama wê de wê ji me bixwezê ku ew xwe werênê hanîn li ser ziman.

Di vê rewşê de mirov, divê ku vê yekê jî wê, bi wê re wê hilde li dest û fahm bike ku wê, aliyê mirov ê bi keseyetîyê re ê weke derûnîyê, rewîstê û hwd, wê hertimî, ji aliyên xwe ve wê temenekî bi pêwîstî wê ji aliyê olzanîyê pêşketina wê re wê bide nîşandin. Ev jî wê, di nava jîyane civakê de wê, li ser van rengên rewîstî, teorî û felsefeyên wê re û her wusa nêzîkatîya mirovan a li hevdu û rengê pêşketinê û hwd re wê xwe bide diyarkirin. Dema ku rewş ev bê, wê çaxê mirov dikarê li ser wê re vê jî kifş bike bi aqilê xwe ku wê, di rewşek kifşkar bê di rewşa pêşketina mirov a keseyetî û civakî de. Ev jî wê di rewşên ramyarî û diyarkirin û kifşkarî û kifşkirinîya wan de wê xwe bide diyarkirin.

Di rewşên weke têngînên weke 'ferman', 'şewirî', 'biryar girtin' û hwd de wê, rewşa têngîna olzanîyê ramyarîyî, wê di rewşek diyarker de bê. Her wusa, kifşkirinên wê yên ku wê di şewa û çermê têngînên weke yên rewîstê de bin, wê her wusa ev jî wê di çerçoveyek civakî de wê temenê pêşxistina qaliban bê. Li ser wê re wê xwe bi awayekî di çerçoveya jîyane civakî de wê bi pêşxistina rewîst, kevneşopî û hwd re wê xwediyê

rewşa jîyanî a kifşkar bê, di nava rewş û jîyane civakî de. Di nava rewşa olzaniya ramyarî de mirov dikarê bêjê ku biryarên ku ew di wê de ew bîn girtin, ew ji tûnabûnê afirî na? Bêgûman mirov, nikarê vê yekê bibêjê, ber ku ew biryar dinava rewşek jîyanê û li ser jîyane komî û ankû keseyetî û hwd re ew hatîna girtin. Di vê çerçoveyê de bîryar, ne ji tûnabûnê, lê rewşa jîyanê ku mirov ew êdî bi xwe re bihişkirîya û li ser wê rewşa jîyane me re bi hişmendîya me re ew derketîya li holê.

Di rewşa biryargirtinê de wê, her wusa wê di vê çerçoveyê de bi rewşa zanîn û hişmendiyê re wê fêra jîyanî wê hebe. Lê di wê de jî wê têgîna xwestekê wê weke kirdeyek vîşarî ku ew wê biryarê dide kirin û ankû girtin, wê ew hebe. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê ji bîrnekê û wê werênê li ser ziman.

Di rewşa pêşketina mirov a civakî a pirralî de wê, her wusa, wê rewşa têgînên weke olzaniyê û hwd, wê weke têgînna nerînî wê bi sazûmanekê ku ew dikarin xwe bi têgînên weke yên civakî, dadî, felsefîkî, dîrokî û hwd re ew werênina li ser ziman bin. Her têgîn, wê di vê çerçoveyê de wê pîrwateyî, wê di çerçoveya van aliyên jîyanî de wê karibê di xwe de û li ser xwe re wê pêşbixê bê. Di vê çerçoveyê de wê ya ku wê têgîna olzaniyê wê weke têgînaka civakî a sazûmanî ku wê lingên wê yên dadî, felsefîkî û mantiqî, civaknasî û hwd wê pêşbixê û piştî wan lingan jî bi heman şêwayê lingên wan li ser wan heman rewşan re pêşbixê, wê di vê çerçoveyê de wê bi pêşketina aqil û jîyane civakê a bi hevdû re di ahengekê de ku ew dibê re wê bibê.

Di jîyanê de wê rewşeka wê ya ku weke ku kurd jî di xwe de wê bi wê re dihênina li ser ziman û dibêjin 'mîrov, divê ku xîret' bike û hwd, wê bi serwerîya jîyanî re wê were li ser ziman. Jîyan bixwe jî wê, di vê çerçoveyê de wê bi rewşa wê ya jîyanî re wê weke rewşeka ku em wê dikarin bi têgîna serweriyê re wê werênina li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de her tiştê zindî, di aslê xwe de wê serwer bê. Zîndîtî û serwerî, wê di vê çerçoveyê de wê di hevdû de wê gîyane xwe bi hevdû re wê bijîn.

Li vir, em dema ku wê(olzaniya ramyarî), di vê çerçoveyê de wê dihênina li ser ziman, bi wê re mirov divê ku wê bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê xwediyê rewşek aqilî a ku mirov wê hilde li dest bê. Wê hertimî di jîyanê de wê weke têgîneka serwer wê hebe. Di nava jîyanê de wê, her wusa, wê bi encamên pêşketinên jîyanî ên civakî re wê, bi demê re wê ew hanînên wan ên li ser ziman re wê rewşek jîyanî ku ew di jîyanê de heya, wê xwe bide diyarkirin. Hebûna ku ew di jîyanê de ew heya û mirov dikarê wê tekkir bike û fahm bike û bigihijê têgihîştina wê, wê di vê çerçoveyê de wê li ser diyarde û hûrgilîyên jîyanî re wê xwe bide diyarkirin û pêşxistin. Li dunyê pêşketina desthilatdarîyek dunyayî, wê her wusa, wê di vê çerçoveyê de û ji vê aliyê ve wê xwediyê temenê pêşketina xwe bê. Piştî ku mirov digihijê wê têgîna dunyayî wê têgîna olzaniyê, wê ew wê, pêşketina li dunyê weke 'pêşketineka dunyayî' wê hilde li dest û wê bi wê re beremberî wê di çerçoveya têgînek dualîteyî de wê têgîna dunya din û ankû axîretê wê pêşbixê. Her wusa, di vê çerçoveyê de têkilîya di nava van herdû dînyayan de wê, weke mijarek giring bê ku wê were hildan li dest. Mîrov, wê dunyaya xwe din û ankû axîretê, wê li vê dunyê ku mirov li wê dijî bi kirinên xwe re wê ew bi başî û nebaşîya xwe wê ew wê qizinc bike. Li ser vê rewşê û têgînê re wê weke rewşek têgînî a ku mirov wê hilde li dest û wê fahm bike bê. Her wusa, li ser rêgezên hizirkî ên olzanî ve ew têkilîya di nava herdû dînyayan de ku ew hatiya danîn, wê weke rewşa mîtolojiya dema sûmer, gûtfî, hûrfî û mîtannîyan de ku ew qanci û başiyên xwe weke mifteya gihiştin û ankû bûhûrîna li wê dunyê wê şîrovebike û bi watebike.

Di vê çerçoveyê de wê mirov, çawa wê dunya xwe biadilênê û wê qizinc bike, wê li ser wê re wê hizir olzanî wê werên li ser ziman. Her wusa di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têngîna nerîna li vê dunyaye ku em di wê de dijîn, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bi têngîna wê bide pêşxistin. Di vê çerçoveyê de dîzaynkirin, rengê jîyankirinê, têkilîyên mirov bi hevdu re û bi xwezayê re û hwd re wê, bi hemû aliyên din ên ku ew dihêna aqilê mirov re wê şîrove di wê çerçoveyê de wê were pêşxistin. Kurdan, hertimî bawer dikirin û digotin ku 'mirov, heta ku dunya xwe qizinc nekê, wê axîrete xwe jî wê qizinc nekê.' Di vê çerçoveyê de wê di ahengekê de wê ev dunya û dunyaya din wê bihanîyan li ser ziman. Di çerçoveyek 'kifşkirî' de wê di jîyanê de wê were jîyankirin. Her wusa, têngîna 'baxtê', wê li vir wê weke aliyekî giring ê têngîna ku wê li ser navê xwûdê de wê li wê were hizirkirin. Wî hertişt daya kifşkirin û temenê wê avêtîya. Wê bi vê rengê wê were bawer kirin. Di vê çerçoveyê de wê di rewşek hîyararşîkî de mirov, divê ku wê li wê bihizirê û wê fahm bike û wê hilde li dest. Ev rengê hîyararşîkî wê li ser aqil û ast û pîvanîn zanebûnê û hwd re wê xwediyê wateyekê bin.

Li vir, wê di çerçoveyek ku wê 'yê serek' wê weke ku wê bi navê xwûdê re wê were hanîn li ser ziman, wê weke 'vîna mazin' û ya 'kifşkar' wê bê hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, mijara ku mirov û ankû civak wê li ser pêşaroj û baxtê xwe wê xwediyê gotinê bê û ankû wê xwediyê rewşek diyarker bê, wê ev jî wê di vê çerçoveyê de wê bi dunyayî û ne dunyayîya wê re wê li wê were hizirkirin. Felsefe, wê hinekî jî wê di vê rewşê û xalê de wê pêşveçûnan bide çêkirin. Mirov, bi keseyet wê weke xwedî vîn û bîyar a, wê bê pênasekirin û şîrove kirin. Wê ev jî wê di vê çerçoveyê de wê, weke rewşeka giring a civakî ku ew karibê pêşketina xwe bixwe bide çêkirin û li ser rengê pêşketina xwe xwediyê bîyarê bê, wê bo wê giring bê. Têngîna welatî ku ew wê kirdeya kifşkar a bi navê xwûdê wê xwe di rengê wê de şîrove bike û weke 'hêzek kifşkar' û ankû 'vînek kifşkar' wê xwe bide diyarkirin. Ya ku wê di serdemên aqil û felsefeya zanînê de wê weke temenê pîrsgirêka herî mazin a bi jîyane civakî re ku wê xwe bide diyarkirin jî wê ev bê.

4. Zanista ramyarîyê; Zanista ramyarî, wê weke mijareka ku mirov li vir, di dewama mijare têngîna olzaniya ramyarî de wê li ser têngînên ku ew pêş dikevin û wê rengê jîyane civakê bi xwe re dikin ku wan bidina diyarkirin û kifşkirin, bi wê re mirov wê dikarê di dewama wê de wê hilde li dest. Me hinekî li jor bahse rewşa têngîna welatîtiyê kir ku ew çawa weke têngîneka ku ew xwe di rengê çermê xwûdê de ew xwe bide diyarkirin. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê jî wê, bi wê re wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman ku wê, çawa wê têngîna welatîtiyê, wê hebûna civakê wê weke wê herê bike? Yan jî wê karibê wê weke xwe herê bike. Di wê çerçoveyê de ew vîna civakî û rengê pêşketina wê ya ku ew bi dîroka wê re dayimî dibê, xwe li gorî wê biadilênê û werênê li ser ziman? Yan jî wê welatîtiyê û ankû têngîna wê, wê civakî li gorî xwe wê dîzayn bike? Di vê çerçoveyê de wê rengê pêşketina têngînikî a welatîtiyê wê civakê bike weke xwe û wê sînor û çerçoveyekê jî wê re wê çê bike û ankû wê sînor û çerçoveya civakî a giştî û xwezayî wê weke ya welatîtiyê wê xwe bide diyarkirin? Ev rewş û pîrs, her wusa wê weke rewş û pîrsna ku mirov dikarê, bi vê rengê hê jî li wan zêde bike. Li vir, di dewama wê de div ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa têngîna

welatûtîyê de wê, di vê çerçoveyê de wê, çi rengê têngînîyê wê xwe bi awayekî wê bide dîyarkirin? Ev jî wê, weke rengna ku wê di çerçoveya wê de wê kifşkar bin.

Kirasê têngîna welatîtîyê, wê hertimî wê jî pêşketina civakî a xweza û giştî re wê tang bimênê. Bo vê yekê jî wê, hertimî wê têngîna welatîtîyê, wê rêya hertimî pêşketina civakê li gorî xwe dîzayn bike û ankû dem bi dem jî wê, li gorî xwe biqûsênê û jî wê bibirrê. Ev tê çi wateyê? Ev tê wê wateyê ku wê rewşa civakî wê, hertimî wê jî pêşketina xwe wê wînda bike. Yan jî ku wê civakê xwest ku wê pêşketina xwe bi tememîya xwe re wê bijî, wê bi çerçoveya zihniyetî a welatîtîyê ku wê xîzkirîya re wê bike nava nakokîyê de. Di vê çerçoveyê de wê têngîna welatîtîyê û ya civaketîyê, wê hertimî wê weke dû aliyên ku mirov pêşî wan yek bi yek wan hilde li dest û wan fahm bike bê. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê rewşa civaketîyê a giştî û xweza û ya welatîtîyê a ku ew weke ku ew li ser sînorên rêgezî, destûrê û zagonî û hwd re ku ew dihê li holê re wê, xwedîyê rewşek teybet bê. Em li vir, divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê rewşa civakî, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek giştî bê. Têngîna welatîtîyê, bo jîyankirna xwe, wê pêwîstî bi sehêt(kontrol)kirina wê bibînê. Di vê çerçoveyê de wê, hertimî wê tekoşîneka wê bi civakê re wê hebe. Em di rewşa fahmkirina rewşa têngîna welatîtîyê de wê, divê ku wê weke rewşek ku em wê bi têngînên wê re wê hildina li dest, wê werênina li ser ziman. Her wusa, li vir, ku em bahse têngîna zanista ramyarîyê dikin jî wê, di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî ku wê li ser rengê aqil û têngînên wê re wê rewşên teorîkî wê têkiliya wan ya bi hevdu re, xosletên wê, pêvajoyên wan ên pêşketinê, dana berhevdû û bi hevdu re bi şibandîne re ew fahmkirina bi wan re ku ew bê çekirin, gihiştina zanîna wan ya hîmî û hwd, wê ev hemû wê weke mijarna ku wê têngîna zanista ramyarîyê wê li ser wan bisekinê bê.

Di serî de wê, di vê çerçoveyê ew têkiliya nava civak û welatîtîyê de wê, çawa wê ew were dîtin, fahmkirin û wê têkiliya di nava wan de wê were baştir kirin, wê her wusa, wê li rewş û pergale baştirin wê were li wê lêgerîn. Di serdema me de ew pêşveçûnên weke bi têngîna demokratîkî, gelemperîyê(globalîsmê) û hwd ku re dibin li ser têngînên destûrî û hwd re wê, hinekî wê di vê çerçoveyê de wê di encama wê rewşa civakê û ya têngîna welatîtîyê a li ber hevdu jî bê.

Di vê çerçoveyê de di çerçoveya têngîna zanista ramyarîyê de em divê ku van aliyên hemûyan bi serekeyî wan hildina li dest. Her wusa, wê rewşên têngînê ên desthilatdarî û temenê kirina ramyarîyê ku ew bi teorîkî, felsefîkî û hwd diafirînin, wê ew bi hebûn, têkili, xoslet û rewşên wan yê weke pêvajoyên wan dîrokî, rewşa wan ya civaknasî, bandûra wan ya di nava jîyane civakê û hwd de wê were lêkolînkirin. Zanista ramyarîyê, hinekî wê weke têngîneka ku ew hem jî aliyê civakê ve û hem jî aliyê welatîtîyê ve wan hilde li dest û fahm bike bê. Têngîna zanista ramyarîyê bi awayekî rast ku mirov wê hewlê dahûr bike û hilde li dest, pêşketina civakê wê hilde li dest û w li gorî wê welatîtîyê wê bi pêşbixe. Lê, weke ku em di roja me de dibînin desthilatdarî û ankû rejim, vajî wê, di çerçoveya jîyankirina welatîtîyê de wê çawa civakê di hundurê de wê bigirin, wê li rê û rêbazên wê bi têngîna zanista ramyarî re wê lê bigerihin.

Di roja me de wê ramyarî wê pir bi zane, aqil û her wusa felsefeyê re wê were kirin. Di vê çerçoveyê de çendî ku wê pêşketina bi aqil û zanîne re wê zêde kûr û dirêj bibê bi dîrokê re wê, çerçoveya hebûn û kirina ramyarîyê û hwd jî wê bi wê rewşa pêşketinê a di jîyane civakê de re wê, pêşbikeve û wê sînorê wê berfireh bibê. Hertimî wê mijarên nû wê di çerçoveya wê pêşketin û pêşveçûnê de wê, zêdetir pêşveçûn wê bibin. Wê

şaqên nû ên felsefîkî, zanistî û ankû zanyarî wê bi ramyarî wê pêşkevin. Di vê çerçoveyê de wê têgîna ramyarîyê wê weke têgîneka bi çerçoveyî wê di serdema aqil û zanînê de wê hebûna xwe wê bide domandin. Di hundûrê wê çerçoveyê de wê, gelek beş, alî û rengên ên felsefîkî û zanistî wê pêşkevin û wê derkevina li holê. Di vê çerçoveyê de mirov, wê çerçoveya têgîna ramyarîyê, di vê çerçoveyê de wê dikarê, weke çerçoveyeka ku wê ew bi hebûna civakê û pêşveçûnên nava wê re wê reng û navaroکا wê çerçoveyê wê hebûna xwe bide diyarkirin û pêşxistin. Wê şaq û beşên nû ên zanistî û felsefîkî di çerçoveya pêşketina civakê de wê di wê de wê xwe bidina diyarkirin. Her wusa di vê çerçoveyê wê, ev şaq û beş, wê çawa bi hevdû re û bi têkiliya hevdû re wê pêşketinekê bi jîyane civakî re wê bi xwe re bidina çêkirin, wê di vê çerçoveyê de ew rewşa wan ya bi têkilî û hebûnî jî wê weke mijareka fahmkirinê a wê çerçoveyê bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê çerçoveya ramyarîyê, wê têgîna xwe wê di vê çerçoveyê de wê biafirênê. Ya ku wê bi pêşketina jîyane civakê û aqil re ku wê çerçoveya gotina zanista ramyarîyê jî wê bi xwe re wê biafirênê wê di rastîyê de wê ev çerçoveya ramyarîkî bê. Ev çerçove, wê bi xwe re wê di çerçoveya beş û şaqên nava xwe de wê xwedîyê reng û rewşna têkilî ên çawa bin. Wê bandûrek çawa wê bi xwe re wê bidina çêkirin. Her wusa wê rewşa bandûra jîyane civakê, wê di vê çerçoveyê de wê ew were dîtin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku çerçoveya ramyarî ku em bahse wê dikin, wê di çerçoveyekê de wê temenek nêzîkatîyê û a rêbazê a zanistîya ramyarî jî wê di vir de bikin. Têgîna felsefeyê, wê her wusa, wê çawa ku ew di çerçoveya aqil de wê bi cerb û darizandina bi aqil re wê bike ku ew bigihijê encaman, wê têgîna zanyarîya ramyarî jî wê li ser pêşveçûnên ku ew wê weke çerbî wê hilde li dest û wê wan werênê li ser ziman re wê, wê di vê çerçoveyê de wê, rewşek rêbazî wê bi xwe re wê pêşbixe û wê werênê li ser ziman. Di rewşa fahmkirina wê rastî û rêbazê têgîna zanyarîya ramyarî de wê, li vir, rastîya nêzîkatîya têgîna gotina zanyarîya ramyarî jî wê bi zanistî wê bide diyarkirin û nîşandin. Zanyarîya ramyarî wê di şewayekî de wê, di vê çerçoveyê de wê weke nerîneka li ser a giştî a di wê çerçoveya têgîna ramyarîyê de bê. Her wusa, ew çerçoveya ku ew çendî ku ew pêş dikeve wê di wê de beş û şaq wê biafirin, wê ew xwe di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê werênê li ser ziman. Jî gelek alîyan ve pêşketina jîyane civakî û beşên wê, û her wusa kûrbûna wê ya bi zanîna wê re wê, wê temenê rêveberîyeka giştî a bi zanebûnî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Armanca zanista ramyarîyê jî wê ev rêveberîya bi zanyarî a civakî bê ku wê pêşbixe bê.

Dema ku mirov li jîyane civakê dihizirê, her wusa mirov dikarê wê jî bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê dem bi dem wê pêşveçûnên jîyanî wê di jîyane wê de wê bibin. Wê aqil pêşbixe. Wê zanyarî û zanist wê pêşbikeve. Her wusa, ev beşn zanistê ku ew pêş dikevin, wê bandûreka wan ya li jîyane civakê wê hebe. Ev bandûr, wê hem bi pêşketin û hem jî wê bi şewayekî jîyankirinê a bi wan re wê xwe bide nîşandin.

Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku hewl bide ku wan alîyan hemûyan bi hevdû re wan hilde li dest, wê demê wê gelek rewşan weke yên bi beşên zanist û hwd re wê pêşbikevin. Têkiliya nava wan û bandûra wan ya di nava jîyane civakê de wê, her wusa, wê di rengê pêşketina jîyane civakê de wê xwe bide diyarkirin. Mînaq, derûnî, civaknasî, felsefe, beşên bîolojiyê, fizîkê û hwd, ew her çend ku ew pêş dikevin, wê di nava jîyane civakê de wê regekî jîyanî wê derxina li holê. Wê demê jî wê, civake ku

ew li gorî wan pêşketîya, wê çawa ew civak, wê were hildan li dest, wê çawa were bi rêvebirin, wê di nava wê de têkilîyên çawa wê pêşbikevin. Ew têkilî, wê dema ku ew di wan de gûharîn çê bibê, wê pêşketinaka çawa bi rengê wê re wê di nava civakê de wê xwe bide diyarkirin û hwd, ev rewş hemû, wê weke rewşna têngî nê ku mirov dikarê di çerçoveya vê mijarê de wan hilde li dest bê.

Li vir, bi wê re mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê civake, wê van aliyan hemûyan wê bi xwe re wê bijî. Wê di nava jîyane wê de wê, hemû rengên aqilî wê xwe bi şêwayekî wê pêşbixin û bidina diyarkirin. Lê li vir, nêzikatiya ku ew di çerçoveya wê de werina hildan li dest a bi fahmkirinê re wê, ew giring bê. Divê ku mirov vê yekê di çerçove ya ast û aqilê serdema ê pêşketî de mirov, divê ku wê werênê li ser ziman ku wê rewşa bi fahmkirinê re nêzikatî lê kirin, bi fahmkirinê pejirendin û ankû ne pejirendin û hwd, wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê li vir wê hilde li dest bê. Redkirineka ji zanebûnê dûr, wê tenê wê ne bi aqilî û ne jî bizanebûnê re wê wateya xwe bibîne. Ya ku wê di serdema zanîne de wê, newê kirin jî wê ev bê. Di vê çerçoveyê de nêzikatiya serdemê, wê her wusa, wê li gorî xosletên wê bê û wê rengê rêveberî û kirina ramyarîya wê jî wê, biheman rengî wê wusa bê.

Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku têngîna zanista ramyarîyê wê hilde li dest, mirov dikarê ji gelek aliyan ve têngînen weke 'ramyarî û asta pêşketinê û weke ku ew di roja me de pêşketîya a teknîkê, çerçoveya hebûna civakê a aborî, têngîna ramyarî û birdozî û rengên ji hevdû cuda hizirkirin û ya bawerîyan, têngîna ramyarî û pêkhanîn û ankû kirina meriyetê, têngîna ramyarîyê û salixkirin, têngîna ramyarîyê û sehêt û hwd, wê bi gelek alîyan din re wê, weke mijarna ku wê bi jîyane civakî re wê bînan hildan li dest bin. Her wusa, di vê çerçoveyê de ew çerçoveya têngîna desthilatdarî a felsefîkî û zanînî, serdestbûna wê û pêşketina wê û temenê pêşketina wê, pêşxistina keseyet û zimanê xwe y desthilatdarî, rewşa xwe dayîna herêkirinê û çekirina temenê xwe dana herêkirinê û bawerîya wê û bawerîya li wê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyana ku mirov wê hilde li dest. Her wusa di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê pêşxistina temenê jîyane civakî û sazîyên şariştanî li gorî pêşveçûnên zanistî, felsefîkî û aqilî û civakî, rewşên teşwikkirinê ên li ser têngî û helwestên keseyetî û hwd re, xwe hanîna li ser ziman, bi zanînî, felsefîkî û propagandayî û hwd re wê, di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî ê giring ku mirov li wê di çerçoveya têngîna zanista ramyarîyê de ku wê, hilde li dest bê. Li vir, dema ku mirov rewşa desthilatdariyê, di van çerçoveyan de wê, hilde li dest, wê weke çerçoveyek ku ew civakê dike nava xwe de û xwe li wê serdest dike û wê bi rêve dibê, mirov wê êdî wê kifş bike. Li vir, dema ku têngîna ramyarîyê, ket vê astê, wê hingê, bikarhanîna zor û tûndûtûjîyê li dijî beş û komên civakê, ji cih û warên wan li gorî xwe dana goçberkirinê û hwd jî wê, ew ji xwe re wê weke 'mafekî' wê bibîne. Ev rewş bi serê xwe wê weke rewşeka şiqitîna têngîna desthilatdariyê ji rêya wê û dûrketina wê ya ji têngîna civakê û hwd jî mirov wê, karibê wê êdî wê werênê li ser ziman. Mirov, dikarê vê rewşê weke rewşeka ji rê derketina têngîna desthilatdariyê a li ser têngî û zanîna wê ya ramyarî û kirina wê re jî wê, werênê li ser ziman. Çendî ku ew navber ket nava kirina ramyarîyê û hebûn û têngîna civakê de wê ev rewşên weke ji rê derketinê ên desthilatdariyê wê zêdetir bibin. Ew bixwe jî, yanî ew desthilatdar, dibê ku ew ne diwê farqê de jî bê ku ew di wê çerçoveyê de ji rê derketîya. Rewşa girêdanîyeka weke bi korî, wê tenê wê rûyekî wê vê rastiye wê bi xwe re wê bide diyarkirin bê.

Bi rêya serdestîyê xwe kirina desthilatdar, bi rêya desthilatdarîyê xwe kirina serwer, bi rêya serwerîyê xwe kirina yê serdestê û bi rêya wê jî kirin û pêşxistina weke armançekê sehêtkirina civakê, wê di vê çerçoveyê de wê, li ser têngîna desthilatdarîyê û ramyarîya wê ya ku ew jî rastîya civakê dûrketîya re mirov, wê dikarê wê werênê li ser ziman.

5. Bîrdozî û ramyarî; Ramyarî, me hinekî li jor di çerçoveya wê ya bi têngînên rengînê en wê yên weke felsefeya ramyarîyê, nerîna ramyarîyê, olzanîya ramyarîyê û zanista ramyarîyê re ew hilda li dest. Di dewama wê de mirov, divê ku vê yekê jî wê di dewama van mijaran de wê hilde li dest. Bêgûman, ev mijarên ku me bi ramyarîyê re hildan li dest, bi dîrok, jîyane civakê û pêşketina wê, civakî û pêşveçûnên dîrokî û demkî û hwd re ew mijarna pirr kûr û dirêj in. Her yekê bi serê xwe bi bergan pirtûkan wê karibê li ser pêşveçûnên civakî û xwe re wê bidina nivîsandin û tişîkirin. Di vê çerçoveyê de me, di çerçoveya weke mijarna bi hevdu re bi gotina ramyarîyê re ew li vir bi serekeyî bi çend gotinan hildan li dest. Lê mijara me ya esasî ku fahmkirina felsefeya ramyarîyê, bi dîrok û pêşveçûnên wê yên pirralî en dîrokî û demkî na, emê di vê çerçoveyê de wê bi kortasî wan mijaran werênina li ser ziman. Li vir, ku mirov wê jî bikê ku wê fahm bike ku têngîna ramyarî a teorîkî, her wusa, li ser wê re wê çawa salixkirinek bi hebûna civakê re wê were kirin û pêşxistin, ew jî bi serê xwe wê weke mijareka ku mirov dikarê li ser wê bisekinê.

Di jîyane mirov de wê, hertimî wê rewşek jîyanî a pîretîkî wê hebe ku mirov wê dijî. Ew rewşa jîyanî, wê weke rewşek ku mirov wê dibînê jî bê. Li ser wê re jî mirov, jîyane xwe dijî. Wê çwa bijî, wê li ser wê re wê têngî û aqil, wê were pêşxistin. Ku mirov bahse rewşa têngîna bîrdozîkî bi rewşa sazûmana ramyarî re wê bike, divê ku mirov balê bikişênê li ser pergale perwerde. Her wusa, zimanê ku ew perwerde di wê de dihê bikarhanîn, amûr û bineterên nivîskî en ku ew dihên bikarhanîn û hwd, wê li vir, wê ew jî wê giringîyeka wan hebe. Bîrdozî, wê her wusa, di çerçoveya domandina desthilatdarîyê û temenê de wê, aliyekî din jî wê li vir wê bi xwe re wê werênê li ser ziman.

Di çerçoveyekê de mirov, di nava civake ku mirov di nav wê de dijî de wê bi tevger, kirin û xûyên hevbeş wê bijî. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê aferendêrîyên nû wê bi keseyetîya xwe re wê pêşbixe. Di vê çerçoveyê de wê bi têngî wê nivîsandinên weke pirtûkan, pêşxistina rojnemeyan, kovar û hwd, wê weke rêyna xwe hanîna li ser ziman bin. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê, ev jî wê di çerçoveya ragihandin û hanîna li ser ziman de wê, pergale perwerdeyê wê were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê regekî zanîn û pêşxistina têgihîştinê wê were pêşxistin. Di nava civake ku mirov di nava civake ku mirov dijî de wê nîrx, rest, bawerî, helwest û xûyên keseyetî ku mirov bi wan dijî, wê bên pêşxistin. Di vê çerçoveyê de di rastarastîyekê de bi şêkl û awa kirina bi civaknasî, ramyarî, aborî, çandî û hwd, wê rengê aqil, zanîn û zêhnê wê were bişêkl û awakirin û pêşxistin. Di rewşa sazûmana perwerdeyê de wê, mirov, çawa û bi çi awayê wê bijî, wê ew birengkirin û şêklkirin wê li ser wê re wê were pêşxistin. Di nava civakê de wê di destê rêveberîyekê û ankû desthilatdarîyekê de wê dibistan û hwd, bi hemû amûrên nivîskî en ku di wan dibistanan de mirov li ser wan re perwerde dibînê, wê çerçoveyek bîrdozîkî wê li gorî zihniyeta desthilatdarîyê wê bi wan wê were pêşxistin û wê di wê çerçoveyê de wê mirov wê were perwerdekirin. Di vê çerçoveyê de wê

keseyetek, were pêşxistin û wê mirov wê bi wê keseyetîya ku ew hatî pêşxistin. Li ser wê keseyetîyê re wê mirov wê were bi rengkirin. Di vê çerçoveyê de wê alîyê ku mirov bi wê re bi hizirê û bibînê û biafirênê wê were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê, rêveberî û desthilatdariya wê, wê were pêşxistin. Li ser wê re pêşxistina têgîna ramyarîyê, wê weke rewş û awayê wê xwe bide diyarkirin. Em li vir, di dewama wê de wê jî mirov divê ku wê werênê li ser ziman ku wê têgîna desthilatdariyê, bi rengê hizirkirina wê ya zihniyetî û ankû bîrdozîkî û ramyarîya wê re wê, di vê çerçoveyê de wê hilde li dest û wê fahm bike. Minaq, li tirkîya, çawa ku hertişt dihê xistin weke bi zimanê tirkî. Civake kurd, ku ew li bakûrê kurdistanê dijî zimanê wê yê zikmakî qadaxaya. Her wusa, temenê wê bi destûrî, zagonî û rêzikên deesthilatdariyê hatiya pêşxistin û rejima tirk li ser wê re sîyeseta xwe dike. Armanca wê, ew a ku herkesek bibê tirk, zimanê tirkî bikarbênê û weke yekî tirk bijî û xwe salix bike. Ramyarîya wê, bi rejimî û desthilatdariyê dike. Di vê çerçoveyê de wê têgîneka ramyarî ku ew temenê wê li ser nîjadîtiya tirkîtiyê bê, wê pêşbixe û wê li ser wê re wê rêveberîyê pêşbixe û ramyarîyê bike.

Ev rewşa rejima tirk, rewşeka giring a ku mirov dikarê çerçoveya ku mirov bi wê têgîna bîrdozîyê û ya kirina ramyarîya wê û ankû rengê têkiliya ramyarî û bîrdozîyê bi hevdu re wan fahm bike bê. Li ser zimanekî û têgîneka bawerî a 'mezhebî' û hwd re wê, kirpandina netewîyê wê bê kirin. Her wusa, wê li vir, wê mirov, di pêvajoya perwerdekirinê wê bi rengê pêşbikeve û bê xwestê çi nirxan û hwd, wê ew were nîşan kirin. Di vê çerçoveyê de wê têgîna bîrdozîkî wê were afirandin. Piştî pêşketina têgîna modernîteyê ku ew rewşa netewîyê jî nû ve bi têgînên razberî ku ew dihê pêşxistin û hwd, wê li ser wê re wê jî nû ve afirandinên bîrdozîkî wê di temenê wê de hebê. Têgîna di çerçoveya 'wekhevdûbûnê', 'nasnemaya netewî, û 'nasnema' û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê werina pêşxistin. Li ser wan re wê temenê ramyarîya wê bîrdozîyê jî wê were afirandin. Di dewama wê de têgîna netewî ku wê were esas girtin, li gorî ya baş ku wê were 'pîrozkirin' û mazinkirin û mazin dana nîşandin û ya vajî wê, wê were pîçûkxistin û piçûk dana nîşandin, wê di vê çerçoveyê de wê xwedîyê rengêkî hanîna li ser ziman bê. Ev wê, temenê wê, di pirtûkên ku ew li ser wan re perwerde dihê pêşxistin û mirov li ser wan re dihê perwerde kirin de jî wê, were bicihkirin û hanîna li ser ziman. Bi wê re wê dîrokeka xwe jî wê li ser xiyal û rewşên xwe yên jîyanî ku wan dikê nava hevdu de û wan bi hevdu re dihevîrê, wê bi wê re dîrokek 'muqqades' a netewî wê were nîvîsandin. Di vê çerçoveyê de wê, dema ku bahse netewîyê hat kirin, wê di wê çerçoveyê de wê hemwelatîyên ku wê li gorî wê têgînê bijîn û wê bîna gihandin li nasnema wê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê xwedîyê rengêkî hanîna li ser ziman. Wê hemwelatî, wê bîna ku ew lêpîrsê wê ew wê têgîna netewî wê bi wê û li gorî wê bijî. Di vê çerçoveyê de wê hemwelatî bi zorê û 'rizayê' wê ew têgîn bi wan were dayîn herêkirin. Di vê çerçoveyê de wê temenê 'meşrûtiyê' wê were pêşxistin û afirandin. Rast û ankû nerast, çendî ku ew hemwelatî li gorî wê jîya û ew ne lêpîrsî, wê ew weke 'mûşrûtiya wê' were nîşankirin.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê ew rewşa pêşveçûna bi têgîna bîrdozîkî, wê li ser pergala û bernemeyên perwerdeyê û amûrên perwerdeyê re bê. Wê di wê çerçoveyê de wê armanc ew bê ku di çerçoveya wê têgîna nîjadî a ku ew hatiya esasgirtin, gîyanekê biafirênê û weke hevdu li ser zimanekî re wan bigihênê li hevdu bê. Hemwelatîyên ku ew dihên xwestin ku ew bi rengên wan re werina pêşxistin ku ew 'îteat' bikin, lênepîrsîn û weke ku wê bo wan were hanîna li ser ziman ku ew

berpîrsîyarîyên xwe werênina li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê ew bo wê desthilatdarîyê, wê di rengê 'koleyna hemdem' de wê werina perwerde kirin. Ev hemû bo çi dihên kirin û ankû pêşxistin? Di serî de li vir, armanca domandina desthilatdarîyê û rastîya wê, di çerçoveya temenê wê rewşê de wê weke armanca sereka bê. Pîrozkirina hebûna wê têngîna netewî, li ser wê re mazinkirina otorîteyê, bi wê re li ser armanc û domandina hebûna wê desthilatdarîyê re 'çêkirina yekîti' û bi hevdû re bûnî, bi wê îteate ku ew hat pêşxistin re ew menfeatên desthilatdarîyê ku ew dihên derxistin li pêş û parastin û li gorî wê jîyankirin û hwd, wê çerçoveya wê jîyane mirovan a di wê de jî wê weke 'netewparêzîyê' wê werê hanîn li ser ziman. Netewparêzî, çendî ku ew mirov, li gorî wan armancên desthilatdarî ku ew bêt ku ew lêpîrsê û bi îteatkarî wê werênê li cih, wê xwedîyê wê wasîfê bê. Di vê çerçoveyê de wê têngîna 'armanca rayagiştî' û hwd, wê weke têngînê di temen de ku wê, werina hanîn li ser ziman bin. Ev çerçoveya ku mirov wê bi têngîna bîrdozîyê re wê dikarê wê werênê li ser ziman, wê li ser hebûn û domandina desthilatdarîyê re wê weke têngînek netewî ku wê çawa li gorî wê bê pêşxistin bê. Têngîna netewî, di aslê xwe de wê weke têngîneka ku wê çawa mirov, li gorî armanc û xwestekên wê yên bîrdozîkî bi awa bike û bide jîyankirin û xwe jî li ser wê re wê bide jîyankirin bê. Di vê çerçoveyê de wê bi wê têngîna netewî ew rewşa 'netewî' ku wê li dora 'em' wê ghiştîneka 'civakî' wê were pêşxistin, wê yên li dervî wê mayîn jî wê ew li şûna bi gotina 'em' wê gotina 'yên din' wê bo wan were bikarhanîn û ankû wê ew bi wê werina salixkirin û hanîn li ser ziman. Cudahîya di nava 'em' û 'yên din' wê, di vê çerçoveyê de wê li ser têngîna netewî û cûdahîyên wê yên bi têngîna 'nîjadî' ku ew dihên pêşxistin bê. Bîrdozî, wê temenê wê yê giring wê têngînê weke yên 'nîjadî' û hwd bin. Wê li ser wê re wê pêvajoyê û rengên pergale perwerdeyê wê werina pêşxistin û wê perwerdekirin wê were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê 'gotina bîrdozîkî' û ankû 'peyva bîrdozîkî' wê weke gotin û peyva esasî a 'rast' wê were hanîn li ser ziman.

Ku mirov di nava sînorekî netewî de wê, rewşa wê ya bîrdozîkî û rengê wê bixwezê wê baş fahm bike, di serî de divê ku mirov li rengê pergale wê ya perwerde, pirtûkên ku ew mirovên wê netewê li ser wan re tên perwerde kirin û hwd, divê ku mirov wan di berçav de derbas bike. Ev wê, rastîya têngîna bîrdozîyê û her wusa bi wê re jî wê ramyarîya bîrdozîkî, wê bi awayekî vekirî wê raxê li berçav û wê bide ravakirin û fahmkirin. Gotina bîrdozîyê, wê hertimî wê ku ew dihê hanîn li ser ziman, wê weke ku ew li ser têngîna ezîfîyeka nîjadî re wê wre hanîn li ser ziman. Her wusa, têngîna nîjadperestîyê û ankû netewperestîyê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke têngîneka ku mirov wê dikarê bikirpênê bê. Pêşxistina gotina nîjadperestîyê, wê alî û temenekî giring ê ku wê li ser wê re wê, têngîna bîrdozîkî a netewî wê were pêşxistin bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de jî wê temenê ramyarîya bîrdozîkî a netewî jî wê, were pêşxistin.

Li ser têngîna netewî ku mirov w bihizir, wê mirov wê gelek tiştên ku wan bibîne û werênê li ser ziman. Têngîna baxt û ankû baxtewarîyê, talîhê û hwd re wê were dîtin û ser ziman. Ew mejiyê ku ew her bûyîne, weke baxt û û hwd ku wan wusa dibîne, jî aliyekî ve jî wê jî wê têngîna ku ew wan bi sazûmanî pêş dixê, wê jî wê bexaber bê. Afirandina hişmendiyê wê jî aliyekî ve wê girêdayî afirandina me ya pîretîkî a jîyanî bê. Rewşên fîzîkî û bûjenî, wê di vê çerçoveyê de wê bi kirîniya pîretîkî û hwd re wê, di hişmendiyê de wê di hevîyêkê de bê.

Di vê rewşê de mirov divê ku wê yekê jî bi wê re wê werênê li ser ziman, têngîna zêhnê, hişmendiyê û zanîne, wê bi pêşketina xwe re wê hebe. Li vir, dema ku mijar,

mijara bîrdoziyê bê, wê têngîna 'xelat' û ankû 'şaşiyê' û hwd, xwe bide dîyarkirin. Ya ku wê, di xizmeta pêşketîna wê desthilatdarîyê de bê û wê temenê pêşxistîna zorê û hwd, wê li gorî wê ya rast bê. Li vir, dema ku mirov li ser têngîna 'xelat' û ankû 'şaşiyê' re ku mirov bihizirê, bi gotinî ji aliyê lêkerkirinê re wê ne bi tememî şaş û ankû xelat bê. Li gorî wê rewşa ku ew li ser wê re hatî salixkirin re wê, xelatî û ankû şaşî, wê xwediye rengêkî hanîna li ser ziman. Dema hizir, ketina xizmeta desthilatdarîyeka zordar û otorîter û bûna temenê domandîna wê, hingî wê ew di wê çerçoveyê de wê bi rengêkî têngî û ankû hişmendîya şaş û ankû xelat, wê xwediye rengêkî bin. Lê ev ji aliyê lêkerkirinê û hwd ve, li ser gotin, têngî û watezanîyê ve wê, ne bi heman rengê bê. Heman têtê, mirov dikarê di rewşa rengê vajî wê de jî li wê binerê û wê fahm bike. Xizanî, sefeletî û hwd jî wê, weke rewşek xwezayî û ankû ji xwe re bûyî û wê li ser têngîna baxtewerîyê re wê hanîna li ser ziman, wê wê çerçove û sazûmana pergali a di temenê wê de ku wê ew afirandîya, wê bi hişmendî wê ji nedîtî ve wê, were dîtî. Li vir, têngînen weke baxt, talîh û hwd, wê ji aliyekî ve wê weke têngîna bîrdozîkî ku ew weke perdeyeka ku ew di vê çerçoveyê de ew dikarin werina danîn li berçav. Ya ku bîrdoziyê hûrafeyekê(xiyal) zêdetir weke nîşanakayeka wê ya bihişmendî û dîtbarîya wê, dide hanîn li ser ziman wê û di vê çerçoveyê de wê weke aqilekî bide nîşandin jî ev bê. Her wusa, li vir, mirov, di serî de têngîna bîrdoziyê weke hişmendiyekê wê hildina li dest. Li vir, di rewşa bîrdoziyê de wê li ser rewşa gotinê re ku wê, li ser wê gotin û wateya wê re bi rengêkî xiyalkirina zêhnî li ser wê re wê bi care duym salix bike, wê weke aliyekî wê yên ên ku mirov wê karê werênê li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê di çerçoveyek zêhnî de jî têngîna bîrdoziyê wê werênê li ser ziman. Di rewşa fahmkirina wê de mirov, bi aqilê xwe re weke têngîna têngîne û ankû hişmendîya li ser hişmendiyê re mirov dikarê wê şîrove bike û wê werênê li ser ziman.

6.Axiftina ramyarî; Axiftina ramyarî wê weke rewşeka teybet a axiftinê bê. Di vê çerçoveya axiftina ramyarî de mirov, divê ku ziman, serdestîya li ziman û wateya tevger, kirin û xuyan, divê ku wan bizanibê û ankû bide wan. Di nava rengê axiftina ramyarî de wê, di serî de wê zimanê axiftinê ku em wê di jîyane xwe ya asayî de wê bikardihênin, wê tenê wê weke aliyekî bê. Lê ne tenê ev cûreyê axiftinê ê bi gotinê re wê di çerçoveya axiftina ramyarî de wê hebe. Di şêwa(tekni)kîyên axiftinê ên weke xweşik axiftinê û hwd de wê, bi levhanîna gotina, rengê bikarhanîna rêzimanî, zanîna ziman û her wusa bi wan re jî ku wê weke aliyekî giring wê zimanê laş û hwd wê, were pêşxistin bi hevdû re. Di dema axiftinê de di bilevkirina gotinê de ew mîmîkên mirov, tevgerên bi dest û şêwayên nerîna ji çav bi birîqîna wê re wê, werina bikarhanîna bi hevdû re di ahengekê de. Zimanê ramyarî, wê di vê çerçoveyê de wê bi aliyê xweyê gotinî û yê laşî û hwd re wê bi hevdû re çawa di ahengekê de bihişmendî wê were bikarhanîn, wê aliyekî giring bê. Di rewşên kirpandîna gotinan, di kîjan rewşan û kûderê de wê bi dengê nizm û bilind wê bilêvkirina gotinan wê bê kirin, wê ew jî wê di çerçoveyek hûnerî a axiftinê de wê xwe bide nîşandin. Hûnera axiftinê, ku em bahse wê dikin, wê van alîyan hemû bi hevdû re wê bikarbênê bi zanîn û hişmendîya wan re. Di roja me de dema ku bahse axiftina ramyarîyê dihê kirin, hinekî ew di çerçoveyek hûnerîya axiftinê de wê dihê hildan li dest. Wê mirov, wê çawa xwe bide bawerkirin bi girseyan û ankû girseyan bi xwe bide bawerkirin û hwd, wê zimanê wê bi hûnerî wê were pêşxistin. Zanîna ziman, ew ji aliyê ramyarî ve dihê lêkolînkirin, wê di vê

çerçoveyê de wê bi wê re şêwa(tekniq) û teher(metod)ên axiftinê wê werina pêşxistin, wê bi wê armancê ew were pêşxistin. Di nava rengê axiftinê de wê, rengên axiftinê ên weke rexnegirîyê, şewayên axiftinê ku ew tenê pirsgirêkan dihênina li ser ziman û çareserîya wan bi wê re dikin ku wê werênina li ser ziman, rengên axiftinê ên weke ji rewşa hanîna pirsgirêkan dûr, weke tenê bi rengên şîroveyî û hwd, weke bi felsefeyê, dîrokî, wêjeyê û hwd re ku ew dihêne pêşxistin û hwd wê hebin. Bi wê re jî wê, dema axiftinê de wê weke hebûna zanînê û bikarhanîna wê, rêbazên zanistî ku ew hatina pêşxistin, şewayên axiftinê ên ji gelemperîyê bi ber ya yekanêyê ve çûyîyênê û ankû vajî wê, rêbaz û sazûmana desthilatdarîyê, derhanîn û derpêş, rêzkirin, zanîn û çerçoveya wê, zelaliya nerînî, zelaliya têgînî û têgihîştinî, têgîna fahmkirinê û pêşketina wê, di nava axiftinê de hem hizirkirin û hem vegotin, di zanînê de şert û mercên kirdeyî û bûjenî(arîşenî), razberkirina pirsgirêkê li ser têgihîştinê û hanîna li ser ziman re, kirpandina li rewşan û têkiliya wan ya bii hevdu re danîn, ji aliyê rengê zanînê ê bihistinê û kirpandina wê ve, rastarast û ankû ne rastarast hanîna çareserîyê û ankû rewşan li ser ziman, bikarhanîna zimanên din ên weke yên matematikê û hwd, wê hinek rêgez, destûr û zagonên axiftinê û çerçovya wê bin. Bi wê re jî mirov, dikarê ji vê aliyê ve jî wê, werênê li ser ziman ku mirov dikarê şêwa(tekniq)yên têgînên felsefeyê û hwd jî ku wan bi rengê lêhanînê û ankû lêkirinê û hwd, di vê çerçoveyê de wan bikarhanînê jî bike. Ev jî wê, çendî ku wê zanîn pêşbikeve, wê temenê wê jî wê di nava rewşa jîyanî, hanîna li ser ziman û fahmkirinê de wê pêşbikeve.

Ku mirov wê rewşa axiftina ramyarî wê bike ku wê hilde li dest, divê ku mirov, li vir, hinek beşên din ên zanistî ên weke zanistên weke civaknasîyê, derûnîyê û hwd jî wan, tevli mijarê bike û di nerîn û şibekeya wan de mirov divê ku wê werênê li ser ziman. Her wusa, mirov, her timî wê weke ku mirov bi derûnî li ser hewldan, tevger, kirin û xûyên keseyetî re wê, werênê li ser ziman, wê wateyên kirin, tevger û xûyên mirov jî wê hebin. Di dema ku mirov wan dide nîşandin, wê ew jî wê tiştêkî bi hiş û têgihîştinî wê bidina me. Minaq, bêdengî, ku mirov li wê bihizirê, mirov dikarê gelek wateyan li gorî rewşan û li ser rewşan re jî wê, derxê. Di dema bûyîna rewşekê û ankû rûdana wê de ku mirov jî wê agahdar a, mirov wê li bendê bin ku mirov berteka xwe bi nerîna xwe re wê, li ser wê re wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de axiftin jî wê, çendî ku wê were wateyekê, bêdengî û ankû ne axiftinê jî wê were wateyekê di wê heman rewşê de.

Di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku axiftin, wê di vê çerçoveyê de wê, li ser gotinan, wateyan, nerînan, tevger, kirin û xûyan û hwd re wê, bi rengên cûr bi cûr re wê hebe û wê bê kirin. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku axiftin, wê hertimî wê, wê rewşek teybet a ramyarî wê bide dîyarkirin. Axiftin, di çerçoveya rewşa jîyanê de wê weke rewşek têkiliyê a li ser aqil, hiş û zanînê re bê.

Axiftin û bi wê re gotinên ku ew dihêna li ser ziman, wê ji aliyekî ve wê çerçoveyek têgînî a felsefîkî a civakî, dîrokî û aqilî wê bi xwe re wê werênina li ser ziman. Her wusa, wê bi wan re wê rengêkî dîtînî, nerînî û zanînî wê bi xwe re wê bidina nîşandin. Di çerçoveya fahmkirina zimanê wê de wê, di vê çerçoveyê de wê ya ku wê were fahmkirin, wê nerîn, dîtîn û zanînek bê. Bi wê re wê, rastîyek têgînî bê.

Zimanê ramyarîyê, wê hertimî wê di nava xwe de wê, weke zimanekî razber bê. Wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya jîyane civakê, rewşên wê yên jîyanî, têgîn û ankû felsefîkî û hwd, di çerçoveya jîyane civakê û herîkîna wê de wê, salixkirinê bi xwe re

wê bidina çêkirin û nîşandin. Zimanê ramyarî, weke zimanekî ku mirov bi wê re di çerçoveya rêgezîya wê de wê, çerçoveya wê ya tîgînî a civakî mirov dikarê wê hilde li dest. Tîgînên ku ew bi gotinên ramyarîyê re ew dihêna li ser ziman, wê ne tenê wê weke gotinan wê di nava civakê de wê werina li wan nerîn û dîtîn. Wê weke nerîna tîgînî wê werina dîtîn. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, ku zimanê ramyarîyeka civakê wê hilde li dest, ku ew zimanê wê ku ew beşek ji wê civakê serdest, mazin û şênaz bide nîşandin û beşa din a duyem ji nedîtî ve were, wê piçûk bibinê û nexweş nêzikî wê bibê, wê weke encama wê zimanê ramyarî ê bi tîgînîya wê re wê ji hevdû cûdabûn wê di nava wan koman de wê li ser wî zimanê ramyarîvan bikardihênê re wê biafirê. Wê beşa civake serdest, mazin û şênaz, wê ya din, weke ku ramyarîvan bi nerîna xwe li wan dinêrê, wê ew li wan binêrê. Her wusa beşa duyem a ku ew ji nedîtî ve dihê dîtîn, tê piçûkxistin û bi nexweşî li wê nêzîkatî dihê kirin û hwd, ew jî wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê rengê ku ew li wê dihê nerîn re wê dûrketin, şikeştin, nexweşî û hwd wê bi gelek xosletên din re wê bi wê re wê pêşbikeve. Ev rewşa civakî, wê di nava wê de wê weke beşbûnê ku ew li ser zimanê yê ku wê ramyarîyê dimeşênê re ku ew diafirê wê bibê bê.

Her wusa, di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, her civat, wê di nava wê de wê ji nîjadekê zêdetirî wê kom û ankû mirov wê hebin. Di vê çerçoveyê de ew li ser ziman, çand û hwd re wê di nava wê sazûmana civakî de ghişîna hevdû û yekîtîyek li ser ziman, çand û derûnîya xwe ya bihevdû re a civaknasî re wan daya çêkirin. Di temenê hemû tîkiliyên bi hevdû re de wê, derûnî wê weke aliyekî giring ê temenî wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê, zimanê ramyarî ku ew bikardihênê, bandûra gotinên wî, wê hertimî wê bandûra wî, li wê derûnîya nava tîkiliya a mirovan wê hebe. Ya ew gotinên ramyarîyê bi nerîn û dîtina wan re wê, başbûnê wê zêdetirî wê bi wan re wê bidina çêkirin û yan jî wê ji hevdû cûdabûn û xirabûn û ankû nexweşîyê wê di nava wê de wê bide çêkirin.

Di çerçoveya axiftinê de mirov dikarê li ser şêwa(teknîkên) axiftinê jî di vê çerçoveyê de hinekî li ser wê bisekinê. Ber ku ev jî di roja me de wê, pîrr zêde wê di nava ramyarîyê de wê li pêş bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, di dema ku axiftinek were kirin de wê pêşî çerçoveya axiftinê, mijare ku wê li ser wê were axiftin, wê bi çi rengê û çi şêwayê wê nêzîkatî li wê were kirin û wê gotin werina bikarhanîn û hwd, wê li ser wê, were sekin in. Her wusa, di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku rastîya ku ew were hanîn li ser ziman û ankû were hildan li dest, wê bi teybetî wê li ser wê, wê were sekin in. Li vir, ya ku wê were hanîna li ser ziman wê bi tîgîna ku ew rast a, wê li ser wê, wê were sekin in. Yan jî çawa rast a û ankû ne rast a, wê li ser wê bê sekin in. Dema ku axiftin hat kirin, wê di çerçoveya sedem, navarok, bingeş û encamê de wê ew axiftin wê were kirin. Di rengê hanîna li ser ziman a ziman de wê, her wusa, wê rengê bi karhanîna gotinan wê giring bê. Mirov, dema ku diaxifê û dihênê li ser ziman, mirov, yan jî encamên dîtîn, fêr û ezmûnên xwe wê biaxifê. Yan, wê ji xwandîneka xwe ya ku wî jî pirtûk, nivîs û ankû bineterekê kirîya wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveya hanîna li ser ziman de wê, li çavkanî û çavdêrî wê binêrê wê biaxifê. Di vê çerçoveyê de wê, çawa ew rast a, û ankû ew rast a, rast hatîya hanîn li ser ziman û ankû ne rast hatîya hanîn li ser ziman û hwd, wê ev jî wê weke aliyê ku wê li ser wan re wê nerîn, wê were hanîn li ser ziman. Bi wê re jî wê rewşa ku

ew hatî hanîn li ser ziman, çavkanî û çavdêriyên wê yên fizîkî û aqilî û hwd, wê ew jî wê, weke rewşa têgînî ên ku mirov li wan binerê bê.

Di rewşa hanîna li ser ziman de wê, di vê çerçoveyê de şêwa(tekînik)yên axiftinê ku ew dihêna bikarhanîn, wê bi wan re wê her wusa wê rengê zanînê û rengê hanîna li ser ziman jî wê bi awayekî wê were bi awakirin. Şêwayê hanîna li ser ziman, wê bandûra wê, hertimî li zanîn û rengê rêzîkirina gotinên me li hevdu weke hevokan û hwd wê, hebe. Di vê çerçoveyê de şêwa û zanîn, wê li ser axiftinê re wê têkilî û bandûriyeka wan ya li hevdu û bi hevdu re wê hebe.

Tiştê ku mirov ew hanî li ser ziman, wê her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê bi gotinên me yên zimanî ku em bi wan re bi hiş in, emê wan werênina li ser ziman. Her gotin, wê weke hişekî ku ew salixkirîya jî bê. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, her gotin, wê bi wateya ku ew bi aqilî li wê dihê kirin û ew dihê hanîn li ser ziman re wê di çerçoveya ku ew dihê hanîn li ser ziman re wê, çerçoveyekê bineterî a axiftinê wê biafirênê. Ev çerçoveya axiftinê a bineterî, wê di çerçoveyeka ku ew gotinên ku ew hatina hanîn li ser ziman ku ew di çerçoveya têkiliyên wan yên bi hevdu de û her wusa sedem û sebebê de ku ew bi hevdu re di ahengekê de bin. Di axiftinê de ku mirov hevokek jî avakir ku ew hevok, ne li gorî rêzimanîya ziman bê, wê di wê de kêmesî û heta ku wê xelatî li ser wê wate û ankû têkiliya ku ew werênê li ser ziman wê biafirê. Ev rewş, di çerçoveyeka axiftinê dirêj û ankû kin de jî wê wusa bê. Di vê rewşê de wê, gotinên ku mirov li hevdu ava dike û rêz dike, hevokên ku mirov wan ava dike û li dûv hevdu dihênê li ser ziman û çerçoveya rewşî ku em bi wê têgînî û wateyî wê dikin ku wê biafirênin û wê werênina li ser ziman û hwd, wê bi hevdu re wê xwediyê heman ahengê bê. Di dema ku mirov li çîrokekê û ankû vegotineka bi wê rengê li wê dihisênê, mirov dibînê ku ew wê çawa li hevdu hatibê hûnandin û di çerçoveya sedem û encamê de ew, hatibê hanîn li ser ziman. Wê her kirin, wê di çerçoveyeka ku ew sedema wê hebe de wê, were hanîn li ser ziman. Her gotinek, ku ew jî ber çî ew hatîya kirin, wê sedema wê, bi wê re wê were kifşkirin. Wê bi wê re wê di çerçoveya hanîna li ser ziman de wê armanca wê, wê were dîtin. Heman rewşê, wê di rewşa axiftinê bi ramyarî û ankû zanîn û felsefîkî de jî wê wusa bê. Di axiftinê felsefîkî de wê, li rewşa çerçoveya têgîna mantiqê wê de wê li ser sedem û encamê re wê bê hanîn li ser ziman. Li vir, her axiftin, wê dema ku ew dihê kirin, wê di vê çerçoveyê de wê birengêkî, wê mantiqê wê jî wê, xwe bide dîyarkirin. Razberîya di helbestekê de ku mirov wê kifş dike, wê bi şêwayekî wê ji şêwa(tekînikê) axiftina razber a ramyarîyê ne dûr bê. Di çerçoveya têgînekê de ew ku ew li jîyanê hebe û ankû nebê, ew hatîya hûnandin. Di dema axiftinê de wê, çawa ew xweşik axiftin wê were pêşxistin, wê ew jî wê weke mijareka têgînî a ku mirov wê di vê çerçoveyê de ku wê hilde li dest bê. Her çend ku axiftina razberî jî bê, wê çawa di çerçoveyekê de wê ew zelalî û safîti wê bi gotinê re wê bê dîyarkirin, wê di vê çerçoveyê de wê aliyekî wê xweşik axiftina achnî wê biafirênê. Şibandin, biriqînên têgînî ku ew dihêna li ser ziman, wê dema ku ew hatina hanîn li ser ziman, wê bi heman rengî wê ew zelalî û safîti, wê di rengê axiftinê de wê li wê were lêgerîn. Armanca xweşikaxiftinê, wê ew bê ku ew bi zelalî û baş bê dayîn fahmkirin û yên ku wê li wê bihişênê ku ew di mejiyê wan de were bicihkirin. Xweşikaxiftin, di xwe de wê çawa ahengê, sedem û encamê di çerçoveyekê bînakokî de wê bi xwe re wê biafirênê, wê ew jî wê di wê çerçoveyê de bê. Ev rewş, wê ne tenê di rewşa ku wê, di çerçoveya axiftina ramyarî de wê wê li wê wereê

lêgerîn. Her wusa, di reşa hanîna li ser ziman a hemû zanînîna û ankû zanistan de jî wê ew rewşa xweşik axiftinê wê di temenê axiftinê de û hanîna li ser ziman de wê, weke şêwa(tekni)kîyê wê hebe.

Di rewşa têtînn felsefîkî, bîrdozîkî û hwd de wê şêwayê xweşik axiftinê wê hertimî wê weke rengêkî axiftinê ê li ser ziman re wê li pêş bê. Di roja me de wê, bi şêwayên axiftinê ku ew hatina pêşxistin ên ku ew dihên xistina xizmeta kirin û meşandina ramyarîyê de wê, di çerçoveyeka ku wê çawa mirovan bi wê bidna bawerkirin bê. Rewşên civakî, pîrsgirêkên civakî û hwd, wê werina kifşkirin û ser ziman, wê çareserîya wan wê were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê axiftinek xweşik de wê têtîliya wê rewşa civak, pîrsgirêk û çareserîya wan de wê, rewşa axiftina xweşik wê were kirin. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê bi wê bê xwestin ku ew were hanîn li ser ziman. Di roja me de wê zimanê ramyarî, wê bi şêwa(tekni)kîyên axiftinê wê were şîstin û wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, wê rengên xweşik ên axiftinê wê bi şêwayî wê werina pêşxistin.

7.Ramyarî û çapamenî; Ramyarî, dema ku mirov wê bibîr bêtê, wê di cih de wê bi wê re wê ya ku wê were bîra me, wê ew bê ku ew rêveberîya ku ew heya bê. Li vir, reng û awayê wê çawa ya, ew jî wê, weke aliyekî din ê ku mirov wê hilde li dest bê. Lê li vir, divê ku mirov pêşî wê hilde li dest ku têtîliya çapameniyê û ya ramyarîyê wê hilde li dest. Di aslê xwe de em dema ku li ser gotina 'ramyarîyê' re dikin ku têtîna çapameniyê wê fahm bikin, wê di cih de wê li şûna gotina ramyarîyê wê gotina desthilatdarîyê, wê xwe di mejiyê me de bibirîqînê û bide nîşandin.

Di vê çerçoveyê de mirov, bo ku têtîliya ramyarîyê û çapameniyê fahmbike, divê ku mirov rewşa desthilatdarîyê û çapameniyê wê bi hevdu re wê hilde li dest. Li vir, çapamenî, ku mirov wê hilde li dest, wê çapamenî, armancên wê çî bin, wê çî biparêzê, ya ku ew biparêzê wê civakê û ankû desthilatdarîyê û rêveberîyê û hwd, wê ev pîrs wê di mejiyê me de wê bidina diyarkirin. Çapamenî, dema ku mirov wê rewşa wê bi desthilatdarîyê re wê dihilde li dest li dest, ya ku mirov wê dibîrê, ew a ku wê çapamenî, wê weke 'çapamenîya desthilatdarîyê' wê were dîtin û ew hildan li dest. Di çerçoveya têtînn, rengê hizirkirinê, axiftin û gotinên rêveber de wê rengêkî wê ya hanîna li ser ziman wê hebê. Çapamenî, di serî de ku ew bû weke çapameniyê desthilatdarîyê, wê çawa rastîya desthilatdarîyê û hizrên bi başî û nebaşîyên wê re wê di rengêkî ku wê civakê wê herê bike wê şîrove bike û wê werênê li ser ziman, wê di wê çerçoveyê de wê weşanê bikê. Di vê çerçoveyê de wê reng û rastîya rengê şîroveyê, wê di vê çerçoveyê de wê di wê de wê rengên xwestek, têtînn û aqilê desthilatdarîyê ê serdestîyê wê hebe.

Li vir, wê çapamenî, wê li gorî rewş û têtîna desthilatdarîyê wê tevbigerihe. Wê li gorî rastîya desthilatdarîyê wê werênê li ser ziman. Dernekeve dervî sînorê desthilatdarîyê û wê dervî wê nayênê li ser ziman.

Li vir, ku mirov bahse rengê ku wê çapamenî wê biparêzê ê civakê, keseyetê, civaknasî têtînn û hwd bikê, wê bê dîtin ku wê li gorî rengê dîtîna pejirandî a desthilatdarîyê wê derkeve. Çapamenî, di roja me de wê, pîrsgirêka wê ya sereka wê ew bê ku ew wê li gorî civakê wê werênê li ser ziman û ankû wê li gorî desthilatdarîyê wê werênê li ser ziman.

Têtînnên ku ew bi têtînn û ankû teorîkî çapameniyê dikin ku ew werênina li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê di hinek beşan de wê werina beşkirin. Di serî de wê, civakê li

dora çi armancê û ankû têgînê wê bidina li hevdû û motîvekîrîn û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê li ser çapameniyê re wê li ser wê were sekin in. Armanc, rengê hanîna li ser ziman, şîrovekirin û hwd, di vê çerçoveyê de wê di ahengekê de wê li gorî hevdû bin.

Her desthilatdarî, wê sînorê çapameniyê û ragihandinê, wê di destûrên xwe de wê bide kifşkirin. Wê çapamenî dernekeve dervî wê. Her wusa, wê bi zimanê wê û rengê zimanê wê, çapamenî wê bîrê li ser ziman. Rewşa çapameniyê ku mirov wê di çerçoveya rengê wê yê hanîna li ser ziman de wê, bike ku wê fahm bike, mirov wê çapameniyê di çerçoveya rengê serwerîya desthilatarîyê de wê karibê wê hilde li dest û wê fahm bike.

Di roja me de ku wê çapamenî wê weke hêzek mazin a ku ew li civakê serwerbûya, wê di çerçoveyekê de wê, van rewşan hemûyan, wê di çerçoveya rewşa têgîna desthilatdarîyê û rewşa wê ya bi civakê re de wê, divê ku wê hilde li dest. Çapamenî, wê li ser têgînê re wê di çerçoveya hevbeşiyên civakî û afirandina wan û pêşxistina wan de jî wê xwediyê wateyekê bê. Di roja me de gotina weke û xwe kirina malê civakê, wê hinekî jî wê weke rewşek û têgîneka li ser çapameniyê re wê werênê li ser ziman.

Çapamenî ku mirov wê hilde li dest, di serî de mirov, wê çapameniyê li ser zanînê û aqil wê hilde li dest. Her wusa, di şewayekê de wê aqil werênê li ser ziman. Di çerçoveyeka afirandin û gihîna zanîn û aqil jî wê, li ser çapameniyê re wê bê li ser ziman. Çapamenî, weke rêya ragihandin û ravakirinê jî wê, rewşekê bi xwe re werênê li holê. Weke rêyeka pêşketinê jî ku mirov wê dikarê wê hilde li dest, wê çawa wê pêşketinê wê bide çêkirin û wê bi kîjan aliyê ve wê berê mirov wê bidîyê de wê, çapamenî di wê de wê xwedî weyn bê. Di çerçoveya sînorê desthilatdarîyê de wê rêveber, wê hertimî bixwezê ku çapamenî, bi zimanê û li gorî xwestekên wê û di awayekî ku ew di xizmeta wê de bê, weşanê bike. Di rewşa weşandina nûçeyan de wê, civak, wê were agahdarkirin. Her wusa, her nûçe, agahî û ankû ragihandina ku ew hat li ser ziman di çapameniyê de wê bê malê civakê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê çapamenî, wê di rewş û rengê ku ew sînorê wê hatiya xîzkirinê de wê rêveber jî wê bixwezê ku ew weşanê bike.

Xalên ku wê rêveber dênê li pêşîya çapameniyê ku ew bê ku ew li gorî wê weşanê bike, dernekeve dervî sînorê wê, hertimî wê rast bide nîşandin, wê rast bike di çavê mirovan de û hwd. Di roja me de çapamenî ku bahse wê dihê kirin, wê bahse "çapameniya welêt" û "çapameniya dervî sînoran" wê bê kirin. Her wusa, çapameniya welêt, wê sînorê wê, bi hemû aliyan ve wê bi rewşa desthilatdarîya wî welatî ve bi sînor bê. Lê ya dervî sînor, wê sînorê wê nebê. Ew wê sînorê wê civak bê.

Çapamenî, weke hêza ragihandinê a herî zêde ku ew pêş dikeve ew sînorê bandûrkirina xwe ew zêdetir dike. Di derbarê rewşên bi nîqaş, diyardeyên ramyarî, sazî û rewşa wan û hwd, ku ew dikarê îmajê wan baş û ankû nebaş bike di çavê civakê de. Bi pêşketina teknîk û teknolojiyê û hwd re jî wê, bandûr û hêza çapameniyê wê zêdetir wê pêşbikeve û serwer bibê li ser serê civakê. Di çerçoveya dayîna herêkirinê û ankû redkirinê de wê çapamenî, di çerçoveya keseyetîya mirov de jî wê xwediyê rewşek afrîner a kifşkar bê.

Di vê çerçoveyê têgîna çapameniyê de mirov, dikarê li ser rewşa rastîya wê re li du beşan wê beş bike. Beşa propaganda û ya zanînî yê. Çapamenî, wê hemû zanîna ku ew pêşketîya wê, di temenê xwe de wê bikarbenê. Zanîstên civakî û hwd, wê bi çapameniyê

re wê werina bikarhanîn. Bi çapamenîyê re ragihandina li gorî kesan, rêveberîyê, sazûmana civakî a demokrati û hwd, wê werina bikarhanîn. Çapamenî, di van waran de wê bi zimanê wê re wê were pêşxistin û pêsporkirin. Wê bi wê re wê, bi teybetî, weke ku em di roja me de dibînin, rewşên weke îmaj, model û hwd, wê bo keseyetîyê wê li ser çapameniyê re wê werina pêşxistin û hanîn li ser ziman. Di rengê ragihandinê de wê, xosletên ku ew dihên li ser ziman, wê aliyekî wan derûnî jî wê hebe. Li ser çapameniyê re wê keseyetek ku wê li gorî rengê têgînên desthilatdariyê wê xwediyê pîvanên herêkirin û redkirinê bê, wê bê afirandin. Di vê çerçoveyê de bo domandina wê serwerîya desthilatdarî de wê çapamenî, wê weke şewayekî rengkirin, awakirin û sehêtkirin jî bê. Sehêtkirina bi çapameniyê re wê, li ser serê civakê wê pêşkeve. Di vê çerçoveyê de wê çapamenî, wê rojavan wê biafirênê. Wê heya mirovan ji nûqteyan wê bibe ser nûqteyan.

Tabî, em divê ku gotinên weke 'lêkolîn', 'lêpîrsîn', 'dana bi grafikî' û hwd jî wan li vir bike berlêpîrsînê de. Ber ku wê, li ser wan re wê bê xwestin ku girse werina bi bawerkirin. Girse, divê ku ew bi çi were bawerkirin? Di vê çerçoveyê de wê rojev wê were afirandin. Di vê çerçoveyê de wê rojeve çapameniyê ku wê bibê rojeve girseyan wê bê afirandin.

Desthilatdarî, bo ku ew xwe mazin, bihêz hîs bike û girseyan hilde li rex xwe, wê di vê çerçoveyê de wê çapameniyê wê pîrr zêde wê bikarbênê. Bo ku ew xwe weke ku ew dixwezê bide nişandin di çavê girseyan de wê, rojevên xwe wê biafirênê û wê bide hanîn li ser ziman li ser çapameniyê re. Girse, divê ku ew çawa bihizirê, xwediyê rojevên çawa bê, di mecreyek çawa de wê, xwediyê pêşveçûnên nava xwe bê û hwd, wê li ser wê re wê çapamenî wê bê bikarhanîn. Bi gotineka din, wê çawa zêhnê girseyan wê were biawakirin, rengkirin û wê girse li ser wê re wê werina birêvebirin, çapamenî wê li ser wê re wê xwediyê erkeke desthilatdarî bê. Li ser çapameniyê re wê li şûna girseyan hizirkirin, lêkolînkirin û hanîna li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek çapamenî wê bê hanîn li ser ziman.

Her wusa rewşa, pêşxistina şirketên medyayê ku ew weşanê bikin, wê aliyekî ku wê çawa çapamenî wê bê xistin xizmeta desthilatdariyê de bê. Şirket, wê bo hebûna xwe û domîna xwe wê hertimî wê ji anîşkê ve wê bi desthilatdariyê re di nava têkiliyê de bin. Bo vê yekê jî wê desthilatdarî çawa bixwezê ku ew werênê li ser ziman, di çerçoveya berjewendîyên herdû aliyan de wê li ser civakê û ankû girseyê re wê çapameniyê pêşbixin û weşanên wê bikin. Herdû alî jî, wê domandina rêveberîya xwe û hebûna wê, di vê çerçoveyê de wê di levkirinekê de bin. Sazî û ankû têgînên weke "sehêta rayagiştî" û hwd, ku ew hatina pêşxistin ku weke ku ew çapameniyê sehêt dikan ku ew li gorî 'rastîya civakê' ew weşanê bike jî wê, di vê çerçoveyê de wê weke rastîyeka çapameniyê a dana bawerkirinê wê li holê û li ser serê civakê wê bimênê. Di vê çerçoveyê de wê ramyarîvan jî wê çapameniyê, weke rêya xwe dana hanîna li ser ziman, meşrû dana nişandin, têgîn, felsefe û bîrdoziya xwe ku ew bi girseyên civakî bide herêkirin û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê li wê xwediyê nerînê bê. Ramyarîvan, wê hertimî wê bixwezê ku çapamenî, di xizmeta wî, ramyarîya wî û meşandina wî de bê. Di vê çerçoveyê de wê hemû amûrên ragihandinê wê, weke rêya xwe dana herêkirin û danabawerkirinê wê bikarbênê. Têkiliya çapameniyê û ramyarîyê, wê di rengê de wê bê rengê desthilatdarî û civakê.

Çapamenî, wê di nava xwe de wê cih bide çî hizrê, pêşketinê û ragihandinê, ew jî di roja me de bûya weke têgîneka ku ew di çerçoveya demokratîkbûn û 'azadîya çapameniyê' de dihê hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ragihandina ku ew hat kirin ku ew di nerînê û sererastkirinê de ew ne hatî derbaskirin li gorî desthilatdarîyê û li gorî desthilatdarîyê ku ew newê nerîn ku ew hat hanîn li ser ziman, wê di çerçoveya van têgînan de wê bê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de têgîna çapamenîkî a rexnegir, weke têgîneka ku ew li gorî civakê ku ew tevbigirihê û şaşî û xelatî ku ew jî kê bê ku ew karibê wan rexne bikê û hwd, wê di roja me de wê weke rastîyeka çapameniyê a rast ku were dîtin bê.

Li vir ku mirov ji kîjan aliyê ve li wê binerê, çapamenî, hertimî di xwandinê ragihandina wê de wê, yên ku wê dixwênin karînakirina wê xwandinê bi nerîneka bi gûman û rexnegir, wê weke aliyekî din ê giring ku mirov li vir balê bikişênê li ser wê bê.

Di roja me de desthilatdarî, bi tememî pêşxistina çapameniyeka di xizmeta xwe de ku ew bibe dengê wê di nava civakê de wê weke temenê desthilatdarîyeka xwe xort a li ser serê civakê jî wê dibînê. Di ragihandinê de wê, radio, rojneme, tv, înternet û hwd, wê hemû rêyên ragihandinê ku ew dihên pêşxistin wê bikarbênin. Li ser wê re wê ew çapamenî wê hertimî wê li gorî wê weşanê bike. Wê nûçeyan di nerîna desthilatdarîyê de wê bide derbas kirin û wê li lêhatîniya bi têgîna desthilatdarîyê re wê, li wê bigirihê ku ew wê biweşênê. Bi gotineka din, ku ew nûçeyek ne li gorî rastîya desthilatdarîyê bê û vajî wê bê, wê karibê 'sensorê' dênê li ser wê û wê ew wê nûçeyê neweşênê û ankû ji nedîtî ve were.

Têgîna ramyarî, pêvajoyên wê yên pêşketinê, çand, ziman, aborî, dema me ya hemdem û çanda pêşketina ramyarî

Têgîna ramyarîyê, wê weke têgîneka dîrokî bê. Bêgûman, dema ku mirov wê bike ku wê hilde li dest, divê ku mirov wê bi mejûya civakê re wê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de em dema ku li dîroka civakê dinêrin, her wusa çawa ku civakê pêşket têgîna kombûn û civatîtiyê pêşket û pê de wê, her wusa bi wê re wê rewşa têgîna ramyarî jî wê li ser wê re wê xwe bide nişandin. Têgîna ramyarîyê, wê her wusa, wê weke têgîneka felsefîkî a birêvebirina xwe ya di jîyanê de bê. Ev kesek bê, malbatek bê, komek bê, civatek bê û hwd, mirov dikarê bi wê re wê werênê li ser ziman. Nêzîkatîya mirovan a li hevdu bixwe jî mirov dikarê di vê çerçoveyê de wê bixwênê û wê hilde li dest.

Her wusa, piştî ku kombûn di jîyane mirovan de bû û bi wê kombûnê re ew bicihbûna bi komî ku ew afirîya, wê hin bi hin, wê rewşa jîyane navxweyî a komî, wê pêşbixe. Di nava koma jîyane civakî de wê hîyararşîyeka ku wê ji zaroketîyê û hata pîr kalîtîyê wê hebe. Her demên mirov ên ku mirov wan di vê çerçoveyê de wan hilde li dest, wê di vê çerçoveyê de wê di her dema xwe de wê wateyeka wê hebe. Li ser wê re jî wê, nêzîkatîyeka li wê êdî wê hebe.

Di nava jîyane komî de wê ev rewş, wê hin bi hin bi sazûmanî û li ser hiş re wê pêşbikeve. Li hevdu kombûnên destpêkê wê li ser girêdayîna bi xwûnê û ankû xizmitiyê û hwd re bê. Di vê çerçoveyê de wê, bi wê re wê, minaq, ku wê malbat hin bi hin wê pêşbikeve, wê di nava wê de wê mirov çawa û bi çî rengê, wasifê û rengê bijî, wê ew were dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê salixkirin, wê li ser rengên keseyetîyê re mirov

dikarê wê werênê li ser ziman. Di nava malbatê de wê, keseyetîya dê û ya bav, xwûşk û bira, dapîr û bapîr û hwd, wê derkevina li pêş. Di vê çerçoveyê de wê, ew jî wê çawa li hevdû wê xwediyê nêzîkatîyekê bin, wê ew jî wê bê dayîn diyarkirin.

Li vir, wê weke ku mirov wê di destpêkê de wê kifş dike, wê hemû rewşên serdestîya nava malbatê wê li ser rewşa hêzîtiyê re bê. Di destpêkê de wê di nava komê de wê yê ku ew bihêz û ku ew dikarê herkesekî ji hêrîşên xaterek ên zindiyên din ên xwezayê biparêzê re wê ew derkeve li pêş. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê çerçoveya wê, wê li ser esasê parastina jîyanê bê. Di vê çerçoveyê de ew kesê parastvan û ankû weke yê bihêz, wê weke yê serok ê komê jî wê derkeve li pêş. Di vê çerçoveyê de wê li dora wî, herkesek wê xwe bide diyarkirin. Piştê jî wê ev serdem, piştî ku dem tê serdemên weke yên anamîsmê, totemîsmê û hwd, wê hinek kirinên nû ên li ser aqil re ku ew jî bi pêşketina aqil re xwe didina diyarkirin, wê pêşbikevin û bandûrê li jîyanê bikin. Li vir, divê ku mirov di vê çerçoveyê de wê jî wê werênê li ser ziman ku wê jîyane komî wê di van serdemên piştê de wê, hinekî din wê bi aqil re wê derkeve li pêş. Mirov, fêrî tirsê dibê. Her wusa, têgîna xwestekê pêş dikeve. Bi wê re jî wê, hin bi hin wê bidest hîşkirinê bike. Her tiştê ku mirov, wê nikaribê wateyê bidîyê de wê, di destpêkê de wê, weke tişt û ankû rewşa ku wê ew di bin bandûra wê de wê, li jîyane mirov serdest, wê temenê girêdanîyek bi tirsê di mejî de wê bixwe re wê bide çêkirin. Mirov di vê çerçoveyê de wê, ew tirsîya wî, wê bike ku ew ji mejî dernekeve. Sahwa wê, wê derkeve li holê. Di rewşa tirsê de wê sahw, wê weke rewşa hîşkirinê bê. Ankû mirov, dikarê sahwê, weke rengê hîşkirinê jî wê di vê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê li ser ziman. Sahw, wê weke rewşa bandûra tirsê jî a li mirov jî bê. Lê bi wê re wê nîşanaka tiştêkî din jî bê. Ew jî wê ev bê ku wê mirov, bidest hîşkirinê bike. Hîşkirin, wê ji aliyekî ve wê weke rewşeka giring a ku mirov, wê dikarê wê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, hin bi hin ev rewşên tirsê û rengên wê yên weke sahwê, wê temenê bawerkirinê jî wê bi xwe re wê biafirênin. Di serdemên anamîsmê û totemîsmê de wê tiştê ku mirov wê nikaribê fahm bike ku wê hin bi hin wê bawerîya xwe li wê pêş bixe, wê di serdemên mîtolojiyê de wê ev rewş wê wegerihê li rewş û rengê ku wê bi aqil dîtîne jî. Di vê çerçoveyê de wê li dora wan hîşkirinan û ankû wan tiştên ku mirov ew di mejîyê xwe de bicihkirina, wê vegotinan li dora wan pêşbixe. Piştê jî wê, di çerçoveyekê rengê jîyanî de wê tîkiliya wan vegotinan wê bi hevdû re wê dênê. Ev rewş, wê weke rewşeka teybet a bihiş re bê. Di vê çerçoveyê de bi pêşxistina vegotinan li ser serborîyan û hwd re wê, rengê pêşketina hiş bê. Her wusa vegotin, wê çendî ku mirov wê bi awayekê stûr(kaba) wê werênê li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê bi rengê fişalî û ankû celwarî wê werênê li ser ziman jî wê, ev rewş, wê weke reşeka şîrovekirina jîyanê jî wê xwe li ser hiş re wê bide diyarkirin. Mirov, bi wê re ew, weke ku wê bidest xwandina jîyanê û hewirdora xwe bike. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê vegotin, wê weke rewşa têgînî ên hişî bin. Lê wê di vê çerçoveyê de wê tiştê ku ew dibîne, ku ew mirov bê, çokek û ankû teyrikekî ku ew difirê bê, şerek û ankû sawalak din a weke wê stûr û gir bê û hwd, wê xosletên wan ên ku ew di wê nerîna xwe ya pêşî de wê bi wan kifş dike û hwd re wê, werênê li ser ziman. Minaq, dema ku li şêr dinerê, dibîne ku ew hêrîş dike û bi hêza. Li tayrikekê dinerê ku ew difirê. Li mirov dinerê ku ew li ser lingên xwe dimeşe û hwd. Bi vê rengê wê, van xosletan wê di mejîyê xwe de wê bi hevdû re wê, wê darêjka wê rewşa heyî ku ew wê dibîne re wê werênê li

ser ziman. Mejî, di vê demê de wê weke demeka xwe ya zaroktiyê wê bijî. Dema ku ew mirovekî ku ew dimeşê dibînê û tayrikeka ku ew difirê dibînê, wê mirovekî bi per(bask û ankû çeng) wê bihizirê ku ew difirê. Wê tayrikekî ku ew bi laşê mirovekî ku ew dimeşê wê bihizirê û hwd. Di vê çerçoveyê de wê xosletan di mejî de wê tevli hev bike. Çendî ku wê aqil pêşbikeve, wê êdî mirov, wê serdestiya wî, li aqilî wê çi bibê û wê bi wê re wê êdî wê di van rewşan de wê zelalîyê wê çê bike.

Di serdemên ku ew aqil pêş dikeve wê jiyane şariştanî jî wê pêşbikeve. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê mirov, wê li ser wê pêşketinê re wê aqilê xwe wê li ser temenê wê, wê rûnênê. Wê li tiştan û rewşan ku ew dibînê, wê weke wan wê li wan bihizirê. Di vê çerçoveyê de wê, her tiştî wê bi dîtina xwe re wê weke wê bibînê. Çendî ku wê aqil pêşbikeve û ankû mirov di hişê xwe de pêşbikeve, wê ev rewş jî wê zêdetirî wê pêşbikeve.

Di serdema şariştanîyê û pêşketina wê jiyane civatî a di wê demê de ku ew pêş dikeve, wê hemû kirin, wê li ser aqil re wê pêşbikevin. Mirov, wê biaqilê xwe wê xwe werênê li ser ziman. Wê dema ku mirov, bidest bi hizirkirina xwe re jiyane xwe adiland, hingî, wê mirov w jî xwezayê bi beyenbûnê wê dûrbikeve û wê di xwezayê xwe ya ku ew pêşdixê de wê, bi wê re wê di nava wê jiyane xwezayê de wê bijî. Her wusa di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa jiyane civakî, wê di vê çerçoveyê de wê bi pêşketina aqilî re wê bi ahengekê re wê pêşbikeve. Mirov, wê li ser aqilê xwe re wê bihizirê gav, tevger, kirin û xuyên xwe bide nîşandin. Wê bi wê re wê, bi aqilê xwe re wê bihizirê û wê tiştan wê bike û wê pêşbixe. Her wusa, wê çandinî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê pêşbikeve. Wê amûrên çandiniyê wê werina pêşxistin û wê bi wan re wê, ew were kirin. Zadê ku mirov ew di encama wê çandiniyê de bidest xist, wê fêrî bikarhanîn û parastina wê bibê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, hin bi hin wê mirov wê kifşên nû wê di jiyane xwe de wê bike. Li ser wê re wê êdî wê, xwe bide jiyankirin. Di nava kifşên xwe yên biaqilî û rengê domandina jiyane xwe de wê mirov, wê ahengek jîyanî wê çê bike. Li ser wê re wê jiyane xwe biadilênê. Her kifşa ku mirov ew kir, wê regekî wê li jiyane mirov wê bibê.

Jiyane mirov, wê bi wê re jî wê di nava xwe de wê bi têkiliyên xwe yên mirovî ên bi hevdû re wê bidomê. Rewşa têkilidanîne û pêşxistina têkiliyan, wê weke aliyekî jiyane mirov a civatî bê. Mirov, wê li ser wê re wê hevdû bibînê. Her dîtina mirov a hevdû, wê mēyla mirov a li hevdû pêşbixe, wê mirov fêrî hevdû bike û wê bi hevdû re wê bidest hizirkirinê bike. Di vê çerçoveyê de wê bialimê û fêrî hevdû bibê. Ev jî wê weke aliyekî din ê ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest û wê fahm bike bê. Mirov, çendî ku fêrî hevdû dibê û bi hevdû re wê jiyane xwe ya civatî wê dijî, wê di vê çerçoveyê de ew alimîn û fêrbûn, wê jî aliyekî ve wê mirov fêrî hevdû bike, wê mirov bi hevdû bide naskirin û wê mirov li ser wê re wê hevdû nas bike. Di vê çerçoveyê de wê derûniya civatî wê bi civaknasî û derûnikî û hwd, wê biafirê. Ev jî wê, weke rewş û pêşketinaka ku wê mirov, wê hertimî wê di jîyanê de wê pêwîstî bi hevdû re wê bo jiyankirinê wê bibînê. Aliyekî tēgîna civatî jî wê di vê çerçoveyê de wê bi wateyî wê hebe û were ser ziman.

Di rewşa jiyankirina bi hevdû re de wê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê li ser alimîn û fêrbûnê xwe re wê bi derûnî wê weke ku wê li hevdû wê bēn girêdan. Her wusa, mejiyê mirov pêş dikeve. Mirov, bi wê re wê hertimî wê pêwîstiya xwe hanîna li ser

ziman jî wê bibînê. Wê pêwîstîya fahmkirinê û hîskirina wê hêstê wê di xwe de wê hîs bike.

Fêrbûn û alimîn, ew weke dû aliyên jîyanî ên ku wê li ser aqil re wê pêşbikevin bin. Fêrbûn û alimîn, wê ji aliyekî ve wê temenê domandina jîyane mirov jî bê. Her wusa, wê ji aliyekî ve jî wê temenê serbestîtiya mirov jî wê, bi sînorê re wê berfirehtir bike. Mirov, wê di vê çerçoveyê de wê, ji aliyekî ve wê li ser jîyane civakî re wê weke ku wê mihtacê alimîn û fêrbûnê bê. Piştî ku mirov ji xwezayê beyenîbû û pê de wê, di vê çerçoveyê de wê bi mihtaciya wê pêşketina alimîn û fêrbûnê re wê bijî.

Di serdemên şariştaniyê ên ku ew pêşdikevin de wê, di dewama hevdû de wê aqil pêşbikeve. Lê ji aliyekî ve wê hem di xwe de wê ew aqil, hem wê zêdebûnê bi xwe re wê çê bike û hem jî wê tîrîtiyê bi kûrbûna di xwe de re wê çê bike. Di vê çerçoveyê de wê pêvajoyên pêşketina aqil, wê dualî wê pêşbikeve. Ev jî wê, bandûra wê li jîyane mirov û pêşketina wê, wê bibê. Jîyane mirov, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşeka ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest bê.

Di rewşa pêşketina aqil de wê mirov, wê xwediyê temenekî bi jîyane xwe ya civakî û xwezayî re bê. Her wusa, ne tenê ew xwe xwezaya jîyane civakî, ya dervî wê jî wê, temenê wê pêşketina aqilî bê. Mirov wê çawa wê fêr bibê û fahm bike, wê di vê çerçoveyê de wê ew jî wê piştî re wê li wê bê hizirîn. Pêşî, berî wê, mirov divê ku ew fahmkirina xwe ya di derbarê jîyanê, hewîdorê û hwd de wê mazin û xort bike. Bi wê re jî wê, êdî wê, jîyane xwe wê biadilênê. Wê dinava malbatê, têkiliya kesên a bi hevdû re, helwesta wan ya li dijî/hemberî hevdû û hwd, wê bi wan re jî wê bihizirê. Ev jî wê, ji aliyekî ve wê temenê wê rewşa fahmkirina mirovî a di jîyanê de bê.

Serdemên aqil felsefeyê, wê her wusa, wê di wan de wê têgînên felsefîkî ên weke mantiqê û hwd wê pêşbikevin. Ev jî wê, temenê pêşxistin û jî hevdû cudakirina ya başî û nebaşîyê û hwd, a bi mirov re jî bin. Wê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê mantiq(vac)ê xwe wê bikarbênê. Mantiq, wê, ji aliyekî ve wê temenê wê sazûmana jîyanî a di hundûrê hizirkirinê de a bi hemû hebûn, tişt û hwd a di hundûrê wê de jî bê. Di nava malbatê de ew pêşketina rengê têgînên rewîstî a ku wê bi wê re wê temenê nêzîkatîya mirovî ali hevdû jî wê bidina diyarkirin, wê pêşbikevin. Wê ol û bawerî, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê sazûmanaka têgînî a aqilî a ku ew di jîyanê de ew dikarê bi wê nerînê pêşbixe bê. Di aslê xwe de wê, ol û bawerî, wê di destpêkê de wê di fahmkirina mirov de wê weynek şoreşgerî a bi pêşxistinê û hwd re wê bileyîzê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênî li ser ziman ku wê ol û bawerî, wê bi têgînên wê re wê, her wusa, wê di çerçoveya dana kifşkirina nêzîkatîya mirov a li hevdû, rengê têkiliyê a bi hevdû re, rengê hanîna li ser ziman a gotina jî hevdû re, rengê axiftin û her wusa nerînê û hwd, wê bi wê re wê were diyarkirin. Li vir, nerîna mirov, wê weke rewşek teybet a ku mirov wê dikarê di vê çerçoveyê de wê bi teybetî wê hilde li dest bê. Di destpêkê de wê, yanî di pêvajoyên destpêkê ên pêşketina jîyane şariştanî û ankû civakî/civatî de wê li ser rengê têgînê ê olzanîya wê ol û bawerîyê re bê. Rengê ramyarîya rêveberî a destpêka şariştaniyê ku wê di temenê xwe de wê têgîna 'wahiye' û hwd, wê bihawênê wê pêşbikeve. Wê li ser wê re wê hanîna li ser ziman wê bibê. Di vê çerçoveyê de wê rengê jîyanî, civakî, sazûmanî û hwd, ku ew ne bi tememî dunyayî ya, wê pêşbikeve. Piştî ku mantiq, pêşbikeve û pê de wê, bandûr û pêşketina wê ya herî giring û mazin wê di vê xalê û warê de wê xwe bide nîşandin. Wê rewşa dunyayî û axiretî û hwd, wê bi têgînî wê jî hevdû cuda bike. Di vê çerçoveyê de wê, ya li dunyê ku

ew heya û mirov dikarê xwe bigihênê wê û wê têbigihê, wê ew li dunyê wê bi fahmkirina me re wê temenê pêşketina me ya dunyayî bê. Bi wê re jî wê ya ne dunyayî, wê ew jî wê çawa ne dunyayî bê, wê ew were salixkirin û ser ziman. Mirov, wê bike ku wê fahm bike. Ji xwe ew hewldan û mereqa fahmkirinê ya ku wê mirov, di mejiyê wî de wê hertimî wê li ser aliyê ên ê jîyanê ê axîretê' û hwd, wê bide hizirkirin. Mirov, wê hertimî wê pêwîstiya wê fahmkirina wê di xwe de wê bibînê. Ber ku mirov, mir, wê piştî mirinê wê çi jê were û wê bi kûve wê werê û hwd, wê li ser wê bihizirê. Ew devera ku wê piştî mirinê wê hebe, wê mirov wê bi teybetî wê li ser wê, wê êdî wê bihizirê. Wê hewl bide ku wê rastîya wê fahm bike.

Di rewşa tēgihiştina wê de wê, mirov, wê di vê çerçoveyê de wê bi aqilê xwe re wê li ser wê bihizirê. Wê bike ku wê fahm bike. Têgîna ji hevdû vaqatandina dunya û axîretê, wê bi pêşketina aqil û ankû felsefeya mantiqê re wê bibê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê weke encamaka dîrokî a pêşketina felsefeya mantiqê jî wê, ji hevdû vaqatandinê wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ku ev ji hevdû vaqatandin bû jî wê li dunyê wê mirov çawa bijî û wê çawa wê rêya xwe bibînê û wê kî rê şanî mirov bide û hwd, wê, li ser wê re wê hizirkirin wê bibin. Her wusa, di vê çerçoveyê de tefkîrkirin û hizikirina xwûdê li azmana, wê bi wê re wê were hizirkirin ku wê li ardê û dunyê wê bawermendên xwûdê wê hebin. Yên ku wê ji wî wahîyê hildin û wê ankû peyamê bigirin û wê ji mirovan re wê ragihênin wê derkevina li pêş.

Di vê çerçoveyê de wê bi olzanî wê tēgîna xwûdê û li ardê ya bawermendên wî wê were pêşxistin. Bi wê re jî wê li dunyê wê rêzanîyek bi navê xwûdê wê pêşbikeve. Wê di vê çerçoveyê de jî wê, yên ku weke bawermendên wî û ankû 'wî şandina' wê peyamên wî ragihênin û wê li ser navê wî, wê çi bê kirin û çawa wê were kirin wê bêjin. Ev rewş, wê di rewşa pêşxistina rêzanîya olzanîkî de wê, pêvajoyek giring a şariştanî û civatî jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ramyarîya olzanîkî, wê di vê çerçoveyê de wê bi wê rêzanîyê re wê pêşbikeve û wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê ên bi jîyane civatî re wê bijî.

Bi aqilê felsefeyê re ya dunyayî û ya axîretî ji hevdû cuda kirin, wê dema ku ew pêşket û bi tēgînî ew hat li ser ziman, wê êdî wê ya li dunyê wê ew bi serê xwe û bi xwe re wê li wê were hizirkirin. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina rastîya civateyîya li dunyê dervî tēgîna olzanîyê û rêzanîya wê, wê di vê çerçoveyê de wê di rengêkî de wê aqilekî felsefîkî wê bi xwe re wê biafirênê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina wê rêzanîyê a li dunyê, wê piştî wê bi aqil re wê di wê de wê kûrbûn wê bibê. Wê li ser rewşa tēgînê weke çand, ziman, aborî û hwd re wê ev pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de wê rêzanîyek van rewşan jî wê di jîyane civakê de wê hebe. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku balê bikinê li ser wan jî. Emê **li jêr li ser rêzanîya zimanî, çandî, aborî** û hwd jî wê bikin. Lê li vir, di çerçoveya mijarê de divê ku mirov, ku bi gotinekê jî bê, wê li vir bahse wê bike û wê werênê li ser ziman. Di rewşa tēgîna rewşa fahmkirina civakê de wê ev rewş jî wê her yekê ji aliyê xwe ve wê xwediyê rewşek tēgînî a ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê li vir hilde li dest û wê werênê li ser ziman bê. Di rewşa tēgîna civakê de wê, di vê çerçoveyê de wê mirov çawa wê bijî, bi çi bijî, çawa bijî û hwd, wê di çerçoveya bersivandina van pirsan û her wusa ji aliyê din ve jî mirov, ku ji aliyê van tēgîna ve dayîna bersiva van pirsan jî wê bike. Ya ku wê li vir, wê weke aliyekî giring ê

ku mirov wê li vir, wê hilde li dest bê. Mijar ku ew, hewldana rastîya civakê û fahmkirina wê bê, wê di vê çerçoveyê de ew çawanîya wê û rewşa wê ya jîyanî, rêzanî û hwd, wê ev hemû wê weke mijarna ku mirov wan li vir, hilde li dest bê. Di çerçoveya têngîna ramyariyê de ku wê, çendî ku wê rewşa rêzanîyê wê bigiştî wê were fahmkirin jî bê, lê di aslê xwe de wê, ev alî hemû jî wê ji aliyê xwe ve wê weke alîyna teybet ên ku mirov wan hilde li dest û fahm bike bê. Minaq, di rewşa aborîyê de ku mirov, nikaribê dabare xwe bike û wê çawa dabare xwe bike û ankû wê dema ku ew bi keda xwe re ket pêvajoyek afirandinê de wê ew encama wê afirandinê wê çawa di jîyane mirov de wê xwediyê weyn û rolek giring a bi pêşketina wê jîyane mirov re bê, wê ev rewş wê weke rewşa ku mirov li vir, di vê çerçoveyê de wan jî wan bi wê re hilde li dest bê. Di nava kurdan de kirinê û ankû hewldana kirinê wê, weke gotineka ku wê, ew pirr zêde bi gelek wateyan wê werênina li ser ziman. Karîna kirinê, wê bi 'xîretê' re wê werênina li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, dema ku wê mijara kirina tiştêkî wê bibê, wê bîna li ser ziman ku *mirov, divê ku wê xîretê bide nîşandin û wê bike*. Yanî bi gotineka din, xwe berdan û wusa jîyandin, bi vê gotinê re dihê mahkûmkirin. Li ser wê re wê bêjin ku *wê, ti kesek wê newê ji me re çenekê û nekê devê me de*. Bo vê yekê jî wê, bi wê re wê ya ku wê werê gotin û pêşniyarkirin ku mirov xîretê bike û wê bike. Ya ku wê temenê jîyane mirov û domandina jîyane mirov jî bê, wê ev bê.

Mirov, di mejîyê xwe de wê bi jîyane xwe û di derbarê wê de wê, xwediyê dîmenekî ku ew bi wê re dibînin bê. Wê di vê çerçoveyê de wê çawa wê jîyane xwe biadilînin û ankû jîyane mirov, divê ku ew çawa were adilandin û hwd, wê li ser wê re wê bihizirê û wê hewl bide ku wê bixwe re û di jîyane xwe de wê pêşbixe. Hizra li ser temenê ku 'wê çawa jîyan were adilandin' wê, weke hizreka ku mirov wê dikarê di çerçoveyê de wê weke têngîneka armancî jî wê werênê li ser ziman. Di asta dawî de wê mirov wê bixwezê ku ew bigihijê wê. Wê rengê, çerçoveyê û ankû wê awayê ku ew dixwezê di jîyane xwe de wê pêşbixe. Di vê çerçoveyê de pîrsa 'çawa jîyankirinê' wê di aslê xwe de wê weke pîrseka ku wê hertimî wê li bersiva wê were lêgerîn bê. Pîrsa 'çawa jîyankirinê' wê, weke pîrseka ku wê di vê çerçoveyê de wê li ser têngîna aliyê başîyê re wê xwe bide diyarkirin û pêşxistin. Her wusa, mirov wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê bihizirê û wê xiyalan di mejîyê xwe de wê pêşbixe. Yanî, bi gotineka din, wê bihizirê ku ew ku çawa divê ku ew bijî. Ya ku mirov ew dîtîya, bihîstîya û di mejîyê xwe de zindîkirîya û vejandîya û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke têngîna ezmûnî ku mirov dikarê wan weke têngîna temenî di vê çerçoveya xiyalkirinê de wan werênê li ser ziman bê.

Di rewşa xiyalkirinê de wê, minaq, wê çawa were jîyîn, wê di derbarê wê de wê têngîna bi dîmenî wê di mejî de wê biafirin. Minaq, em î ro ku bahse kurdistanê dikin di nava kurdan û civake kurdan de wê, gotina 'welatê rojê' wê were hanîn li ser ziman. Têngîna ku wê li vir, bi gotina welatê rojê re wê were li ser ziman, wê ew bê ku wê her tiştên xweşik û sipahî ku wê bi wê re wê werina hanîn li ser ziman. Têngîna welate rojê' weke xiyal û ankû otopayeka kurdistanî a ku wê çawa wê were jîyîn, wê di derbarê wê de jî wê têngîhiştinekê bi kirdeyî di hundûrê xwe de wê vêşêrê. Her wusa, li vir, dema ku mirov bi wê re dihizirê, wê têkilîyên mirov wê çawa bin, wê çendî mirov wê li hemberf hevdu wê baş bin, kirin, tevge, xûy û gotinên xirab wê ji jîyane xwe derxin. Wê xirabîyê bi hevdu nekin û wê hertimî wê ya qancî wê bihevdu bikin. Wê zîrerê nedina hevdu. Vajî wê, wê hertimî fêdêyê bidina hevdu. Wê xirabîyê bi hevdu nekin. Wê hertimî

başîyê bi hevdû re bikin. Di vê çerçoveyê ya baş û rast, çi hebê ku aqilê mirov dikarê wê bihizirê, wê di vê çerçoveyê de wê were hanîn li ser ziman. Têgîna welatê rojê, wê weke têtgîna ardnîgarîya wan başî û rastîyan bê ku wê li wê bijîn bin. Mirov jî wê, di mejiyê xwe de wê xiyal bike ku ew di nava wê de bijî. Her wusa di vê çerçoveyê de wê xwediye rewş û rastîyekê bê.

Em li vir, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku ev hizrên xweşikatiyê û ankû xweşkirinê, wê werina pîretîze jî kirin. Minaq, li kurdistanê di serdemên berê ên berî zayîna îsa de ew, gûlîstanên hewserê li ber ava diclê, her wusa herêmen şînî û avî ên li ber firatê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke herêma xweş û ku wê werina xweşkirin û wê mirov xwe li wan bigirin bin. Her timî wê mirov wê biharikina li wan. Di vê di mejiyê mirov de wê, ew mêyl xwe bide nîşandin ku wê hertimî xwe bide aliyê ya baş, rehet û xweş.

Di vê çerçoveyê de mirov dibînê ku wê di dema hûrî û mîtannîyan de wê li deverên bi vî rengî wê bajaran ava bikin. Wê bawergehan bilind bikin. Wê bi wê re wê li dora wan deveran jî wê temenê jîyaneka giştî a pêşketî û xweş wê biavêjin.

Di nava rewşa jîyane hûrî û mîtannîyan de wê rewşa têtgîna desthilatdarî ku mirov wê dibînê, mirov bi awayekî dualî wê dibînê. Aliyekî wê yê ku mirov wê dikarê bi têtgîna jîyanê a ku mirov di wê de dijî, wê werênê li ser ziman. Ev jî wê li ser aqil û ankû felsefeyê û hwd re wê karibê were hanîn li ser ziman. Aliyê din jî wê li ser olzanîya wan re bê. Pergalek û sazûmanek civakî wan di vê çerçoveyê de avakirîya. Di nava wê de bi derûnîyek serkevtî û pêşketî dijîn. Her wusa, ew di jîyane xwe de wê, rewşa xwe ya pêşbixin. Xwediye rewşek pêşketî a çandî, hûnerî, aborî û hwd in. Di van çerçoveyan de mirov dibînê ku wê hûrî û mîtannîyan, wê pergela bi sazûmanî a jîyanî ku ew hertimî jî van alîyan ve xwe diafirênin wê biafirênin.

Ji aliyê çandê, hûnerê, modeyê, aboriyê û hwd ve ew pêşketî na. Di warê olzanîya xwe de jî wê, ew li herêma serdest, pêşeng û bihêz bin. Li vir, divê ku mirov vê yekê bi teybetî wê werênê li ser ziman, ku wê têtgînen olzanî, wê weke rêberna mazin ên jîyanî bin. Serokatiya wan, zêde heya. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa serdestiyê, wê weke têtgîneka ku mirov wê dikarê hinekî jî wê bi aqil û felsefeya demê re bi têtgîna çandê re wê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de wê, ev yek jî wê weke ku pêwîstî bi wê hebe.

Di nava jîyane de wê kevneşopî, çand û hûnera xwe wê zêdetirî wê pêşbixin. Wê çi bikin û çawa bikin, zanîn û kevneşopîya wê, bi xwe re wan di jîyane xwe de pêşxistina. Di vê çerçoveyê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, çerçoveya wê, mirov dikarê li vir wê li ser wê bisekinê. Ku mirov bahse kevneşopî û çanda civakekê bike, bi wê re mirov, hinekî weke ku bahse pêşketina wê ya bi aqil a di jîyanê de jî dike. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê çawa çandinî wê were kirin û wê bi çi amûran wê were kirin, wê çawa zad were berhevkirin û wê çawa bê parastin û hwd, ev zanînekê jî mirov dixwewezin. Bi heman rengî wê, di hemû warên din ên jîyanî de jî wê were wusa bê. Li vir, piştî ku jîyane bicihbûyî pêşket û pêvajoyên civakîyê û ankû şariştaniyê destpêkirin û pê de wê, giringiya aqil û pêşketina wê jî wê di jîyanê de wê xwe bide diyarkirin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê mirov, wê li ser aqil re wê jî van alîyan ve wê pêşketinê bi xwe re û di jîyane xwe de wê bide çekirin.

Ev rewş wê weke rewşek çandî a li ser zanîna jîyanê re wê xwediye wate û rengê hanîna li ser ziman bê. Her tiştê ku mirov ew fêrbû, wê ew weke têtgîneka çandî jî wê,

êdî wê bi mirov re wê hebe. Her wusa wê mirov wê li ser wê re wê afirandinê wê bike. Ew rengê aqil wê xwe weke têgîneka ku mirov wê, ji wê di gelek war ûq adên din ên jîyanê de wê sûd ji wê bigirê bê. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê ew xwediyê wê wateyê bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têgîna jîyanî a ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê giringîya wê hebe.

Serwerîya serborîyên jîyanî û fêrbûnên ku ew di demên bûhûrî de ku ew bûna li jîyane me û demên jîyane me ên ku ew piştre tên, wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê giringîyekê bê. Di vê çerçoveyê de mirov wê di jîyane xwe de wê xwediyê têgîneka civatî a ku ew berê çawa jîya ya û nûha ew çawa dijî û hwd, wê li ser wê re wê weke ku wê bê xwediyê aqilekî. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku jîyankirinên mirov ên demên bûhûrî û serborîyên mirov ên ku ew hatina jîyankirin û her wusa fêrbûnên mirovî ên ku ew bi aqil bûna, wê di vê çerçoveyê de wê rengê jîyanê wê bixwe re wê di xate wê jîyane bi komî û ankû civatî de wê bide nîşandin û diyarkirin. Li ser wê re jî wê mirov wê, jîyane xwe ya demên piştre ku ew tê, wê îdeme bike û wê bidomênê. Bi wê re jî wê jîyane mirov wê di dewama hevdu de wê, hebûna xwe wê bide domandin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman, ev rewşa ku em wê dikarin, wê li ser ezmûn û fêrbûnên xwe re wê ji gelek aliyan ve wê hildina li dest, wê temenekî jîyanî ê bi aqil pêşketî jî wê bidina diyarkirin. Tiştê ku mirov ew fêrkir, wê piştre ew di jîyane mirov de wê bicih bibê. Mirov, wê bi wê re wê jîyane xwe wê bijî. Wê dernekeve dervî wê. Her wusa, ew çerçoveya wê a bîaqilî, wê weke çerçoveyeka ku wê mirov wê di nava wê de wê zanibê ku wê çi bike bê. Di vê çerçoveyê de ew rewşa mirov ku ew her timî li bersiva wê digerihe û dixwezê ku wê werênê li ser ziman ku wê çi bike, wê her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê bi wan fêrbûn û ezmûnan re wê weke ku wê bigihijê wê bersivê di jîyane xwe de û li ser jîyane hatî jîyankirin a demên bûhûrî re. Di nava aqil û jîyanê û pêşketina wan ya bi hevdu re wê, têkiliyek navendî a heyînî wê hebe. Ev têkilî jî wê, hertimî wê xwe bi giringîya xwe re wê li ser jîyanîya mirov a bi hevdu re wê bide nîşandin. Yan jî wê, li ser wê re bide nîşandin ku mirov çawa dikarê bijî û wê çawa bijî. Mirov, di nava jîyanê de wê, hertimî wê pêwîstîya mirov bi fêrbûn û ezmûna ku ew bi wê re bijî û jîyane xwe bide domandin wê hebe. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, fêrbûn û ezmûnên mirovî wê weke pêşengna me yên jîyanî bin. Mirov, wê li ser wan re wê, jîyane xwe bide domandin.

Di vê çerçoveyê de ew aqilê ku mirov wê çawa bike û çi bike, wê li vir, wê xwe weke aqilekî ku wê rêya mirov wê bide nîşandin bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fêrbûn û serborîyên me yên demên bûhûrî, wê di vê çerçoveyê de wê xwe biawayekî vekirî wê bigiringîya xwe re wê xwe bidina diyarkirin. Li ser van fêrbûn û ezmûnên me yên demên bûhûrî re mirov dikarê têgîneka ramyarî a bi wê rewşa wê ya pêşengî a di demên ku mirov di wê de dijî re wê kifş bike. Her wusa, kevneşopî, çand, hûner û hwd, di vê çerçoveyê de wê weke têgîna jîyanî ên bi fêr û ezmûnên me re ku ew afirîna û di van waran de ew bi hebûna xwe re temenekî têgînî jî didina diyarkirin in.

Di vê çerçoveyê de ku mirov jîyane civakî, bi çerçoveya wê re wê li ser mejûya wê re wê dihilde li dest, hingî mirov van aliyan weke têgîna giring ên aqilî jî wan kifş dike. Her wusa di vê rewşê de mirov, dikarê wê jî kifş bike û wê werênê li ser ziman ku

her tišta ku mirov jîyankirîya û derbaskirîya fêrkirîya û bûhûrîya û ezmûnkirîya û têgihîştîya wê, weke rewşna ku wê hem temenê jîyanî êmn civatî û keseyetî bin û hem jî wê rastîyeka ramyarî a civatî a li ser mejû û xate pêşketina wê re jî bê.

Di rewşa jîyane civakê û fahmkirina wê de wê, her wusa, di rewşa dîmenê pêşî ê ku mirov bi wê re li wê dinerê û wê fahm dike wê, gelek rewşên weke li ser civaknasî, keseyet, mejû û aqilê wê re wê xwe bidina dîyarkirin û nîşandin wê hebin. Civak, di vê çerçoveyê de wê weke rastîyeka bi mejûyî a jîyanî a ku ew di jî bê. Divê ku mirov li ser wê rewşa wê ya jîyanî re li wê bihizirê. Ya ku wê mirov, bigihijênê fahmkirineka di derbarê rastîya wê de jî wê ev bê.

Têgînên civakî, ku mirov bahse wan dike, her wusa mirov li ser rewşên fêrbûyî û ezmûnkirî re bahse wan dike. Civak, wê bi wan re wê xwediyê aqilekî xwe yê ku ew bi wê re wê di jî bê. Ew aqil, wê temenê wê yê ku ew pêş dikeve bê. Her wusa li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, rewşa jîyane civakê, wê weke aliyekî têgînî ê ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest bê. Di rewşa civakê de wê, ew jîyane bi hevdû re a bi komî, têkiliyên bi hevdû re ên civaknasî û hwd, wê rewşna temenî bin. Mirov, weke endamekî wê komiyê û ankû civakîyê wê di jî. Li gorî wê, gihiştîya tevger, kirin û xûyên hevbeş. Bi wan re ew xwe dide nîşandin. Bi gotineka din, mirov, gihiştîyeka keseyetîyeka ku ew xwediyê xosletên jîyankirinê ên di çerçoveya wê jîyane civakî de na. Aliyekî din ê giring ku wê hertimî wê reng bide jîyane me di nava wê jîyane civakî de wê ev rewşa keseyetîyê û hebûna wê ya bi xosletî a civakî bê. Keseyet û civak, wê her wusa, wê weke du rewş û ankû aliyên ku ew hevdû bi hevdû re di jî, salix dikin û biwate dikin in. Di vê çerçoveyê de rewşa keseyetîyê, di çerçoveya jîyane civakî de ew xosletên civakî ku me li jor hinekî bahse wan kir ên weke çand, kevneşopî û hwd, li vir, li ser wê re dîsa pêwîstî bi wê dide dîtin ku mirov balê bikişênê li ser wê û wê cardin li vir bi bahskirina wê re wê werênê li ser ziman.

Keseyet, wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê bi wê karibê xwe weke endamê wê civakê bibînê, bi wê re ku wê li ser rengê pêşketina xwe ya çandî, hûnerî, aqil û hwd re wê têkiliyê bi wê re wê dênê bê. Keseyet, di vê çerçoveyê de wê rengê hebûna jîyane mirov a civakî bê ku ew wê di jî. Di rewşa têgîna keseyetîyê de wê, her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, dema ku mirov wê hilde li dest, mirov wê bi wê re wê, xoslet û rastîyên civakî ên têgînî, aqilî û ezmûnî û hwd jî wê bi wê re wê bigihijê têgihîştîna wan. Keseyet, wê weke rewşeka mirovî a bi rengê pêşketinê re ku wê, rastîya mirov a civatî wê bi xwe re wê biafirênê û wê werênê li holê û wê bide dîyarkirin bê. Di vê çerçoveyê de wê keseyetîyê ku ew xwe dihênê li ser ziman, wê bi ziman, çand, aqil û ezmûnên wê civakê re wê werênê li ser ziman. Di serî de divê ku mirov vê yekê jî bi wê re wê kifş bike ku wê keseyet, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek civakî bê. Ev rewşa civakî, wê weke rewşeka ku mirov wê çawa dikarê wê hilde li dest û wê fahm bike bê. Têkiliya keseyetê, xwe hanîna li ser ziman a civakê û rewşa pêşveçûnên weke çandî, hûnerî, aqilî, ramyarî û hwd, wê di ahengekê de wê bi hevdû re wê di vê çerçoveyê de wê bibin û wê xwe bidina dîyarkirin.

Keseyet, dema ku mirov wê bahse wê bike, wê di serî de wê pêşveçûnek li gorî rêgez û rastîyên civakî wê were bîra me. Keseyet, wê her wusa, wê jî aliyekî ve wê rastîya civakîyê wê bi xwe re wê werênê li ser ziman. Li vir, dema ku mirov rastîya civakê wê werênê li ser ziman, mirov wê bi çand, hûner, dîrok, wêje û hwd, bi hemû aliyên wê yê ku ew bi wê re hena re mirov wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de civak, ku

mirov wê hebûna wê hilde li dest, wê di serî de wê keseyetîyek ku ew xwe li gorî wê pêşxistîya wê were berbîra me. Li vir, keseyet jî wê, li gorî rastîya civakê û pêşketina wê, wê xwediyê têgîn, pêşketin, aqil û rengêkî têgînî ê çandî û hwd bê. Çand û civak, wê weke mijareka ku mirov wê, di vê çerçoveya jîyane civakê de wê, pirr zêde bi awayekî berfireh wê hilde li dest bê. Di çerçoveya hebûna civakê de wê bi hebûna civakî re wê hilde li dest. Hebûna civakê, wê ji aliyekî ve jî wê, weke hebûnek çandî bê. Di vê çerçoveyê de ku mirov wê hilde li dest, di aslê xwe de wê çand, wê ji aliyê hebûnî ve wê, weke têgîneka ku ew xwe li ser têgîna ramyarîyê re jî wê bide dîyarkirin, wê bi awayekî wê bide dîyarkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, dikarê vê yekê jî wê werênê li ser ziman, ku di dewama wê de wê werênê li ser ziman û derbas bibê. Di roja me de wê, bi hebûna civakî a ku ew hena re wê, dervî têgîna ramyarîyê, wê karibê were hildan li dest. Ankû wê hebûna çandî, li ser têgînên nasnemeyî û hwd re wê, weke rewşek li ser têgîna ramyarîyê re wê were hildan li dest. Çand, wê bi serê xwe, wê weke aliyekî ku mirov wê dikarê bi awayekî sazûmanî bi rastîya civakê re wê hilde li dest bê.

Di aslê xwe de têgîna çandê, li vir, li ser rastî û hebûna civakê re mirov divê ku wê di çerçoveya têgîna ramyarîyê de wê hilde li dest û çend gotinan di vê çerçoveyê de wê li ser wê werênê li ser ziman. Hebûna têgîna çandê, bi hebûna civakê re li ser têgîna çandê re girtin, ev wê newê wê wateyê ku wê têgîna çandê ya ramyarîyê wê kêmhêjatir bê. Vajî wê, di çerçoveyek sazûmanî a têgînî de mirov, wê dikarê wê hilde li dest. Her wusa, mijare çandê, ku mirov wê bi gotinekê wê li vir, wê hilde li dest, mirov dikarê di çerçoveya jîyane civakê û hebûna civakî a pêşketî re bi hemû nirx, pêşveçûn, mejûya wê û hwd re wê di çerçoveya têgîna çandê de wê, hilde li dest. Di vê çerçoveyê de wê, têgîna keseyetîyê ku mirov ew hinekî li jor bahse wê kir, ew jî wê li vir, wê di vê çerçoveyê de wê karibê were hanîn li ser ziman. Keseyet, bixwe, wê ji rengêkî ve wê di çerçoveya wê reng û awayê wê yê ku ew bi wê pêşketîya, wê bi têgînek çandî jî wê mirov karibê wê bi wate bike û wê werênê li ser ziman. Her wusa vê jî li ser têgîna civakî, nirx û aqil û rengê pêşketina wê mirov re mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Pirranîfî, ku mirov wê bi gotinekê wê werênê li ser ziman, wê di çerçoveya wê cihêrengî, cudahî û farqiyên nava civakê de wê hertimî wê li gorî pêşveçûnên wê bibin. Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku wan pêşveçûnên ji hevdû cuda bi keseyetîyê re wê hilde li dest, wê demê ew xwe hanîna li ser ziman a wê keseyetîyê, têgîna wê ya maf û azadiyê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê, di çerçoveyek têgînî a rêzanî a ramyarî de wê bê hildan li dest.

Çand, li vir, dema ku em wê li ser têgîna ramyarîyê re wê werênina li ser ziman, wê demê em rastîya civakê weke kirdeyek wê ramyarîya ku ew dihê meşandin wê pênase dikin. Di vê rewşê de jî wê, ya kifşkar wê ew rewş û rastîya civakî bê, di wan pêşveçûnên bi rêzanî, ramyarî û hwd de. Em vê jî wê, divê ku vê yekê wê werênê li ser ziman ku em, di vê çerçoveyê de wê werênina li ser ziman û bêjin ku 'ji xwe, hertişt, bi pêşketina xwe re wê weke pêvajoyek ramyarî jî bê', wê demê mirov wê têgîna ramyarîyê li ser hertiştî re bigirê û wê bike kifşkarê hertiştî. Ya ku wê, rastîya civakê û kifşkariya wê, ji berçav dûr bike jî wê, di aslê xwe de wê, ev bê. Hemû çandên ramyarî ên mêtîngerî ku ew pêş dikevin, wê ji rewş û têgînek bi vî rengî wê biafirin ku ew hertiştî di bin dest û sehêt(kontrol)a xwe de bigirin û wê sehêt bikin. Wê demê, wê ev rengê ramyarîyê, wê têgîna çandê a civakê, wê li şûna wê çanda xwe ya ramyarî a ku wê

bi xwe re pêşxistî û ankû hanî li ser ziman, wê li şûna wê werênê li ser ziman. Ev jî wê, di nerîna ramiyarî de wê, di bin kifşkarîya ramiyarîyê de wê, li hertiştî were nerîn. Dema ku ramiyarî, bû kifşkarê her tiştê, wê demê, li vir, wê ew ramiyarî, li şûna ew ramiyarîya civakêkê bê û ku ew her pêşveçûnên nava wê civakê di xwe de wan werênê li ser ziman û wan misoger bike, wê ew pêşveçûnên ku wê di xwe de çêkirina, wê civakê bi wan şîrove bike û wê di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê bike ku ew civake xwe ya ramiyarî ew biafirênê. Li vir, civake çandî wê li şûna wê, civake ramiyarî wê werê pêşxistin. Lê dema ku mirov civakê dervî wê tîgîna ramiyarîyê weke diyardeyekê û rastîyekê wê herê bikin, wê demê mirov, divê ku wê ramiyarîyê, weke tîgîneka ku ew pêş dixê û wê dide kifşkirin û pêşketina wê bi ya xwe re dide diyarîkirin û hwd, wê bibê. Wê hingî regekî ramiyarî a civakî wê xwe di vê çerçoveyê de wê bide diyarîkirin.

Di rastîyê de mirov, divê ku wê yekê wê werênê li ser ziman, mirov divê ku giringîyê bide wê tîgîna civake çandî ku ew dervî rewş û tîgîna ramiyarîyê û meşandina wê, xwe dide diyarîkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, divê ku wê rewşê baş fahm bike ku wê ya ku wê rastîya civakî wê serdest bike û wê rastarast wê bike ku wê werênê li ser ziman jî wê ev bê. Ya ku wê rastîya ramiyarîyê bide diyarîkirin, wê hingî rast û pêşketinên nava civakê ê cihêreng bin.

Li vir, emê balê bikişînin li ser tîgîna sîyesî a yekparestî ku ew weke tîgînekê pêş dikeve û ew li gorî wê dike ku civakê bi reng bike. Her wusa, ev tîgîn, wê weke tîgîneka ku mirov wê dikarê wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest ku wê dema ku tîgîna ramiyarî, li ser helwest û nerîna desthilatdar re ew bû kifşkar, wê demê wê rastîya pêşketina civakê wê ew newê esasgirtin li berçav. Wê tîgîn û nerînen bîrdozîkî û hwd ên desthilatdar ku ew bi ramiyarîyê re wan dihenê li ser ziman, wê li şûna wan wê kifşkar û diyarîker bin. Her wusa, mirov divê ku wê yekê jî wê, werênê li ser ziman ku wê desthilatdar, wê wan nerînen xwe yê bîrdozîkî, wê 'weke yê rastîya civakê' wê werênê li ser ziman û wê bixwezê ku wan li şûna yê rastîya civakê ên esasî wan bide herêkirin.

Li vir, di rewşa fahmkirina rewşa tîgîna ramiyarîyê û ya civakê de wê, di çerçoveya tîgîna çandî de wê, weke pîrsgirêkek mazin, wê ev rewş wê xwe bide diyarîkirin. Em li vir, vê jî wê werênina li ser ziman ku ew rewş, wê weke rewşeka ku mirov wê dikarê bi teybetî wê hilde li dest bê. Di rewşa fahmkirina rewşa civakê, li vir, mirov bi tîgîna wê ya çandî û hwd re wê li vir weke kirdeyek kifşkar, wê hildina li dest û wê fahm bikin. Dervî tîgîna ramiyarîyê fahmkirina tîgîna civake çandî, wê temenê pêşxistina ramiyarîyek civakî jî wê, xwe bide diyarîkirin. Lê mirov, vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku tîgîna 'civake çandî' wê zêdeyî wê ti desthilatdar ku ew tenê li ramiyarîya xwe ya desthilatdarî û hwd dihezirin, wê zêde ji wê nexweş bin. Ber ku ew, ne zêde di rewşek kifşkar de na. Ya ku kifşkar, civak û ew pîrranîtiyên nava wê û pêşveçûnên cihêrengî ên nava wê bin. Bo vê yekê, di çerçoveya sehêtkirin û tîgîna desthilatdarîyê û hwd de wê, hertimî ji aliyekî sernûxûmandinî û ne sernûxûmandî ve wê, pîrsgirêka desthilatdarîyan wê bi gotina 'civake çandî' re wê hebe.

Her cihêrengîya civakî û ankû cûdahiya civakî a navxweyî ku ew pêş dikeve di wê de wê, di regekî keseyî û ankû nasnemayî de jî wê xwe bi biriqênê li qada ramiyarîyê. Di vê çerçoveyê de wê dema ku ew hat biriqîn li wê qada ramiyarîyê, wê demê wê ew weke pêşveçûneka ku ew bûyî û hatî li ser ziman li ser navê civakê, wê xwe bide diyarîkirin. Di vê çerçoveyê de wê dema ku ew pêşveçûna civakî ku ew hat ser ziman, wê ew

pêşveçûn, bi rengê xwe, keseyet û çerçoveya xwe ya civakî û hwd re wê were hanîn li ser ziman. Minaq, di nava civakekê mazin de wê, hertimî wê komcivakên piçûk wê hebin. Ew jî wê, xwediyê rengêkî pêşveçûnî, ê çandî, hûnerî, wêjeyî, dîrokî, aqilî û ankû felsefîkî û hwd bin. Dema ku ew werina hanîn li ser ziman, wê di van çerçoveyan de wê werina hanîn li ser ziman. Wê ew bi rengê xwe yê civakî wê werina ser ziman. Wê demê, wê ew hebûna wan, wê weke ku ew hatibê ditin, kifşkirin û li ser ziman, wê bibê. Li vir, di sazûmanak civakî de wê dema ku ew desthilatdarîya wê avabûya, wê demê ew divê ku ew li gorî van cihêrengîyan jî ew xwe bi sazûman bike. Wan jî bi xwe re ew werênê li ser ziman. Di rastîyeka ramyarî a tégînî de ku ew li gorî rewşa civakê dihê dayîn kifşkirin bê, wê demê wê bê şert û merc wê ew werina li ser ziman. Lê dema ku ew tégîna ramyarî, bi awayekî bîrdozîkî ku ew li gorî tégîneka nîjadî û hwd, ew hatibê sazîkirin û dîzaynkirin û bi sazûman kirin, wê demê, wê tenê ew tégîna ramyarî wê li gorî wê, êdî wê werênê li ser ziman û wê hemû pêşveçûnên din ên civakî wê ji neditî ve wê were û wê xwe hertimî ji wan çêtir û hêjatir weke ya 'serdest' wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, hemû hebûnên din n civakî, pêşveçûnên civakî û hwd, wê bo wê ew wê weke 'pirsgirêk' wê xwe bidina dîyarkirin. Wê demê, ew jî wê di vê çerçoveyê de wê li wan binerê. Di serdema me de wê, gelek desthilatdarîyên netewî û hwd, wê temenê wê bi destûr, zagon û rêgezên xwe yên desthilatdarî û hwd çê bikin ku wê herkesekê bi zimanê xwe yê serdest perwerde bikin û wan bikina weke hevdû. Yanî bi gotinaka din, wê bişavtinê wê li ser serê wan cudahîyan bimeşênin û wê wan bi wê re tûna bikin. Di vê çerçoveyê de wê, bi rengêkê 'paqij' kirinê wê ji wan hebûnên civakî wê bikin ku ew xwe xilas bikin. Di rewşa pirsgirêka civakê a çandî de wê, di vê çerçoveyê de wê, pirsgirêka xwe pêşxistin û domandinê a civakan, wê ji aliyê desthilatdarîyan ve wê bê dayîn afirandin.

Tégîna ramyarîyê û ya çandê, li vir, mirov divê ku wê hinekî din jî bi teybetî wê di wê de kûr û hûr herê. Bo vê yekê, giring a ku mirov, mirov rewşa çandê û ramyarîyê di bin serekeyên çand û ramyarî, ramyarîya çandî, çanda ramyarî û hwd re wê hilde li dest.

1.Çand û ramyarî; Ku mirov ji kîjan aliyê ve biner, mirov wê bibînê ku wê ramyarî jî wê dema ku ew dibê û pêşdikeve bi demê re wê, çandaka xwe biafirênê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de fêrbûn û ezmûnên ku ew pêşdikevin, wê di vê çerçoveyê de wê tégîna çandek ramyarî wê bi xwe re wê pêşbixin. Çanda ramyarî, weke rastîya çandî a ku ew wê dema ku ramyarî dihê meşandin û bi wê re ew dihê pêşxistin û hwd, wê bi wê re wê hebe û wê xwe bide dîyarkirin. Çanda ramyarî, her wusa, wê di rewşa pêşveçûnên civakî, rengê çareserkirina pirsgirêkan, nêzîkbûna li hevdû û li pirsgirêkan, şewayên pêşxistina çareserîyan û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke alîyna ku mirov wan dikarê werênê li ser ziman bê hizirîn. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê tégîna çandê, her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê li ser rewşa felsefeya ramyarîyê a ku ew afirîya re wê di nava jîyane civakê de ku ew dibê rengêkî jîyanî ê civakê, wê xwe weke tégînek çandî a ramyarî jî wê bide dîyarkirin.

Hertimî, wê dema ku civake ew hebin, wê rêveberî û rêzanîya wan jî wê hebe. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê tégîna çanda ramyarîyê wê xwe bide dîyarkirin. Di nava çanda ramyarîyê de wê, nêzîkatîyek çawa wê li hemberî hevdû wê bê dayîn nîşandin, wê ew jî wê, weke aliyekî wê bê. Di nava kirina ramyarîyê de wê gotin jî hevdû re wê werina gotin. Wê her wusa, wê gotin li ser

rewşên civakî, jîyane wê, pêşaroj û pêşketinên wê, wê werina gotin. Di vê çerçoveyê de wê, ev rewş hemû wê di çerçoveyê de wê werina li ser ziman.

Di rewşa hanîna li ser ziman a mijarê de wê, li vir, têgîna ramyarîyê ku ew bi pêşketina xwe ya bi jîyan û mejûya civakê re ku ew çanda xwe diafirênê, wê her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, xwediyê pêşketinekê bê. Çendî ku wê, ev rewşên têgînî ên çandî ên civakî ku wê ew hebin û wê di nava jîyane civakê de wê, werina hanîn li ser ziman jî lê wê, hertimî wê dervî wê civak, bi pêşketina xwe re jî wê, xwediyê rengêkî pêşketinî ê çandî û hwd ê nava xwe bê. Civak, bi çanda xwe re wê bike ku ew xwe werênê li ser ziman. Di vê rewşa bi çanda xwe re kirina civakê a xwe li ser cûdahiyên xwe re bi çanda xwe re hanîna li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de ew çanda ramyarî a ku ew pêşketiya wê, çendî wê karibê wê li gorî wê rastîya civakê, wê fahm bike û wê werênê li ser ziman. Li vir, di aslê xwe de ev wê weke du aliyên ku wê, hertimî di nava jîyane civakê de wê, temenê pêşketina nakokî û nelevkirin û pevçûnên civakî jî bin. Di rewşa fahmkirina têgîna çandê de wê, hertîşt ku mirov ew jîyankir, wê ji aliyekî ve wê, weke rewşek çandî wê hebe. Lê bi wê re jî ew rewşa çandî a li ser wê re ku ew dibê jî wê, weke rewşke têgînî a bi hişmendî bê. Têgîna çandê, wê bi wateya xwe re wê bi hişkirinê, ji destpêkê çûbûna bi pêşketinî û hwd, wê bi wateya xwe ya gotinî re wê werênê li ser ziman. D kurdî de gotina çandê, wê wateya wê, tiştê weke hîn, tov, temen, temen avêtin, çêbûn, afirîn, çandinî û hwd, wê bi xwe re wê bi wate bike. Li ser wê re wê, di vê çerçoveyê de wê têgîna çandê wê xwediyê wateyekê bê. Di rewşa fahmkirina têgîna çandê û afirîna wê de wê, li vir, di çerçoveya hebûna jîyanê û jînbûn û berdewamiya wê jîyanê de wê ew were û bibê. Ya ku mirov wê di serî de li vir, wê fahm bike wê hebe.

Di rewşa fahmkirina çanda ramyarîyê de wê, di serî de wê mirov ji aliyê têgîna ramyarîyê ve wê binerê. Yanî, li vir, bi têgînî çawa bûya, pêşketiya û afirîya, wê li ser wê re wê xwediyê wateyekê bê. Di rewşa têgîna çanda ramyarî de wê, weke têgîneka hişmendî a li ser kirin, tevger û xuyan re bê. Bi wê re jî wê, li ser salixkirin û pênasakirinê re wê were li ser ziman.

Li vir, têgîna çandê bi gotina ramyarîyê re ku mirov wê hilde li dest, divê ku mirov wê ji du aliyên ve wê di serî de wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê ji aliyê çande ramyarîyê bê. Aliyê din jî wê ramyarîya çandê bê.

A.Çanda ramyarîyê; Çanda ramyarîyê, wê weke gotin û ankû têgîneka ku wê temenê wê li ser rewşa jîyankirinê a bi rewşa rêzanî a bi jîyane civakê re bê. Her wusa, wê civak wê çawa xwe pêşbixe, werênê li ser ziman û hwd, wê bi wê re wê ev li ser rewşên têgînî re wê bibê. Têgîna çanda ramyarîyê, wê weke rengêkî aqilî ê ku mirov ji aliyê wê rengê aqilê ku ew bi hişmendî li ser rewşê re ew hatîya pêşxistin û bi wê re pêvajoyên jîyanî ên civakî hatina jîyankirin û hwd, wê ji wê aliyê ve wê li jîyanê binerê. Her wusa, hemû têgînên tolotîter, tolotîter, ûranî û hwd, ku ew temenê wan li ser esasê yekparastîyê ya, wê di vê çerçoveyê de wê bi vê aliyê wê temenê wan, wê were afirandin. Di vê çerçoveyê de wê bi çanda ramyarîyê re wê, rêveberî, rewşa wê, nêzîkatîya wê ya ku ew hertimî weke ya esas û bîhnîqaş a, wê li vir wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku ev têgîna rewşê, wê weke têgîneka ku ew bi hişmendî dihê dîyarkirin bê. Di rewşa têgînê de mirov, dema ku wê

çanda ramyarîyê, wê ji aliye têgîna ramyarîyê û hebûna wê ve binerê, wê her wusa, wê tenê kirina ramyarîyê, hebûna ramyarî, desthilatdarîya ramyarî û giringîya wê ya teqez û hwd, wê ji aliye rêveber ve wê were pênasekirin. Li vir, wê yê kifşkar wê rêveber û gotina rêveber bê. Di vê çerçoveyê de ew wê, xwediyê wê her cûre hêzê bê. Wê kontrol wê di destê yekî de bê. Yan jî wê, bi zihniyetî, wê di çerçoveya têgîna ramyarîyê de ya serdest ku ew heya, ew weke ya giring û teqez ku ew were parastin. Di vê çerçoveyê de wê, bo ku ew ewere parastin, wê civak jî wê li gorî wê, were dîzaynkirin. Di vê çerçoveyê de wê têgîna ramyarî, wê bi rewşa çanda xwe ya ramyarî wê karibê bi vê rengê ew xwe li ser civakê re jî bibînê. Li ser wê re jî xwe ew werênê li ser ziman.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku têgîna çanda ramyarî, di vê çerçoveyê de wê weke rewş aliyekî giring ê ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest bê. Di çerçoveyek zihniyetî, perspektîfa desthilatdarîyê de wê, li rewş û civakê wê binerî. Li vir, wê têgîna çanda ramyarî, wê weke têgînek desthilatdar a serdest, wê mafê gûharîn, her cûre biryar dayîn, herêkirin û neherêkirin û hwd, wê di xwe de wê bibînê. Bi vê rengê wê xwediyê rengê desthilatdarî bê. Di vê çerçoveyê de wê, destûrê, zagon, rêgez û hwd, ku ew wan derdixe, wê li gorî wan wê weke rêzanîya teqez a 'meşrû' wê xwe werênê li ser ziman. Gotina xwe, weke ya nayê nîqaşkirin wê bide pênasekirin. Her tiştê ku ew kir, wê weke ku ew mafê wê heya û wê ew kir, ku ew baş jî bê û ne baş jî bê, wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê her tiştê di nerîna xwe ya têgînî a ramyarî a ku wê afirandîya de wê binerê ê wê ew wê bibînê. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşeka ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest bê. Di vê çerçoveyê de wê, rewşa desthilatdarî ku ew li ser kar heya û rêveberîya civakê dike, wê ew weke ya kifşkar bê. Civakê, mafê kifşkirinê li gorî wê daya wê, û ew mafê wê heya ku ew bi wê re ew hertîştê baş û nebaş bike. Wê ew wê mafê di xwe de bibînê. Bo vê yekê jî wê, xwe weke rewşeka têgînî a desthilatdarî, wê werênê li ser ziman. Têgîna çanda ramyarî, di vê çerçoveyê de wê weke têgîneka ramyarî ku wê hebûna desthilatdarîyê wê di wê de wê li ser hebûna civake ku ew bixwe wê birêve dibê re jî wê xwe werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê karibê, gotinan werênê li ser ziman û bibêjê ku 'civak, ne rast a', ya rast ez im û hebûna min a. Gotina min, ya rast a. Divê ku herkesek li gorî wê bike. Ti kesek dernekeve dervî wê. Di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman. Li ser vê rewşê re mirov dikarê vê jî wê werênê li ser ziman ku wê ramyarîya çandî, wê li gorî xwe kêmbibînê. Heta ku wê, li ser têgîna çanda ramyarîyê re wê bike ku wê weke ku ew neyî jî wê werênê li ser ziman. Pêşveçûnên nava cvakê, wê weke encama aqilê xwe û hebûna xwe wê bibînê. Bo kirina aşîtiyekê, çekirina peymanekê, herêkirin û redkirina hebûna beşek civakî û hwd, ew li ser têgîna xwe ya ramyarî re wê binerê. Têgîna wê ya çandî û ramyarî, çandî derfetê ji wê re dide nişandin û hwd, wê li gorî wê nêzik bibê. Li gorî, têgîna xwe wê, ya baş bide nişandin û herê bike û yan jî wê xira bide nişandin û red bike. Di vê çerçoveyê de wê ramyarîyê, li ser rewşekê re wê bide meşandin.

Ya ku wê hertimî wê bike ku wê hebûna desthilatdarîyan û ya civakan û ankû xalkan werê hemberî hevdu jî wê di aslê xwe de ev rewş û têgîna zihniyetî a çanda ramyarîyê bê. Ber ku ew di çerçoveya xwe de ew xwediyê statûyekê ya û ew statû esas û meşrû ya. Yên dervî, çandî ku ew li wê werin û lêhatîniyekê bidina nişandin wê, ew jî di vê çerçoveyê de wê bn dîtin û herê kirin. Ev jî wê bi xwe re wê di serî de wê redkirina hebûna ramyarîya civakî a çandî jî bê. Bi wê re jî wê redkirina hebûna civakan jî bê.

B. Ramyarîya çandê û ankû ´ramyarîya civakî´; Ramyarîya çandî ku ew weke têtîneka ramyarî ku ew li gorî rewşên civakî ên bi hebûn, pêşketin û heyîna wê re ku ew xwe didina dîyarkirin re ew xwe bi çandî dihênê li ser ziman bê. Li vir, wê çanda ku wê temenê wê ramyarîyê wê biafirênê wê çanda civakî û pêşveçûnên nava civakê bê. Ya ku wê rengê kirina ramyarîyê bide dîyarkirin, wê li gorî vê jî wê, hebûna civakê, pêşveçûnên nava wê, cihêrengîyên wê yên navxweyî ku ew pêş dikevin û hwd bin. Hertimî wê bi awayekî nû jî wê ramyarî û ankû kirina ramyarîyê wê li gorî rastîya civakê û pêşketinên nava wê û asta aqilê wê yê demê wê xwe bide dîyarkirin û wê were meşandin.

Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê wê jî di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê ya ku ew heya, wê weke rewşek teybet a desthilatdarî bê. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê civak, wê hertimî wê li gorî demê wê xwe bi pêşketinên nû ên xwe re wê bide nîşandin. Li vir, wê ne desthilatdarî û rêzanîya wê, wê ji pêşveçûnên wê yên ramyarî re wê kifşkar bê. Wê hebûna civakê, rengê pêşketina wê û cihêrengîyên wê, wê kifşkar bin. Her wusa, wê di nava wê ramyarîya wê ya civakî de wê, her pêşketinek civakî ku ew rûda, wê i li şûna wê ew were lêpîrsîn ku ew baş û ankû ne baş a, wê ew bi rastîya wê re wê were li ser ziman. Wê di vê çerçoveyê de wê civak, wê bi wê re wê rastî û başîya wê bibînê. Ya rastî ku wê bo civakê wê çî bê, wê ew li gorî wê, wê xwe bide dîyarkirin û pêşxistin û domandin. Ti kes, kom û ankû rengên civakî wê ne li ser yên din re bin. Hemû, di çerçoveya heyîna xwe ya civakî wê, xwediyê heman giringî, hêjayî û wateya civakî a bi xwe re bin. Ti kes, kom û cihêrengîyên civakî, wê ji ber hebûna xwe wê piçûk û yan jî mazin newina dîtin. Desthilatdarî, mafê wê nîn a ku ew di nava xwe de wê, biryarê bide ku ew yekê, komekê û ankû cihrengîyekê esas bigirê û yên din, li şûn bihêlê. Li vir, wê ev ne di kifşkarîya desthilatdarîyê de bê. Desthilatdarî, ku ew biacibênê jî û ne acibênê jî wê, ya ku ew dibînê di nava civakê de wê, di çerçoveya wê hebûna civakî û pêşketin wê de wê ew wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê wê desthilatdarî, wê xwediyê nerîneka bêalî bê li hemberî hemû kes, kom û cihêrengîyên nava civakê. Wê di wê çerçoveyê de wê li wê nêzîkatîyê wê bike. Wê di vê çerçoveyê de wê rewşa wê, hilde li dest. Wê rastîya wê fahm bike. Wê di vê çerçoveyê de wê desthilatdarî, wê hertimî wê di çerçoveyê de wê xwediyê kirina ramyarîyê û nêzîkatîya xwe bê.

Di dema girtina biryarên şer û hwd de wê weke rewşa desthilatdarîyê a bi çanda ramyarî wê tevnegerihê û wê biryarên şer, wê bi serê xwe wê nedê. Wê di vê çerçoveyê de wê, ne xwediyê wê mafê bê. Di vê çerçoveyê de wê mafê wê ti carî nebê ku ew weke desthilatdarîyeka civakekê li hemberî civakek din a duyem, biryarên şer bide, wê herê red bike, wê xirab bide nîşandin û hêrîşî nîrxên wê bike. Di vê çerçoveyê de wê, ev rewş, wê weke rewşek têtînî a desthilatdarî bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, hertimî di rewş û çerçoveyek têtîhiştina civakê de wê tevbigerihe. Wê bi serê xwe zihniyetê xwe ne afirênê û xwe ne gihênê wê rewşa ku ew biryaran bi serê xwe li ser serê civakê bide. Wê mafê kifşkirinê civakê, wê ti carî ji destê wê negirê û wê behûrmetiyê li wê nekê. Wê hertimî rîayetê ji wê re bide nîşandin. Ji xwe, ya ku ew ew wê bike rêveberîya xalkê jî wê ev rastîya wê ya ku ew di vê çerçoveyê de tevbigerihe bê.

2. Ziman û ramyarî; Ku mirov bahse ziman û ramyarîyê bi hevdû re bike, wê di vê çerçoveya têngîna gotinên ziman û ramyarîyê ên bi hevdû re de wê, çerçoveyek berfireh wê li ser ziman, wateyên gotinê, rengên bi karhanîna gotinan û salixkirina wan, wateya ku wê li wan were kirin û ankû li wan hatîya kirin û hwd de wê, li ser zimanzanîyê re wê, rewşek têngîni wê xwe bide diyarkirin. Zimanzanîti û rêzimanî, wê li vir, wê bi hevdû re li ser rewşên me yên jîyanî re wê di nava hevdû de wê xwediyê têkiliyek xort û baş bin. Ji aliyê ziman zaniyê ve ku mirov di serî de hilde li dest, mijarên weke hîm û ankû kok, wate, salixkirin û hwd, wê di temen de wê bi zimanê ramyarîyê re ê ku mirov wê bikardihênê re wê bi zanîna wan re wê giringîya wê bi pêwîstîya wê re wê hebe.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têngîna zimanî a ramyarî wê di serî de wê, weke aliyekî civakî ê giring bê. Her civak, wê di nava xwe de wê xwediyê ziman, weke amûrê têkiliyê bê. Ziman, wê di çerçoveya têngîna çandê de jî wê xwediyê wateyekê bê. Li vir mijara me ne ya ziman û çandê ya ku em wê li vir hildina li dest. Mijar, weke mijara ziman û ramyarîyê û ankû zimanê ramyarîyê ya. Em li vir, di serî de vê, divê ku wê hildina li dest. Ziman, dema ku mirov wê di hilde li dest, di serî de di çerçoveya heyîna civakê de wê li ser têngîna çandê re wê xwediyê wateyekê bê. Dema ku mirov, bi zimanî gotinek hanî li ser ziman, ew gotin, wê pêşî wê ji aliyê têkilîdanînê ve wê, xwediyê wateyekê bê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê ziman, wê bi xwe re wê ew wê çerçoveya civakî wê bide diyarkirin. Têkilîya bi zimanî, wê weke têkilîyek civakî û çandî jî bê. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Çendî ku wê her civak, wê xwediyê rengê pêşketina xwe ya teybet a bi mejûya xwe re bê, wê bi heman rengî ev li ser ziman re wê xwe bide diyarkirin û wê rengê hanîna li ser ziman û pêşxistina rewşên ramyarî û di wan de hanîna li ser ziman jî wê bi xwe re wê bide bi rengkirin. Di rewşa têngîhiştinê de jî wê, heman rewş wê hebe. Ziman, xosletên wan ên têngîhiştinê, fahmkirinê, salixkirin û bi watekirinê û hwd, wê cûdahî li gorî zimanan wê bi wan re wê hebe. Ev, wê di dema hanîna li ser ziman de wê xwe bidina diyarkirin. Em dema ku bahse ramyarîyê bikin, em divê ku bahse zimanê wateyê bikin. Li ser têngî û watekirinê û hwd re wê, zimanê wê yê watezanîyê ku wê xwe bi zimanzanîyê re wê bide pêşxistin û diyarkirin, wê hebe. Mijara serdestîya li ziman, wê hinekî jî wê bi hûrgilîyên wê re wê di vê çerçoveyê de wê li ser rengên deng derxistinê, bikarhanîna rengê dengên gotinan, awazên ku ew bi dengî jî dev dihên derxistin û hwd, wê di rewşekê de wê, xwediyê rewşek bandûrî a têngîni jî ku mirov wê dikarê bi gotina derûnîyê re wê werênê li ser ziman re wê hebe. Li vir, ku em bi mijara ramyarîyê re ziman werênina li ser ziman, em divê ku wê jî li vir binxat bikin û wê werênina li ser ziman ku ew ardnîgarîya ku ew ziman li wê dijî, bi dîroka wê civake ku ew di nava wê de dihê axiftin û ankû dîroka wê civakê bi rengê çand, aqil û an jî felsefe, wêje û hwd, bi hemû aliyên wê yên din re ku wê bibê, wê li ser têngînen wateyî re wê di zimanê ramyarîyî de wê xwe bide diyarkirin. Dema ku mirov bahse 'zimanê ramyarî' dîkin, em li vir, divê ku wê jî em di farqe wê de bin ku em bahse civakekê bi hemû mejû û nîrxên wê yên hebûnî û dîrokî ên wê re dîkin. Ramyarî wê li ser nîrxên civakî, çand, felsefe, dîrok û hwd re wê, bi hemû nîrxên wê yên aqilî û rewşên wê yn fîzîkî ên heyînî re wê were kirin. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê civak, di vê çerçoveyê de wê ji hemû aliyên xwe ve wê, di nava wê zimanê wê yê ku ew bi ramyarî û ankû awayekî din re wê were hanîn li ser ziman re wê were li ser ziman.

Rastîya civakê, wê bi wê re wê di çerçoveya hebûna wê û keseyetîya wê de wê, xwe bide hanîn li ser ziman. Gotinên ramyarîyê, wê di vê çerçoveyê de wê weke gotinên razber ku ew kirpandina li pêşarojê di xwe de dihênina li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê bi pêşxistina têgînan re wê were hanîn li ser ziman. Afrînerîna zimanê ramyarî, wê di vê çerçoveyê de wê weke zimanekî ku ew di nava xwe de bi felsefîkî û hwd ku ew xwediyê asoyekê pêşarojîkî û hwd bê, wê bi wê rengê were li ser ziman. Lê di vê çerçoveyê de wê, hemû fêr û ezmûnên xwe yên têgînî, wateyî û zanînî jî wê ji pêşketinên nava civakê, mejû û nîrxên wê yên ku ew bi têgînî hena û hwd, wê ji wan bigirê û li ser wan re wê werênê li ser ziman.

Zimanê ramyarîyê, çendî ku wê bi têgînî wê xwediyê razberîyekê jî bê, lê wê bi heman rengî jî wê di nava xwe de bi rengê gotinî, wate lêkirinê û kirpandina bi dengî û hwd re wê xwediyê zelalîyeka ku ew bi wê re were fahmkirin jî bê. Hertimî, li ser heman gotinê re bi wateyên ji hev cuda ji wê derhanînê re wê temenê axiftinê wê, bi wê re wê were pêşxistin. Ji aliyekî din ve wê, li ser watezanîyê re wê axiftinek bi gotinên ziman re wê bê kirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de bi zimanê ramyarî re wê, serdestîya mirov a li rêzimanîya zimanê, watezanî, zimanzanîyê, hemû aliyên din ên bi têgihiştinî û zanînî ên ziman û hwd re wê, di vê çerçoveyê de wê temenê wê têgîna serdestîya zimanîya ramyarî wê biafirênê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa têgîna zimanê ramyarîyê ku ew weke têgîneka serdestiyê wê xwe wê bide nîşandin, wê di vê çerçoveyê de wê bi axiftina wê re wê bi zanînê re wê hêsta wê jî wê bi xwe re wê bide afirandin.

Di salixkirina gotinan, minaq weke 'ez', 'em', 'wîn', 'ew', û hwd, wê di çerçoveyek hanîna berhevdû re wê wrîna bikarhanîn. Li ser wê re wê, çawa wê xîtab wê were bikarhanîn ku ew li gel û ankû xalkê bê, li civakek derve bê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê gotinên ku ew wateya wan, were zanîn wê werina bikarhanîn. Her gotin hanîna li ser ziman li civakên din, wê weke gotinên têkilîdanînê û axiftina bi hevdu re jî bin. Bi gotineka din, wê gotinên danûstandinê bin. Di terçûme kirina bineterên axiftinê ên ramyarî de wê, ew bi wateyên wê yên teybet ku ew li wan hatina kirin û ew hatina hanîn li ser ziman re wê ew were hanîn li ser ziman.

Di rewşa ziman de wê, ya ku mirov wê ji zimanê ramyarî wê bixwênê û wê fahm bike, wê ew bê ku navenda gotinan têgîna çandê hebe, bi nîrxê bê, di çerçoveyek civakî û mejûya wê de bê û bikêrhenêr bê. Di rewşa ziman de wê, di vê çerçoveyê de aliyê li ser gotinan re ku mirov di mejiyê xwe de dewlemend û serdest bê, Di rewşa rêzkirin û çêkirina ahenga gotinan de mirov li ser wê rêzkirinê re xwediyê wê têgînê, zanîn û xortbûnê bê, wê bi wê re wê weke aliyekî giring bê. Serdestîya li ziman, di vê çerçoveyê de wê ji her aliyê ve wê weke rewşek teybet bê. Ziman, wê di çerçoveya hanîna mirov a bi ramyarî de wê, li ser rewşên watezanî, zimanzanîn, kirpendinên bi dengî, ast û qaîdeyên zimanî de wê, ew serdestî wê di temenê bikarhanîna zimanê ramyarî de bê.

Zimanê ramyarî, di vê çerçoveyê de wê weke zimanekî têgînî ê ku mirov wê bi teybetî wê hilde li destê bê. Di rewşa zimanê ramyarî de wê, çerçoveya wê ya hanîna li ser ziman û axiftinê ku mirov wê, di hilde li dest, her wusa wê dema ku mirov di axiftina xwe de ew xîtab kir, ew xîtabkirina li hêstan, pêwîstîyan û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê wê xwediyê wateyekê bê. Di roja me de mirov, ya ku w dibînê, ku ew axiftinên ramyarî dihên kirin, wê çawa, pêşî rewşa xwestek û pêwîstiyên keseyetî li ser rewşên civaknasî û keseyetiyê û hwd re wê, bi derûnî û felsefîkî wê bîna kifşkirin û wê li ser wê re wê êdî wê gotin wê werina gotin. Di vê çerçoveyê de têgîna xîtabê, wê di vê

çerçoveyê de wê di xwe de wê aliyên wê yên hêstî, pêwîstîdîtî bi hişmendî û dana bawerkirinê û hwd wê hebin. Bo vê yekê ya ku wê di roja me de wê, rejimên metinger ku ew nikarin xalkan bi xwe bidina bawerkirin, wê şêwa(teknikên) axiftinê ên weke propaganda, xîtabkirina li hêstan û li ser xwest û rewşên jîyanî ên civaknasî ên keseyetî û hwd re wê hevokên kin û sipahî wê bikin ku ew ava bikin û ew bi wê xîtabî mirov bikin. Li ser wê re wê xwe werênina li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê ji ol û têgînên olzanîkî bigira wê heta ku wê bigihijê gelek qadên din ên felsefeyê û hwd, wê kifş bikin û wê li ser wan re wê gotinên xwe wê werênina li ser ziman. Li vir, ya giring, wê bi wan wê ew bê ku ew bidina 'bawerkirin' bê. Wê di vê çerçoveyê de wê armancên xwe li ser axiftinên xwe re wê bikin û wê di vê çerçoveyê de wê rengên gotinan wê bikin ku wê kifş bikin û wan werênina li ser ziman. Ramyarî û zimanê wê, wê di aslê xwe de wê li ser rewşên axiftinê û zimanî re wê rêwşna têkiliyê bin. Mirov, dikarê zimanê wê(zimanê ramyarîyê), hinekî di vê çerçoveyê de wê bi rêzimanîya gerdûnî û watezanîya wê re wê bi têgînên zimanî ên têkiliyê re wê werênê li ser ziman.

3. Ramyarî û rewîst; Ku mirov bahse ramyarê dike, wê di dewama mijare wê de wê di çerçoveya jîyane civakî de wê mijarên ku ew di jîyane civakê de wê xwedî wate bin, mirov dibînin ku wê di nava wê de jî wê xwediyê wateyê bin. Weke ku me çawa li jor bi ziman û têkiliya wê ya bi ramyarîyê re ew hanî li ser ziman, her wusa li ser aqil û têgînîya wê ya teybet a rewîstê re mirov wê dibînin ku wê ew jî wê wateyeka wê ya bi ramyarî jî wê hebe.

Di nava civakê de wê, mirov, çawa bijî, rabê û rûnihê, bi axifê û gotinên xwe bibêjê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê hinek rêgezên ku wê di çerçoveya têgîna keseyetîya mirovî a civatî de wê bên li wan nerîn wê hebin. Rewîst her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê. Di rewşa hebûna civakî de wê, her wusa wê rewîst, wê weke rêgezek jîyanî bê. têgîna rewîstê, wê weke têgîneka ku wê li ser rewş û rengê kirinên mirov re wê hebe. Her wusa, tevger, kirin û xûyên mirov ên keseyetî wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bin. Ku mirov rewîstê hilde li dest, em dikarin wê bi **sê awayan** wê hildina li dest. Aliyekê pêşî wê di çerçoveya pêşketina têgîna olzanî û sazûmana wê de wê li ser rengên têgînên pîrozî û hwd re wê xwediyê wateyekê bê. Di vê çerçoveyê de wê, li ser ol û bawerîyan û hwd re wê, şîroveyek rewîstî, mirov wê dikarê bi dîroka wê re wê pêşbixe û wê werênê li ziman. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê jî werênê li ser ziman ku wê her wusa oldar, filosofên ku ew di çerçoveyek olzanî de xwediyê vegotinên xwe yên hizirkî na, wê di vê çerçoveyê de wê hizrên xwe bi rengekî têgînî ê rewîstî wê werênina li ser ziman. Ev rengê pêşveçûna rewîst û olzanîyê ku wê bi hevdu re di awayekî hevlingî de wê, hebûna xwe w bi hevdu re wê bidina domandin, wê temenê şîroveyên di vê çerçoveyê de ku wê rengekî olzanî ê têgînî wê ji xwe re wê bike temen bê. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê li wate û ankû meneyê û rastiyê wê bigerihê. Wê her wusa, ya ku mirov wê çî bike, wê li ser wê bihizirê. Aliyê din ê duyem ku em dikarin wê, di çerçoveyek hebûna civakî, civaknasî û rewşa de wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê rewîst, wê li ser rengê jîyane civakê, kevneşopî û pêşveçûna wê re wê weke rengekî rêgezî ê kevneşopîkî wê xwe bide dîyarkirin. Mirov, dikarê di vê çerçoveyê de wê weke çerçoveya rêgez, destûrên civakî, zagonên civakî û hwd re wê bi giştîya wan re wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, di nava xwe de wê, bi têgîna ya baş û ne baş re wê, ew were

kifşkirin û wê li ser wê re wê tênginek were pêşxistin. Ew têngin jî wê, ku ew baş a û ankû ne baş a. Wê li ser wê re wê xwediyê wateyê bê. Civak, hertimî wê di nava xwe de wê, xwediyê sazûmanek civakî ku ew bi wê re dijî bê. Ew rengê sazûmana wê û encamên wê yên ku ew di jîyane civakê de ew didina diyarkirin, wê di vê çerçoveyê de wê çawa bandûrê li jîyane civakê bikin, wê li ser wê re wê xwediyê wateyekê bê.

Di vê çerçoveyê de wê, weke rêgeza jîyanî wê hertimî wê ya rast ku wê ji civakê re w baş û bi fêde bê, wê ew were dîtîn û li ser ziman. Di nava jîyanê de wê, têngina wê kifşkirin, û ankû ew rêgezên civakî ku ew civak li gorî wan dijî û hwd, wê giştîya wan, wê di çerçoveyek rewîstîya civakî de wê xwe bide diyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê, hertişt wê di çerçoveya pêşveçûna civakî de wê li gorî ditbariyeka jîyanî ku ew hebûna gûharînê red nakê û li gorî rastîya civakê, tevdiqerihê, wê bi wate bike û wê êdî wê werênê li ser ziman. Li vir, vê jî bi wê re wê werênina li ser ziman ku têngina rewîstê wê, di vê çerçoveyê de wê, rengê jîyane civakê, bi kevneşopî û pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest û wê fahm bike. Wê ew wê, bêtê li ser ziman. Civak, çendî ku ew pêşket, wê di rewşek û herîkînek xweza de wê civak, wê xwediyê rewşek jîyanî a ku ew hertimî di rewşa xwe de ew dike ku ya rast wê li gorî xwe kifş bike û wê bijî. Ev rastîya civakê, wê bi rengê jîyankirina wê re wê xwe bide diyarkirin û wê bide hanîn li ser ziman. Mirov, dema ku wê li jîyane civakê binerê, wê rewşa wê ya jîyanî wê bibînê. Her wusa, wê çawa wê di nava xwe de wê kifş bike, bêtê li ser ziman, darizandinê bike û hwd, wê di van rewşan de wê xwediyê rewşên xwe yên jîyanî bê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyê sêyem jî wê li ser rewşa keseyetiyê re wê werênê li ser ziman. Her wusa mirov, di vê çerçoveyê de wê jî wê werênê li ser ziman ku wê çawa wê keseyet bijî, wê xwediyê restên rewîstî ên çawa bê û çî wê bide kifşkirin, bê. Her wusa çavdêriyên li keseyetiyê, wê di vê çerçoveyê de wê ji aliyekî ve wê temen bin. Yanî, mirov çawa gav bi gavê, gotina xwe bibê, xwediyê tevger, kirin û xûyan bê, wê di vê çerçoveyê de wê, di rewşek, diyarker de wê, xwe bide diyarkirin. Li vir, keseyet, wê dema ku ew bi tememî xwediyê zanîneka tam bê û karibê ew darizandina xwe bike û rastîya xwe bixwe kifş bike û wê werênê li ser ziman û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê wateyekê bê. Mirov, bi zanîne re wê karibê lis er tevger, kirin û xûyên xwe re wê serwerî û gûharînê wê bide çekirin. Di vê çerçoveyê de wê dema ku mirov bi zanîna xwe re di astek tam û baş de bê, wê karibê, bi ajo û hêstîya xwe re jî wê di rewşek fahmker û serwer de bê. Di vê çerçoveyê de wê, mirov, wê çawa jîr, zêhn û hişê xwe wê bikarbênê, wê di rewşeka ku ew vîna xwe bikardihênê de wê xwediyê rewşek biryarî a di wê de bê. Bo vê yekê, mirov nikarê wê rewşa keseyetiyê bi van rewşên wê re wê dervî şîrove û fahmkirinê wê bihêlê.

Di vê çerçoveyê de mirov dikarê vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê mirov, wê xwediyê rewşek çawa a ku mirov wê hilde li dest bê. Di rewşa xwe hanîna li ser ziman, danîşana vîna xwe û ezîtîya xwe diyarkir û hwd, wê ev rewş hemû jî wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşeka ku mirov wê hilde li dest bê.

Rewşa têngina rewîstê, mirov di vê çerçoveyê de wê, ji vê aliyê ve jî wê têkiliya wê bi têngina ramyarîyê re wê dikarê dênê. Ji aliyê serwerîyê ve mirov dikarê wê, di wê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew rengên jîyanî ên civakî, kevneşopîyên ku ew pêş dikevin û hwd, wê xwediyê wateyekê bin.

Di rewşa fahmkirina têngina rewîstê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku têngina rewîstî, wê weke tênginekê, wê hertimî jî wê karibê temenê pêşveçûnê

zihniyetî bi xwe re ew pêşbixe. Rewşên weke statûqû û hwd, wê bi sazûmanî ku ew rû didin, wê hinekî jî wê di vê çerçoveyê de wê ev rewşa rewîstî, ji gelek aliyan ve wê karibê wê pêşbixe. Mirov, dema ku dirokê dinerê, her wusa li ser rewşên têtîgînê ozaniya ramyarî û hwd re mirov, wê baş dibîne ku wê çawa di çerçoveyek statûqûyî de wê bi desthilatdarî wê pêşketin wê rû bibin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê têtîgîna rewîstê, wê weke çerçoveyek rêgezî, wê çerçoveya sehêtkirinê a sazûmanî jî wê karibê bi xwe re ew biafirênê. Ji van aliyan ve û her wusa aliyê serwerîyê û hwd ve wê, weke têtîgînek rêzanî a desthilatdarî jî wê xwe bide diyarkirin. Di aslê xwe de mirov, têtîgîna rewîstê, ji aliyê ramyarî û civakî ve cûda û cûda divê ku mirov hilde li dest û şîrove bike. Di vê çerçoveyê çerçoveya rewîsta civakî, ew famkirina wê, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya pêşketina civakî de wê xwediye giringîyek mazin bê. Ku mirov ji wê cûda jî gotina rewîsta ramyarî wê hilde li dest, li vir, wê di çerçoveyek desthilatdarî de wê xwediye wê rewşa famkirina bi xwe re bê. Di çerçoveya têtîgîna rewîsta ramyarî de wê desthilatdarî, hemû bingihên ramyarî, sazî, erkûberpîrsîyarîyên wan, aqil û çalakiyên wan û ankû kirinên wan, di çerçoveyekê de wê çawa bi hevdu re li gorî têtîgîna xwe ya desthilatdarî di ahengekê de wê bi bi çerçove kirin û wê têtîkiliya nava wan wê bi wê rengê wê bide danîn, wê xwediye wate û rengê pêşketina bi wê re bê. Bi gotineka din, wê çawa li gorî desthilatdarîyê wê, wê rên rêvebir, yên ku ew têtî rêvebirin, wê li gorî rêgez, destûr û zagonan wê birêvebibin û wê wan di vê çerçoveyê de wê bikina nava rewşeka ku ew li gorî wan bijîn û hwd, wê xwediye wateyê bê. Li vir, dema ku mirov mijare rewîstê wê hilde li dest, di serî de mirov, di çerçoveya rewşa heyîna desthilatdarîyê de wê bi teybetî û hûr û kûr wê hilde li dest. Li vir, ya giring ew a ku mirov ji têtîgîna rewîstê çi fahm dikê ya. Li vir, desthilatdarî, hertimî ew kirîya ku ew rêgez, destûr û zagonên xwe yên ku ew bi wan girseyan rêve dibin, wan li ser têtîgînê rewîstî re jî wê bigihênina wateyekê. Bi vê rengê, wê temenê derketina dervî wê û ankû ne li gorî wê gavavêtinê ku ew bi wê ji holê ra bikin. Hamûrabî, minaq weke rêveberekî desthilatdarîyê, wê zagonên xwe wê weke 'zagonên pîroz' wê bide ravakirin û wê bêtê li ser ziman. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê, weke zagonên ku wî pêşkêşî yazdan kirina û yazdan herêkirina wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê temenê xistina wan a meriyetê û dijrabûna li dijî wan ji holê rabike. Ev wê, weke kevneşopîyekê wê bi desthilatdarîyên herêmî û ne herêmî re wê heta roja me, wê hebûna xwe wê bide domandin. Di vê çerçoveyê de weke 'maske' bikarhanîna olê û têtîgînê olzanîkî li kirinên xwe yên desthilatdarî û hwd, wê di vê çerçoveyê de jî wê xwediye wateyekê bê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku wê têtîgîna rewîsta ramyarî, wê bi teybetî wê hilde li dest, wê şîrove bike û wê fahm bike.

A.Rewîsta ramyarî: Rewîsta ramyarî, weke ku me hinekî li jor jî hanî li ser ziman, wê çawa desthilatdarî, hemû bingihên ramyarî, sazî, erkûberpîrsîyarîyên wan, aqil û çalakiyên wan û ankû kirinên wan, di çerçoveyekê de wê çawa bi hevdu re li gorî têtîgîna xwe ya desthilatdarî di ahengekê de wê bi bi çerçove kirin û wê têtîkiliya nava wan wê bi wê rengê wê bide danîn, wê xwediye wate û rengê pêşketina bi wê re bê. Ku em li gorî rewş û têtîgîna civakî wê hildina li dest, mirov divê ku wê bibêjê ku rêvebir, weke yê wê ne li xwe lê li xalkê ku ew kirî desthilatdar, wê bihizirê û wê li gorî wê erkûberpîrsîyarîya ku ew xalk didênê li ser milê wî wê bijî. Li vir, armancên rêvebir, wê yên civakê bin.

Lê li vir, dema ku mirov di çerçoveya têtîna rewîsta ramyarî de ku mirov dihizirê, mirov wê yekê wê, divê ku wê werênê li ser ziman ku wê, ew li gorî têtîneka desthilatdarî wê çawa girseyê bi rêve bibibê, wê xwediyê rewşêk desthilatdarî bê. Di têtîna olzanîya ramyarîkî de wê, weke kifşkarê her tiştî wê xwûêd hebê û wê li ser navê wî re wê, ev were kirin. Wê herkesek, li gorî xwest, peyam û gotinên wî bijîn û hwd, wê di nava rewşek rêxistinî a civakî de bê. Li vir, salixkirina armancê wê cûda wê were kirin. Di rewşa têtîna ramyarî a xalkê de wê, ew salixkirin, wê li ser xalkê re wê were kirin. Lê li vir, piştî ku desthilatdarî pêşket, zihniyet, kevneşopî û rewîsta wê afirî û pê de wê, di çerçoveya domandina wê desthilatdarîyê de wê, armanc wê were pêşxistin. Yanî li vir, parastina jîyanê, mirov û hebûna civakê zêdetirî wê parastina desthilatdarîyê wê giringtir wê were dîtin û wê li ser wê re wê hanîna li ser ziman wê bê kirin. Armanc, felsefe û têtînen desthilatdarî, wê weke yên xalkê û teqez wê werina hanîna li ser ziman û wê hewl bê dayîn xalk bi wê bê dayîn bawer kirin. Di vê çerçoveyê de wê çendî ku girseyên xalkê bi wê têtîna desthilatdarîyê hatina dayîn bawer kirin, wê êdî wê, bo wê rabina serpîyan, herina mirinê û bimirin. Wê ji jîyane xwe wê ew desthilatdarî wê giringtir wê were dîtin. Di vê rewşê de ji mirov, ya ku wê bike, wê di çerçoveya parastina wê desthilatdarîyê de wê bijî bê. Dema ku hemû salixkirin li ser wê re hatina kirin, wê hingê, ew weke têtîneka esasî wê were esasgirtin.

Li vir, ez divê ku vê yekê jî wê werênima li ser ziman ku wê têtîna desthilatdarî, wê di vê çerçoveyê de wê dema ku ew bo xwe çûyina mirovan li mirinê rast dibînê û xwe li ser wê re dide jîyankirin, wê demê wê ev rengê têtîna desthilatdarîyê, wê xwediyê felsefeyeka ku ew bo xwe jîyankirinê wê civakê jî wê feda bike û wê her kirinê ji xwe re bo xwe û jîyankirina xwe wê rast û mûbah wê bibînê. Ji xwe, têtîneka ku ew xwe li ser mirov û civakê re bibînê, bixwezê û nexwezê jî wê xwediyê felsefeyeka bi vê rengê bê.

B. Rewîsta civakî; Li vir, ya ku mirov wê weke têtîneka beremberî rewîsta ramyarîya desthilatdarî a ramyarî wê werênina li ser ziman wê têtîna rewîsta civakî bê. Her wusa wê di vê çerçoveya di çerçoveya têtîna rewîsta civakî de wê ya giring wê çi bê.? Wê ya giring wê civak, hebûn û pêşketina civakê, cihrengiyên wê û pêşveçûna jîyane wê, li gorî pîvanên wê yên rast û baş jîyankirin û hwd bê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê gotina têtîna ramyarî a rewîsta civakî ku ew rast û baş dibînê, wê di wê de wê rastîya civakê wê weke temen û bingihîn bê. Wê derketina dervî wê, wê nebê. Wê rastîya civakî, wê were esasgirtin. Wê ti têtînen desthilatdarî wê li ser wê re wê newin dîtin. Di vê çerçoveyê de wê, armanc û kifşkirina wan, wê ne di desthilatdarîyê de bin. Wê di rastîya civakê de bin. Li vir, wê têtîna civakî wê weke têtîneka teqez wê li pêş bê. Maf û azadiya mirov, wê weke rewşek ku ew ji xwe nayê nîqaşkirin jî bê. Her wusa, rêgezên desthilatdarîyê ên ku wê civakî bi mecbûrî li gorî wê bijî wê nebin. Wê rêgezên jîyane civakî wê hebin ku desthilatdarî, bi mecbûrî xwe li gorî wê pêşbixe û bijî wê hebin.

Li vir, pîrsgirêka têtîna civakî û desthilatdarî a roja me, ew a ku wê çawa desthilatdar li dora têtînekê wê hewl bide ku ew bide bawer kirin bê. Di vê çerçoveyê de wê, têtîna ku ew wê daya bawer kirin, wê weke 'ya rast' wê bike ku wê werênê li ser ziman ku ew ne rast jî bê. Li vir, ast û pîvana rastîyê, wê di wê dana herêkirinê li girseyan de wê bê dîtin. Di dayîna herêkirinê de wê rewşa têtîna a 'meşrûtiyê' wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman. Li vir, ev têtîna meşrûtiyê, di aslê xwe de wê, weke têtîneka ku mirov wê

hertimî wê dikarê bike berlêpirsinê de bê. Ev rewşa bi pîrsgirêkî, wê di temenê pîrsgirêkên ramyarîya serdema me ya ku em di wê de dijîn jî bin. Dema ku armanca bûyîna desthilatdar bê, wê ev rewş, bi awayekî bixwezayî wê were pêşxistin. Her wusa, di vê çerçoveyê de armanca bûyîna desthilatdar, bi serê xwe wê weke têgîneka bi pîrsgirêkî bê ji aliyê têgîna civakî vê.

Pîrsgirêka têgîna rewîsta ramyarî û ya civaketîyê, wê di her warê de wê xwe li ser hebûna desthilatdarîyê, armanca wê ya xwe jîyankirinê û hwd de wê hebe. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, dema ku rewş ev bê, wê demê rewşa ku wê desthilatdar wê 'civake xwe' wê ava bike, wê li şûna ku ew bibê ya 'ya civakê' wê pêşbikeve. Her wusa, ev jî wê di bin nav û maskeya 'ya civakê' de wê werê kirin.

Hemû pîrsgirêkên civakên roja me, wê di vê çerçoveyê de wê di temenê wan de rastîya desthilatdarîyê û di vê çerçoveyê de ew armancên wê yên bi desthilatdarîyê re wê hebin. Di temenê pîrsgirêkên wê de wê, desthilatdarîyek xort ku ew hemû hêzê di destê xwe de digirê û ew bi wê re civakê bi rêve dibê wê di temenê wê de wê hebe. Di vê çerçoveyê de em divê ku vê jî di dewama wê mijarê de li vir wê werênina li ser ziman, rewşa fahmkirina têkiliya civakê û ramyarîyê, li vir, wê hinekî vegotinbar bê. Li vir, bo fahmkirina vê rewşê jî wê têgîna têkiliya civak û ramyarîyê, wê xwediyê fahmeka giştî û teybet a felsefîkî bê.

4. civak û ramyarî; Pîrsgirêka fahmkirina hebûna civakê û ankû wê hebûna civakê wê çawa wê were fahmkirin û an jî wê çawa wê were hildan li dest û hwd, wê weke mijana ku wê di vê warê de wê di çerçoveya hebûna desthilatdarîyê de wê pîr zêde wê li ser wê ser wî were wastandin. Di roja me de têgînên weke 'lîberalismê' û hwd ku ew hena, wê di vê çerçoveyê de wê di nava wê hewldanê de bin ku ew wê çawa çerçoveyek civakî a nû wê biafirênin. Ev jî wê, li ser têgîna bîrdozîkî û rewşa desthilatdarîyê û hwd re wê were kirin. Mirov û keseyetîya mirov, têkiliyên nava mirovan, civak û rewşa civakan, maf û azadî, azadîya derbirînê û hwd, wê weke çend ji wan gotinên ku wê di vê çerçoveyê de wê werina pêşxistin bin. Mirov, çawa dixwezê bijî? Her wusa, kî dikarê li ser xwesteka yê din, xwedîyê mafê gotinê bê? Di aslê xwe de mirov, divê ku vê pîrsê li vir, di vê çerçoveyê de wê divê ku wê bikê. Dema ku mirov bahse çerçoveyek nû a civakî ku ew hewl dihe dayîn ku ew were afirandin bike, di serî de wê ev pîrs jî wê weke pîrsna ku mirov wan hilde li dest û bi awayekî vekirî û baş bersivandina wan bike.

Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, dema ku bahse civakê dike, li vir, mirov qasî çî dike? Ev pîrs jî wê, weke pîrseka ku em divê ku wê bi mejûya jîyane mirov û a civakê re wê hilde li dest bê. Di vê çerçoveyê de dîrok, ku ew were hildan li dest. Mirov, ku ew weke endamekî wê civakê ku ew karibê armancên xwe pêşbixe, vîna xwe û keseyetîya xwe bide nîşandin, ya xweş û xweşik bihizirê û wê pêşbixe û hwd, wê weke rewşna ku mirov wan dikarê li ser keseyetîyê re jî wan hilde li dest bê. Li vir, em divê ku vê yekê jî wê, werênina li ser ziman ku rewşa pêşketina di jîyanê de a di nava jîyane civakê û hwd de wê, ti carî, wê ne weke ya çerçoveya ku mirov wê tefkîr dike bê. Wê hertimî wê dervî wê, wê xwediyê rewş û wateyekê jî bê. Her mirov, ew xwediyê têgînê û aqil a. Bi wê re jî ew xwediyê keseyetîyê ya. Di vê çerçoveyê de wê mirov, wê bi keseyetîya xwe re wê li xwe, maf û azadîya xwe, girêdanîya bi nîrxên civakê û serbixwebûna mirov, di vê çerçoveyê de têgîna xweserîyê, bi heman rengî xweserîya mirovî a ku ew xwe li ser jîyane mirov a ya mirovên li dora mirov re dide nîşandin de wê bide dîyarkirin û hwd,

wê weke rewşna ku mirov wan dikarê wan hilde li dest bê. Li vir, em divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku em, di roja me de wê jî dibînin ku hebûna civakê weke ku ew di bin rewş, tîgîn û rengê desthilatdarîyê de windabûya û ankû hatîya windakirin.

Li vir, dema ku mirov hebûna civakê wê şîrove bikin, divê ku em pêşveçûnên bi aqil û li ser aqil re jî wan hertimî li berçav bigirin. Her wusa, çendî ku ev pêşketin dibin, wê biriqîn û bandûran wan di nava jîyanê de wê xwe bidina dîyarkirin. Mirov, wê pêşbikeve. Wê zanebûna xwe wê pêşbixe. Wê bi wê re wê bijartinên xwe jî wê cûda û cûda wê bide pêşxistin û dîyarkirin. Ev jî wê, weke rewşek ku mirov bi wê re wê dikarê di çerçoveya tîgîna sînorê gotina azadîyê û berfirehbûna wê ya li ser aqil û encamên wê re ku mirov wê dikarê hilde li dest bê. Li vir, li ser rewşa jîyane mirov a di nava civakê de re wê, sînorê rewşa azadîya mirov û rewşa mudahaleyên li wê ku wê bi wê rewşa berfirehbûna sînorê wê re ku wê desthilatdarî wê bike, ev di vê çerçoveyê de wê giringîya rewşa tîgîneka civakî wê zêdetirî wê derxe li pêş. Li vir, bi gotina giringîya wê, ew bê ku ew xwe ji nava jîyanê bide vekişandin bê. Her wusa, civak, wê di nava jîyane xwe de wê, xwedîyê wê rewşê bê ku ew destûr, zagon, rêgez û kevneşopîyên xwe pêşbixê bê. Di her demê de jî ew sînor welatîtiyê desthilatdarî ku ew bi tîgîna netewî bê û ankû bi tîgîneka din a bi vê rengê bê, wê civaketî, wê bi pêşketin û pêşketina xwe re wê, hertimî werê sînorê wê û jî wê derbas bibê. Ev xal û ankû nûqte jî wê, weke xal û nûqteyeka ku wê hatina berhevdû a civak û desthilatdarîyê jî bê.

Di aslê xwe de wê, di nava civakê de wê çendî ku wê keseyet pêşbikeve û wê derkeve li pêş, wê navendên keseyetî wê di nava civakê de wê zêdetir bibin. Ev jî wê tîgîneka Zerdeşt wê werênê bira me ku ew bi şewayna di avêsta de ew dihênê li ser ziman di nava rêzên xwe de bi awayekî sergirtî ku wê ne tenê rastîyek, wê gelek rastî wê pêşbikevin. Li vir, tîgîna monismê a ku wê tîgîna olzanîya ramyarî ku wê esasbigirê, wê her wusa, wê weke tîgîneka ku wê di destpêka xwe de wê li gorî rewîsta civakê wê xwe pêşbixe û piştî jî wê rewîsta xwe bi rêgez bike û wê li gorî xwe wê bidest pêşxistinê bike. Yanî bi gotineka din, wê weke tîgîneka ku wê tekoşîna minismê wê bi hebûna civakê a pirralî û pirranî re wê bide.

Di nava civakê de mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku ew tîgîn maf û azadîyê ku ew pêşket, wê li ser aqil re wê pêşketina wê jî wê, bibê. Li vir, em vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku ew rewşa 'wekheviyê jî wê, li vir wê weke rewşeka ku wê çendî ku ew pêşket wê ew di xwezaye civakê de wê bersiva xwe wê bibînê. Wekehevî û azadî, wê di çerçoveya tîgîna civakê de wê, hevdu di ahengekê de wê bidina dîyarkirin. Çendî ku wekhevî hebê azadî û çendî ku azadî hebê jî wê wekhevî wê hebê. Ji xwe, ji aliyan ve wê hevdu temem bikin. Lê di rewşa tîgîna desthilatdarîyê ku tevî vê rewşa tîgîna azadî û wekhevîyê dibê de wê, li ser kirin, tevger û xûyên desthilatdarîyê û rengên pêşketina wê re wê, ew karibê bibê temenê pîrsgirêkê jî. Pîrsgirêka ku wê, yek xwe azad bike û hîs bike û yên xwe azad hîsnêkê û wê di vê çerçoveyê de wê wekhevîyek nebê, wê ev rewşek pîrsgirêkî a desthilatdarî û destûr, zagon û rêgezên wê bê. Her wusa, di çerçoveya nêzîkatîya wê de mirov dikarê wê di vê rewşê de wê hilde li dest. Di aslê xwe de wê di vê çerçoveyê de wê pîrsgirêka wekhevî û azadîyê, weke di rengê pîrsgirêka civak û desthilatdarîyê de wê xwe bide dîyarkirin bê. Mirov, dikarê wê di vê çerçoveyê de jî wê, hilde li dest. Her tişt ku ew zindî bê û ne zindî bê, wê bi çerçoveya hebûna xwe re wê sînorê azadî û wekhevîya xwe jî wê bi xwe re wê bide nîşandin. Ev tîgîn û rengê şîroveya me ya li ser gotina azadîyê re ku me li vir kir, divê

ku em wê ji wê rengê şîroveya bi gotina 'sînorê azadiyê' a ku desthilatdar, rêveberî û hwd, di çerçoveya sînorê welatîtiyê de wê li ser destûrê re dênina li ser ziman, cûda bihizirê. Qasta me ya sînorê azadiyê a ku me li jor hanî li ser ziman, wê di çerçoveya têtîna aqil, hiş û zanînê de ku ew çendî pêşket, wê biwê re wê bêsinor wê xwe pêşbixe û wê werênê li ser ziman. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê jî wê, werênê li ser ziman ku wekhevî, dema ku mirov wê hilde li dest, di nava wê û ya têtîna newekhevîyê de wê xatek tenik wê hebe. Li vir, mirov, wê çawa nêzîk bê û wê fahm bike û wê hilde li dest, wê hingî ew jî wê li vir giringîya wê hebe. Ji xwe, ku newekhevî nebê, mirov wê nikaribê bahse têtîna wekhevîyê ji bike. Ev rewşa newekhevîyê, wê di çerçoveyek têtîni a cihrengî de wê, di nava rewşa civakê de wê xwediyê wateyekê bê. Li vir, ew jî, wê ji aliye nêzîkatî û nîrxdayînê de wê, di çerçoveya têtîna civakî de wê xwediyê heman wekhevîyê bê. Civak, di vê çerçoveyê de mirov, dema ku wê dihilde li dest, mirov dibînê ku ew di nava xwe de wê weke endamên wê mirov, wê xwediyê keseyetî û hişmendîya bi xwe re bin. Civak, wê li ser wan re wê, weke li hevdû civînîyeka bi komî a di çerçoveya nîrxên hevbeş de bê. Di vê çerçoveya van nîrxên hevbeş de mirov dikarê bahse têtînen weke wekhevî û azadiyê û hwd, bike? Ev jî wê di çerçoveya rewşa civakî, pêşveçûn, cihrengî û ast û pîvana zanîna wê re bê.

Civak, wê hertimî wê di nava xwe de wê, xwediyê şewayekî pêşveçûnê a bi xwe re bê. Mirov, di nava wê de wê jîyane ku ew dijîn, wê bi wê re têtîliyê dênin, wê ya baş û qanc wê bihizirin û wê werênina li ser ziman. Wê bi aqilê xwe wê, ya baş û nebaş wê ji hevdû cûda bikin. Li ser wê re jî wê xwe bi aliye baş ve wê bidîna pêşxistin û hanîna li ser ziman. Têtîliyên civakî ên navxweyî ku em di çerçoveya têtîna civaknasîyê û hwd jî wan werênina li ser ziman, wê di çerçoveya, heyîn, jîyanbûn û berdewamîya wan de wê, rengê serwerîya civakî jî wê bi xwe re wê bînin li holê û wê bidîna nîşandin. Têtîlî, wê li ser hebûn û hebûna jîyanê re wê hebin û wê bi wate bin. Bo vê yekê, di çerçoveya wê jîyanê û hebûna wê de wê, bi wê rastîya wê ya jîyanî re wê were li ser ziman.

Di rewşa têtîliyên civakî de mirov, divê ku vê yekê wê, werênê li ser ziman ku mirov, wê li ser wan têtîliyan re wê, di nava civakê de wê xwediyê rengêkê têtîliyê bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, vîna xwe bide nîşandin û wê pîrsgirêkên xwe yên ku ew dijî û ankû dibînê wê di mejiyê xwe de ji wan re wê çareseriyê wê bihizirê.

Di roja me de wê, pîr zêde wê, amûrên têtîliyê, ragihandinê û hwd wê, pêşbikevin. Di vê çerçoveyê de wê, ev jî wê bandûreka wan li têtîliyên mirov ên navxweyî, rengê pêşketina mirov a bi keseyetîya mirov û hwd re wê bide pêşxistin. Î ro, minaq çapamenî û hwd, wê weke rêyek giring a navxweyî ay civakê a ragihandinê bê. Ev rê, wê temenê, pêşketina nîrxên nû ên demkî ên hevbeş jî wê biafirênê. Civak, wê bi xwe wê temen û bingihê wê, wê li ser wê hevbeşîya jîyanî abi hevdû re bê. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê wê werênê li ser ziman.

Li vir, divê ku vê yekê wê werênina li ser ziman, ku mijar hebûn civakê de bê, mirov divê ku vê yekê wê, bi wê re wê werênê li ser ziman, têtîliya keseyet û civakê a bi hevdû re wê hilde li dest. Ev mijar, wê piştî pêşketinê serdemên ên bi felsefeyê û ankû felsefeya zanînê û hwd re wê, zêdetirî di çerçoveya pêşketina civake zanînê û ankû civake dema zanînê û hwd de wê werê li ser ziman. Keseyet, wê di nava civakê de wê, bi wê derûnî, civaknasî û hwd a ku ew di nava wê civakê de bi nîrxên wê re dijî re wê li ser wê hêsta ku ew xwe ji wê hîs dikê re wê pêşketina xwe w bijî. Wê rehet bê. Wê vîna

xwe karibê, bê xem, dilgiranî û fikaran bike wê dênê li holê. Li vir, derûnîya girseyî a ku wê keseyet, wê di temen û bingihê xwe de wê bi wê bijî, wê ji gelek aliyan ve wê temenê wê pêşketina keseyetîya mirov a civakî jî bê. Keseyet, wê di çerçoveya pêşxistin û parastina qada xwe ya jîyanê de wê, vê yekê wê bijî. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê têgîna azadiyê, wekhevîyê, mafîyê û hwd bê. Ya ku ew dijî, wê ji xwe re wê 'maf' bibînê. Yan jî wê, ya ku ew divê ku wê bijî, wê weke 'mafê' keseyetê bê. Têgîna mafê, li vir, wê li ser esas û temenekî parastina wê ya jîyanî re wê hebe. Di çerçoveya têgîna 'mafê' de wê, têgînên weke 'aîdîyetê' û hwd, wê xwe bidina dîyarkirin. Li vir, di dema bahse jîyanê mirov werê kirin, di serî de parastina mafê jîyanê û hanîna wê li ser ziman, azadiya xwe pêşxistin, ragihandin û jiyankirina weke ku ew dixwezê ku wê bijî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê têgîna mafîyê wê di temenê xwe de wê bikê hîm û bingeh. Di dema ku rêveber, bahse têgîna maf û azadiyê bike di nava civakê de û bi wê re bahse 'parastina maf û azadiyan' bike, wê hingî ev têgîna mafîyê û ya aîdîyetê ku wê her tişta bi fîzîkî û têgînî ku wê mirov xwedî bê ku ew were parastin bê. Di vê çerçoveyê de mirov, di aslê xwe de wê rewşa têgîna mafê nikarê wê bike mijara axiftinê û nîqaşê jî. Mirov, heya û dijî. Di çerçoveya mafê jîyanê de wê ew rewşên jiyankirina mirov, yên xwe pêşxistinê, li gorî ku ew dixwezê ku ew wê bijî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê pêşî weke mafên bingihîni bin û piştre wê di çerçoveya têgîna azadiyê de ên jîyanî bin. Dema ku mirov bahse mafên bingihîni bike, wê ya ku wê werê bîra me, wê mafê jîyanê û parastinê, bêgûman wê bimaftî û rastî wê were bîra me. Lê di çerçoveya wê jîyanê de wê, mirov, wê çandî ku ew di wê jiyankirina xwe de ew azad bê, wê karibê wê pêşxistina xwe jî bide çekirin û bi pêşketinî wê bijî.

Li vir, ku mirov bahse têgîna wekhevîyê û hwd bike, bêgûman, wê gotinên ku wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin wê hebin. Minaq, gotinên weke 'wekhevîdû rêz' û hwd wê, xwe bidina dîyarkirin. Wateya gotina 'wekhevîdû rêz' wê, ew bê ku herkesek, weke mirov, xwediyê heman rêz û hûrmetê bê û bi wê rengê were pêşwazî kirin. Yek li ser yê din re ew newê girtin. Ev weke rewşek çandî a civakî ku mirov wê werênê li ser ziman, wê her wusa, wê di çerçoveya wê têgîna wê ya çandî de wê, herkesek, wê bi wê rengê wê were pêşwazî kirin.

Em dema ku li dîrokê dinerin, her zêde di nava civakên weke civake kurd û hwd, ên kevneşop û xwediyê mejûyek dirêj a bi dîrokê re na, wê ev rewşên weke têgînên rêzê, hûrmetê, serbilindî û hwd, wê di nava wan de wê zêdetirî wê li pêş bin. Lê wê li gorî şert û mercên nava xwe yên kevneşopî wê li gorî şert û mercan wê li wê bihizirê. Minaq, di nava civake kurd de wê hertimî wê bê hanîn li ser ziman û bawerkirin ku mirovê ku ew rêzê, hûrmetê û serbilindîyê maf dikê, mirovê ku ew merd, dîrûst, rast û ya ku ew ji xwe re rast dibînê ku ew ji yê din re jî ku ew rast bibînê re wê bê gotin. Ev weke ast û pîvanna rêzê, hûrmetê û serbilindîyê na. Li gorî van ast û pîvanan ku mirov dijî, wê di xwe de û li hemberî mirovên din ên li dora xwe wê bi wîdan bê, wê bi dad û haqaniyet bê, Mêhvanperwer bê, hertimî di her şertûmercê de wê ya rast biparêzê û bi wê re wê dîrûstîya xwe wê bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de wê gelek pîvanên keseyetîya rast û dîrûst wê werênina hanîn li ser ziman. Wê bi wan re wê bahse wan wê were kirin. Dema ku mirov axift, gavavêt û tevger, kirin û xûyek da nîşandin, wê ast û pîvan, wê bi wî û ankû wê re wê xwe bidina nîşandin. Ev, di nava civake kurd de wê, weke nîrxna civakî ên bi kevneşop jî wê bîna hanîn li ser ziman. Wê hertimî di mirovîya mirov de wê li van pîvanan wê were lêgerîn.

Civak, wê bi nîrxên xwe yê ku ew bi wê re dijî re wê civaketîya xwe û rengê xwe wê bi wê re wê bide nîşandin. Rastîya civakê, wê hertimî wê weke rastîyeka jîyanî a ku mirov wê bi wê re wê bijî bê. Civak, wê bi dîrokê re wê, hertimî wê di vê çerçoveyê de wê bijî. Civak, di dîrokê de wê weke ku wê werê dîtîn, wê li ser esasê çandî û nîjadî û hwd wê hebûna xwe bidina pêşxistin û domandin. Her wusa, di serdema me de ew rengê ku weke regekî 'netewî' derketîya li holê, wê temenê wan ji gelek aliyan ve wê, li ser temenê ji hevdû rûxandina civakên dîrokî wê were avakirin. Di vê çerçoveyê de ku mirov têgîna netewî, di çerçoveyeka ku ew li ser şewayên weke bişavtinê û hwd re hafî pêşxistin wê werênê li ser ziman, wê rast bê. Di vê çerçoveyê de wê şer û tekoşîneka têgîna netewî, wê hertimî li ser xwe pêşxistina xwe re wê bi civakên dîrokî û rastîya wan re wê hebe. Civakê, di aslê xwe de mirov, wê çawa wê weke civakê wê herê bike? Di serî de mirov, divê ku wê bi **dîrok**, çand, ziman, aborî û hwd re wê, hilde li dest. Wê di vê çerçoveyê de wê rastîya wê were li ser ziman. Rastîya civakê a dîrokî, wê bi mejûya wê re wê weke rastîyeka ku mirov wê weke civakê wê werênê li ser ziman bê.

A.Civak û dîrok; Dîroka civakê ku mirov wê bi wê û hebûna wê re wê hilde li dest, mirov wê heta serdemên şariştanîyê û ji wê kevntir ên serdema kombûnê û bicihbûnê mirov wê herê. Hebûna civakê bi serê xwe de wê were wateya hebûn, serwerî, têgîn ê têgihîştina civatî, keseyetî û hwd. Têgîna civakê, wê hertimî, weke kirdeyekê wê mejûya xwe wê di xwe de wê bi werênê li ser ziman. Bi wê rengê, mirov dikarê hemû nîrxên civatî, têgîn, aqil û pêvajoyên wê yê pêşketinê wan bi wê rengê bi wê re werênê li ser ziman. Ev serdem, wê di destpêkê de wê mirov, wê ji nû ve wê biaqil bibê. Wê bidest jîyankirina bi aqilê xwe bike. Wê bi aqilê xwe re wê fêrbûn û ezmûnên xwe wê pêşbixe. Di vê çerçoveyê de wê, kifşkirina çandiniyê û çekirinek amûrekî weke gêsne bo kolandina ardê bo çandinê û hwd, wê weke rewşek aqilî wê bi wê re wê hebe. Çûyîna nêçîrê û nêçîrkirin, wê aliyekî wê yê bi wê rengê wê ê bi aqil jî wê bi wê re wê hebe. Di van deman de wê, ji çerçoveyek aqil û bi aqilkirin zêdetir, wê hîs û ajo, girêdayîn weke bi xwûnê û hwd wê serdest bin. Ev jî wê piştre wê, hin bi hin wê pêşbikevin. Li ser girêdayîniyên xwûnê re wê kombûn, li dora malbatitîyê wê pêşbikeve. Bi gotîneka din, wê malbatên mazin, weke aşîr û piştre êl û hwd wê pêşbikevin. Wê ew jî wê piştre wê di nava xwe de wê sazûmanaka jîyanî û komî wê ava bikin.

Di nava wê sazûmanê de wê hin bi hin wê tevger, kirin û xûyn jîyanê ên bi hevdû re wê bi wan re pêşbikevin. Rewşên weke yê civaknasî û hwd, li ser girêdanîna xwe yê bi têkiliyan re wê pêşbikevin. Di rewşa jîyane komî de wê, di vê çerçoveyê de wê, civak, di nava xwe de wê li ser hebûna xwe re wê zêdebûn wê bi wê re wê çê bibê. Her çend ku wê ew zêde bibê, wê çerçoveya wê jî wê mazin bibê. Wê bi hevdû re wê tevbigirihîn. Wê bi hevdû re çûyîna nêçîrê wê pêşbikevê. Bi hevdû re çûyîn û kirina nêçîrê û hwd wê bikeve. Di vê rengê û awayê de wê kirinê hevbeş wê hin bi hin wê di jîyanê de wê pêşbikevin û wê zêde bibin. Mirov, çendî ku encamên wan dibînin, ew zêdetirî, li wan encamên wan kirinê hevbeş dihizirê. Kirinê hevbeş, wê hin bi hin wê zêdetir bibin. Wê bi hevdû re wê çandinî wê were kirin û wê piştre wê bi hevdû re wê bê berhevkin. Ji wê rewşa çandiniyê û berhevkinê zêdetirî wê ew hêstên ku wê bi bevheşî wê bi mirov wê pêşbikevin, ew derûnya girseyî ku wê pêşbikeve û hwd, wê mejîyê mirov li xwe bihoyê. Mirov jî wê, di vê çerçoveyê de wê hin bi hin wê bidest

hîskirinê bike, xwe di wê hîskirinê de wê baş hîs bike û wê di dewama wê de wê li ser wê re jî wê aqil pêşbixe û piştî wê, bihizirê.

Civaketî, wê di vê çerçoveyê de w hin bi hin wê pêşbikeve. Wê girsebûn wê pêşbikeve. Wê hin bi hin wê nîş bi nîş wê zêdebûn wê bibê. Zarok, wê di nava komê de wê zêde bibin. Ciwan, wê derkevin li holê. Mirovên kal û pîr, wê zêde bibin. Wê ew jî wê, bi fêr û ezmûnên xwe re wê weke serokna xweza ên civakî ku ew rê şanî civakê didin wê hebin. Hîyararşîya di nava civakê de ku wê xwe bide diyarkirin, wê her wusa wê weke renekî wê jîyane civakî ku ew pêş dikeve bê. Em heta roja me, di nava civake kurd de wê dibînin ku wê kal û pîr, wê weke mirovna ku wê bi fêr û ezmûna xwe wê hertimî wê serdest bin. Li gorî temem bi temen, wê ji piçûkatîyê û heta mazinbûnê û ankû kalbûnê wê, hîyararşîyek wê biafirê. Li gorî wê jî wê, weke ku mirov wê, dîsa di nava civake kurd bi awayekî vekirî dibînin, kî zêde mazin a, ew weke yê zanetir wê gotina wî zêdetir li pêş û bûhûrîner bê.

Ev wê weke aliyekî giring civakî ê bi pêşketina wê ya bi dîroka wê re bê. Her wusa, wê piştî wê, civaketî ku ew pêşket, wê di çerçoveya wan tîkiliyên xwe yên komî de wê rewşên tîkiliyan werina pêşxistin, wê amûrên jîyanê wê werina pêşxistin û hwd. Di nava jîyanê de wê civak, wê bi wê re wê hebûna xwe bide domandin. Civak, piştî ku ew pêşket û pê de wê, sazûmana xwe ya civakî wê pêşbixe. Di wê sazûmanê de wê serokên xwe yên ku ew rêveberiya komê a civatê dike wê biafirê û wê derkeve li pêş. Wê di komê de wê herkesek, di bin gotina wî de bê. Ew biryarên şer dide. Ew xwedî maf a ku ew çî bêjê. Ev rewşa civakê, wê bi demê re wê pêvajoyê pêvajoyê wê pêşbikeve. Her wusa, wê civak, wê bi wê re wê di nava xwe de wê, pergale bawerîyê a tîgînî wê pêşbixe. Di vê çerçoveyê de wê bi tişteki wê bawer bike. Her serokê komê ê ku ew mir, wê li şûna wî yekî din wê were. Lê her yê ku ew mir, wê ew mirina wî, wê temenê bawerîyekê û pêşxistina wê jî wê biafirênê. Piştî ku ew mir, wê çê kûderê, ew piştî mirinê dijî û ankû najî û hwd, wê li bersivan bihizirin di mejiyê xwe de. Her mirovê serek ê ku ew mir, wê ew weke yekî serek, wê ew were bîrhanîn. Tîgîna bîrhanînê, wê di renekî bergkirinê ku wê piştî wê di nava jîyane civakê de wê pêşbikevin, wê di şêwayekî de wê werina kirin û wê ew bîrhanîn, wê ji yên ku ew ji wan re dihê kirin, wê wan weke nîrxek pîroz wê hin bi hin wê biparêzê û wê di jîyanê de bide diyarkirin.

Bawerî, wê ji aliyê tîgînî, derûnî û hwd ve wê di nava civakê de wê, xwediyê wateyê bê. Wê girêdanên derûnî û hwd, wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di rewşa dîroka civakê de wê, piştî wê rewşên rêveberîyê wê pêşbikevin. Di nava komê de wê kî bê serok û ankû yê serdest, wê hin bi hin ew bi tîgîna wê re wê pêşbikeve. Ev jî wê di nava komê de wê, temenê tîgînê desthilatdarîyê wê pêşbixe. Ev rewşa tîgîna serdestbûnê ku ew pêşket û pê de wê, hin bi hin wê li ser rewşa ardnîgarîyê re jî wê, pêşbikeve. Deverên avî û baş, wê komên civatî wê xwe li wan bigirin. Wê piştî wê di nava koman de wê ew dever karibin bibina mijara nakokîyan jî.

Rewşa civaketîyê wê bi dîroka wê re wê, li ser sazûmana wê û gûharînê di sazûmana wê ya civakî de re wê xwe bide diyarkirin. Piştî serokên xweza ên weke pîr û kal, wê piştî wê key derkevina li holê. Wê qasran wê ji xwe re wê ava bikin. Piştî jî wê, sazûmana civakê wê li gorî xwe û xwesteka xwe wê rast bikin. Her wusa di nava civakê de wê, rewşên aborîyê û hwd, wê di destê wî de wê kom bibê.

Sazûmana civakî, wê bi rewşa xwe ya afirandinê û pêşxistinê re wê li ser amûrên xwe yên afirandinê, tîkili û rewşên xwe yên di wê çerçoveyê de re wê, jîyane xwe ya

şariştanî wê pêşbixe. Wê her wusa, wê her pêşveçûn, wê di dema ku ew bû de wê, gûharînê bi xwe re wê di jîyane civakê de wê werênê. Sazûmana civakê, wê mirov, wê çawa wê bijî, çawa dixwezê ku ew bijî, bi çi wê bijî û hwd, wê li ser wan û pêşxistina wan re wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de wê demên ku wê aqil pêşkeve de wê, di vê çerçoveyê de wê, çi baş a û mirov çawa bike wê, baş bê û xwe baş hîs bike, wê ew weke rewşeka jîyanî a ku mirov wê li wê bihizirê bê. Aqil, wê temenê jîyane civakê wê bi tememî wê gûharînê her demê wê li gorî pêşketina xwe wê di wê de wê bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê, ji serdemên rêveberîyên tîranî û heta yên roja me de ên demokratîkî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê pêvajoyîna mazin û dirêj ên li ser aqil re wê bîn bûhûrandin.

B.Çand û civak; Ji vir û pê de ku mirov, bahse pêşveçûnên aqil û rewşên bîaqil û bandûra wan ya li jîyanê bike, wê di serî de wê têngîna çanda civakî a ku ew pêş dikeve wê xwe bi jîyane civakê û pêşveçûnên wê yên navxweyî re wê bide diyarkirin. Her wusa têngîna çandê, wê li ser esasê, fêrbûn, ezmûnkirin û pêşxistina bi wan re bê. Minaq, dema ku mirov, fêrî çandinê bûn, wê piştî wê, ew weke ezmûnekê bê. Wê piştî wê, ew were pêşxistin. Wê hin bi hin wê çandinî, wê zêdetirî wê were pêşxistin. Çêkirina xwarinê, pêşxistin û çêkirina cilûbergan û li xwe kirina wan û hwd, wê fêrbûn bin. Lê ew bi ezmûnî wê bi demê re wê hertimî wê zêde were pêşxistin.

Her tişta ku mirov wê di jîyanê de ku wê dike û ew bi mirov re weke têngîneka bihişî ku ew xwe dide diyarkirin, mirov wê dikarê wê di çerçoveyek çandî de jî wê hilde li dest. Rewşên fêrbûnê, xwe perwerdekirinê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê werina li ser ziman. Perwerde, wê aliyekî wê yê giring wê ew bê ku mirov li gorî wê rewşa jîyane ku mirov wê dijî de mirov, karibê bi zanebûn bibê û karibê wê bijî, di nava jîyane civakî de. Dinava jîyane civakî de wê, tevger, kirin û xûyên hevbeş ên weke xwandinê, pêşketina kevneşopîyan û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bin. Kevneşopî, wê têngînek çandî a civakî jî bê. Her tişta ku ew bû, û piştî hebûna wê bi bûyîna wê re doma û mirov li ser wê re bû xwedî zanîn û hwd, wê ew weke kevneşopîyekê jî wê hebe. Zanîna wê, jîyankirina wê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide diyarkirin. Her rewşên ku mirov wan di nava civakê de wan dijî, wê weke rewşna ku mirov wan karibê bijî bê, wê weke rewşna hevbeş jî bin. Zanebûn, wê weke rewşek civakî û keseyî a hevbeş jî bê. Tevger, kirin û xûyên mirov ên civakî wê bi hevû re wê pêşbikevin. Mirov wê di çerçoveya wan de wê xwediyê rewşek jîyanî a civakî bê. Li ser rastîyên hevbeş re wê mirov wê bijî. Rewşên weke hevbeş, her wusa, minaq ziman, wê weke rewşek têkilîdanînê a navxweyî a hevbeş bê. Ziman, wê herkesek, wê ew wê zanibê. Wê bi wê re wê têkiliyê dênê. Çand, wê weke rengê wê yê civakî ku mirov çawa dijî bê. Di vê çerçoveyê de wê ew xwediyê wateyekê bê.

C.Ziman û civak; Ziman, weke rewşek têkiliyê a mirovî, mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Her mirov û ankû zindî, wê xwediyê şêwayekî xwe yê têkilîdanînê bê. Ev şêwayên têkilîdanînê, em ji wan re ziman dibêjin. Ziman, wê weke rewşek têngî a aqilî bê. Her tişta ku mirov ew dît bihiş, wê ew were bi navkirin. Ew bi navkirin, wê têkiliya wê tiştê û mejiyê me ya bi hişî bê. Di vê çerçoveyê de wê ziman, wê ji aliyê têngî aqil ve wê weke hiş xwe bide diyarkirin.

Ji aliyekî civakê û jîyanî ve jî mirov dikarê wê weke rewşa têkilîdanînê, axiftinê, ragihandinê û vegotinê û hwd, wê werênê li ser ziman. Mirov weke zindiyekî ku ew dijî, ew wê hertimî wê pêwîstiya danîna têkiliyê bi hemzayend û dijzayendên xwe re ku ew dênê hebê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa têkiliyê, wê weke rewşeka jîyanî û mirovî bê. Di nava jîyane civakî de wê, ziman, wê di vê çerçoveyê de wê rastîya têkiliyê a bi hevdû re bê. Mirov, wê bi hevdû re wê biafirê û bide û bidestênê. Wê fêr bibê. Wê wan fêrbûnên xwe wê werênê li ser ziman.

Ziman, aliyê civakê ê têkilî, ragihandin û xwe hanîna li ser ziman a. Her wusa, ziman û serwerîya civakê, wê di awayekî de wê, bi wan re wê xwe wê werênê li ser ziman. Ziman, weke rêya têkilîdanînê, wê temenê û rengê têkilîdanînê jî bê. Di vê çerçoveyê de em, dema ku li ser ziman re bahse rengê têkilîyê û hwd bikin, em bahse rengêkî hişmendî jî bi wê re dikin. Di levhanîna gotinan a di ziman de û her wusa li gotina kirina wateyan û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê, temenê van rewşên rengîn ên bi têngîni wê bi xwe re wê biafirênê.

Her wusa bi wê re em vê jî wê, werênina li ser ziman ku wê mirov, di nava jîyane xwe de wê, xwediye çûnûhatinekê bê. Wê bi wê rengê çûnûhatinê re wê, têkiliyan dênê, wê gotinan bikarbênê, wê bi wateyên gotinan ên ku ew dihên bikarhanîn re wê, hevnasînê bike. Hevnasîn, wê di vê rewşê de wê temen û bingîhê têngînê hevbeş ên li ser ziman re bê. Weke hevdû naskirin û salixkirina gotinekê, wê neyê wateya ku mirov weke hevdû dihezirê. Li vir, têngîna gotinê û kirdeya wê, bi gotinê û wê hevbeşîya têngîni re wê temenê bê. Lê li ser wê re bi wateyî nerîn û afirandina ji rewşan hişkirinê nû, wê rewşên mirov ên keseyetî û ankû bi nerîna mirov re wê were ser ziman.

D.Aborî û civak; Civak, wê di nava xwe de wê xwediye rengêkî pêşxistina xwe bê. Her civak, wê di nava xwe de wê, afirandinê bike. Wê temenê domandina jîyane xwe wê biafirênê. Her wusa, wê şewayên afirandinê wê di nava jîyane xwe de wê pêşbixe. Minaq, çandinî û hwd, wê şewayekî ku wê li ser rengê jîyane çolî û ankû gûndîtî re bê.

Pêşxistina amûrên xwarinê, bi çandin, çekirin û hwd re wê, hin wê pêşbikeve. Piştî ku wê di nava jîyanê de wê bajarvanî wê pêşbikeve û hwd, wê hin bi hin wê bi wê re îndîstroyalism wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de 'fabrîqa' û ankû kargeh û hwd, wê pêşbikevin. Kargeh, wê ew bin ku wê di wan de tiştên ku mirov bi wn dijî wê werina çekirin û mirov jî wê wan de wê kar bike bin. Karkirin, wê di wan kargehan de wê were kirin. Di encama wê karê û keda wê de wê, weke encama wê de wê amûrên ku mirov bi wan dijî û jîyane xwe didomê wê pêşbikevin.

Di dîrokê de wê, her wusa, piştî ku civatîtî pêşket û pê de wê, bi vê rengê karkerî û hwd wê pêşbikeve. Ev jî wê, weke rêyeka xwe jîyankirinê wê xabeta mirov a di nava jîyane mirov de û bo domandina mirov bê. Kar û ked, wê beremberê hevdû, wê encama wê ya ku ew hat bidestxistin, wê temenê domandina jîyanê bê. Çandinîya ardekî wê kar bê. Çandî, reşandina zad û berhevkarîna wî zadî wê ked bê. Ew zadê ku weke encama wê derket li holê û hat li dest jî wê, weke encama wê bê. Karkirin û ankû xabat, wê bi dîroka civakê re wê hemwaxt wê, xwediye dirêjehiya wekehevdû bê. Di nava jîyane bicîhbûyî de wê, mirov di cih û warê xwe de wê çawa, wê jîyane xwe bidomênê û wê temenê jîyane xwe çê bike û wê dabara xwe bike, wê li ser wê re wê ev bê kirin.

Ked, wê aliyekî mirovî ê ku mirov wê li ser hiş û rewşa afirandina jîyanî re ku mirov wê werênê li ser ziman bê. Bêgûman, bandûra ked û afirandinê, wê di pêşketina mirov û

pêşveçûnên jîyane mirov de wê zêde hebe. Di vê çerçoveyê de wê, têkiliyên aborî ên civakî ên bi hevdu re wê, pêşbikevin. Bi wê re jî wê, hin bi hin wê bi wê re di ahengekê de wê amûrên afirandinê bîr pêşxistin. Têkiliya amûrên afirandinê û fêr û ezmûna mirov a bi hevdu re wê, di çerçoveya rewşa jîyane mirovî de wê xwe bide dîyarkirin.

Tabî, bi wê re mirov, divê ku rewşa ardnîgarîyê û hwd jî wê li vir bi gotinekê jî bê, wê werênê li ser ziman. Cihê ku mirov li wê dijî çendî derfetên jîyanê li wê hena, wê ew jî wê di rewşa bicihbûnê de wê bi bandûr bê. Mirov, bo ku ew lê bijî, wê li cih û warên dewlemend wê bigerihê. Li wan wê bicih bibe û wê bixwezê ku ew bijî. Li cihên ku wê hilberîn jê zêde wê were girtin, wê li wan wê bicihbûn wê bibê.

Ev rewşên ku mirov wan wan hilde li dest, bêgûman, wê bi dîrokê re wê heta destpêka dîrokê, wê mejûya civakê û pêşveçûnên wê wê bi me bidina nîvîsandin. Di pêvajoya pêşketinê de wê çawa keseyet wê bi pêşketina civatî re wê biafirê û xwe bide dîyarkirin, jî jîyane komîya 'klanî' bi ber pêşketina gûndbûn, malbatîbûn û her wusa aşîrbûnê ve wê, pêvajoyên jîyana civatî wê, dem bi dem wê xwe di vê çerçoveyê de wê bidina hanîn li ser ziman. Di çerçoveya serdemên civakên kevn de ku mirov li wan dihezirê, wê jî herêmên ber diclê û firatê, wê jî wan dewlemendtir wê ti herêm, di wan serdemên ku wê nûka jîyana rûnûştî û bicihbûyî wê pêşbikev, wê nebê. Heta roja me jî, lêkolînên ku ew li ser rewşa jîyane civatî ku ew dihen kirin, wê bermehiyên herî kevn, wê jî herêmên rojavayê kurdistanê roja me, heta ku wê bigihijê ber helebê, jî wir jî wê jî herêmên Afrînê û heta Anteb û Erxanî û hwd, wê li wan wê werina dîtin. Di vê çerçoveyê de hemû lêkolînên ku ew hatina kirin, di wan de dihe dayîn nîşandin û piştrast kirin, wê li herêmên mesopotamiya û ankû kurdistanê wê jîyane bicihbûyî wê pêşî li wan pêşbikeve.

Heta roja me, bermehiyên ku ew di derbarê jîyane demên bûhûrî de na ku ew derdikevina li holê, wê ev vê yekê wê bi xwe re wê piştrast bikin. Ji serdemên neolîtîkê û bi vir ve ku wê bi rengê jîyane şîvaniyê bê, a hin bi hin kedikirinê bê, a çandiniyê û berhevkirinê û hwd bê, wê di vê çerçoveyê de wê, bi regekî mînaqî wê regekî pêşketina civatî wê bê û pêşkeve. Di serdemên piştre ku wê teknik wê pêşbikeve û wê di jîyanê de wê weyna xwe wê bidest leyistinê bike, wê di dewama peresendina civakî de wê ev li pêşketin û pêşveçûnên civakî ên ku ew li vê herêmê bûna re wê bibê. Ku mirov bahse civakê bike, wê di serî de wê serdemên civakî ên weke ya dema neolîtîkê, a koledariyê, serdema navîn û ya dema nû û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê bi serekeyî wê xwe bide dîyarkirin. Li gorî van deman, pêşketina wan ya civakî û pêşveçûnên wan, wê sazûmanaka civakî wê li gorî asta pêşveçûna pêşketina civakî wê xwe bide dîyarkirin û nîşandin.

Ku mirov jî kîjan aliyê ve lê binerê wê civak wê, li gorî şart û mercên xwe wê amûrên xwe yên pêşketinê wê bide derxistin li holê. Civak, ku em bahse wê bikin, wê bêgûman, wê rewşa wê ya aborî a ankû xwe dabarakirinê û hwd, wê bi wê re wê derkeve pêşbikeve Civakeyî, wê hinekî wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyê bê. Di dîrokê de wê, serdemên civakî ên ku ew pêş dikevin, wê di vê çerçoveyê de wê xate pêşveçûna xwe wê bijîn. Serdema civakî ku ew bi sazûmanîyeka xwezayî wê xwe bide dîyarkirin a dema neolîtîkê, wê hin bi hin wê rengên pêşveçûnên civatî ku wê li ser wan re wê pêşveçûn bibê wê di nava xwe de wê bide pêşxistin. Wê çandinî, şivanî û hwd, wê di vê demê de wê, pêşbikeve. Civakên şivan wê derkevina li holê. Hin bi hin wê di malê de wê li dora dê û ankû dayikê wê civînûn wê bibê. Malbatî wê di vê çerçoveyê de wê

pêşbikeve. Malbatîfî, wê ji aliyekî wê temenê berhevkirinê û cîvînbûna wê berhevkirina hilberînên weke zad û hwd bê. Wê malbat, wê cihê pêşî ê ku wê di wê de li hevdû kombûn, gihiştina li hevdû, cîvînbûn û berhevkirinê bê. Di vê çerçoveyê de wê, serdemên neolîtîkê de wê sazûmanaka bi vî rengî wê di nava xwe de wê pêşî wê temenê wê biavêjê. Rewşên jîyanî ên weke şivanî, cohtkirinî, çandinî û hwd, wê ev weke aliyna ku wê di vê çerçoveyê de wê, pêşbikevin. Di nava jîyane civakê de wê, kombûnên bi vî rengî ku ew bûna, wê li ser wan re wê hin bi hin wê pêvajoyên jîyanê wê derbas bibin. Wê ev pêvajo, wê ji aliyekî ve jî wê weke pêvajoyên fêrbûn û ezmûnkirinê jî bin. Di çerçoveya bi bûhûrandina demê a bi hevdû re ew hîsa li hemberî hevdû ew pêş dikeve, di nava malbatê de ew hîs û girêdanîya bixwûnê a bi hevdû ve girêdayî ku pêş dikeve, wê temenê rengê pêşveçûnên ku wê piştê bi civatî wê bibin jî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Wê gund, wê hin bi hin wê pêşbikevin. Bi wê re wê hin bi hin wê malbatên mazin wê biafirin û derkevina li holê. Ev jî wê, bi hevdû re wê bidest jîyanê bikin. Wê bi hevdû re wê fêrî jîyanê bikin. Wê bi hevdû re wê, çandinîyê, şivaniyê û her wusa hilberendîyê bikin.

Jîyane gûndîtîyê wê weke renekî jîyanî ê teybet bê. her wusa wê di temenê wê yê pêşî de jî wê girêdanîyên xizmîtîyê û hwd wê hebin. Di vê çerçoveyê de wê, mirov fêrî bi hevdû re jîyankirinê bibin. Wê di nava xwe de wê jîyanek hevbeş wê ava bikin. Wê li dora xwe wê, çawa wê bi hevdû re wê jîyane xwe ya ku ew wê dijî wê di wê de wê ji xwezayê sûd bigirin û wê bi wê bijîn, wê fêrî wê bibin. Wê bi hevdû re wê herîna nêçûran. Wê ji xwe re wê malan ava bikin, wê bidest kedîkirin û ahlkirina kerîyên sawalan wê bikin. Wê li ser wan re wê, temenê jîyane xwe ya malbatî wê biafirênin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê renekî jîyanî wê ji xwe re wê pêşbixin. Sawalên ku wan kedîkirin û fêrî male xwe kirin, wê ji wan sîr hildin, ji wî şîrî panîr, mast û hwd wê çê bikin. Wê hirîyê ji wan hildin. Wê ji wê hirîyê wê cilên li xwe kirinê û hwd wê çê bikin. Di vê çerçoveyê de wê renekî jîyanî wê ji xwe re wê di xwezaya wê de wê pêşbixin.

Rewşa civake neolîtîkî wê, di vê çerçoveyê de wê ji gelek aliyan ve wê fêrker bê. Î ro ku mirov li herêmên kurdistanê ên weke ber firatê ji bakûrê kurdistanê û heta ku digihijê rojavayê kurdistanê û ji ber diclê heta ku mirov ji herêmên botanê heta ku wê werê herêmên serhadê û hwd, wê gelek berhemîyên serdemên neolîtîkê wê were dîtin. Di aslê xwe de em dikarin, vê bibêjin ku li giştîya herêmên kurdistanê li bakûr, rojava, başûr û rojhilat û li dora wê, mirov wê rastî berhemîyên jîyane kevn ên serdemên neolîtîkê û pêşketina rengê civake wê werin. Ev bi serê xwe wê tiştêkî giştî û dîrokî wê bi me bide fahmkirin. Ew jî ew a ku ev herêm, wê hertimî wê di vê çerçoveyê de wê weke herêmna ku wê pirr bi zûyayî wê jîyan li wan wê bi rengê bicihbûnê û civakî wê li wan pêşbikeve bê. Herêmên weke farqînê, ku ew heta roja me, jîyane civake kurd a li wan heya, ku mirov li navaroka wê dinerê, mirov wê gelek nişanakên serdema neolîtîkî wê di nava wê rengê jîyane wê de wê kifş bike. Her wusa, ev herêmên din jî wusa ya. Heta roja me, wê çendî ku wê civake kurd û komên din ên civakî li herêmê wê, wê pirsîgîrêkên pêşketinê wê bijîn jî lê wê, ji aliyekî din ve jî wê, di wê xwezayê jîyane xwe de wê israr bikin ku ew wê bidomênin. Di wê jîyane wan de bîr û xêvek wan ya dîrokî û civakî û bi mejûya wê re afirîya. Wê çawa bijîn, daraba xwe bikin û wê çawa xwe bidina jîyandin, wê li ser wê re wê rê, rêbaz û şewayên jîyanî ên bi xwezayê re wê kifş bikin û wê bi wê re wê bikin ku ew wê jîyane xwe bijîn.

Jîyane civakî, wê ji aliyekî ve wê, xwediyê bîr û xêva xwe ya ku ew bi pêvajoyên wê yên jîyanî re pêş dikeve jî bê. Her wusa, dem bi dem wê kifşkirinên nû wê di jîyane xwe de wê bikê û wê bi wan re wê bijî. Her wusa, kifşkirinên ku ew hatina kirin jî wê wan, bi pêşxistinên li ser wan re wê dewlemend bikin. Di vê çerçoveyê de wê şêwayekî jîyanî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Her wusa, ji aliyê fahmkirina rengê jîyane şivaniyê a dema neolîtîkê a li herêmên kurdistanê ve mirov, dikarê pergala û sazûmana jîyane koçerîyê a civakî wê li vir weke mînaq wê bi navê wê re wê werênê li ser ziman. Her wusa, wê çawa li gorî wê rewşa jîyane xwezayê wê bê jîyîn, mirov dikarê wê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman. Her wusa jîyane koçerîyê, wê di vê çerçoveyê de wê weke mînaqek ku ew çendî rastî pêvajoyên herîşên jîyane şariştanî a deştê hatibê jî lê wê, di nava xwe de wê di esasê xwe de wê karibê rêgezên xwe yên jîyanî ji aliyê şêwayê jîyane xwe ve wan, biparêze. Wê çawa şêwayekê darabakirina jîyane xwe wê were pêşxistin, ew di nav wê de wê bi sazûmanî wê hebe. Sazûmana jîyane koçerîyê, weke sazûmanek civatî, divê ku mirov wê, bi dîrok, çand, civaknasî û rewşên xwe pêşxistina bi jîyane civakî re wê ji gelek alîyan ve mirov, wê dikarê wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman.

Her wusa, ku mirov bahse pêvajoyên pêşveçûnên jîyane civakê bike, mirov divê ku wê bi dîroka wê re wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Ev pêvajoyên wê jî wê ji bi teybetî wê ji serdema neolîtîkê bi vir ve heta serdemên koletîyê, piştî serdemên navîn û heta serdema nû û hwd wê di dewama hevdu de wê pêşbikevin. Lê ku mirov li ser xoslet û teybetmendîyan re jî wê, werênê li ser ziman, divê ku mirov wê jî bibêjê ku wê, di zikhevdu de wê, pêvajoyên pêşketinê wê bi xwe re wê bidina domandin û jîyankirin. Bi kurtasî, divê ku em çav li van pêvajoyên ankû serdemên civatîtiyê û pêşketina wan jî bixin.

I.Serdema civake neolîtîk; Serdema civake neolîtîk, wê weke serdemeka ku wê ji pêvajoyên civakî ên destpêkê re jî wê weke pêvajoyek destpêkî bê. Ku mirov li serdema neolîtîkê dihizirê, her wusa, wê di wê de wê jîyanek bikomî a demî wê di wê demê de wê pêşbikevin. Her wusa, pêşketina gundan di jîyane mirov a bi komî de wê, di vê demê de wê bibê. Ev pêvajoyên bi vî rengî, wê di şêwayekî de wê, weke pêvajoyên destpêkî ên jîyane civatî bin. Di vê dema neolîtîkê de wê hin bi hin wê mirov, wê fêrî jîyane bi hevdu re bibê. Wê derûniya wê pêşbikeve. Wê di vê dema neolîtîkê de wê kaş û çiyayên ji qasayê, wê hin bi hin bi pêşketina germehîyê re wê bihalihin û wê qadên nû ji jîyanê re wê vekin. Mirov, di vê dema neolîtîkê de wê nêvî bi nêvî wê jîyanek civatî a nîvşariştanî wê bijî.

Serdemên berî serdema neolîtîkê ku mirov wan dikarê weke serdemna dirêj jî wan werênê li ser ziman ên peleolîtîkê, wê serdemna ku mirov hin bi hin pêş dikeve bê. Lê wê di vê demê de wê bi şert û mercên xwezayê ên tûnd re wê di nava tekoşîneka jîyanî de bê. Di aslê xwe de wê, serdemên neolîtîkê, wê hinekî jî wê encama wan pêşveçûnên di mejîyê mirov de ên ku wê di demên peleolîtîkê de ku wê bijî de jî bê. Ji serdema peleolîtîkê û heta serdema civake pêşketî a şariştaniyê, wê serdema neolîtîkê, wê weke serdemek navber jî bê.

Di serdema neolîtîkê de wê mirov, wê hin bi hin wê bi pêşbikeve. Wê di jîyane xwe de wê bidest berhevîkirinê wê bike. Wê li ser wê berhevîkirinê re wê, jîyane xwe ya

bicibhûyî wê ava bike û bide domandin. Wê kedîkirin û ahlkirina sawalan wê bê kirin. Wê cûreyên şinahîyê wê bên naskirin û mirov wê fêrî ji wan sûdbigirê bê.

Berhevkirin, wê bi fêrbûna çandinîyê re wê pêşbikeve. Di vê demê de pêşketina gûndan, wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê temenê çandinîyê jî wê biafirênê. Mirov, wê bo ku çandiniyê bike, wê cohtkirinê wê bike. Wê bo cohtkirinê û ankû ardolanê jî wê, amûrên ardolanê wê ji xwe re wê peyda bike û ankû wê pêşbixe. Wê bi wê re wê çandinî, weke genim û hwd, wê bê kirin.

Her tiştên pêşî, wê di vê demê de wê bên kirin. Wê temenê wan bê avêtin. Wê bi komî, wê malbatên mazin, weke ku em heta î ro jî li kurdistanê di nava beşek civake kurd de wê dibînin wê weke bi koçerîyê re ku wê bê dîtin, wê weke malbatên mazin wê, jiyane şivaniyê wê bi jiyane din a destê a ku ew pêş dikeve re wê di ahengekê de wê, were pêşxistin. Jiyane şivaniyê, wê aliyekî wê yên giring wê, ew bê ku wê mirov, wê di vê demê de wê sawalan kedî bike û ji wan sûd bigirê. Weke ku di dema peleolîtîkê de wê were dîtin wê mirov, li ber xwezayê wê zêde ne kêr û bêçare bê.

Serdema neolîtîkê, wê mirov, weke ku ew çawa ku ew kedî û ahlbûya, wê ji wê rewşa xwe gavê biavêjê wê sawalan kedî û ahl bike. Wê bi heman nêzîkatîyê li şinahîyan wê binerê û wan pêşbixe. Her wusa, xosletên jiyane bicibhûnê wê li ser aqil re bin. Hin bi hin wê mirov wê, kifş bike ku wê çî bo jîyankirinê wê pêwîst bê. Wê di vê demê de jî wê nêçîrî wê zêde pêşbikeve. Di nêçîrîyê de wê mirov, serdestiya xwe zêdetir bike. Lê wê ev tenê nebê temenê dabarankirina jiyane mirov weke serdema peleolîtîkê. Di dema neolîtîkê de wê li rex wê, wê sawal wê werina kedîkirin û ahlkirin. Wateyek kedîkirin û ankû ahlkirinê wê ew bê ku mirov wê bidest sûdgirtina ji sawalên ku ew kedîkirina û ankû ahlkirina wê bike. Her wusa, wê ji şîrê wan wê sûd bigirê. Wê ji hîrî û çermê wan wê sûd bigirê. Ku serdema neolîtîkê li dema wê ya pêşî, ya navîn û ya dawî wê, beş bikin, wê demê mirov dikarê dema neolîtîkê a pêşî wê weke demeka ku wê li ser encamên pêşketî ên serdema peleolîtîkê re ku ew hat û pêşketî bê. Di vê çerçoveyê de wê mirov, di serdemên dawî ên peleolîtîkê de mirov, divê ku wê jî wê werênê li ser ziman ku wê bidest serdestkirina li xwezayê bike. Wê fêrî kedîkirinê û çandinê û bi wê re wê cohtkirinê wê bibê. Wê di dema pêşî a neolîtîkê de wê, li ser wan encaman re wê pêşveçûn di wê de wê bibê.

Di vê demê de wê mirov, wê di xwarina xwe de jî wê, gavên giring wê biavêjê. Wê bidest çêkirina xwarinê wê bê kirin. Wê hin bi hin xwarina li ser êgir qalandî û ankû kelendî wê were çêkirin. Wê bi wê re wê, çawa bi hesanî wê bê xwarin, wê ew bê fêrkirin. Li ser wê re wê mirov, wê êdî wê li rêyên xwarina ku ew bi hesanî tên xwarin wê bigerihê. Her wusa, piştî ku mirov wê fêrî têgîna xwarinê bê, wê mirov wê êdî wê bi wê re wê rewşa xwe wê baştir bike. Wê bikeve farq, hîs û hişê wê de ku ew çawa xweş a, bi hesanî tê xwarin û çawa wê ew karibê wê çê bike.

Tabî, dema ku ev rewşên xwarinê ku ew di wan de wê gûharîn bibin, wê ev ji aliyê fizyolojîkî û ankû biolojîkî hwd ve jî wê, bandûra wê li laşê mirov bibê. Wê bi wê re wê, mirov, wê di laşê xwe de wê hin bi hin wê wan gûharîna wê farq bike. Di rewşa xwarinê de wê, rewşa çûtinê, têjkirina bi ziman, di dema li ser êgir çêkirina goşt û hwd, ku ew zû ji hevdû dibê û bihesanî mirov wê dikarê bixwê û hwd, wê rewşna ku wê mirov wê bikeve farqe wê de. Wê mirov wê êdî wê zêdetir û baştir wê bide bikarhanîna êgir bikê. Wê ne tenê wê bo germbûnê wê bikarbênê. Wê bo çêkirina xwarinê jî wê, bidest bikarhanîna wê bikê.

Heta wê demê wê, bi dinanê xwe wê mirov wê goşt û hwd, wê ji hevdû bike. Em vê yekê jî wê kifş bikin ku wê mirov wê bikeve farqe tiştên tûj de. Minaq, wê kevirên kevî tûj wê kifş bike û wê bi wan, wê ji hevdû qûtkirinê û ankû qatandinê wê fêr bibê, weke ku çawa ku wê fêrî bikarhanîna rim bibê û wê bi rim wê sawalan nêçîr bike û wê bikujê. Di serdema dawî a peolelîtîkê dema mezolîtîkê de wê, mirov wê di wê de wê weke ku ew fêrî bikarhanîna rim bûya. Lê ew rewş, wê di dema neolîtîkê a piştî de wê, zêdetirî, wê xwe bidê diyarkirin.

Di serdema dawî a neolîtîkê a kalkolîtîkê û heta serdema bronzê de wê, di encama lêkolîn ku ew hatina kirin de wê, rimên ku ew bi kevîya wan ve kevîrên zirev û tûj ku ew hatina girêdan, wê werina dîtin. Di dema mezolîtîkê de wê kombûn bi civînê wê bibê. Wê li ber kevîya çeman, li deverên avî û hwd, wê bi komên mazin wê mirov civin û bicih bibin. Wê gûndkên piçûk wê li wan deveran temenê wan biavêjin û wê ava bikin. Wê masîgirtinê wê bikin. Wê nêçîrê wê bi hevdû re wê bikin. Temenê berhevkirina bi komî, wê bi awayekî wê di vê demê wê bê avêtin. Piştî wê di dema neolîtîkê de wê ew pêşbikeve û hin bi hin wê pêşveçûnên giring, mazin û dîrokî wê li ser wê re wê bibin. Wê ji dema mezolîtîkê de wê pêvajoyel bi nîrx a berhevkarinê ku wê bi ber pêvajoya afirandinê a bi rengê çandinîyê û hwd ve wê temenê wê bê avêtin û pêşxistin. Di serdemên dawî ên neolîtîkê de wê bi rengên çandinîyê wê dema kifşkirin û berhevkarina genim ku ew dihe kirin, wê piştî wê çawa ew bê çandin û zêdekirin, wê ew jî bi wê re wê were kifşkirin. Ji xwe çanda çandinîyê wê li ser wê re wê pêşbikeve. Bi awayekî din jî wê, di pêvajoyên piştî de wê, çawa ji genim, tiştên din ên xwarinê û hwd wê werina derhanîn û hwd, wê ew jî wê bên kifşkirin û pêşxistin. Hewkirina genim, şinahîyan û hwd, wê bi wê re wê êdî wê hin bi hin wê pêşbikeve. Ji tiştên ku ew hatî berhevkarin, hewkirina tiştên din ku wê amûrê wê hamî wê ji wê bê, wê bi aqil re wê bibê.

Deverên ku mirov li wan cih dibê, wê bi demê re wê weke deverna ku wê mirov wê her tiştên xwe yên ku ew weke bermehî ku ew diavêje li wan, wê bibin. Wê bi wê re wê, hin bi hin wê zibil biafirê. Bi girtina avê re wê, hin bi hin wê kêzînen avê wê çê bibin û wê lewîtîna avî jî wê hin bi hin wê li wan deverên girtî wê bibê. Ev jî wê, bi demê re wê temenê hin bi hin nexweşîyan jî wê di nava komê de ku wê biafirênê bê. Wê çendî ku wê gelek pêveçûnên civakî ku wê mirov wan bijî wê bibin û wê fêrî wan bibê jî, lê wê gelek rewşên bi vî rengî ên weke ji ber sedemên cûr bi cûr bûyîna nexweşîyê û mirina mirovan û hwd wê rewşên ku mirov wan rastî wan tê û wan fahm nakê bin. Mirov, di pêvajoyeka ku ew di wê de hin bi hin biaqil dibê û bi aqil xwe ew tiştên pêş dixê re ew ku derbas dibê de wê, gelek tiştên ku wê li ser jîyane wî bandûr bikin, wê rastî wan werê.

Di vê demê de wê gelek pêşveçûnên civakî wê bibin. Mirov, wê wan fahm nekê. Li ser wan ne fahmkirinên mirov re wê ew hişê mirov ê ku ew pêş dikeve, wê temenê têgînên weke anamîsmê û totemîsmê û hwd wê biafirênê û wê ev têgîn jî wê li ser wan re wê pêşbikevin. Ev serdema civakî a neolîtîkê, wê weke serdemeka ku wê di wê de wê, malbatî, şivanî û jîyane jîyanîyê, çohîkirin û çandinî û bi wan re berhevkarin wê biafirê. Kedîkirin û ahlîkirin û di encama wê de wê mirov wê fêrî bidestxistina şîr û bi rengên cûr bikarhanîn aşîr wê bike. Wê ji çermên sawalan wê sûd bigirê. Wê di şikeftan de wê cihên xweş û germ wê ji xwe re wê pêşbixin. Wê fêrî bikarhanîna êgir û ankû rohnîyê bibin ku ew bi wê di cihê ku ew di wê de êvaran dijîn ku ew bi wê hem xwe

germ bikin û hem jî hevdû bibînin. Wê di şewayên parastinê de wê, rim, amûrên tûj û hwd wê werina pêşxistin û bikarhanîn. Ev rewş, wê di jîyane mirov de wê gûharînên mazin wê hem bi fîzyolojîkî di laş de û hem jî di jîyanê de wê weke bi pêşketina civaketîyê û hwd re wê pêşbixê. Wê di encama wê de wê pêvajoya civaketîyê a şariştaniyê wê pêşbikeve û wê derkeve li pêş û serdest bibê. Pêvojoya jîyane şariştanî wê, weke pêvajoyeka biazûmanî a li ser têngînên weke ku mirov bi wan bawer dike û hwd re ku wê pêşbikeve bê. Wê berhevkerin, kombûn, şivanîti û jîyane şivanîtiyê, çotkirin û çandinî û di encama wê de wê zad weke genim û hwd wê di dest de wê bi berhevkerî wê biafirê û wê hin bi hin wê zêde bibê. Ev jî wê nişanaka pêvajoyek din a civaketîyê a weke ya destdanîna li ser zad û ankû hilberînên zêde wê bibê. Di vê demê de wê, ev pêvajo, wê weke pêvajoyek şariştanî a civakî bê.

II. Pêvajoya şariştaniyê a civakî û pêşketina koladerîyê; Piştî serdema neolîtîkê û pêşveçûnên ku wê bi civatî wê di jîyanê de wê bibin, wê pêvajoya şariştaniyê ku em dikarin weke pêvajoya jîyane civakî a pêşketî jî wê bi nav bikin wê pêşbikeve. Ev pêvajo, wê weke pêvajoyeka ku wê, di wê de wê aqil wê, derkeve li pêş. Wê weynek dîrokî a mazin wê bileyizê. Wê sazîyên civakî wê biafirin û ankû wê werina pêşxistin. Di şewayên xwarin û çêkirina xwarinê, çandinî û berhevkerinê, şivanî û kedîkirina sawalan û hwd de wê, pêşveçûnên mazin ên dîrokî wê bibin.

Em divê ku vê yekê jî wê wê werênina li ser ziman ku wê di jîyane kombûnê de wê, wê hê di serdemên neolîtîkê de wê mirovên pîr û kal, wê bi fêr û ezmûnên xwe re wê derkevina li pêş. Ew wê, gotina wan, wê serdest û kifşkar bê. Wê hertişt wê li gorî gotina wan bê. Di reşa malî a ku ew pêşketîya de ew jî wê, nikaribê nêçîrê bike, wê nikaribê zêde biçalak bê û bo vê yekê jî wê ew weke zaroyên ji dê û bav, wê di malê de wê bimênê. Zad û xwarina ku ew hat malê û parvekirin, wê bahre wan jî wê, bê cûdakirin.

Lê di pêvajoyên şariştaniyê û jîyane wê de wê, zêdetirî, wê berhevkerin wê derkeve li pêş. Di vê rewşê de wê, di dest de wê zêdebûn wê biafirê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, ew ya zêde ku ew di dest afirî, wê, temenê jîyaneka dorfireh û berfireh bê. Sazîyên weke sazîyên bawergehan wê pêşbikevin. Ev jî wê, hin bi hin wê di jîyanê de wê bina xwediyê weynek mazin. Wê sazîyên bawerî, bi olzanîya xwe ya temenî re wê bandûra xwe bi çerçoveya civakê a ku ew bi reng û awa dikê re wê xwe bide dîyarkirin. Wê ew sazîyên weke bawergehan jî wê, ji aliyekî ve wê, weke sazîyna ku wê, mirovan bi xwe ve wê girêbidin. Her wusa, wê yekbûn, wê di sazûmanê de wê bi têngiştinî wê pêşbikeve. Têgîna 'xwûdê' û ankû 'yazdan' ku wê pêşbikeve wê, li dora wê, gihiştina hevdû wê bibê. Wê di jîyane şariştanî de wê sazûmaneka hîyarsîkî wê xwe ji binî bi ber jor ve wê bide pêşxistin. Piştî ku ew azûmana hîyarsîkî pêşket û pê de wê, êdî wê ji jor ve wê bidest kifşkirina rewş û jîyane civakê wê bike.

Her wusa ji aliyê rêveberîyî ve wê pêşveçûn wê bibin. Li kurdistanê, wê hertimî qasra key û piştîre mîr ku ew rêvebir a hebe. Li rex wê jî wê, bawergehên olî wê cûda wê hebin. Ew jî, wê deverna ku wê di wan de wê di serdemên pêşî de wê bi zanîn û aqil re wê perwerdekirin wê bibê. Wê civak, di wan de wê were perwerde kirin. Piştî wê re wê, gav bi gav, di demên kin û kort de wê pêşveçûnên mazin ên dîrokî wê bîr çêkirin di jîyane civakê de.

Wê ew gûndên dema neolîtîkê wê, di serdemên şariştaniyê de wê mazin bibin û wê bi pêşveçûna bajarîyê ve wê herin. Wê di wê çerçoveyê de wê rewşa civaknasîya civakî wê li ser têkilî, danûstandin, parvekirin û bi hevdu re berhevkerin û hwd, wê pêşbikeve. Wê di temenê gûndîtîyê de wê, weke ku mirov wê di destpêkê de wê kifş bike wê malbatîtîkî wê hebe. Ew malbatîtî wê bi demê re wê mazin bibê. Wê bi wê re wê ji sînore gûndîtîyê wê derbas bibê. Wê qasr, wê weke cihê serok û rêveberên civakî ku ew li wê dirûnihin û ankû disekin in, wê pêşkevin. Wê bi wê re wê bi demê re wê, tîgîn wê weke li ol û tîgîna wê olzanîyê re wê pêşkevin. Wê 'tîgîna baş' û 'ya nebaş' wê pêşkeve. Wê îî baş û nebaş bê, wê ew were ji hevdu vaqatandin. Aliyekî tîgîna şariştaniyê wê di vê çerçoveyê de wê bi tîgînî wê xwe bi wateyî wê werênê li ser ziman. Di kurdî de wateya gotina 'şariştanî', ku wê were 'jîyane bajarîyê' wê, di vê çerçoveyê de wê rengkî pêşketinê wê bi xwe re wê li ser pêşveçûnên jîyanî ên civakî re wê werênê li ser ziman. Ji aliyekî din ve wê li rex wateya 'jîyane bajarîyê' wê gotina 'şariştaniyê' ku ew di xwe de bi wate dike, wê wateya di çerçoveya gotina 'şariştanî' de wê bi tîgîna '..tanî' re wê wateya ya ku hatî derhanîn li holê jî wê bide me. Di vê çerçoveyê de wê wateyekê afirandinê û di çerçoveya bi aqil dîtinê de jî wê li ser xwe re wê werênê li ser ziman û wê bide me bi aqilî.

Ji xwe, ku mirov bahse jîyane şariştaniyê bike, wê di serî de wê jîyane bajarvaniyê a ku ew pêşketîya û bi wê re aqil hin bi hin pêşketîya û li jîyanê serdest a, wê xwe bide hanîna li ser ziman. Bi wê re wê, di çerçoveya wê hîyararşîya sazûmanî de wê, serwerî bi tîgînî wê pêşbikeve. Her wusa, wê pêvajoya jîyane civakan û şariştaniyên wan, wê xwe bi demê re wê bide dîyarkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê li kurdistanê û ankû mesopotamîya, wê ev pêvajo, wê hem pirr zû destpêbikin û hem jî wê xwediyê mejûyek pirr kevn a demdirêj bê. Em î ro ku em bahse şariştaniyê dikin, wê di cih de wê serdemên şariştanî ên mesopotamîkî ên ji dema sûmerîyan û hwd ku ew hatina û pêşketina wê werina bîra me. Ev jî wê, weke pêvajoyîna şariştanî û civakî ên pêşketî ên li ber diclê û firatê bûna bin.

Şariştaniyên dema sûmerîyan, wê di hundûrê demek dirêj de wê, xwediyê mejûyekê bin. Em dema ku bahse sûmerîyan dikin, em di farqê de na ku em bahse pêvajoyek bi hezaran salan dikin. Di hundûrê ve pêvajoya dirêj de wê dem pêşveçûn wê bibin û wê di hebûna jîyan û mirov û jîyane mirov de wê xwe bidina dîyarkirin.

Serdema sûmerîyan, wê weke pêvajoyek şariştanî a ku mirov wê dikarê bi rengkî pirr dîmenî wê hilde li dest. Pêşveçûnên serdema civake seretayî a serdemên neolîtîkê, wê di vê demê de wê bi tîpêşketinekê re wê hebûna xwe bidina domandin. Wê aşîrîyên dema neolîtîkê wê, di vê demê de wê di rengkî civakî de wê pêşketina xwe wê bijîn. Her wusa, xosletên civake seretayî a neolîtîkê, wê ji gelek aliyan ve wê li ser pêşveçûnên civakî ên serdema şariştaniyê de wê xwe bidina domandin. Heta ku mirov dikarê wan di zikhevdu de wê werênê li ser ziman. Di serdema şariştaniyê de wê, xosletên civatî ên kombûnê ku wê di dema neolîtîkê de wê di nava komên wê demê de wê bibin, wê di vê demê de wê bi pêşveçûnek maztir wê xwe bidina çêkirin. Peresendina ku wê di jîyanê de wê bi mirov, civakê û pêşveçûnên civakî re wê bibin, wê, di vê demê de wê pirr zêde wê watedar bin.

Wê di vê dema şariştaniyê de wê hin bi hin wê, peresendinek di jîyanê de wê li ser aqil û mirov re wê xwe bide pêşxistin û domandin. Di nava jîyanê de wê vegotinên jîyanî ên weke serborî ku wê pêşbikevin û wê di çerçoveyek vegotinên totemîsm û

anamism de wê bën hanîn li ser ziman, wê di serdema şariştanîyê de wê bi rengê vegotinên dirêj ên weke mîtolojîkî û hwd re wê, hebûna xwe wê bide domandin. Çendî ku wê li gorî xosletên civake seretayî a neolîtîkê wê têgînên weke totemîsm û anamismê wê pêşbikevin, wê di pêvajoya pêşketina jîyane şariştanî de wê rengên pêşketina meîtolojiyê wê, xwe bide diyarkirin. Di aslê xwe de wê, mîtoloji, wê rengê aqilê dema şariştanîyê ê destpêkê û bûhûrîner bê.

Her wusa ku em bahse pêşketina şariştanîyê bikin, em li ser şenberîya vegotinî a dema sûmerîyan re dikarin bimeşin. Di vê demê de wê mîtolojiya sûmerîyan, wê bi navaro ka xwe re wê rengê pêşketinê ê giring ê van demên destpêkê ku wê pêşketina şariştanî û ya xosletên civake seretayî a neolîtîkî ku ew çawa di zikhevdû de dijîn, wê bide diyarkirin. Pêvajoyên mîtolojîkî, peresandinên ku ew li ser wê re bi demê re bûna, wê ji aliyekî ve wê weke pêvajoyîna civakî jî wê bi rengê xwe re wê bidina diyarkirin. Hilma û çavkandîya wan mîtolojîyan wê, serborîyên jîyanî ên wê demê bin. Her wusa, rengê mîtolojiya serdemn sûmerîyan ên destpêkê û yên piştre jî wê di vê çerçoveyê de wê ji hevdû cuda bê. Her wusa, vegotinên bi çîrokî ên weke 'destana afirandinê', 'destana gilgamêş' û hwd, wê pêvajoyek nû a bûhûrîner a şariştanî û civakî, wê piştî pêvajoyên destpêkê ên jîyane şariştanî wê bix we re wê bënina li ser ziman û bidina diyarkirin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê ev, vegotinên weke bi van destanên bi vî rengî re bê, weke rewşa serborîya li dora jîyane yazdanên mîtolojîkî ên weke Anşar û kîşar, Enlîl, Enkî û hwd, wê wusa bê. Pêvajoyek piştî van pêvajoyên şariştanî û civakî a duyem, wê li ser vegotinên mîtolojîkî ên weke li ser 'şamaş' û hwd re wê were. Ew tekoşîna wan ya serdestîyê û bûyîna yazdanên giştî û serdest, wê di aslê xwe de wê di çerçoveyek rêzanîya civakî û sazûmana wê de jî wê, nîşanakên pêvajoyek nû a piştre wê bënina li ser ziman. Ji xwe piştre, wê di nava civakeketîya babilîyan, aqad, gûtfî, asûrî û hwd, wê pêvajoyên nû ên civakî ên pêşketî wê bijîn. Pêvajoyên şariştanî ên weke yên gûtfî, qasît, babil û hwd, wê pêvajoyîna şariştanî û civakî ku wê di nava xwe de wê xosletên civakên pêşketî û seretayî wê di zikhevdû de wê bidina diyarkirin bin.

Rewşa pêvajoyên piştre ên şariştanî, wê piştî gûtfî û qasîtîyan re wê li herêmê wê, bi pêvajoyên din ên civakî weke yên babil, asûr, aqad, gûtfî, qasît, kîs, ur, hûrî, mîtannî û hwd de wê hebûna xwe wê bidina domandin. Di rewşa van pêvajoyên şariştanî û civakî de mirov ya ku wî bi serekeyî wê kifş bike ku wê sazûmanek civakî wê pêşbikeve û wê li ser wê sazûmana civakî û pêvajoyên şariştanîyê re wê pêşveçûnên nû wê li wê werina zêdekirin bin. Wê di nava wê de wê, têgînên başî û nebaşîyê ku mirov wan êdî bi aqil û mejîyê xwe dikarê jî hevdû cuda bike, wê li ser wan re wê, rewşek başkirinê a li ser aqil û pêşketina aqil re wê, xwe bi pêşveçûnên şariştanî ên li herêmê re wê bide diyarkirin û nîşankirin.

Piştî serdemên gûtfî û qasîtîyan li ber diclê û firatê, pêşveçûnên şariştanî ên weke bi hûrî û mîtannîyan re wê li herêmê, wê weke pêvajoyîna ku mirov di ast, pîvan û rewşa pêşketinê hemdem de ku wê hilde li dest bê. Pêvajoyên serdemên hûrî û mîtannîyan, wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê sazûmana civakî a ku ew pêşketîya, wê di rewşek aqilî de wê çawa wê di rewşek hemdem de wê were jîyankirin, wê ew biawayekî vekirî wê were dîtin. Wê sazûmanek civakî wê were pêşxistin ku wê di wê de wê hemû sazîyên wê yên civakî ên weke yên rêvebirinê ên weke dadgeh, sazîyên şewirmendîtîyê, sazîyên olê û hwd, wê pêşbikevin. Wê li ser wê re jî wê, mirovên ku wê karibin, wê sazûmanê bi rêvebirin li gorî wê sazîtîyê wê pêşkevin. Minaq, sazîyên olî ên weke

bawergehan, wê di wan de wê oldar hebin. Sazîyên darizandinê ên weke dadgeh û hwd, wê di wan de dozger û dadger wê hebin. Sazîyên rêveberîyê ên weke qasrê û hwd, wê di wan de key, şewirmendên wî û hwd, wê li wê hebin. Ev hemû jî wê bi hevdu re wê di ahengekê de wê karekî civakî wê bixwe re û bi rewşa xwe re wê bikin. Wê civakê, ji aliyên wê yên ku ew bi aqilê xwe re kifş dikin e wê werênina li ser ziman. Ji aliyê rêveberîyê, aborîyê, çandê, aqil û ankû wê weke ku wê di van demên hemdem ên şariştanîyê de wê xwe bide diyarkirin wê bi felsefeyê û hwd re wê, pêşveçûnek civakî wê bê hanîn li holê.

Pêvajoyên şariştanîyê, wê weke pêvajoyîna ku mirov wan di vê çerçoveyê de wê bi aqil û pêşketina aqil re wan werênê li ser ziman bin. Li gorî pêvajoyek aqil, wê pêvajoyek şariştanî wê bibê. Mirov, çendî bi aqilê xwe re pêş dikeve, wê di jîyane xwe de jî wê, pêşketinê bijî. Di aslê xwe de ev pêvajoyên pêşketina şariştanîyê, mirov dikarê bişibihne pêvajoyên jîyane civake seretayî a dema neolîtîkê û hwd. Çendî ku wê, mirov, wê di çerçoveyek civakî de wê, bi aqil bidest xwe pêşxistinê bike û wê ji xwezayê qût bibê û ev qûtbûn, wê bi xwe re wê hem di jîyane mirov de wê gûharînên bingîhîn wê werênê li holê û hem jî wê çawa ku wê ji aliyê fîzyolojîkî ve jî wê, gûharînên bingîhîn wê bihemam rengî wê bi xwe re wê werênê, wê di rewşek bi vê rengê de wê, pêvajoyên şariştanîyê ên piştre jî wê, xwe bidina diyarkirin.

Mirov, wê ji aliyê fîzyolojîkî ve wê, pêşketinîna nû wê bi xwe re wê bide çêkin. Wê ji gelek aliyên ve wê laşê mirov, di xwe de wê gûharînan wê çê bike. Her wusa, di rewşa xwarinê de ku weke ku me hinekî li jor di beşa 'serdema civake neolîtîkê' de me hanî li ser ziman, wê pêşveçûnên ku wê mirov di xwarinê çêkinê û hwd de wê bijî, wê çawa di rewşa fîzyolojîkî de wê gûharînên bingîhîn wê bi xwe re wê werênê li holê, mirov wê piştre wê di wê çerçoveyê de wê bike ku ew bi aqil û karîgerîya xwe rewşa xwe baş bike, wê di pêvajoyên piştre ên şariştanîyê de jî wê, bi hemam rengî wê rewşek xwe li ser pêşveçûnên jîyanî û aqilî ku ew hevdu diafirênin re wê bide diyarkirin û pêşbikevin. Di serdema şariştanîyê de wê aqil, wê weke temenekî pêşveçûnê û pêşketinê wê xwe bide diyarkirin. Her wusa, di serdemên civakî ên piştre de wê, ev zêdetirî wê were dîtin. Wê fahmkirin, naskirin, dahûrkirin û şirovekirinên li ser aqil re wê pêşbikevin. Her wusa, wê ji aliyê desthilatdarî ve jî wê, bi demê re wê li dora tîgîna bawerîyê ku wê pêşbikeve, wê gavên dirokî wê pêşbikevin. Ramyarîya olzanî, wê pêşî wê weke rewş û tîgîneka rêvebirinê wê pêşbikeve. Her wusa, mirov, divê ku ew çawa bê û di çi rewşê û astê de ew bijî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê li ser afirandina bi keseyetîyê û hwd re wê ev pêşveçûn wê xwe bidina diyarkirin. Keseyet, wê di serdemên şariştanîyê de wê pêşketina mirovî a bi aqil a herî giring û temenê hemû pêşveçûnên li ser aqil ên ku ew di nava jîyanê de wê rûbidin jî bin. Bi wê re di dewama wê de mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê keseyet, di temenê pêşveçûnên şariştanî de bê. Keseyet, civak û şariştanî, wê her wusa sê gotin, tîgîn û rengê pêşketinê ên li hevdu hoyandî ên li ser aqil û pêşketin û pêşveçûnên aqil re bin. Piştî serdemên civake neolîtîkê û pê de wê, keseyet wê biafirê. Di aslê xwe de wê her hişkirin û ankû tîgîn ku ew xwe dide diyarkirin, wê bi mirov re wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê. Şariştanî, wê li ser tîgînîyê re wê weke ku ew di destpêka wê de bi tîgîna aqilî a mîtolojîkî û piştre di dewama wê de wê bi felsefeyê de wê bibê, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê xateka pêşketina bi jîyane civakî bê. her gav û pêvajoyên wê jî wê, bi ast, pîvan û nixîtiya wê

re wê li ser wê re weke pêngav û ankû gavek li ser wê re û di dewama wê de wê xwe bide dîyarkirin.

Piştî serdema neolîtîkê, pêşveçûna pêvajoyên şariştanîyê, wê li ser encamên pêşketinî ên dema neolîtîkê bin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê ev bibin. Di dema şariştanîyê de wê berhevkerin û di dest de girtin, wê zêdetirî wê pêşbikevê. Her wusa berhevkerin û hewkirina ji wê berhevkerinê, wê êdî wê zêdetirî wê ew jî wê pêşbikeve. Li vir, di rewşên jîyanî ên xwezayî de wê mirov wê li ser rewşên şert û mercên xwe û bo dabara xwe wê afirandinê, berhevkerinê û hewkirina ji wê berhevkerinê wê pêşbikeve. Sazûmana civakî ku ew pêş dikeve wê, bi demê re wê weke barekî desthilatdarî ku wê li wê temenê wê berhevkerinê re wê, pêşbikeve. Bi demê re wê, sazûmana civakî ku ew pêş dikeve, wê çawa xwe bide domandin, wê rê û rêbazan li ser rewşên weke dayîna bêşê û ankû dihê ku ew xwe dide jîyankirin, weke bahre sazîyên weke yên bawergehan ku ew pêş dikevin li ser serê civakê û hwd re wê, ji wê berhevkerina di dest de wê were girtin. Her wusa, temenê berhevkerinê wê pêşî malbat bê. Piştî jî wê, ew rewşa berhevkerinê wê ji malbatan biçe li destê sazîyên weke yên bawergehan, qasran û hwd. Di vê çerçoveyê de wê ew jî wê civakê wê bi xwe ve wê bidina girêdan. Her malbat ku ew êdî wê bi awayekî karîgerî(aktîv) wê biafirênê û wê di dest de wê berhev bike, wê ji wê paya hatî berhevkerin, wê bahre bawergehê û ankû qasrê wê bê vaqatandin û dayîn. Di vê çerçoveyê de wê ew sazîyên ku ew weke sazîyên civakî ku ew li ser serê civakê pêş dikevin, bi ya ku ew di destê xwe de berhev dikin, wê bina weke hêzna mazin ên rêveberî ên li ser serê civakê jî. Di vê çerçoveyê de wê di temenê vê rewşa berhevkerina van sazîyan di demên pêşî de wê, di temenê wê de wê têgîna ramyarîya olzanî ku ew hin bi hin pêş dikeve wê hebe. Di aslê xwe de wê ew rewşa berhevkerinê û ya zêde hatî berhevkerin, wê temenê wê têgîna serdestîya rêveberî, desthilatdarî û pêşketina wê têgîna wê ya ramyarî jî bê. Di vê çerçoveyê de ku mirov rewşa civakê û aborîya wê bahse fahm bike, mirov wê li ser wê li ser wê nirxa zêde di dest de hatî û berhevbiyê re mirov divê ku wê di vê çerçoveyê de di çerçoveya serwerî û serdestîya desthilatdarîyê de wê hilde li dest. Her rêveber û ankû desthilatdar, wê bi xwe ew neafirîner bê. Wê ya ku ew afirî, wê paya xwe ji wê hilde. Di vê çerçoveyê de wê her malbat, kes û hwd, ku ew diafirênê, wê bahre wê jî ji ya di destê xwe de wê bide.

Li kurdistanê û ankû mesopotamîya, ku mirov dîroka civakê û afirandina wê ya bi aborî û hwd, wê dike ku wê fahm bike, mirov wê dibînê ku wê, di serî de wê aborîya malbatê wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Li dora malbatê wê ev pêşveçûn wê bibin. Di serdemên sûmerîyan de jî wê, biheman rengî wê ew rewş wê xwe bidina nîşandin. Serdemên gûtî û qasîtîyan, mirov wê dibînê ku wê rewşeka dabarakirinê a bi jîyane xwezayê re wê were pêşxistin. Wê di nava malbatê de wê zanîna sûdgirtina ji şênî û şihanîyên ku ew di xwezayê de hena jî wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de fahmkirin û naskirina şênî û şinahîyên xwezayê, wê bi serê xwe wê weke zanîneka teybet a hewkirinê jî wê bi xwe re wê biafirênê. Wateya hewkirinê ew a ku mirov dema ku ew xwarinekê çê dike, ew xwarin ji gelek tiştên iu ew hatina tevlihevîyê kirin çê dibê ya. Minaq, meyrî ku ew tê çêkirin wê genim were kelendin, piştî were kûtandin û êdî wê were kirin were 'danê' meyrîrê. Ev rewş û pêvajoyên bûhûrandina genim di wê de wê, rewşna nû wê bi afirênê. Ev derhanîna van rewşan ji hevdu, wê hinekî wê wateya hewkirinê wê bide me.

Di rewşa dema gûtiyan û qasitiyan de wê ev rewş wê zêdetirî wê pêşbikevin. Wê çandeka çekirina xwarinê pahtina nan, û hwd, wê pêşbikeve. Ev wê, weke çandekê wê pêşbikeve. Minaq, dema ku ew hiriyê ji sawalan digirin, wê bi 'teşî'yê çawa wê bi rêsin û wê ji wê tayê ku ew ji wê cilên weke kenzeyan û hwd ku ew li xwe bikin wê derxina li holê. Ev rewşên hewkirinê wê reneki jîyanê ê li ser hişmendî û zanîna mirov re wê bide nişandin. Di serdemên piştî yêmn gûti û qasitiyan de wê di serdemên hûrî û mîtanîyan de wê, ev rewş pêşketitir bin. Em dibînin ku wê di serdema gûti û qasitiyan de jî wê sazûmanaka civakî wê hebe. Her wusa, wê di nava wê sazûmanê de wê, jîyane xwe û temenê dabarakirina wê, wê pêşbixin. Kedîkirina sawalan û pêşxistina kerîyên sawalan, çandînî û hwd, wê di van deman de wê pirr zêde wê pêşbikeve. Em vê yekê, divê ku binxat bikin ku wê serdemên neolîtîkê, wê li herêmê ji ber şert û mercên ardingîyê û hewayê wê pirr zû wê li herêmê wê pêşbikeve. Em dikarin vê jî bibêjin ku ya ku em dizanin zûtirîn pêşketina serdemên neolîtîkê bûya.

Ev jî wê bi demê re wê zûtirîn wê li herêmê wê bike ku pêşketinên bi vê rengê wê zûtirîn wê pêşbikevin. Wê derkevina li holê. Ev pêşveçûn, wê weke pêşveçûnna ku mirov wan dikarê bi teybetî wan di çerçoveya pêşketina jîyane mirov de wê hilde li dest. Her wusa, gûharînên dema neolîtîkê, wê li ser mirov, wê bandûra wan ji ya herdemên wê zêdetir wê bi fizyolojîkî û jîyanî wê xwe bidina dîyarkirin. Mirovê dema neolîtîkê û yê dema şariştanîyê bixwe jî wê di vê çerçoveyê de wê hinek cûdahîyan bi fizyolojîkî wê di nava xwe de wê bidina nişandin. Mirovê dema neolîtîkê ku ew hê nûka bidest kifşkirina xwarina qalandî û kelendî dike, wê dema ku ew wan çê dike jî wê, ew di laşê wî de wê bicarekê wê gûharînên bingihînî û mazin wê bide kirin. Mirovê dema şariştanîyê, wê di vê çerçoveyê de wê bi hebûna wan ya fizyolojîkî re wê, ew van pêşveçûnan û pêşketinan wê bi dewamî wê di xwe de wê bijî. Wê rewşek fizyolojîkî ku ew li gorî van pêşveçûnan ku ew dikarê bijî û ankû ew dijî, wê hin bi hin wê biafirê. Di vê çerçoveyê de rewşa jîyanî a weke ya xwarinê û hwd, wê di temenê gûharînên mirovî ên mazin de bê. Di vê demê de ji nû ve reng û şeklgirtina dev, ziman, dinan, bêhvil, dest û ling, ji nû ve bi awa û rengbûna çermê laş, neynok û hwd, wê gûharîn di wan de wê bibê. Bi van gûharînan re jî wê bi ahengî wê dimejî de wê gûharîn wê bibê. Minaq, têgîna têjgirtinê û hwd wê weke ya xêvê wê pêşbikeve. Bi vê rengê wê mejî wê di xwe de wê, gelek pêşveçûnên girîng û dîrokî jî wê bijî. Li ser van pêşveçûnan re wê di jîyane xwe ya dema şariştanîyê de wê mirov, wê karibê pêşveçûnên dema jîyane şariştanî wê bijî. Her wusa, wê bi vê rengê wê bi jîyanî û fizyolojîkî wê mirovê vê demê wê biafirê. Li ser wê re wê êdî wê pêşveçûn wê li hevdu bibin û wê nirxbûn û tîrtî wê bibê di pêşketina mirov de. Em dibînin ku di pêvajoyên şenber ên şariştanîyê ên weke yên sûmerîyan û piştî heta yên gûti û qasitiyan de wê, di vê çerçoveyê de wê ev pêşketin wê di çerçoveyek hemdemîya şariştanîyê de wê xwe bide dîyarkirin. Em vê yekê ji rengê pêşketina wan, afirandin û rengê xwe dabarakirina wan û hwd, mirov wê fahm bike. Serdema hûrî û mîtanîyan, wê weke serdemek hemdem a jîyane civakê a li herêmê jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê fahmbike.

Rewşa civakî a xwe dabarakirinê, wê di dema gûti û qasitiyan û piştî ya hûrî û mîtanîyan de jî wê, li ser rewşa pêşxistina çandîniyê, kedîkirinê, ji xwezayê hewkirina şênî û şinahîyan û hwd bê. Her wusa, wê aboriya malbatê wê pêşketî bê. Her malbat, wê weke kevnepîyêkê wê di nava xwe de wê xwedîyê kerîyên sawalan ku wan ji xwe re kedîkirina bin. Di vê çerçoveyê de wê pirr zêde wê xwedîyê rewşeka ji ya ku em î ro

dizandin wê pêşketîr bin. Di nava xwe de wê, wê li ser wê re wê pêşketina xwe wê bidina jîyankirin. Di dema gûftîyan de jî, qasîftîyan de jî û her wusa hûrî û mîtannîyan de jî wê, qasra key û ankû mîr, wê weke malbate herî mazin a civakê bê. Wê ew ji hemû malbatên li dora xwe wê zêdetir wê xwedîyê ardên ku ew diçênê, kerîyên sawalan, dawaran û hwd ku ew wan dide xwedîkirin û hwd bê. Di vê çerçoveyê de wê gelek mirov, wê ji qasrê re wê di vê çerçoveyê de wê kar û xabatê wê bikin ku ew karibin wê rewşa qasrê û jîyane wê bidina domandin.

Ji aliyê dabarakirinê ve wê, şîr ji kerîyên xwe yên paz, sawal û dawaran wê hildin û wê bimeyênin. Wê ji wê şîrê mast, panîr, rûnê malê û hwd wê çê bikin. Wê tûrşî çê bikin. Ev tiştên bi vê rengê wê pêşveçûnna civakî ên ku wê werina pêşxistin bin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê şewayekî dabarakirina jîyane xwe wê bidina domandin.

Ev rewşên dabarakirinê wê di nava malê û di rewşa aborîya malbatê de wê rewşek pêşketî wê bide derxistin li holê. Her wusa, wê ev jî wê bi demê re wê li ser koman û ankû rêveberîyan û hwd re wê bê temenê wê hêst û hîsa ku ew wê zêdebûna di dest de ku ew bide bixin. Her wusa, hêrîşên komên hov ên ku wê bibin, wê ji ya desthilatdarîyên ku wê hêrîşî herêman bikin ku wê hemû xalkên wê di destê xwe de wê dilbigirin û bikina êsîr û ankû kole, wê nekêm xirabtir bê. Ev pêvajoyê, wê her wusa, wê piştî wê, bi demê re wê di çerçoveyekê de wê li ser desthilatdarîyan re wê rengê bi sazûmanî jî wê bistênê. Desthilatdarîyên ku wê hemû xalkê di bin destê xwe de wê weke kole di xizmeta xwe de wê bide xabitandin, wê pêşbikevin. Weke ku mirov li misre Kevin di dema firawûnan de dibînê, wê bi salan wê malbatan bidina xabitandin û wê bajaran bidina avakirin, lê ew mirovên ku wê avakirinê lê dikin wê ti tişt nekeve destê wan de. Wê bi keda xwe re wê bin ji dest girtin û dilgirtin. Wê keda wan ji destê wan wê were girtin. Wê ev rewş, wê her wusa, wê sazûmanên wê, wê li ser ol û bawerîyan û hwd re wê temenê wê, wê were çêkirin. Dem ku wê were serdemên navîn, wê di van rewşan de jî wê rewşa nû wê derkevina li holê. Her wusa, wê rewşa aborîya desthilatdarîyan, wê were pêşxistin. Xazîneyên desthilatdarîyê pêş dikevin. Hebûna xazîneya desthilatdarîyê bixwe wê, nîşanaka destdanîna li ser keda civakê û ji destê wê girtinê bê.

III. Serdemên navîn ên civakî û rewşa wan ya bi berdewamî; Rewşa pêşveçûnê civakî, wê di dewama pêvajoyên pêşketina jîyane şariştanîyê de wê xwe dem bi dem bide pêşxistin. Lê bi demê re wê, ya ku wê li ser serê civakê wê weke temenê dilgirtina wê ji navika wê û ankû temenê hêrîş û pevçûnên desthilatdarîyê a li hemberî wê bê, wê rewşa wê ya aborî, zêde didest de berhevûn wê û xwestina bidestxistina wê zêde berhevûnê a ji aliyê desthilatdarîyê ve bê. Desthilatdarî, bo ku ew xwe bide domandin, wê weke ku ew xwe mihtacî wê berhevîya di dest de ku ew bûya wê bibînê. Di vê çerçoveyê de wê, di rewşa xwe de wê civakê wê bi rengên weke dayîna bêşan û ankû dihêyê û hwd, wê bi xwe ve wê girêbide. Di rewşê de divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, ji serdemên navîn ve wê, ev rewş wê biawayekî bisazûmanî wê pêşbikeve.

Desthilatdarî, di vê çerçoveyê de wê bi bêş û dihêyên ku ew distênê wê ew dewlemend bibê û wê xazîneya xwe dagirê. Lê wê xalk jî wê hin bi hin wê ew çendî ku dixabitan û diafirênin jî wê, hertimî wê xizan bimênin. Wê ti tişt wê di destê wan de wê zêde neafirê. Ev rewş, wê weke rewşeka ku mirov wê bi demê re wê divê ku wê di

çerçoveya sazûmana desthilatdarîya dema şariştanîyê de wê hilde li dest. Li mesopotamîya ku mirov wê dîroka wê, dihilde li dest, mirov wê dibînê ku wê hertimî wê hêrîşên talan û şalîhandinê ku wê li wê bibin. Her wusa, wê hêrîşên metingerî û dagirkerîyê ên bi armanca ku wê çawa dest bînin danîn li ser dewlemendîyên wê yên ardnîgarî, civakî û hwd, wê li wê werina pêşxistin. Ji vê aliyê ve mirov ku li dîroka herêmê dinerê, mirov dikarê vê jî bibêjê ku wê dîroka herêmê, wê dîroka şer, pevçûn, hêrîşên ku wê li wê bibin û hwd bê.

Em ku tenê ji serdemên hemdem ên civakî ve wê hildina li dest, li mesopotamîya û ankû kurdistanê, mirov wê vê yekê bibînê ku wê di dema hûrî û mîtannîyan de wê, hêrîşên hîtîtan ên li herêmê ên bi armanca bûyîna xwedîyê herêmê û dewlemendîyên wê, piştê di dema medîya de wê hêrîşên komên îskîtiyan û piştê ên îskenderê zûrquerneyn ên li herêmê ku ew dibin û piştî wan jî wê di serdemên weke sedsale 15' min û hwd de wê pêşketin û hêrîşên osmanîyan ên li herêmê wê di vê çerçoveyê de wê tenê çend ji wan rengên hêrîşên xadar ên li pêşketina civakên herêmê bin. Bêgûman, wê gelek hêrîşên din jî wê li herêmê wê bibin û wê hebin. Lê ev pêvajoyên hêrîşan ku me bi navê wan re ew hanîn li ser ziman, wê weke demna ku ew navê wan pirr zêde hatîya zanîn bin. Ev pêvajoya hêrîşan wê di roja me de jî wê li herêmê li ser serê civake kurd bê ku weke ku rejîma tirk, îran û hwd dikin û hwd re wê hebûna xwe bidina domandin.

Em vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê, serdemên navîn ên civakî, wê weke serdemna ku wê bi rengê tekoşîna civakî ku wê li hemberî desthilatdariyan wê bê pêşxistin re wê pêşbikeve bê. Di vê çerçoveyê de wê hebûna civakê û desthilatdarîyê, wê weke nakokiyên dîrokî, wê di vê demê de wê xwe bidina diyarkirin bin. Wê piştê wê, ev rewş, wê xwe bide domandin. Desthilatdarî, wê hertimî bo domandina hebûna xwe û jîyankirina xwe wê, çawa civakê di bin sehêtê de wê bigirê, wê rê û rêbazên wê, wê bi xwe re wê pêşbixe. Her wusa, hêzên nava civakê û hêzên weke yên artişî ên ku ewli dora civakê ku ew civakê sehêt dikin û hwd, wê bînin pêşxistin. Bi desthilatdarî û serdestîyê wê sê beş wê weke çînen serdest wê derkevina li holê. Ew jî leşker, oldar û rêvebirin. Ev her beşên çîni ên serdest jî wê, ji afirandinê û çekirinê wê dûr bin. Wê dabara xwe û jîyane xwe li ser esasê destdanîna li ser mal, milk û semyanê xalkê û hwd re wê bijîn û ankû wê bidina jîyandin.

Di rewşa fahmkirina rewşa desthilatdarîyê de wê, di vê çerçoveyê de wê nakokîya wê ya bi civakê re wê ew bê ku ew neafirênê û hertimî wê li ser wê rewşa afrîner a civakê ku ew xwe dide jîyankirin bê. Serdemn navîn û piştê wê, serdemên ku wê werin, wê hemû jî wê bi şer û pevçûn û hêrîşên xwe yên li hebûna civakan ên li ser vê esasê re wê bidina domandin. Her wusa, serdemên navîn û ên piştê ku ew tînin jî wê, di vê çerçoveyê de wê, bi şer, pevçûn û hêrîşên bi vê armancê ên li hebûna civakê re wê dem bi bûhûrê. Serdemên navîn, ber vê yekê, wê weke serdemna hemû demên wê ku ew bi şer, pevçûn û hêrîşan derbas bûna na. Di temenê van şer, pevçûn û hêrîşan de jî wê, rewşa civakek afrîner ku ew hertimî diafirênê, desthilatdarîyek ku ew jî hertimî dixwezê ku ew dest dênê li ser wê keda wê û ankû wê keda wê ji destê wê bigirê bê. Ramyarîya desthilatdarîyên vê demê wê di çerçoveya sazûmana desthilatdarî ku ew hertişî sehêt(kontrol) dikê de bê. Wê herkesek bi hebûn xwe ve wê weke 'yê desthilatdarîyê' û ankû bi wê ve girêdayî bê. Di vê çerçoveyê de wê, bi keda xwe û rewşa afirandina xwe re wê azadîya xwe jî wê mirov wê ji dest bide. Têkiliya civakê wê di vê çerçoveyê de wê bi desthilatdarîyê re wê di çerçoveya rengekî tîkiliyê a yê serdest û bindest de bê.

Desthilatdarî, wê sazûmana xwe wê biafirênê û wê di nava wê sazûmanê de wê li gorî xwestek û pêdivîyên xwe wê civakê û beşên wê, wê ew wan bide xabitanandin. Di encama wê xabatê de wê çî biafirê û were bidest xistin jî wê, herê destê desthilatdarîyê. Wê weke 'ya desthilatdarîyê' bê. Di vê çerçoveyê de wê li wê werê nerîn. Civak û ankû ew kesên ku ew ked afirandina, wê ew ne xwediye ti tiştî bin. Ew wê, nikaribin, doza mafê xwe yê keda xwe jî bikin. Dema ku doza wê bikin û dengê xwe bilind bikin, wê weke ku ew li dijî desthilatdarîyê rabûna û ankû raperîn kirina, wê vê carê wê rêveber, wê bi artişa xwe re wê werina ser serê wan. Wê komkujiyan wê li ser serê wê, ew wê pêkbênin. Hêncetên wan komkujiyan di mejiyê desthilatdar de amede na. 'Ew li hemberî rêveberîyê rabûna.' Wê di vê çerçoveyê de wê werênina li ser ziman. Li ser vê rengê hanîna li ser ziman weke hêncetê 'ew li hemberî rêveberîyê rabûna' wê qatilkirina wan û ankû kuştina wan jî wê 'meşrû' wê bê dayîn nîşandin. Di vê çerçoveyê de wê rewşek têkiliyê a nava rêveber û civakê, wê hebe. Ked, berhevîya ku ew di dest de afirîya û hwd, wê hemû jî wê temenê wan şer, pevçûn û hêrişên li hebûna civakê û jîyane mirov jî bin.

Di serdemên navîn de wê zêdeyî wê karên destî, çandîni, şivanîti û hwd, wê bi sazûmana civakê re wê pêşbikevin. Wê di çerçoveyekê de wê heta vê demê, ya ku mirov wê bibînê û wê karibê wê werênê li ser ziman wê ew bê ku wê xûyên jîyane xabatê, karkirinê û kedê wê biafirin. Li ser wan re wê, mirov wê êdî wê herê pêşxistina salixkirinan. Di vê çerçoveyê de wê ev jî wê, xwe bide diyarkirin ku wê malbatên dewlemend ku ew xwediye erkek kifşkar in di nava rewşa civakê de wê biafirin. Rewşa aborî û hebûna semyanê, wê temenê hêzbûnekê jî bê di nava jîyane civakê de. Malbat û ankû kesên ku ew xwediye wê rewşa dewlemend a aborî na, wê li ser rewşa xwe jî wê xwediye rewşek bi bandûrî a kifşkar bin.

Li kurdistanê, di vê demê de mirov ya ku wê kifş dike, wê ew bê ku wê aborîya malbatê wê zêdetirî wê li pêş bê. Malbatên dewlemend, wê pêşbikevin. Wê malbatî, wê weke xwediye rewşeka berhevkinê a di dest de jî bê. Lê wê hin bi hin wê di vê demê de wê desthilatdarî jî wê derkeve li pêş. Mîr û qasra wî, malbatên weke yên serokên aşîran û hwd ku ew xwediye dewlemendîyek bêsînor in, wê di nava civakê de wê weke çîneka serdest wê li kurdistanê wê xwe bidîna diyarkirin. Ev çîna ku ew bi rewşa xwe ya aborî re ew serdest dibê, wê di derbarê pêşveçûnên civakî de jî wê xwediye rewşek biryardar bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku ew rewşa serokên aşîran û hwd, wê di rewş û mantiqê malbatên mazin de wê, were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê weke ku çawa wê di nava malbatê de wê hîyararşîyek ji binî bi ber serî ve wê hebê û wê li gorî wê mirov wê xwediye gotinê û rewşa statûya civakî bê, wê di vê rengê û çerçoveyê de wê di nava rewşa aşîran de jî wê bi heman rengî wê rêxistinîyek wê hebe. Her wusa, bi hezaran kesên ku ew girdayîna bi yê serok û ankû yê li ser ve na, wê hebin. Lê di nava xwe de wê, ew jî wê xwediye têkiliyeka bi hevdu a teybet jî bin. Malbat, wê di nava xwe de wê, li dora malbate xwe wê berhevkirinekê wê bide çêkirin. Lê wê li dora ya malbate yê serok wê ew berhevkin wê zêdetir û maztir wê hebe û wê were pêşxistin. Li gorî rewşa xwe ya malbatî a aborî û berhevkirî, wê weke 'malbatên piçûk' û ankû 'malbatên mazin' jî wê, werina li ser ziman. Ev gotina 'malbatên piçûk' û ankû 'malbatên mazin' wê ev gotin, wê ev gotin di vê rewşê de wê li ser heyîni û neyîni a aborî re wê were gotin. Lê ev gotin, wê weke gotineka ku mirov wê bi dîroka civakê re

wê di çerçoveya hebûna komên civakî û ankû komên mazin ên ku ew bi hevdû re dijîn jî wê, xwediyê wateyekê bê. Bi şêwayekê ev gotina 'malbatên mazin' a dema neolîtîkê û piştê di dema şariştanîyê de ku wê were hanîn li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê, li ser rewşa malbatî a aborî û hwd re jî wê werê hanîn li ser ziman. Di serdema navîn de wê, ev rewş, di vê çerçoveyê de wê zêdetirî wê derkeve li pêş.

Di rewşa tégîna malbatî de wê ev rewşên aborî wê, di nava rewşa wan de wê hin bi hin wê kifşkar bê. Rewşa xabat û afirandinê û di encama wê de keda ku ew hat bidest xistin de wê, di dest de wê, berhevkirin wê were pêşxistin. Wê, di serdemên navîn de wê hin bi hin wê kargehên mazin ku wê gelek mirov bi hevdû re di wan de ew kar dikin wê, derkevina li holê. Her wusa, bi vê rengê wê di encama wê de ew keda hevbeş a ku ew hat pêşxistin, wê ew weke berhevkirinîyeka mazin a ku wê, bibê bê. Pêvajoyên pêşxistina keda hevbeş bi xabat û karkirina hevbeş re wê, di van deman de wê pêşbikeve û wê temenê wê pirr zêde wê were avêtin. Di aslê xwe de wê, temenê kar û xate hevbeş, wê hê di destpêka pêvajoyên şariştanîyê de wê bibê. Di van deman de wê malbat, her çandîniya xwe û hwd ku wê kirî wê bêşa qasrê wê bide. Di vê çerçoveyê de wê, kedeka ku ew di destê qasrê û ankû rêveber de ew dihat berhevkirin wê bûba. Wê ev jî wê, bi demê re wê weke berhevkirineka pirr zêde mazin wê xwe bide dîyarkirin û wê bandûra wê, li ser civakê wê, zêde jî wê hebe. Di wan deman de jî ew kirmanên ku ew hatina avakirin û hwd, wê ew hemû weke encama kedeka mazin a civakî bê. Di serdemên navîn de wê rewşa civakê wê zêdetirî wê bi şêwayekî mecbûrî ku ew ji aliye desthilatdarîyê ve dihên xabitan din wê xwe bide dîyarkirin. Wê di encama wê xabitan dinê de jî ew keda ku ew derket li holê, wê ew mirovê karker û ankû yê ku ew xabitiya wê, ji wê ya ku wê weke mafê wî, wê nehilde. Yê ku ew daya xabitan din, wê dest dênê li ser hemûyî.

Piştî serdemên navîn, wê rewşa aborîyê, wê weke rewşek civakî wê hin bi hin wê bandûra xwe wê bide dîyarkirin. Gelek girse ku ew kar û xabatê dikin, berdêla wê nahildin. Di sedsale 18 û piştê de wê, hin bi hin ev rewş wê di çerçoveya pêşveçûnê civakî û aqilî de wê bê temenê tevgerên xabatkar û karkerên ku ew hertimî kar dikin û berdêla kar û xabatên xwe nahildin. Di vê çerçoveyê de wê ev serdem, wê piştê wê di aslê xwe de wê weke destpêkeka nû jî bê.

Di nava civakê de wê zaneyên weke Marks û hwd wê derkevin û wê li ser rewşa xabatkeran wê hizrên wê werênina li ser ziman. Hizrên marks ku î ro weke 'marksîzm' jî dihê dîtin û bi navkirin, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyek xîyalî de wê tégînên weke 'komînîzmê' û hwd wê pêşbixe û wê werênê li ser ziman. Ev xiyalkirin û hwd, wê di wan de wê çerçoveyek civakî ku wê çawa wê di wê de wê 'wekehevdûbûyînî' û 'dii wekhevîyekê de hildana berdêla xwe karê ku ew dikê' de wê hebê, wê li ser wê bisekinê. Her wusa bi wê re wê rewşa xabat û kedê ku ew çendî û çiqasî li ser rewşa mirov, jîyane mirov û pêşveçûnê mirov ên keseyetî û civakî û hwd wê bibin, wê di wê çerçoveyê de wê li ser wan bisekinê. Hizrên Marks, wê di bin navê 'sosyalîzmê' de wê bina temenê tekoşîna civakî ku wê piştê wê herdû sedsalên piştê wê bi tekoşîna girseyan a bi armanca bidest xistina mafên xwe yên ku ew maf dikin re wê derbas bibê.

Di vê çerçoveyê de wê rewşa aborî, wê di çerçoveya sazûmana civakî û rêveberîyîya wê de wê xwediyê çerçoveyek heyînî bê. Em li vir, divê ku em ji vê rewşê gavê biavêjin û bibêjin ku wê têkiliya aborî û ramyarîyê wê bi hevdû re wê ji navikê ve wê hebe. Desthilatdarî, wê li ser encamên aborî û berhevkirinê ku ew di dest de dicivin, wê li ser

wan re wê civakê bike ku ew sehê bike û birêve bibê. Her wusa, hêza aborî, wê di rewşa rêvebirinî û ankû ramyarîya civakî û meşandina wê de wê xwe biawayekî vekirî wê bide dîyarkirin. Piştî wê, di destpêka sedsale 20'an de bi pêşketîna yekîtiya sovyet' re wê ev rewş wê biawayekî vekirî wê werê dîtin.

Di aslê xwe de wê serdemên ku wê di wan de wê ev tekoşînên civakî wê bên dayîn û wê serkevtinên mazin wê bidest xistin, wê bi xwe re wê encamên wan ên mazin û dîrokî wê bo civakê û pêşveçûnên civakî wê hebê. Civak, di wê demê de wê bi awayekî vekirî wê li ser rewşên xwe re wê pêşveçûnên xwe yên bi mejûya xwe re wê bê şîrovekirin û wê werênina li ser ziman.

Bi wê re jî wê di gelemperîya cihanê de wê 'pergale bazirganîya cihanî' wê pêşbikeve. Her wusa, 'pergale bazirganîya cihanê' wê weke rewşeka giştî wê bi sazûmanî ku ew wê xwe wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê rewşa serdestîya ramyarî a bo pêşketina aborîyê wê, xwe wê bide nîşandin. Ev jî wê, bi wê re wê derkeve li holê ku wê di gelemperîya cihanê de wê, hêzên ku ew hêza aborî di dest de digirin, wê hêza civakî wê di dest de wê bigirin. Di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya serdestîya civakî de wê ev rewş wê xwe bide nîşandin. Gelemperbûn, di aslê xwe de wê, rewşa civakê, wê ji gelek alîyan ve wê bi bandûr bike. Em gotinekê di dewama vê de bi roja me re wê werênina li ser ziman. Her wusa, têgîna globalismê' ku ew her wusa wê pêşbikeve û wê bi wê re wê 'liberalîsm', 'şirketên pîrnetewî' û hwd ku ew pêş dikevin, wê ev, çendî ku wê di çerçoveyek têgîna 'bazirganîya cihanî a giştî' de wê xwediyê wateyekê bin jî lê wê, ev wê di çerçoveyek sehêtkirina civakê de wê xwediyê wateyê bê. Di vê çerçoveyê de ew hîyararşîya ji welatên ku ew bi aborîya pêşketî na û yên ku ew hê nûka pêşdikevin û ankû ew hê pêşneketina, wê bi rengê yên pêşneketina ku ew bi yên pêşketî ve werina girêdan, wê temenê pergalekê ramyarî a cihanî wê werê avêtin. Di vê çerçoveyê de wê pergale ramyarîya giştî jî wê were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku têgîna gotina 'sazûmana aborî a cihanê' wê bi çerçoveya wê re wê hilde li dest û wê fahm bike. Tabî, ev rewş, wê piştî têkçûna rewşa yekîtiya sovyet û pê de wê, zêdetirî wê pêşbikeve. Wê di giştîya cihanê de wê sazûmana serdestîya desthilatdarîya aborî jî wê werê pêşxistin. Bi wê re minaq, saziyên weke "IMF", 'bankaya cihanê' û hwd, wê lingna wê desthilatdarîya aborî ku wê temenê desthilatdarîya remyarî û serwerîya wê biafirênin bin. Bi wê re wê di nava welatan de wê, sazûmanên weke 'yekîtiya gumrikan', 'qadên bazirganîya serbest', 'bazara hevbeş', 'yekîtiya aborî' û hwd, wê werina pêşxistin. Ev jî wê, rewş û lingna wê sazûmana aborî a ku wê di temenê wê de rewşa aborî a sazûmanî ku ew hatiya pêşxistin wê hebe bê. Di vê çerçoveyê de wê di giştîya cihanê de wê 'şirketên global' û ankû 'şirketên pîrnetewî' wê xwe bidina dîyarkirin. Di çerçoveya têgîna liberalîsmê de wê, li ser têgîna 'globalismê' re wê bi wê rewşa 'şirketên global' û ankû 'şirketên pîrnetewî' û hwd re ku wê çendî wê bahse 'serbestîyekê' ankû 'azadîyekê' jî wê werê kirin jî, lê wê ev rewşa civakî û ya keseyet û hwd ku mirov wê ji aliyê wan ve dihilde li dest, wê ji gelek alîyan ve wê vajî wan, wê xwe bide dîyarkirin. Ku di temenê van rewşan de sazûmana netewî' ku ew hatiya bicihkirin, ev sazûmana netewî wê çawa civakê li gorî xwe û rengê hizirkirina xwe ya desthilatdarî wê bi rêxistin bike û bi reng bike, wê di vê çerçoveyê de wê li ser bernemayê perwerde ên bişavtinê û pergale wê re wê bike ku wê bike. Di vê çerçoveyê de wê, têgîna 'serbestbûnê' û ankû 'azadîyê' wê bo keseyetîyan û ankû civakan wê, wê li ser têgînên weke 'nîjadperestîyê', 'netewîyê', 'welatîyê' û

hwd re wê, weke têngîneka 'spekulatif' wê li holê bimênê. Têgîn û hizrên weke 'xortkirina rêveberîya netewî û ankû xortkirina desthilatdarîya welêt, wê di serî de wê, temenê wê têngîneka serbestbûnê li ser rengê sehêt(kontrol)kirinê a desthilatdarîyê û hwd re wê, ji gelek alîyan ve wê ji holê rabikin. Di çerçoveya têngîna 'dada pozîtiv' de jî wê têngîna 'sînorê azadiyê' û ankû 'heta kûderê azadî' û ankû serbestî, wê bi serê xwe, wê weke têngîn û rengekî wê yê ku wê di çerçoveya têngîna sînorê welatbûnê, têngîn û desthilatdarîya wê de xwediyê wateyê bê.

Jiyana sazûmanî a civakî wê li gorî pêşbazîya bi xwe pêşxistina bi aborîyê re wê bimeşê. Di vê çerçoveyê de wê, di nava wê rewşa ramyarî a ku ew hatî pêşxistin de jî wê, ew mirovê ku ew weke 'xwe serbest' ew hîs bike, wê di nava wê sazûmanê de wê, weke ku wê werê fatîsandin bê. Wê nikaribê xwe werênê li ser ziman. Di çerçoveya nerînek aborî de wê, civak, wê weke ku wê li gorî hinek armancên netewî û ankû navnetewî û hwd, wê were bisazûman kirin. Li vir, di dîmenekî de weke ku têngîna gelemperbûnê ku ew bi têngîna lîberalîzmê re ewê dihê hanîn li ser ziman, wê di nava têngîna welatîtiyê û netewîtiyê de wê bitaqînê.

Têngîna bi aborî a têrxweheyîbûnê ku wê were hanîn li ser ziman, wê di wê çerçoveyê de wê, wê temenê wê, wê bi ramyarîyek netewî wê were hanîn li ser ziman. Têngîna têrxweheyîbûnê, wê weke têngîneka ku wê her desthilatdar, ku ew ji aliyê aborî ve ku ew çawa karibê ew têrî xwe hebe, wê di wê çerçoveyê de wê ew werenê li ser ziman. Ev rewş hemû jî wê, di çerçoveya têngîna sazûmana aborî a navnetewî de wê werê pêşxistin. Her wusa, têngîna netewî û ya navnetewî, wê li vir, wê weke rengna pêşketina aborî ku wê di zikhevdu de wê xwediyê rewşa pêşketinê ên bi xwe re bin. Têngîna sazûmana aborî a navnetewî, wê bi çerçoveyek zanînî ku ew di çerçoveya ramyarîya civakî a giştî û ya netewî de wê li wê ahenge sazûmanî û hebûna wê binerê û rehetî û aramîyê ku wê civak wê di nava xwe de wê hebe wê, bi wê re wê xwe bi temen bike û wê di çerçoveyekê de wê werê hanîn li ser ziman.

Di nava sazûmana aborî de wê, rewşa netewan wê çawa wê bi desthilatdarîyên wan ên ku ew 'nîjadperestîyê', 'netewîtiyê', û 'welatbûnê' û hwd, dike temenê xwe de wê çawa were fahmkirin, ew mijar hê jî weke mijareka ku ew di mejîyan de ne zelal a. Têngîna gelemperîya lîberalîzmê, wê di wê taqînîya welatbûnê de wê, vê nezelayîyê wê bijî. Ji aliyê nerîna rejim û desthilatdarîyên ku ew ji nerîna 'nîjadperestîyê', 'netewîtiyê' û hwd ve dinêrin, wê ya pêşî ku weke teqez ku ew were parastin wê netewîtiyê bê. Wê hertişt wê bê xistin xizmeta wê û dewama wê de. Nakokîya pêşî jî wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide nîşandin.

Piştî sedsale 18'mîn û pê de ku wê endûstrîyalîzm, wê pêşbikeve. Her wusa wê bi wê re wê kargêhên mazin wê û bazirganî wê pêşbikeve. Ev rewş, di destpêkê de ku wê weke ku rewşeka ku wê di xizmeta civakê û pêşketina wê de bê wê bê hanîn li ser ziman, lê wê piştê bi demê re wê weke pêşveçûneka di pêşxistina 'dewletbûnnê' de wê, temenê nakokîyên civakê û desthilatdarîyê ên li ser rêveberîyê û rengê rêveberîyê re wê kûrtir bike. Di asta dawî de wê, di çerçoveya wê têngîna 'sazûman cihanî' û ankû 'pergale cihanê' de ku wê bahse wê dihê kirin de wê hebûna nîjadperestîtiyê wê weke têngîn û temenekî vajî wê ku wê hertimî wê temenê pêşveçûnê 'anaşîtîkî' ên li dijî aramîya civakî û di çerçoveya têngîna 'pergale cihanê' de wê bîafîrênê bê. Di nava sînorên welatan de pêvajoyên bişavtinê ên ku ew li ser hebûna civakan re dihên meşandin, komkujîyên ku desthilatdar bo domandina xwe dikin û hwd, wê di vê

çerçoveyê de wê dîmenekî din ê vajî wê, derxe li holê. Tenê ku mirov li rojhilat bînerê, rewşeka rejîma tirk, îran, îraq û sûrî û hêrîşên wan ên li hebûna civake kurd wan werênê li ser zîman, wê di vê çerçoveyê de wê, di vê çerçoveyê de wê rastîyek herêmî û dîrokî wê bînina li ser zîman. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku gotîneka din jî wê werênê li ser zîman ku ew pêşveçûnên teknîkî û hwd jî ku wê temenê sazûmaneka leşkerî a xort wê biafirênin, wê di serî de wê di xizmeta desthilatdarîyan û hêrîş, hewldanên sehêtkirina ên li ser serê civakê û hwd de wê werênina bikarhanîn. Di vê çerçoveyê de wê li ser desthilatdarîya welatî û hwd re wê ramyarîyek li gorî wê, wê werê meşandin. Çerçoveya ramyarîya welatî û sînorê wê û ya sînorê ramyarîya navnetewî û sînorê wê, wê di vê çerçoveyê de wê bi nakokîyên ku ew dijîn re wê, hertimî wê rewşên nû wê bi xwe re wê biafirênê. Li vir, encamên pêşveçûnên pêşveçûnên aborî û bîrîqîna wê ya li jîyanê, wê ji van alîyan ve jî wê, xwediyê wateyekê bin.

5. Aborî û ramyarî; Di rewşa fahmkirina ramyarîya aborî de mirov, wê dikarê wê werênê li ser zîman ku wê di rewşeka li nava aborîyê û 'îktîsatê' de wê weke têgîneka zanîne wê xwe bide dîyarkirin bê. Bi gotîneka din, di nava karûxabatên jîyanî de, di cih de rewşa fahmkirina wê jî ya. Ku mirov rewşa ramyarîya aborî wê hilde li dest, bêgûman li ser pêvajoyên wê yên pêşketinê re mirov dikarê bi dîrokê û mejûya civatê re heta serdema pêvajoyên şariştanîyê ên pêşî wê herê. Di roja me de ku ramyarîya aborî weke aborîya ku ew ji aliyê desthilatdarîyê ve ew ku ew dihê sazûmankirin jî ew dihê hanîn li ser zîman, wê di vê çerçoveyê de wê, weke rewşeka ku wê weyn û rewşa têgîna welatîtiyê jî wê bi erk û berpirsiyarîyên wê re wê di vê çerçoveyê de wê ev karibê wan bike ber lêpîrsîneka fahmker de. Li kurdistanê ku em dîroka ramyarîya aborî û têgîna îktîsatê wê bikin ku wê hildina li dest, em divê ku wê dîroka wê ji dema gûti û qasîtiyan û piştîre bi dema hûrî û mîtanîyan re bi awayekî kûr wê dikarin wê werênina li ser zîman. Dîroka ramyarîya aborî a civake kurd, wê di nava wan serdemên civakî ên demdirêj de wê, çerçoveyek berfireh bi pêşveçûnên rêzan û aborî, bi hevdû re di çerçoveya rewşa jîyane civakî de wê dênê li ber me ku em wan lêkolîn bikin. Bêgûman, dîroka ramyarîya aborî a civak kurd, hê ne hatîya nivîsandin. Di vê çerçoveyê de ew dîroka wê ya ne hafî nivîsandin, lê ku ew bi dîroka wê ya civakî re xwediyê pêvajoyên jîyanî ên dirêj a, wê di çerçoveyek giştî de wê aqilekî bide me. Em dema ku li vir, beşa ramyarîya aborî binivîsênin, em bi giştî ji diyarde û çavkanîyên rewşa ramyarîya aborîya civake kurd sûdwergirin û wê werênina li ser zîman. Wê qalib û çerçove, wê ew bê.

Têgîna îktîsatê, rewşa jîyane mirov a bi dabarakirinê, çerçoveya rewşa jîyane aborî û hwd, bi dahet û pêwîstîyên jîyanî li ser rewşa pêşketina mirov a keseyetî, civakî û hewirdorî û hwd re dihilde li dest. Pîrsgirêkên jîyanî ên aborî û hwd jî wê, di vê çerçoveyê de wê weke mijarna ku wê lêbikolê bê. Di nava sînorê welatekî de dahat û berhevîkirinên aborî û hwd, wê çawa wê werîna parvekirin, dabeşkirin û encamên wê çîna û ne çîna wê, hewl bide ku wan fahm bike. Weke zanînekê pêşketina wê jî wê markentîlîzm, di çerçoveya rewşan, girêdanîya wan ya bi hev ve, rewşa arz û daxwezê ku wê piştîre weke têgînek navendî ji xwe re hilde li dest û bi wê re ku ew xwe dispêrê desthilatdarîya welatî û hwd re wê xwediyê renekî hanîna li ser zîman **bê**. Di serdema gûti û qasîtiyan de wê, bi awayekê li ser li ser temenê pêşketin û di çerçoveya

sazûmankirina jîyane civakê û hwd de wê li ser rewşa wan ya aborî re wê xwe bide dîyarkirin.

Di serdema hûrî û mîtannîyan de wê, rewş û têgîneka aborî û îktîsatî a pêşketî wê hebê. Têgîna ramyarîya aborî a mîtannîyan, wê di rewşek nerm û ne hişk de mirov dikarê weke rewşa aborî û îktîsatê a dema hûrî û mîtannîyan wê hilde li dest, wê bi nerîneka jî serî ve ku mirov li wê dinerê, wê di nava rewşa civakî de wê di rengekî komînalî de wê xwe bide nîşandin. Lê li vir, wê rêxistinîya giring, wê weke ku mirov wê di dema wan de wê bibînê wê li ser hiş, zanîn û aqil re bê. Em li vir, vê jî bibêjin ku gotinên aqilî û felsefîkî ên weke yên 'hiş' û 'zanînê' wê gotinna dema hûrî û mîtannîyan bin. Di rewşa karê nivîsandin, xwandin, pêşxistina amûrên xabatê û hwd de wê, li pêş bin. Hadadî û ankû hesinkarî wê di wan de wê pêşketî wê hebe. Di rewşa hûrîyan de jî û ya mîtannîyan de jî wan, rewşa welatîtiyê çendî ku wê baş xort pêşbixin û wê bijîn jî, lê wê vê yekê wê li ser aqil re wê, bijîn. Di jîyanê de rewşa wan ya aborî, wê di çerçoveya rehetîya wan ya jîyanî de bê. Lê mirov, vê yekê jî dikarê wê werênê li ser ziman ku wê berhevkişîyeka mazin jî wê di nava wan de wê hebe.

Hûrîyî jî û mîtannîyê jî wê di rewşên cohtkarî û çandinîyê, şivanî û kendîkirinê de wê pîrr zêde li pêş bin. Di jîyane wan de wê, di vê çerçoveyê de wê pêşveçûnên mazin wê hebin. Sazûmana civakî a dema hûrîyan jî û ya dema mîtannîyan jî wê, bi awayekî pîrr baş wê were dîtin ku wê pêşketî bê. Wê di temenê wan de wê berhevkişîneka mazin wê hebê. Di aslê xwe de wê ew zêde berhevkişîna di destê wan de wê, jî aliyekî ve wê, di temenê gelek pêvajoyên hêrîşên li wan û pêvajoyên wan ên civakî jî bê. Her wusa, di dema hûrîyan de jî û di dema mîtannîyan de jî ew hêrîşên pîrr zêde ên ku wê ji hîtîtan li wan bibin, wê di temenê wan de wê ew berhevkişîna zêhnî û ya aborî a di jîyanê de ku ew di destê wan de ew heya, wê hebe. Di rewşa têgîna aborîyê de mirov, nikarê wê tenê li ser rewşna aborîyê ên dabarkirinê tenê re wê werênê li ser ziman. Divê ku mirov wê li ser zihniyetê re jî wê werênê li ser ziman.

Di vê çerçoveyê de me dikarin rewşa aborî a dema hûrî û mîtannîyan, di çerçoveyek hemdem de wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Dewlemendîyên welêt, wê bi awayekî zêde pêşketî bin. Di rewşa sazûmana bajarîyê û aborîya wê de wê, ev serdem jî demên berî xwe wê pîrr zêde wê pêşketîtir û li pêş bê. Di çerçoveyek muqayseyê de ku mirov rewşa aborî a hûrî û mîtannîyan wê hilde li dest, wê were dîtin ku ew ji ya demên berî xwe û her wusa jî ya rêveberîyên li dora xwe wê pêşketîtir bê. Di her demên wê de wê, rewşên hêrîşê wê li wê bibin. Lê wê karibê, xwe li ser lingan bigirê.

Di çerçoveya sazûmana şariştanîya gûtî, qasît, hûrî û mîtannîyan de ku mirov wê dihilde li dest de wê, bi wê re wê were dîtin ku wê ew di dema xwe de wê xwedîyê rewşek pêşketî bin. Wê ji aliyê kargehên destî û hwd de jî wê, rewşek teybet û pêşketî wê hebe. Di rewşa aborîya dema hûrî û mîtannîyan de weke ku mirov wê dibînê, wê bi du awayan mirov wê dikarê wê hilde li dest. Her wusa rewşa aborîya 'herêmên deştê' û ankû ya jîyane bajarîyê mirov dikarê bahse wê bike. Ji aliyekê din ê duyem ve jî mirov dikarê bahse rewşa aborîya 'herêmên çolê' bike ku ew jî wê weke herêmên kevîyê ên weke gûnd û hwd ku ew bi çandinîyê, cotyarîyê û hwd re ew pîrr zêde pêşketî na ya bê. Di rewşa dema aborîya civakî a dema hûrî û mîtannîyan de mirov wê dibînê ku wê, katibên naqşakirinê û ankû nîşegirtinê ên di derbarê dahatan de wê bînin dîtin. Ev jî wê çî hebê û hatibê bidest xistin wê pêûs bi pêûs wê binivîsênin û qayd bikin. Di wê dahatên ku ew hatina afirandina de jî wê rewşa bêşê û ankû dihe a bo sazûmana welêt, wê di wê

demê de wê bê dayîn. Ev wê, her malbat, wê bi wê dayîna bêşa xwe ve wê girêdayîyeka wê ya bi sazûmana civakî a welêt ve wê hebe. Di rewşa desthilatdariya dema hûrî û mîtanîyan de mirov wê jî dibînê ku wê, di warê parastin û hwd de wê xwediyê erk û berpirsiyariyê bê. Wekî din, wê ew zêde ne xwediyê wê rewşê bê ku ew tevî qadên din ên jîyanê bibê. Di warê perwerdeyê de wê, sazîya rêveberî a desthilatdariyê, wê zêde erk û berpirsiyariya wê di wê de nebê. Sazîyên weke yên bawergeh û ên xwendingeh ên ku ew hena, wê bi erk û berpirsiyar bin. Ev jî wê, weke sazîna ku wê bi serê xwe wê di nava civakê de wê bi dihe û bêşên ku wê xalk bidê wan ku wê bi wan wê bijîn û wê li ser lingan bin.

Di rewşa jîyane deştê a bajarîyê de mirov wê, vê yekê jî di nava jîyane wan de wê kifş bike ku wê, bi awayekî ku mirov wê dikarê bi rengê bazirganiyê wê werênê li ser ziman, wê rewşek aborî a bi çûnûhatinê wê hebê. Yên wê ew wê çûnûhatina aborîyê jî wê pêşbixin, wê ji wê demê û heta roja me wê di nava civake kurd de wê ji wan re wê "atar" wê were gotin. 'Atar', wê ew mirovê ku ew bazirganiyê di nava bajaran de dikê bê. Ew, wê mal ji bajêr bibê bajêr û wê bi pevgûharandinê wê di şewayekî wê de bifiroşê. Atar, wê ji amûrên xwarinê bigra û heta yên weke cilên li xwekirinê û hwd, wê di 'tûrikê atar' de wê hebin û ku ew li cihê ku ew di çiyê de wê li wir wê bifiroşê. Wê tiştê ku wî firot, wê bi berdêlî wê bifiroşê.

Di vê çerçoveyê de mirov, vê yekê jî wê dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşên weke yên xwarinê jî wê, bîr çêkirin û firotin. Minaq, ku wê piştî pêşketina bajaran wê bibê, wê her sibeh, wê di stilan de wê hinek mirovên ku rewşa wan ya di nava jîyane bajêr de ne zêde baş a, wê mast bi meyênin û wê ew wê mastê wê her sibeh wê bibin û wê bifiroşin ku ew di berdêla wê de pêwîstîyên xwe yên jîyanî ên din wan bistênin.

Rewşa bajarîyê û jîyane wê, wê di rewşa xwe de wê gelek rewşek teybet di jîyane mirov de wê derxe li holê. Her wusa, wê rewşa afirandinê wê li gorî ya pêwîst wê zêde nebê. Lê wê hin bi hin jî wê gelek mirov ku ew dijîn wê bibin. Ew jî wê çawa dabara xwe bikin, wê li ser wê bihizirin û wê bi wê re wê çawa dabara xwe bikin, wê bi wê ve mijul bibin.

Di vê çerçoveyê de em divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku em dibînin ku wê dem bi dem, wê di nava jîyane civakî de wê desthilatdarî, wê weke desthilatdariyeka ku ew hemû dewlemendi destê xwe de wan digirê, wê bibê. Minaq, di dema gûtiyan de li bajarê 'lagaşê' ku wê di rewşa raperîna ûrûkagîna' de wê were dîtin ku wê key û ankû qasr wê hemû dewlemendiyan wê di destê xwe de wê bigirin. Ev jî wê, acizîyê di nava xalkê û ankû civakê de wê bide çêkirin. Ûrûkagîna wê li dijî wê, wê raperînê bi hêncet û armanca jîyanek wekehevdû, wê birêxistin bike li dijî qasrê û wê raperînê wê bide kirin û wê bi ser jî kevê. Di wê rewşê de wê piştre Ûrûkagîna wê destûrên xwe yên jîyanî ku ew bi wê re dike ku ew li mafê jîyane herkesekê bi hayirê û bihizirê, wê binivîsênê. Piştî Ûrûkagîna re wê Gûade-ensî wê bi heman rengî wê destûrên xwe binivîsênê wê rewşa jîyane mirov, malbatî, rewşa dabarekirinê, erk û berpirsiyariyên mirovî û hwd, wê di wan qadan de wê hizrên xwe wê werênê li ser ziman. Ev rewşa pêşketî a dema gûtiyan wê bandûrê li jîyane dema qasîtiyan jî û piştre ya babilîyan jî wê bike. Her wusa nîşanaka wê jî wê zagonên hamûrabî û navaroka wan bin. Wê di rewşekê de wê, çawa wê bijîn, wê li ser wê ew wê hizrên xwe wê werênina li ser ziman. Zagonên hamûrabî, wê piştre wê weke zagonên dema kolederiya jî wê werina şirovekirin ji hin aliya ve. Lê divê ku mirov vê yekê bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê di çerçoveya girêdanîya bi

têgîna yazdanîyê ve û di bin serdestîya wî de bi rengê jîyankirinê û hwd wê ew zagon wê hatibibina nîvîsandin. Heman rewşa baweriyê û pergale wê ya olî wê bi olzanîya wê re wê di dema hûrî û mîtannîyan de jî wê hebe. Lê hûrî û mîtannîyan wê, kevneşopîya civakî û jîyane olî wê di şewayekî wê ji hevdû cûda bikin. Wê li ser fêrbûn, xwandin û hwd re wê ol û têngînên fêrbûnê wê werênina li ser ziman. Li ser yên jîyanî ên civakî re jî wê bikevneşopîya civakî re wê werênina li ser ziman. Mirov, dema ku wê rengê pêşketin û civaknasîya dema hûrî û mîtannîyan wê dike ku wê fahm bike, mirov wê di şewayekî bi vî rengî de wê rastî gelek nîşanakan wê were. Lê teybetmendîya jîyane civakî a dema hûrî û mîtannîyan wê ew bê ku wê di wê de wê bajarvanî wê zêde pêşketî bê. Bo vê yekê wê, bi zêdeyî wê li ser rewşên jîyanî ên civakî û têkiliyên civakî û danûstandinên wê re wê bikin ew jîyane xwe wê pêşbixin. Pêşveçûna bajarvaniyê wê di şewayekî jîyanî ê civakî ê pêşketî de wê rengê xwe wê bide diyarkirin.

Di dema gûtiyan û qasîtiyan de mirov wê dibînê ku wê ew di dema xwe de wê xwediyê şewayek aboriyê a bi cohtkirin û çandinîyê û şivaniyê û kedîkirinê re li pêş bin. Di vê çerçoveyê de wê di rewşa wan ya aborî de wê, wê aboriya malbatê wê pêşketî li pêş bê. Qasîti, wê gelek êl û aşîrên wan li ber çîyayên zagrosan, wê bibijîn û wê di rewşa jîyaneka şivaniyê de wê rewşa ramyariya aborî a wan wê pêşbikeve û di nava xwe de wê ew wê bijîn. Wê li hevdû vekirî lê li derve zêde nevekirî bin. Lê di warê karê dest ê weke zanaatê û hwd de wê ew pirr zêde wê li pêş bin. Heta ku wê, hosta û xabatkârên herî bi hûner ên hûriyan wê li babilê wê di naqşkirin û çêkirinê de wê hertimî wê kar bikin. Rewşa babilê de wê, ew di çêkirinê de wê ew pirr zêde wê li pêş bin. Di çêkerî, hûner û karên xwe yên hûnerî ên destî de wê ew li wê serdest bin.

Gûti, wê li herêma botana roja me, wê ji ber çîyayê cûdî û heta ku wê bigihijê zagrosan û berî rêza çîyayên torosan û hwd, wê xwedîyê serdestîyek demdirêj bin. Em di warê karên destî de wê, ji gelek bermehîyên wan ên ku ew li herêma botanê li gelek deverên mana, em fahm dikin ku ew di karê destî de wê pirr zêde li pêş bin. Li dora herêma Şîrnaxê li herêma finikê bermehîyên gûtiyan ên ku mana û li hin deverên çîyayê cûdî ku ew mana, wê di vê warê de wê bidina nîşandin ku gûti di karên hûnerên destî de wê li pêş bin. Her wusa, wê di afirandina xwe de wê zêde li pêş bin. Di warê rewşa aboriya gûtiyan de jî û qasîtiyan de jî mirov dikarê wê bibêjê ku wê berhevkirineka wê hertimî wê di rewşa malbatê de wê, bê çêkirin û parastin. Bi wê re jî wê, qasrên wan wê xwediyê cih û warên pirr zêde mazin ku ew li ser navê xwe didin çandin û zadên ku ew ji wê digirin dikina xazîneyên welêt de. Ev kevneşopîya gûtiyan, wê di dema hûriyan de jî û di dema mîtannîyan de jî wê bi awayekî vekirî wê werê dîtin. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê di rewşekê wê, aboriya xwe wê biafirênin. Rewşa serwerîya hûrî û mîtannîyan, wê di rewşa pêşketina wan ya bi sazûmana civakî ya wan re wê, di van waran de wê karibê gelek nîşanakan li ser pêşveçûnên wan ên civakî re wê bide me. Hûriyî û mîtannîyî jî wê serdest û serwerê warê xwe bin. Lê wê hêrîşên talan û hov wê, pirr zêde wê ji dora wan wê li wan bibin. Di gelek hêrîşên ku wê li wan û li herêmên wan bibin, di bin wan de wê sedema aborî û bidestxistina berhevkirinên wan ên di dest de bê. Hûriyî û mîtannî, wê di warê aboriya xwe de wê, rewşek teybet a pirralî wê bi xwe re wê bijîn. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de mirov, wê dibînê ku ew çendî ku bajarvanî di nava wan de pêşketî jî bê, lê wê çanda ekolojîkî a xwezayî wê li wan serdest bê. Ya ku wê reng bide aboriya wan jî wê ev bê.

Li vir, em dema ku serdema gûtfîyan û ya qasîtfîyan, wê lêkolîn dîkin, em wê jî dibînin ku wê desthilatdarî, wê di warê pêşxistinê de wê, dem bi dem wê alîkarîyê jî wê bide mirovan ku ew jî jîyane xwe ya aborî pêşbixin. Lê her tiştê ku ew hatîya çandin, wê were qaydkirin. Em dikarin bi du şêwayan bahse rengê aborîya dema gûtfîyan û pêşketina wê bikin. Şêwayê pêşî wê rewşa aborîya malbatê û berhevkirina di nava wê de bê. Şêwayê duyem jî wê aborîya qasrê bê. Li dora qasrê wê rewşek aborî a afrîner jî wê bê afirandin. Minaq, ardên qasrê hena. Kerîyên sawalan, garan û pazên qasrê hena. Ew hemû, wê qasr, bi malbat û ankû mirovên ku ew bo xwe dide xabîtandin, wê wan bide meyzendin.

Ji ard û sawalên qasrê, wê çî dahat wê were, wê hemû wê bê şandin li xazîneya qasrê. Di wê çerçoveyê de wê xazîneya qasrê wê xwediyê dewlemendiyek mazin bê. Di malan de jî wê li şûna xazîneyê wê "kûwar"ên wan ên ku wan di wê de berhevkinên xwe bicih dikirin û ew diveşartin wê heban.

Malbat, wê hertimî wê li dora xwe wê qadên xwe yên çandinîyê û hwd, wê vekin. Wê li wê çandiniyê wê bikin. Wê jî xwe re wê her tiştê ku wê were aqilê wan, wê jî xwe re wê bişênin û ankû wê bi sawalî wê xwedî bikin. Çî jî wan dihat, wê ew jî xwe re berhevkiriban.

Di gelek rewşan de wê, rêveberî wê, xwediyê rewşa xwe ya aborî ba. Lê di rewşên ku wê tengezerî rû bida û wê sal baş neçûba û wê baş zad neketiba destê wan, wê hingê wê xazîneya welêt, wê bêşên ku ew jî welatîyan bistênê, wê bi wê ew wê xazîneya xwe tişî bike. Mirov, vê yekê jî vê fahm dike ku wê tenê di demên wusa xirab û bi tangezerî de wê, bêş danîban li ser dahatên welatîyan. Wekî din, di demên ku wê dem baş çûba û di dest de wê, zêde biafirîya, wê ew bêş ne hatiba danîn.

Em rewşek biheman rengî, wê di dema hûrî û mîtannîyan de jî wê dibînin. Di wê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, çawa malbat jî bîrçîbûnê xilas bikiran, ew jî wê li wê bihizirîyan. Di dahatên xwe de wê, dema ku wê rewşa hinekan xirab ba, ew wê weke berpirsîyarîyekê ba ku wê hem malbatên ku ew rewşa wan baş a, ku ew alîkarîyê bidina wan û hem jî wan jî xazîneya welêt jî wê alîkarîya zad û hwd, wê bistanan.

Li vir, em vê yekê jî wê dibînin ku wê zane û şêwirmendên ku ew di warê çî û çiqasî wê were çandin û ankû afirandin ku wê li ser wê bisekinîyan jî wê heba. Yanî bi gotineka din, wê di vê çerçoveyê de wê li pêşarojê bihizirîyan. Wê çî û çiqas wê biheta çandin, wê kariban di derbarê wê de wê, di çerçoveya têrîyekê de ew bikiran ku ew biheta pêşxistin. Di dawîya salê de jî wê jî hewirdorê welêt wê agahî bistanan ku wê li kûderê sal baş biçûya û zad zêde hatîya bidestxistin û çiqasî hatîya bidest xistin. Wê ew jî wê weke rewşa baş û ne başbûnê ku wê kifş bikin û çiqas zêde pêşketin bûya û ankû kêr mayîn bûya, wê li ser wê serî biwastandan. Li gorî wê jî wê, li dahate welêt wê bihata nerîn. Ku ew sal mahsul baş hatibê hildan, wê demê de wê berhevkin wê zêde bûba. Wê dema ku wê rewşa wan baş çûba, wê bandûra wê li rewşa jîyane wan û pêşketina wan û aramîya wan jî wê bûba. Di rewşên çandiniyê de û ankû di rewşên din ên weke xwedîkirina sawalan de wê ev jî bê dîtin ku wê dema ku malbatekê ji mahsulên xwe baş negirtibê û rewşa wan baş neçûbê, wê wan, jî qasrê wê bigirta. Lê piştê wê, biqasî ya ku wê girtîya, wê sala piştê ku ew hat û wê mahsulên xwe berhevkir, wê jî wan bi şûn ve bida xazîneya qasrê. Di rewşa pîvanê de jî wê "alb" wê heba. Alb, wê

weke stila pîvanê ba. Ku mirov, çend alb bistanda, wê wilqas alb jî wê dema ku wî mahsulên xwe hilda ji ardê, wê bi şûn ve daba.

Di rewşa jîyane gûftîyan û qasîftîyan û piştîre di ya hûrî û mîtannîyan de jî mirov wê kifş dike ku wê malbatên xizan û yên dewlemend wê hebin. Malbatên dewlemend, wê gelek mirov, wê li ber derîyê wan wê karên wan bikin. Bi wê re jî wê, beşeka din ya civakî heba ku ew jî wê li dora qasrê girêdayî bû. Ew jî wê hertimî wê weke beşek civakê ku wê hertimî bi karûbarê qasrê ve biçûya. Ew, kêr hinek ji wan xwediyê ardên xwe yên çandiniyê û kerîyên xwe yên sawalan bûn. Lê ew jî wê çî pêwîstîya wan heba, wê hertimî wê ji xazîneya qasrê wê biheta tederîk kirin. Wê her pêwîstîya wan ji xazîneyê wê bi pênûs bi pênûs wê biheta dayîn.

Em dikarin vê jî bi awayekî êmin werênina li ser ziman ku wê di dema gûftîyan de jî, di dema qasîftîyan de jî û dema hûrî û mîtannîyan de jî wê, rewşa başbûna mahsulên, wê têkiliya wê rewşa baş, aramî û pêşveçûna civakê ve wê bihata danîn. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê bibêjê ku wê xwediyê têgîn û têgihiştinekê ban. Li ser rewşên aborî re wê karîban, têkiliyê di çerçoveya hebûna civakî û jîyanê wê de, wan bi hevdû re bidanîyan. Vê rewşa ku wê her têkilî wê bihevdû re bidanîyan, mirov wê dikarê wê bi du şêwayan wê werênê li ser ziman. Wê di serî de wê mirov, wê xîret bikira û destê xwe bide berxwe û wê karûbarê xwe birêvebibira. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê vê yekê, wê werênê li ser ziman ku wê çendî ku wê ji hinek alîyan ve wê serdestî û kifşkariya desthilatdariyê wê heba jî, lê wê bizêdeyî wê dinava civakê de wê, gelek mijar, wê ji vîna civakê re wê bihetan hiştin. Wê desthilatdarî wê tevî wan nebûba. Di rewşên weke ku wê navbeynkariyê bike û wê pirsgirêkên ku hebin û wan çareser bike û hwd, di rewşên bi vê rengê de wê tevlibûba. Wekî din jî wê desthilatdariyê û sazîyên wê, wê di gelek waran de wê xwe li şûn bigirta.

Di vê çerçoveyê de dema ku mirov, minaq li rewşa jîyane hûrî û mîtannîyan ku mirov li wê dinerê, wê çendî ku wê desthilatdariyek wan ya xort wê hebe jî, lê wê di jîyanê de wê ew xwe zêde nedê hîskirin. Civak, di xwezayê xwe de wê, xwediyê şêwayekê pêşketina xwe bê. Hûrî û mîtannîya, ji vê rewşê mirov, ji wan fahm dike ku ew di wê hizrê de na ku wê her tişt wê di xwezayê xwe de wê çareserîya wê bibê. Yanî, bi gotineka din, mirov, divê ku mirov rewşê ji xwe re berdê. Tevlinebê. Her tevlibûn, wê karibê, bibê, temenê tevliheviyê jî. Di vê çerçoveyê de di şêwaya desthilatdarî û destlêwerdan û ankû tevlibûnê de wê, ji aiyekî ve wê xwediyê têgîneka ji xwe re bûnî bin û ji aliyê din ve jî wê, di çerçoveyek têgînî a civakî de wê, li ser rewşên ku rûdana re wê, xwediyê rewşek destwerdanê bin. Welatê hûrîyan, wê weke welatekî ku wê cotyarî wê zêdeyî di wê de wê li pêş bê. Wê sawalgerî wê, zêde hebe. Her wusa, ev rewşên weke cotyariyê û sawalgeriyê, wê rewşa ku wê temenê rewşa aborî û pêşketina wê jî wê di nava wan de wê biafirênin bin. Di rewşa cotyariyê û sawalgeriyê û jîyane şivaniyê ve wê, xwediyê şêwayekî jîyanî bin. Rewşa sawalgeriyê û 'şewîniyê' mirov li vir, divê ku wê bi gotinekê jî wê werênê li ser ziman. Şewînê wê di dema wan wê hebê. Şewînî, wê heta roja me jî wê di nava civakê kurd de wê hebe. Şewînî, ew bû ku wê dema ku wê bi şêvê wê bê 'sayî' bi rohnîya heyvê û wê rohnîya heyvê ku wê dunyayê wê rohnî bike de wê, malbatan wê kerîyên xwe yên sawalan wê li çolê li kozên ku wan bo kerîyên sawalan xwe çêdikirin de wê bihiştan. Wê demê jî wê sawal bi heta 'êmdan' û wê jinan bi rahiştan stilên xwe û wê biçûyan û wê sawal li cihê ku ew li wê hatîya maxaltin wê bidohtan. Her malbateka ku ew xwediyê kerîyek sawal ba, wê pirranîya tiştên ku wê

dabare xwe bi wê bikira wê ji wê hilandiba û ankû hildaba. Minaq, wê ji şîr, wê ji xwe re mast, panûr û hwd wê çêbikira. Ji hîrîya wê, wê kulav bo sermaye zivistanê ku wê li xwe bikiran û cilên din ên weke kenze û hwd û wê ji wê, çê bikiran. Wê cilên din ên malê ji wê, bo li ser rûniştinê û hundûrê malê ji wê, ji wê çêkiriban. Sawal, di koxan û govan de diman. Piştî ku wê her sibeh sawal biheta derxistin û biheta birin li çolê, wê zibilê li şûnê mayî ew biheta berhevkerin û wê biheta şilkirin û wê ji wê 'pêvadan' û 'tapik' wê bihetan çêkirin ku wan ew dizivistanê de bişawitanda bo xwe germkirinê, pêxistina agirê ku wê xwarina li ser çêbikin û hwd. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê wê ji bibêjê ku wê jîyane sawalgerîyê, wê ji gelek aliyan ve wê temenê dabarakirina jîyane malbatî ba. Jîyane malbatî, wê bi giringîyeka bi nîrxî wê li wê biheta nerîn û ew biheta li wê nerîn. Di vê çerçoveyê de wê rewşa malbatê, wê di rewşek pîroz a destlênedê de wê, li wê biheta nerîn. Weke yawêtiyê û ankû aidîyeta malbatê, tiştên ku ew xwedîya û aborîya ku ew heya, wê pirr baş wê ew wê biheta parastin. Bi gotineka din wê, xalk, wê zêdetirî wê bi rewş û jîyane xwe re wê li pêş ba. Rewşa civakî a dema hûrîyan û ya dema mîtannîyan ji wê di vê çerçoveyê de wê di rewş û rengêkê de wê xwe bi awayekî vekirî wê bide diyarkirin. Lê em vê yekê ji wê werênina li ser ziman ku wê rewşa desthilatdarîyê, wê ji aliyekî ve ji wê ew ba ku wê aramî saz bikira. Wê ev berpirsîyarî ji wê di xwe de didît. Em vê ji dibînin ku wê aqilekî welatî wê di wê demê de wê bisazûmanî wê hebê ku wê ji temen ve wê hewl bide ku ew li ser sedem û temenê pîrgîrêkan bihizirê û ji wan re çareserîyan bibîne.

Jîyane civakî a dema hûrîyan, wê weke jîyanek civakî û pêvajoyek jîyane civakî a şariştanî a pêşketî bê. Her wusa, wê di wê de wê jîyane bajarvaniyê û rewşa aborîya bajarvaniyê wê li wê pêşbikeve. Wê li ser wê ew ji wê sazûmanek wê were avakirin. Jîyane bajarvaniyê wê, di wê de wê hin bi hin, wê li ser temenê xwestek û pêwîstîyan, wê temenê afirandinê wê di wê de wê pêşbixe. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê ji wê werênê li ser ziman ku wê xwestek, pêwîstî û pêdîvîyên dema jîyane bajarvaniyê, wê li gorî rewş û rengê pêşketina xwe bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê di nava bajêr de wê hertimî wê devereke weke cihên bazarê ku wê di wê de tişt bihatan kirin û firotin wê heba. Di wê deverê de wê, kê çi hanîba bajêr û ankû kengî ku wê atar bi barên xwe yên firotinê ew biheta bajêr, wê pêşî li wir wê xwe bide nîşandin.

Di rewşa jîyane bajarvaniyê de wê, dema hûrîyan, wê weke dema pêşketî û destpêkî ya bi rengê jîyane civakî, bajarvanî û hemdemîya wan bê. Lê serdema mîtannîyan, wê di wê de wê zêdetirî, wê di dema xwe de wê li pêş bê. Wê her wusa, wê dema mîtannîyan, wê weke serdemek ku wê gelek pêvajo bi mejûya xwe ya civakî re wê li ser wê re wê bûhûrandibê. Têkiliya wê ya dîplomatîkî, bazirganîyê û hwd, wê bi hewirdora wê re wê hebe. Minaq, wê hertimî wê karwanên bazirganan wê ji welatê mîtannîyan, wê bi ber misre kevn ve wê herin û bi heman rengî wê ji welatê misra kevn wê werina bi ber welatê mîtannîyan de. Bi heman rengî wê ji deverên din ji wê çûn û hatin wê hebe. Lê mîtannî, wê di nava xwe de wê pirr zêde wê pêşketî û li pêş bin. Rewşa dema mîtannîyan, ku mirov li wê dihezirê, mirov wê ji bi wan re w kifş dike ku wê bingihê bajarvaniyê, rêyên ava pîs weke cokan ku wê ji nava bajêr wê biherikê li dervî bajêr û hwd, wê bîn çêkirin. Di vê çerçoveyê de wê sazkirina bingihê bajêr, wê di wê demê de wê li pêş bê. Serdema mîtannîyan de wê, her wusa, bi awayekî ku wê hin bi hin wê were dîtin, destwerdana rêveberîyê li bazirganîya ji derve û li derve, wê bi awayekî wê were dîtin. Di derbarê wê destwerdanê û rengê wê de em, çendî zêde ne xwedîyê zanîneka

berfîreh jî bin. Lê em vê yekê, ji nêzîkatîya wan kifş dikin ku ew dixwezin ku ew hertiştî di bin kontrola xwe de wê bidina kirin. Di gelek kerwanên ku wê ji welatê mîtannîyan, herina misreka kevn û yên ku wê ji wir werin, wê dem bi dem wê di bin parastvanîya hinek leşkerên welatan de jî wê bin bo ku ew rastî hêrîşên talanîyê û şalihandinê newin. Ji aliyekî din ve jî mirov wê jî kifş dike ku desthilatdariya mîtannîyan, giringîyê dide sazûmana pêşxistina nava bajêr. Di vê çerçoveyê de rêyên ava pîs û yên ava paqij a bo vexwartinê û hwd, wê werina çêkirin. Ji bineterên nivîskî ên ku jî wê demê dihên dîtin, di wan de li ser rewşa aboriya demê a mîtannîyan ku wê dahat û çûyîn, pênûs bi pênûs, wê werina nivîsandin û qaydkirin. Em tiştêkî din jî wê, dibînin ku wê çendî ku wê di dema hûrîyan de wê bi rengê pevgûharandina mal wê kirin û firotin wê bibê, lê wê di dema mîtannîyan de wê çendî ku ev hebê jî lê wê hin bi hin wê di rengê bikarhanîna pereyan û hwd jî wê, amûrên kîrîn û firotinê wê li ser "waraqa"yên zîv û zêr re wê werina pêşxistin. Ev jî, wê were dîtin. Ji xwe, em divê ku vê yekê jî wê bi wê re wê werênina li ser ziman ku wê, di bikarhanîna ji aliyê jinan ve weke 'gardanî', 'bazin', 'qarîşên piştê', 'sîmên naqşkirinê' û hwd, wê werina pêşxistin û wê bikarbênin. Ev jî wê nîşanaka rengêkî teybet e pêşxistina rewşa aboriya demê jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di rewşa jîyane civakî a dema mîtannîyan de wê gelek nîşanak wê ji dema gûtiyan jî bin û wê ji dema hûrîyan jî bin. Bo vê yekê, wê her kifşkirinên me yên di derbarê dema mîtannîyan de wê hinekî jî wê, têgîna di derbarê van demên berî dema mîtannîyan jî wê aqilekî bi rengê pêşketina wê ya civakî re wê bide me. Sazûmana civakî, wê ji wan deman û heta dema mîtannîyan, wê di xat û rewşa xwe de wê hebûna xwe wê bide domandin. Em li vir, vê yekê dibînin ku wê di dema mîtannîyan, wê girîngî dayîna wekhevîya di rewşa jîyane civaknasîyê de bê. Di rewşa jîyankirinê de wê, wekehevî, wê temenê wê li ser rewşa têgînên olzanîyê re wê, xwe bide nîşandin. Her wusa, têgîna olzanîya mîtannîyan, wê di vê çerçoveyê de wê çerçoveyekê de wê, li ser esasê rêgeza wekhevîyê wê di rewşekê de wê meyîzandin wê were kirin. Rewşa newekhevîyê, wê hertimî wê di nava jîyane civakê de wê temenê bêaramî û alozîyên civakî ku wê rû bidin bê. Mîtannî, bi aqil û têgîna xwe re weke ku ew di farq û têgîhiştina wê de na.

Bo vê yekê, ew li ser esasê rêgeza wekhevîyeka di nava jîyane civakê de wê li rewşê binerin. Ev rewş û rêgeza wekhevîya di nava jîyane civaknasîyê de wê, rengêkî ku wê bandûra wê li rewşa aboriya wan jî wê hebe bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê bahse rewşa pêşxistina cotyarîyê û hwd. Di dema mîtannîyan de wê, rêveberîya welêt bixwe jî wê ji gelek alîyan ve wê dest biavêjê rewşa cotyarîyê. Ew dixwezê ku afirandin, zêde were çêkirin. Bo vê yekê, wê di şewayekî teşwîkkirinê de wê rewşa cotyarîyê wê di dema mîtannîyan de wê were pêşxistin. Yê ku wê derfeta wan tûnabê ku ew cotyarîya xwe bidomênin, wê di berdêlê de wê ji xazîneyê wê bê dayîn li wan. Piştê bi şertê ku ew bi şûn ve bin.

Di aslê xwe de mirov, vê yekê jî wê dikarê wê werênê li ser ziman ku wê li ser rewşa jîyane civakê û ya mirov bixwe re mirov divê ku wê rewşa aboriyê, bi ya dahatinê, darayîyê, civaknasîyê, ramyarî, rêveberî û hwd re wan, bihevdû re di çerçoveyekê de wan hilde li dest. Ev rewş û mijarên ku wê di nava jîyane de wê rastarast wê di çerçoveya jîyankirinê de wê di zikhevdû de wê xwe bidina dîyarkirin û wê pêşketina hevdû bi bandûr bikin, wê weke lingna ku wê bihevdû re jî wê, ji alîna ve ku mirov wan hilde li dest bê. Di çerçoveya jîyane civakê de wê, rewşên weke fektorên

bandûrkinê ku ew xwe didina dîyarkirin, wê her wusa, wê bi rengê bandûrîya xwe re wê, xwediyê rewşa têkilî û rengê bi hevdû re bin. Rewşa aborî, di çerçoveya jîyane civakê de mirov, wê li şûna beş bi beş wê hilde li dest, bi tavahîya wê re wê bi giştî hilde li dest. Ya ku wê di çerçoveyek rast de wê, fahmkirineka baş wê bi wê re wê bide me, wê di rastîyê de jî wê, ev bê. Her beş, wê bi serê xwe de weke hûrgilîyeka ji nava wê giştîyê bê. Wê ew tenê qatek zanîn bê. Lê wê bi çerçoveya wê re wê ew rastîya wê, bi hebûna wê re wê xwediyê wê wateyê û heyînê bê. Bêgûman, wê di rewşek aborî a civakî de wê rewşa saziyan, rengê xabata wan û ahenge wan ya bi hevdû re wê, xwediyê giringîyekê bê. Di serî de mirov, divê ku wê, werênê li ser ziman ku mirov, divê ku wê temenê hevdû fahmkirinê wê di wê de pêşbixe. Nêzîkatîya saziyan a li mirovan, di beşkirin û rewşên din ên civakî de ku ew di wekhevîyekê de bê, wê ew di rewşa civakî de wê fêdeya wê ji rewşa aramîya civakî re wê xwe bide dîyarkirin. Di çerçoveya têkilîyek rast de ku wê bi sedem û encamê re wê, fahm bike, nêzîk bibê. Desthilatdarîyên otorîter, wê hertimî, bo serdestî û serwerîya xwe wê di xwestina sehêr(kontrol)kirina wê de her pêşveçûn bibê. Ev rewş, wê ne rewşeka ku wê li gorî ahenge pêşketina civakê bê. Di rewşa kifşkarîya aborî de wê, civak, bi kifşkarîya xwe di temenê wê de bê. Dema ku di çerçoveya têgînê aborî de ew hebûna civakê, weke bi pêşxistina bernemeyên aborî û hwd re ku ew were 'sererastkirin' û ankû 'were dayîn kifşkirin', wê hingê ew ne rengê civakî bê. Wê rengê desthilatdarî ku ew dixwezê li gorî xwe bide dîyarkirin û pêşxistin bê. Sehêta desthilatdarîyê û di bin çavdêrîya wê de wê, pêşxistin û ankû destûrdayîna pêşveçûnan, wê di vê çerçoveyê de wê weke têgîn û rewşeka ji rastîya jîyanê û ya civakî û rewşa wan ya pêşketina wan dîr bê. Desthilatdarî, wê hertimî, wê weke rewşek bargiran, wê li ser rewşa aborîya civakê ku ew diji bê. Di rewşên weke yên pêvajoyên şer de wê rêveber, wê di destê xwe de wê hertimî wê bixwezê ku ew reşa aborî hebe ku ew karibê wê bike. Di pêvajoyên şer de zêdekirina dahatên beşan, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê. Di rewşa têgîna aborîya 'îktisadî' de ew têgînê weke 'hêz' û ya ahenge civakî' û hwd ku ew hatina pêşxistin, wê demê, wê her timî wê li wê ahengê wê were lêgerîn. Ev aheng jî wê li leyha kê û bi kîjan aliyê ve bê, wê ew jî wê bi serê xwe wê weke pîrsgirêkek civakî bê, weke ku di roja me de xwe desthilatdarîyên welatan û pîrsgirêkên civakî û hwd re ew xwe dide dîyarkirin. Di dewama van têgînên ku em weke encamê ji rengê pêşketina mîtannîyan digihîjênê de mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, hertimî wê li wê were lêgerîn ku ew tiştê ku ew hat hildan û ankû kirin, ku ew berdêla wê, ne kêma û ne ji zêde li wê were dayîn. Di vê çerçoveyê de ew ahenge di nava kirîn û berdêlê de wê, weke rewşeka ku mirov wê, li wê bihizirê bê. Mîtannîyan, wê ew rewşa kirîn û berdêlê, wê bi rewşek keseyetî a dîrûstîyê re wê werênina li ser ziman. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, rengê têgînê e weke di rengê wijdanê û hwd de wê, di temenê wê de wê were hanîn li ser ziman. Di kirînê de wê çi ast, rada û pîvan, wê berdêlê, bi wê re di ahengê de wê bide kifşkirin? Mîtannîyan, wê li vir, wê gotina 'alb'ê wê werênina li ser ziman. Ev wateya wê, ew a ku wê tiştê ku mirov ew hilda, weke wê û biqasî wê weke berdêl dayîn, ew pêşniyar dike.

Di rewşa têgîna civakî de mirov dikarê vê jî wê bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa herîkîna jîyanê de wê, xwestek, dahat û pêwîstî û hwd, wê hertimî wê di wan de wê li gorî rewşên pêşveçûnê ên di nava civakê de wê, di wan de wê gûharîn wê bibê. Di rewşek mayînda şîrovekirina xwestek, dahat, pêwîstîyan û hwd, wê her wusa,

wê bi wê re wê civakê di regekî negûharînêr de wê bê dîtin û şîrovekirin, ev jî wê di çerçoveya ji nedîtîne ve hatina pêşveçûnên civakî ên navxweyî re wê bi encam bibê. Di rewşa gûharînan de mirov dikarê di şê du rewşan de bi serekeyî şîroveyê bike. Ya pêşî, wê di çerçoveya civakê û pêşveçûnên wê yên navxwe yî û hwd de bê. Aliyê duyem jî wê di çerçoveya rewş, şert û mercên weke yên awarta ên weke şer û hwd de wê, xwe bide nîşandin. Ev herdû rewş jî wê, rewşên civakê wê di wan de wê gûharîne wê bi xwe re wê werênin. Mîtannîyan, ev rewş di nava xwe de wan jî aliyê civakê û aboriya wê ve jî wê ew dahûr dikirin û wan dikir ku ew xwe ji wan re hertimî amede di rewşekê de bihêlin. Rewşên weke yên şer û hwd, ku mirov carna ne li bendê bê û pêşbikevin, wê hingî wê rewşên weke xwestek, pêdivî û hwd a teybet wê bixwezê ku ew were hanîn li ser ziman. Di nava rewşên şer de wê, şer derfetê nedê ku mirov li gorî weke ku mirov dixwezê afirandinê bike. Wê tenê dem bi dem bi ya didest de jîyankirinê re bi sînor wê bimênê. Ev jî wê, dema ku ya dest bidawî bû û pê de wê, hingî rewşên weke birçibûnê, ji nêza mirinê û hwd wê bi xwe re di nava civakê de. Ji nêza mirinê, wê di her pêvajoyên şer ên dirêj û dijwar de wê bê jîyîn. Bi teybetî, weke ku mirov wê di dema hûrîyan de wê kifş bike, wê xwarin û zadên weke yên ku ew dikarin wan hilênin û ankû binard bikin, weke panîr, tîrşû, goştî zûwakirî û yê qalî û hwd, wê rengên xwarin û zadên weke wan wê werê pêşxistin. Ev rengên çekirinê wê di nava civakê de wê ji dema mîtannîyan û heta me jî, wê di nava civake kurd de wê bi awayekî wê dayîn domandin. Piştî pêvajoyên mîtannîyan jî wê di dema medîya, demên piştî yên medîya û hwd de jî wê, hertimî civake kurd, wê dibin pêvajoyên şer de bê. Li gorî şert û mercên şer, wê ev rewşên xwarin zadî wê werênina pêşxistin. Mînaq ku em tenê pncsed salên dawî ên civake kurd wan hildina li dest, ji dema Osmanîyan û heta roja me, wê hertimî wê civake kurd, wê di bin pêvajoyên xadar û hov ên şer de wê derbas bibê. Di hundûrê van pêvajoyan de jî wê çawa karibî bijî û jîyane xwe bide domandin, wê li ser rewşên bergirî ên nava xwe re wê çareserîyan ji xwe re wê pêşbixe. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê, ya ku wê bide çekirin, wê rewşeka aqilê civakî bê. Di serdemên mîtannîyan de wê weke serdemên berê wê ên hûrîyan, wê hertimî wê hêrişên hov ên hîtîtiyan ên hov wê ji ser serê herême wê kêm nebin. Ev rewş, wê bi sedsalan wê hebûna xwe wê bide domandin. Di nava wan şert û mercan de wê, çawa wê xwe li ser lingan bigirin, wê li rê û bergirên wê bigerîyan. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, li wan bihizirîyan. Di çerçoveya têgîna civakî a sazûmanî de wê, xwe sazîkirin wê pêşbikeve. Bi gotineka din, di çerçoveya wateya vê gotina têgîna civakî a sazûmanî û ankû xwe sazîkirin, wê li ser rewşên tevger, kirin û xûyên keseyetî, mirovî û civakî de ku wê ji demên bûhûrî hatina roja ku mirov di wê de dijî û ji wê jî bûhûrandina li pêşarojî di ahengekê de wê, bi xwe re wê bi wate bike. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê li ser xûy û kevneşopîyê re wê, dikarê wê werênê li ser ziman. Her wusa, wê çawa wê were jîyîn, wê li çi heyîderî wê were pêşxistin û nîşandin û hwd, wê ev di çerçoveya xûy û tevgerên mirov ên bi têgihiştin de wê bibê.

Li vir, dema ku em bahse sazûmanê û ankû sazûnê û an jî sazîkirinê dikin, em bahse avakirina bi sazîyên civakî û hwd re em nakin. Em li ser xûy û kevneşopîyên wê yên bi hiş û aqilê wê re ku ew di ahengekê de ew xwe dihê hanîn li diyarkirin û hwd re bahse wê dikin. Di vê çerçoveyê de di çerçoveyekê de bi jîyankirinê, li ser fêr û ezmûnê re ew aqil û têgîna wê ya jîyankirinê û çerçoveya wê giringa ku mirov wê li vir bahse wê bike û wê werênê li ser ziman. Bi wê re mirov vê jî wê, werênê li ser ziman ku her kirinên ku

mirov wan dike, mirov wê bihişkê wê bike. Çerçoveya wê, weke bi kevnêşopî dîyar a. Rewş civakî a jîyanî û xwezayî wê, jî wê re wê weke rewşek sehêti bê. Têkiliya di nava xûy û tevgerên keseyetê û yên civakî de wê, li vir, wê ev jî wê were dîtin ku wê hevdu li hevdu adilandin û ankû hevdu di hevdu de di ahengekê de dana dîyarkirin, wê xwe weke têgîneka temenî wê bînen li ser ziman. Civak, wê hertimî wê weke rewşeka ku ew li ser xûyên xwe re wê, rewşa keseyetîyê, wê dîyar bike û ankû wê bandûrê li ser wê rewşa wê ya jîyanî bi sehêti(kontrolî)î wê bike. Di vê rewşê de jî wê serpêhatî, wê weke bawerîyên ku jî demên bûhûrî hatina roja me, statû û hîyararşîya civakî na. Têgîna hîyararşîyê, wê bi zêdeyî wê weke têgîneka rengê pêşketina jîyane civakî a dema şariştanî û ya pêşketina rengê sazûmana dema şariştanîyê bê. Têgîna hîyararşîyê, wê piştî afirîna serdestîyê bi desthilatdariyê û sazûmana wê ya li ser serê civakê re wê biafirê. Di aslê xwe de wê, hîyararşî, di rastîya xwezaya civakê bixwe de wê nebê. Her çend ku wê çand û aqil wê pêşbikeve û wê ev weke 'sazîya bilind' wê were şirovekirin û pênasakirin jî wê, wê ev rewş û rewşên weke ku wê bi civakê re wê biafirin, wê vê rastîyê ne gûharênin. Wê tenê li ser têgînên şariştanî ên civakî û hwd re wê hebê. Ev bi vê rengê jî, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku tiştê ku mirov fêrîbû û ew jîyankir û ew bi jîyane mirov re weke têgîneka kevnêşopî û hwd, ew pêşket, wê ew weke têgîneka pêşengî jî wê li mirov wê bi serdestî wê xwedîyê rewşek dîyarker û kifşkar bê.

Em vê jî, wê werênina li ser ziman ku em vê jî dibînin ku wê di çerçoveyekê de wê serdema mîtanîyan, wê di çerçoveya wê ya aborîkî de wê xwedîyê rewşek rûniştî a bi sazûman bê. Rewşa malbatê, mirov dikarê wê li vir, wê weke rewşek bingihînî wê hilde li dest. Rewşa malbatê, wê, di çerçoveya ew bûna xwedîyê milk de wê temenê xwe wê biafirênê. Malbat, wê li ser wê re wê çerçoveya aborîya xwe wê biafirênê û wê ew wê pêşbixe. Di rewşa xûy, kevnêşopî û sazûmana aborîya giştî a civakî de jî wê rewşa malbatê û aborîya wê, wê weke rewşek bingihînî wê hebe. Her wusa malbat, wê aborîya giştî a civakî jî wê li dora ya wê, wê xwe bide pêşxistin. Ankû em dikarin bêjin ku wê li ser wê re jî wê xwe bide pêşxistin. Wê çerçoveya ku wê xwe pêşxistîya û afirandîya bi aborî, wê di rewşa xwe ya serdest de wê xwedîyê rewşek dîyarker a bi xwe re de bê.

Li vir, em vê jî bibêjin ku em heta ku têkiliya di nava aborîya teybet a malbatê û ya giştî a civakê de di ahengekê de wan ne dihildina li dest û di dewama hevdu de û her wusa di çerçoveyek di zikhevdû de wan ne dihildina li dest û fahm nekin, emê di şêwayekî rast de nikarin, rewşa aborîyê weke têgînekê wê bi başî fahm bikin û wê hildina li dest. Têkiliya nava aborîya malbatê û ya civakê, wê di rewşên weke yên hevdu afirandinê de bin. Wê di zikhevdû de bin. Rewşa aborîya giştî, wê aliyê wê yê li ser rewşa desthilatdariyê ku ew li ser rewşa aborîyê a malbatî û hwd re ku ew bûya xwedîyê ya zêde hatî berhevkerin jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov vê yekê bi awayekî vekirî wê dibînin ku wê di rewşa aborîyê de wê rewşa ya zêde berhevbiyî, wê weke rewşeka teybet a serwer, wê di vê rewşê de wê bi serdestîya desthilatdariyê re wê bileyizê. Di roja me de wê, li ser rewşa aborîyê a zêde berhevbiyî, leyistina li ser rewşa firotin û bihayê wê re wê bi leyistina bi wê re wê di temenê de hewl bê dayîn ku ew bê afirandin. Rewşa firotin û bihayê, wê li vir, wê weke rewşeka ku mirov wê li ser hêjatî, nîrx û hevweşîya wê ya bi bi hevdu re wê werênina li ser ziman. Tiştê ku ew hat firotin, bi bihayê wê ku ew bi wê re di hevweşîyekê de bê, wê di vê çerçoveyê de wê rewşa wê, bînen li holê û wê bide dîyarkirin. Li vir, em vê yekê dibînin ku ew rewş di dema

mîtannîyan de wê di çerçoveya hevîyekîya tişt û bihayê wê de di firotinê de wê li wê were lêgerîn. Têgîna wê afirîya û bi hişmendî li wê dihê hizirkirin.

Ev rewşa dema mîtannîyan, wê bi gelek awayên wê were wê were û pêşbikeve. Her wusa, zîv û zêr, weke waraqayên kirîn û firotinê wê bîn çêkîrin. Li gorî wê jî wê, bihayê wê, wê were kifşkirin. Li vir, têgîna nirxbûna wê û kifşkirina wê, wê çawa bê? Ew, dema ku mirov li wê hizirê, wê ya ku wê were dîtin, wê tiştê bedew, xweşik, sipahî û law, wê weke tiştên binirx, heja û bi biha wê werina li wan nerin. Di vê çerçoveyê de wê, têgîna wê were dîtin. Lê li vir, em vê yekê, wê kifş dikin ku hevîyeka têgîna alb'ê a dema mîtannîyan, weke rengê têgîneka di bihayê hevdû de ku ew were kifşkirin, wê were li holê. Li ser nirxa ku ew hatî kifşkirin re wê, weke nirxa beremberê wê, wê were kifşkirin. Têgîn û têgîhiştina alb'ê, wê hinekî wê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman.

Ev vê yekê jî wê di dewama wê de li ser xate pêşketina civakê re wê werênina li ser ziman, wê piştî serdema mîtannîyan, wê di serdemên desthilatdariyên kurdistanî, ên weke mediya, komagene, abgar û hwd de wê, ev rewş, wê werina dîtin. Ev desthilatdariyên kurdistanî ên berî zayîna Îsa ku ew pêş dikevin, wê di vê çerçoveyê de wê rewşek weke ya di dewama ya mîtannîyan de wê xwe bi wan re wê li kurdistanê wê bide domandin. Her wusa, wê di wê çerçoveyê de ev sazûmana civakî a û ya aborîya wê, ku ew hatiya bihişkirin, wê li anatolia û hewirdora wê jî wê, pêşketina wê, xwe bide diyarkirin û wê pêşbikeve.

Rewşa aborî a piştî mîtannîyan a dema desthilatdariya mediya, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê sazûmanaka teybet a giştî bê. Sazûmana civakî, wê ew xwediyê lingên xwe yên aborî bê. Mediya, wê salên dirêj, wê di nava aramî û aşîtiya navxweyî de wê derbas bike. Wê zêdetirî wê bandûra pêşveçûnên civakî wê ya hemû aliyên din ên weke yên leşkerî û hwd, wê bide diyarkirin. Di nava wê rewşê de wê di nava sazûmana civakî de wê, rewşa aborî wê zêde pêşketî bê. Her wusa waraqayên kirîn û firotinê wê di dema wan de jî wê hebin. Ev rewşa waraqayan bo kirîn û firotinê, wê hin bi hin wê pêşbikeve. Ev rewş, wê li kurdistanê di nava civakê de wê li ser nirx, têgîn, kevneşopî û xûyên xwe yên civakî û têgîhiştinî re wê rûniştî wê pêşbikeve. Di vê çerçoveya wê rûniştîniya wê de mirov dikarê bahse sazûmana wê bike.

Piştî serdema mediya, wê di serdemên civakî ên piştî jî de wê xwe bide diyarkirin. Li herêmê, ji herêmên kurdistanê û heta ku wê bigihijê misra kevn, wê di vê çerçoveyê de wê di qadaka berfireh de wê hin bi hin wê ev têgîn wê pêşbikeve. Têgîna bikarhanîna waraqayan, weke bo kirîn û firotinê û ankû dayîna bihayê tiştê, wê pêşbikeve. Di aslê xwe de wê, ev rewş ku ew pêş dikeve wê heta roja me, wê tenê weke rewşeka pêşketî ku serdema me, wê ew tenê wê fahm bike û derxê têgîhiştinê û li gorî pêşveçûnên şariştanî ên demî ku ew ji nû ve werina sazîkirin, bi sazûmankirin û pêşxistin bê.

Di serdemên navîn de wê, rewşa bazarîyê a kirîn û firotinê wê zêde pêşbikeve. Her wusa, wê rewşa afirandinê û firotina wê keda ku ew hatî afirandin û weke beremberê wê standina bihayê wê, wê weke aliyekî giring ê ku mirov birewşa pêşveçûnên civakî re ku wê fahm bike bê. Rewşa têgîna aborî serdemên navîn, wê di serî de wê şîroveyek giştî a di derbarê pêşveçûnên civakî ên demê, wê li ser rewşên têgînî û civaknasî ên demê re wê jî me wê bixwezê. Di vê çerçoveyê de wê serdema navîn, wê weke serdemek "faodalîzm" jî wê were bi navkirin. Ev serdem, wê di wê de wê bi zêdeyî wê keyanî, û ankû weke ku em li kurdistanê dibînin mîrgeh, wê pêşbikevin û wê ava bibin. Di nava

sînorê wê de jî wê, çûnûhatinên civakî û hwd, wê pêşbikevin. Bajar bi bajar, wê sînorê wê bê danîn, û heta ku di ketin û derketina wê de jî wê, bêş werina danîn li ser wê. Ev rewş, wê di destê desthilatdarîyên demê de wê berhevkirineka mazin a aborî wê bide çêkirin. Di serdemên navîn de wê tiştek bi serekayî wê were kifşkirin. Ew jî ew a ku wê rewşa aborî wê di çerçoveyek rewşa bihêzbûna di nava civakê û ankû li ser serê civakê de wê bê hildan li dest. Bo vê yekê, wê rêveberîyên mîrgehî û hwd, ên demê ku wê çawa xwe bi hêz bikin, wê li rêyên bi dewlemendîyê re wê li wê bigerihin. Di vê çerçoveyê de wê serdemên navîn, wê weke serdemek ku wê vebûna li cihane dervî xwe û kifşkirina çavkanîyên nû ên aborî jî wê bi xwe re wê werênê li holê. Çendî ku weke ku wê bi tîgîn a 'kifşkirinê' re wê di çerçoveya tîgîna kifşkirina herêmên nû' de wê werê hanîn li ser ziman jî, lê wê di temenê wê kifşkirina dever û herêmên nû de wê lêgerîba aborî a bi armanca dewlemendbûnê jî wê hebe.

Serdemên navîn, wê di wê de wê hertişt di çerçoveya tîgînek kevneşopîkî û hwd re wê bi rêve biçê. Her wusa, dema ku bahse 'skolasîsme' demê dihêkirin, wê hinekî jî ev tîgîn, wê weke kirdeyek vîşarî wê di wê de wê were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, di serî de wê teybetîya vê serdema navîn, wê bi rewşa çandîniyê û berhevkirinîya xwe ya zêde birina wê ya li bazarê û firotina wê ya bi bihayekê û bi wê bihayê wê yê ku ew mirov stand re jî ku ew rewşa xwe ya aborî baştir bike, wê xwe bide dîyarkirin. Bi wê re jî wê, rewşa ardnîgarîya çandîniyê wê di rewşek teybet de wê, di destê mîr, serokaşîr û hwd de wê bicivê. Ew, wê weke yên xwediyê wê ardê bin. Di vê çerçoveyê de wê ew, yanî wê hemû ardê xwe ew bixwe wê biçînin û wê dahatên wê ew bo xwe bikarbênin û yan jî wê, ardê xwe nêvî bi nêvî wê bidîna bikirê li yekî din ku ew ardê ji xwe re bişênê. Lê ew yê ku wê bişênê jî wê, yan wê dahate xwe ya zad, wê nêvî wê bide xwediyê ard û yan jî wê tiştekî din wê weke berdêla wê, wê bidiyê de.

Di vê çerçoveyê de wê rewşa çandîniyê û bazarê, wê bi hevdu re di ahengekê de wê pêşbikeve. Yên xwedî ard, wê di berdêla nanazîkê û ankû hinekî ji nanzîkê zêdetir dayîna berdêlekê de wê mirovan di ardê xwe wê bidîna xabitandin.

Di serdema navîn de ku wê, çerçoveya wê ya fêrbûnê wê li ser esasê fahmkirineka hînkirinî bê, wê di vê çerçoveyê de wê, temenê pêşketina vê demê jî wê bi xwe re wê biafirênê bide dîyarkirin. Wê girse, wê li gorî, rêgez, felsefeyek olî û hwd, wê were hînkirin. Bi wê re jî wê girse, wê di vê çerçoveyê de wê, bêt ku ew lêpîrsînekê di mejî de bike wê, weke ku ew li wê hatîya fêrkirin wê di destpêkê de wê bike. Lê piştî wê hin bi hin, wê ev rewş xira bibê. Ya ku wê temenê wê fîrabûna wê jî bê, wê pêşketina rewşa lêpîrsînê û hwd bê. Di serdema navîn de çîna serdest, wê ji zêdegan, torîn, malbatên azad, rêvebir, leşker, oldar û hwd wê pêkwerê. Yên ku wê civakê di bin sehêta xwe ya bi desthilatdarî a demê de wê bigirin jî wê ev beşên çînî ên civakî bin. Di rewşa afirandinê de jî wê, ev beşên çînî ên civakî wê xwediyê beşa herî mazin bin. Bi wê beşa ku ew bûna xwediyê wê jî ew li ser serê civakê û hwd, ew weke yên serdest û torîn in. Ew, biryarê didin. Ew yên ku ew dikarin bidîna kifşkirin bin. Wê zanebûn jî wê, di destê wan de li hevdu bigihijê hevdu. Zanebûn, wê di bin destê wan de wê, xwediyê rewşekê bê. Lê bi demê re dema ku wê, zanîn zêde bibê, wê êdî wê, hin bi hin wê di nava girseyê de wê pêşbikeve. Di aslê xwe de mirov wê kifş dike ku wê ya ku wê mirov bike, berdest, xûlam, sûxrxavanê berdest û hwd, wê hebûn û nebûna zanebûnê jî bê. Ya ku wê weke encamaka dîrokî wê di vê demê de wê, ev were dîtin û kifşkirin û wê li hemberî wê li ser navê hemû nezanîyê û cahilîyê ku wê pêvajoyek tekoşînê wê bê dayîn

destpêkirin û wê di encama wê de wê pêvajoya 'ronasansê' wê bi xwe re wê bînê wê ev bê.

Ev serdema navîn û ankû 'faodelîteyê' wê, weke serdemeka ku wê di wê de wê girse wê êdî wê bi aqil wê bikeve farq û hişê xwe de. Heta wê demê, wê hertimî wê girse wê bo serdest, key, malbata mazin a serok û hwd, wê bixabîtîya. Lê wê ev rewş, wê were dîtin. Ev serdemên weke bi karkirina girseyan, dewlemendkirina serdestên xwe wê, dîroka wê, wê hema bêja wê heta pêvajoyên destpêka şariştaniyê wê herin. Î ro jî ku mirov li wan 'pîramîd'ên misra kevn dinerê ku ew wê di encama hevbeşîya keda girseyan de wê were çekirin, wê weke rewşek dîrokî bin. Heta serdemên navîn, li her deverên dunyê wê avakirinên cûr bi cûr ên nêzî wê û ankû hinekî ji wê maztir wê werina pêşxistin. Dema ku em bahse serdema navîn bikin, wê herî zêde jî wê bi awadanîya wê re wê, bale mirov wê bikişênê li ser xwe. Heta wê hinekî piştî serdema navîn û ya ronasansê, wê serdema 'barokê' ku wê li rojava û hwd wê xwe bide dîyarkirin, wê hema bêja temenê wê li ser têgîna awadaniya binirx û naqseyên wê yên ku wê di çerçoveya têgînek hûnerî û çandî de wê bê hildan li dest de bê. Ev afirandinên bi avakirinê ên weke awadanîyê û hwd, wê rewşek civakî a bi pêşketina wê re wê bi xwe re wê werênina li holê û wê bidina nîşandin. Di aslê xwe de wê, di rewşa aboriya civakî de wê, têgînekê bidina me. Her wusa, bi wê re wê, ev afirandin hemû jî wê bi dîtin, bi watekirin û fahmkirina wan re wê, temenê pêşveçûnna zanîni ên demên piştî jî wê bi xwe re wê biafirênin. Di rewşa fahmkirina pêşketinê jîyanî ên weke van de mirov, divê ku di çerçoveya têgînek civaknasî û hwd de rewşê hilde li dest. Di aslê xwe de wê, têkiliyek baş bi rewşa aborî û ya civaknasîyê re wê hebe. Di çerçoveya jîyana civaknasî a ku ew pêşdikeve de wê, rewşa jîyane demê, wê li ser rêgezên xwe yên dadî û hwd re wê, xwediyê rengêkî pêşketina xwe bê. Her pêşveçûna civakî wê, rewşa xwe ya rêgezî û dadî û hwd wê bi xwe re wê bide afirandin û dîyarkirin. Di vê dema rewşa serdemên navîn de jî wê, bi heman rengî wê li ser rewşên kevneşopîkî ên hînbûyî û ku mirov li gorî wan bijî û hwd, wê temenê pêşveçûnê wê demêyên rêgezî û dadî û hwd wê biafirênin. Serdema navîn, wê çerçoveya xwe ya demî wê bi rengê pêşketina xwe re wê bide çekirin. Ji aliyê rewşa wê ya civakî û pêşketina wê û rengê wê yê desthilatdarî û hwd ve mirov, dikarê wê li vir hilde li dest.

Serdemên navîn, wê di çerçoveya têgîna kevneşopî, bawerî û civakî a aîdiyetê de wê xwediyê temenekî pêşketinê bê. Rewşên weke li ser klan û ankû aşîran re wê di vê demê de wê pêşbikevin û wê bi civatî wateyek wan hebê. Mirov, dikarê aşîran, weke malbatên mazin ên vê demê wan werênê li ser ziman. Rewşa bawerîyê û ankû olzanîyê û hwd, wê çerçoveya xwe ya têgînî wê weke çerçoveya civakî wê bida danîn li holê. Di wê çerçoveyê de wê rengên aîdiyetê, wê li ser wê re wê werina pêşxistin. Her wusa, têgîna skolasîzm a serdema navîn, mirov dikarê wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyek civakî de jî wê hilde li dest.

Di vê demê de wê weke ku mirov li kurdistanê dibînê, wê mîr hebin ku ew serokên herêmên xwe na. Wê dibin dest û farmana wan de wê artişên mazin wê hebin. Lê li dora wî jî wê, hemû heyînên malbatî ên weke aşîrî û hwd jî wê di çerçoveyê de wê, bi hevdû re wê, ji navikê ve wê di têkiliyê de bin. Wê di her rewşê de wê bo hevdû wê herina mirinê. Yê mîr û ankû serek, wê li ser navê wan, wê bîryara jîyanê û şer wê bide. Li diji wî û gotina wî jî wê ti kesek nerabê. Serdema navîn a li kurdistanê, wê di vê çerçoveyê de wê li ser rewşa aşîrîyê û ankû malbatên mazin re wê, xwe bi rêxistin bike û wê

mîrgeh û an jî keyanîyên mazin wê ava bikin. Li kurdistanê, wê di vê demê de wê, herêm bi herêm, wê hikimetên wan wê hebin. Mînaq, keyanî û hikimeta botanê, hikimeta amedê, hikimeta badînan, hikimeta dersimê û hwd wê hebin. Di vê çerçoveyê de wê, ew rewş, wê di çerçoveyek bi girêdanî wê bi hevdû ve girêdayî bin.

Rewşa girêdanîya bi hevdû ve a mirovan a vê demê, mirov nikarê tenê weke 'girêdanîyeka faodal' wê hilde li dest û biavêjê li tihêlê. Divê ku mirov wê di serî de wê ji aliyê civakî, têkiliyên demê ên civakî û rewşa keseyetîyê a bi pêşketin û têkiliyên wê yên civakî ve wê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê di serî de wê fahm bike. Em î ro, dema ku bahse 'ji hevdû felişîna serdema navîn' û ankû 'ji hevdû felişîna dema faodalê' dikin, em bi wê re bahse wê têkiliya kevneşopî û ya bi ew bixwûnê di vê çerçoveyê de bi hêstek malbatî bi hevdû ve girêdayî ya jî dikin.

Rewşa ji hevdû felişîna rengê pêşketina serdema navîn, wê li ser rengê aqil û bi dest lêpirsînkirina wê kirinê re wê bibê. Mînaq, li rojava û ankû ewropa, zaneyên weke Arasmûs, Carwantes, Da vinci, luther, montaigne û hwd wê bibin. Zimanê wan, wê weke zimanekî lêpirsîner bê. Wê kevneşopî û ankû têgînên ku ew nayêna lêpirsîn û ankû ew heta wê demê ew ne hatina lêpirsîn, wê ew wan bikina berpirsînê de bi nivîsên xwe re. Wê nivîsandin, wê zêde pêşbikeve. Ev jî, wê weke fektoreka pirr zêde mazin a gûharîner bê di rewşa têkiliyan û pêşketina rewşa lêpirsînê de. Lêpirsîna pêşî wê sazîyên olî ên weke dêr û hwd wê nelêpirsînkirinê û ne hiştina wê re wê temenê wê biafirênin. Her tevger, kirin û xûy ku ew hat jîyankirin û nişandin, wê ew piştre wê di mejîyan de wê temenê hizirkirina li ser re a başî û nebaşîyê bê. Ev jî wê, temenê pêşketina şewayekî lêpirsînê bê. Lê di aslê xwe de mirov, divê ku weke rewşa ku wê temenê lêpirsînê wê werênê li ser ziman, wê pêşveçûnên bi aqil û civakî ên ku ew rû didin, wan di temen de wê hilde li dest. Her wusa, wê hebûna civakan û ankû wê weke ku wê piştre wê xwe bide dîyarkirin a netewan wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê, di çerçoveya nîrxên jîyanî ên civakî ên bingihîn de wê xwe bide nişandin û dîyarkirin.

Rewşên aborî, wê pêşbikevin. Wê bazar, wê pêşbikeve û wê têkilî wê zêdetirî wê bihevdû re wê bibin. Wê mirov ji qalibê xwe yê ku ew di wê de dijî wê bi sayaserê pêşketinên aqilî re wê jê derkeve. Wê dunya dervî xwe wê kifş bike. Ev jî wê temenê ji hevdû felişîna têkiliyên civake serdema navîn a faodal û hwd, wê ji hevdû bi felişînê. Wê ev jî wê, temenê ji nû ve bi pêşveçûnên ku ew bi aqil dibin re hebûna civakê birêxistinkirin, jîyane mirovan ji nû ve sazîkirina wê û çêkirina temenê wê û hwd jî, wê temenê wê biafirênê. Civake ku wê di serdema navîn de wê bi sedsalan wê demên xwe bi hînbûnê re wê derbas bike, wê temenê pêşketina civake afrîner a zanîni jî wê bi xwe re wê bi wê re wê biafirênê. Heta wê demê ku wê tenê hinek serek û ankû malbat û kesên ku ew xwedî ard in ku ew dewlemendîyan di destê xwe de digirin, wê piştî wê re wê, ew rewş wê li civakê wê belav bibê. Rewşa kesên ku ew bi rewşa xwe ya aborî re ew li ser serê civakê xwe serdest dikin, wê di serdemên piştre ên heta roja me jî wê bi şewayekî wê hebûna xwe di çerçoveya pêşketina bazarê û ankû 'pîyasayê' û hwd de wê were pêşxistin. Di aslê xwe de wê pergale kapîtal, wê ji aliyekî ve wê rengekî ji nû ve hatî sazîkirin a van rewş û rengê pêşketinên civakî û aborî ên serdema navîn jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê serdema navîn, weke mejûya wê ya dema bûhûrî jî wê di çerçoveyekê de wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de mirov, ku dihezirê, mirov dikarê vê jî wê werênê li ser ziman ku wê kapîtal di rengekî nû ê serdema nû a piştî

serdema navîn de a ji nû ve li gorî demê bi rêxistinkirina wê rengê pêşketina serdema navîn jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di serdema nû a piştê ku wê werê de wê, hemû têkilî û rengên pêşketinê wê bi pêşketina vê pêvajoya şoreşa aqil re wê, temenê şîştina bi aqil jî wê bi xwe re wê biafirênê. Wê her tişt, cûre û têkilî, wê bi aqil wê ji nû ve wê bê salixkirin, bi rengkirin û temenê wê yê civakî wê were pêşxistin û hanîn li ser ziman. Di rewşa têkiliya rewşa aborîyê ya zanînê de wê, di vê demê de wê bandûra pêşketinên aqil, wê pirr zêde wê di wê de wê hebe. Heta ku mirov dikarê aqil û pêşketinên aqilî, weke di rewşek kifşkar de jî wê werênê li ser ziman. Zanîn, wê temenê pêşvçûnên civakî û aborî û hwd, wê bi hevdû re wê hem li gorî demê wê pêşbikeve û hem jî wê sînore wê, bi aqil pêşketinên aqil re wê berfirehtir bike. Her hanîna li ser ziman, mirov dikarê, wê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman. Têkiliya gotina aborîyê, çiqasî bi civakê ve girêdayî heya û dihê hanîna li ser ziman, wê wilqasî jî wê bi aqil û pêşketina zanînê ve wê, girêdayî bê û divê ku ew were hanîn li ser ziman.

Heta roja me, di çerçoveya têgîna ramyarîya aborî de wê, tenê li ser rewşa civakê, têkilî û pêşveçûna wê ya di jîyanê de wê were sekinîn û hanîn li ser ziman. Lê li vir, aliyê wê bi zanînê ve ku ew girêdayî heya, ew jî mirov divê ku wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest. Rewşa têgîna aborîyê û ya ramyarîya aborîyê, wê bi hevdû re wê li ser rewşa têgîna desthilatdarîyê, rêveberî û têgîna wê re wê xwediyê wateyek kirdeyî a di xwe de vêşarî jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku hewl bide ku wê têkiliyê wê fahm bike, ji malbatê û heta civakê û jî wê jî wê heta desthilatdarîyê û rêveberîya wê û hwd, wê di çerçoveyek berfireh de wê, sînore xwe yê têgînî wê bide dîyarkirin. Li vir, têgîna ramyarîya aborî, wê ji aliyekî ve jî wê, weke têgîneka ku ew li ser aqil û ji aliyê aqil ve bi ber jîyanê ve ku wê, çawa rêveber û hwd, wê bide dîyarkirin, wê rewşa çawa fahm bike, wê ew jî wê di vê çerçoveyê de wê werina li ser ziman. Di çerçoveya têgîna ramyarîya aborî de ku mirov, wê rewşa pêşxistina politikayên aborîyê û rewşa civakê ku ew dihên pêşxistin ku wan mirov li berçav digirê, wê di çerçoveyek hûnerîya têgînî a rêveberîyê de wê wateyek wê jî wê hebe. Ramyarî, weke gotineka ku ew rewşa têgîna rêveberîyê jî wê, bi xwe re wê bi wateyek têgînî wê werênê li ser ziman. Her wusa, wê di çerçoveyek zanînî de wê weke rewşek hûnerî û teorîkî wê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de jî rewşa ramyarîya aborîyê, wê di rewşa rêveberîya aborîyê de jî ku mirov wê dikarê fahm bike, wê bi têgîneka desthilatdarî a rêveberî ku wê kifş bike re wê, xwediyê wateyekê bê. Têgîna ramyarîya aborî, di vê çerçoveyê de wê li ser rewşa keseyetîyê re wê, xwediyê rewşek têgînî a derûnî û hwd jî bê. Mînaq, hûner, xûy û karînakirina mirov a tişteki û ankû karekî, kifşkirina wê û temenê wê afirandin û jî wê sûdgirtin, wê weke rewşeka ku wê di çerçoveya sûdgrtina têgîna ramyarîyê de jî bê. Têgîna teşwîkê, wê di vê çerçoveyê de di roja me de ew hertimî wê ew dihê hanîn li ser ziman.

Pêvajoyên peresendina zêhnî, civakî û bi pêşketina keseyetîyê û hwd re wê di vê çerçoveyê de wê di rewşeka sûdgirtinê a ku mirov wan werênê li ser ziman de bê. Çerçoveya têgîna azadîyê, di aslê xwe de wê di vê çerçoveyê de wê çawa wê were salixkirin, wê hertimî û her demê wê mihtacê fahmkirineka li gorî rewşa jîyanî a demî bê. Di çerçoveya têgîna aborîyê de ku ew dihê hanîna li ser ziman ku 'serbestî, wê bi hebûna rewşa aborîyê re bê' jî wê, weke têgîneka ku wê ne di her rewşê de xwe karibê bide nîşandin bê. em li vir, divê ku mirov, gotina 'aborîyê' ya di hundûrê 'serbestî, wê

bi hebûna rewşa aborîyê bê' de wê weke kirdeyekê têngîna aqil û rengê wê jî bi wê werênê li ser ziman. Ya ku wê, bi pêşketina aborî a di nava jîyanê civakê de w hevdû bide tememkirin jî wê, di aslê xwe de wê ev bê. Li vir, pîrsgirêka bi fahmkirina ramyarîya aborîyê re wê di van waran de wê xwediyê rewşek ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest bê. Çerçoveyên destûrî, zagonî û hwd, wê bi rewşa heyîna desthilatdarîyê, armancên wê, têngîna wê ya xwe domandinê û hwd re wê giring bin ku mirov wan fahm bike.

Piştî serdemên navîn û pê de wê bazar wê pêş bikeve. Wê bazar, wê hin bi hin wê weke rewşeka civakî a xwe dabarakirinê wê pêşbikeve. Serdema navîn, wê di aslê xwe de wê bi pêşketina dema ronasansê re wê li ser pêşveçûnên aqil re wê hin bi hin wê jî van aliyan ve wê pêşketinan wê bide çekirin. Bajarên serdema navîn ku ew hena, wê di şewayekî navendî de wê, ji hewirdora xwe re wê temenê pêşketineka bajarvanîyê bi rewşa bazarîya ku wê di nava wê de wê, pêşbikeve re wê malavanîyê bikin. Bajarên mazin, wê di vê çerçoveyê de wê bina navendên ku wê di wan de wê derfet ji mirov û jîyane mirov re wê zêdetir wê hebin in. Mirov, wê bo ku ew xwe bigihênê wan derfetan û hwd re wê, bikin ku ew xwe bigihênina wan navendan.

Di rewşa pêşveçûnên aqil de wê, serdema navîn, wê bi awayekî skolaştîkî wê xwediyê şewayekî dîtînî ê dîtbar bê. Lê bi wê re jî wê serdema navîn wê zêdetirî wê, bi sazûmanek civakî a ku ew li ser sê lingan re pêş dikeve bê. Yek, serdestên civakê weke rêveber, leşker û oldar in. Ya din, hebûna civakê, girse û pêşketina têngîhiştinê a bi girseyan re ya. ya sêyem jî wê sazûmana bawerîyê û ankû olê bê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê rengê pêşketina serdema navîn ku mirov wê di hilde li dest, mirov wê dibînin ku mirov wê di nava civakê de wê jî sê aliyan ve wê, weke ku ew hatibê girêdan bê. Pêşî, wê li ser sazûmana bawerî û têngîna olî re wê sînor hatibê xîzkirin. Piştî di temenê wê de wê, sînorekî din weke aliyê duyem jî wê li ser rewşa girêdana bi benên xwûnê ên malbatî ên di çerçoveya jîyane aşîrê û hwd ve na. Ev herdû ben jî wê di temenê nepirsînkirinê a di mejî de bin. Her wusa, serdestên civakê wê van herdû benan û ankû girêdanên civakî wê jî xwe re wê bikarbênin û wê girseyan bidina xabitandin û wê keda wan di destê xwe de wê bidina berhevkirin. Ya ku wê di temenê bédengîya wan girseyan a li hemberî rêveber, serdest, oldar û hwd ku wê biafirênê wê ne ew mazinahî û ankû bi hêzbûna wan bê. Wê ev têngînen ku mirov wan pêşî li ser girêdanên civakî û piştî wê li ser sazûmana bawerîyê re ku wê werênina li ser ziman bê. Serdema navîn, wê bi pêşketina aqil a weke di serdema ronasansê re wê biaqil, wê temenê lêpîrsînê wê li ser van ben û girêdanên di mejî de ên mirov ên derûnî, olî û hwd, wê bike berlêpîrsînê de. Ya ku wê bike ku wê mirov, wê êdî wê dengê xwe derxê, wê di aslê xwe de wê ev rast bê. Li vir, bo ku mirov van pêşketinan fahm bikin, mirov, divê ku rewşa civakê û rewşa rengê sazûmana olzanîya ramyarî a demê wê baş fahm bike. Piştî Osmanîyan Konstanîpöl dagîrkirin û pê de wê, hemû zanebûna herêmê wê jî herêmê bazbide û wê herê rojava. Pêvajoya destpêka ronasansê a rojava, divê ku mirov vê fektorê ji gelek aliyan ve wê weke temen wê hilde û fahm bike. Osmanî, wê jî wê dema xwe û heta roja me, wê di vê çerçoveyê de wê temenê rewşeka ku wê, hertimî zanebûna herêmê ku ew li herêmê pêş dikeve, ji herêmê bazbide herêmên din bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê serdestîya osmanîyan a bi ve rengê a li herêmê, weke bêşansîyeka dîrokî a herêmê jî wê werênê li ser ziman.

Li rojava, wê temenê ronansê, wê bi vê rengê wê were pêşxistin. Wê êdî wê hertimî wê pêşveçûn, wê li ser wê bibê. De ne, divê ku mirov vê jî binxat bike û werênê li ser ziman, du tişt wê temenê pêşketina zanebûnê wê di nava civakê de wê karibê derb bikin û wê ji holê ra bikin. Yek, fektora bîrdozîkî a bi rengê hizirkirinê ya. Ev, rengê hizirkirinê, di asta dawî de wê hertimî wê, wê tahamûlî hizrên dervî xwe û ku wê li wê newin û ne wê weke wê bin, wê nekê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa civaknasîya civakî a ku ew dihê afirandin a yekalî, ew jî wê bi wê re wê, temenê wê bê. Ev jî wê, yan temenê wê bê ku mirov hizrên xwe yên di mejiyê xwe de newênê li ser ziman û yan jî ji wir herê û li deverê din bike ku wan hizrên xwe werênê li ser ziman. Navenda civakî a civaknasî, wê li gorî rengê pêşveçûnê bi wê re wê yan temenê wê biafirênê û yan jî wê ji holê rabike. Pêşketin, weke xweza û teybetîya wê ya sereka wê, hertimî wê pirralî bê. Li gorî wê, sazûmanên civakî û têgînî ku ew diafirin, wê bi xwe re wê temenê pêşketinê ji hev cuda wê biafirênin.

Rewşa ronansê, wê ji vê aliyê ve wê, temenê pêşketinê ji hev cuda wê bi xwe re wê çê bike. Ya ku wê temenê pêşketina wê, biafirênê jî wê, ev bê. Nîjadperestî û her wusa rengê hizirkirina olî a yekalî, wê temenê pirranîya civakê a nava wê, wê hertimî wê ji gelek aliyên ve wan, ji holê rabikin. Heta serdemên navîn, wê ol û olzanî, wê hertimî wê, di rengekî pêşketinê ê ku wê civakê bi xwe re wê pêşve bibê de bê. Lê piştî wê, rengên hizirkirinê ên ji wê cuda ên weke felsefeyê û hwd, wê derkevin. Ev jî wê, bê temenê jidandinekê û xwe girtinekê li derve jî bi wê re. Ev jidandin, wê li hemberî wê dîtina bi aqil a civakê ku wê bi rehetîyê wê ji wê re û wê bi wê re wê bide çêkirin re wê vajî wê, xwediyê rewş û awayekê bê. Wê di vê çerçoveyê de wê, ol, wê êdî wê bikeve rewşa vajî pêşveçûnê nava civakê. Ya ku wê temenê nakokî û dijraberîyê wê biafirênê wê ev bê. Aliyê din jî wê, ew bê ku wê ol û têgîna olzanî, wê hizrên ku ew dihê li ser ziman, wê li rex fahmkirinê wê kirasê bawerîyê jî wê, bi wê re wê lê bike. Di vê çerçoveyê de wê ew hizir, wê êdî wê nelêpîrsînkirina wan wê bi wê re wê bibê. Lê dema ku hizir pêş dikeve û wan lêpîrsînan dike, wê hingî, wê ji temen ve wê hizrên olî wê bihajênê. Nîqaşên olî û olzanîyê ên piştî serdema navîn û pê ve wê bi dema ronansê re wê bibin, wê li gorî nîqaşna ku wê rewşên din ên civakî wê çawa wê hilde nava xwe û wê fahm bikê bin. Hildana felsefeyê li nava xwe a olê û ankû olzanîyê, wê temenê wê yê pêşveçûnê di serdemên nû de bin. Felsefe, wê skolasîsm serdema navîn wê bi aqil wê bi şoyê û wê bi felsefeyê yanî bi xwe bixwe re wê bide gûharandin.

Di çerçoveyê de wê, di serdemên nû ên zanîne de wê aqil wê çerçoveya civakê wê, pêşbixê. Wê ew di çerçoveya civakî de wê, rewşên aborî wê zêdetirî wê derkeve li pêş bin. Di destpêka serdemên nû ên piştî serdema ronansê de wê zêdetirî wê, xwestekên civakî ên weke xwe dabarakirina xwe, hildana berdêla keda xwe, karîna jîyankirina jîyane xwe û domandina jîyane malbate xwe, weke van rewşên aborî û hwd, wê bi wan re wê derkevina li pêş. Her wusa mirov, wê kar bike û wê çawa wê berdêla karê xwe wê bistênê ku ew karibê bi wê bijî û hwd, wê temenê van lêgerînên bi nîqaşî wê biafirênê. Ev rewş hemû jî wê, rewşa serdestîyê û ya ne serdestîyê, wê di çerçoveya wê de wê pêşbikeve. Aqilê rêveberîyê ku ew serdest a, wê bixwezê ku ew serdest û xwediyê hertiştê bê. Wê fabriqa wê pêşbikevin. Serdest, wê bi nerîna xwe re wê weke ku wê dibînin, serdestîya li jîyane aborîyê, wê li jîyanê hemûyîbê, bi wê rengê dinerin. Bi wê re jî wê, hemû qadên aborîyê, wê hewl bidin ku ew bi azwerîyê di destê xwe kin. Wê di wan de wê girseyên mazin wê bi hevdu re wê karbikin. Lê wê berdêla wê karê xwe

nastênin. Ew rewşa serdema navîn a ku wê, hemû endamên civakê wê bo serekaşîr, rêveber, oldar û hwd wê kar û xabatê bikin û wê berdêla wê ne hildin û wê vê rewşê nekina berlêpîrsînê de wê, di rewşek bi vê rengê de wê yên ku wan fabrîqayan pêşxistin wê nêz bibin. Lê girse, ne ew girseya berê ya. Serdem jî ne ew serdema berê ya. Pêşketinên mazin dibin. Mirov, dixwezê ku ew bijî. Wê çawa karibê, di asta civakê a giştî de wê xwe pêşbixê û karibê bigihijê derfetan, wê li wê bihizirê. Minaq, di roja me de wê, teknik wê pirr zêde wê pêşbikeve. Wê înternetê pêşbikeve û gelek kar û xabat, wê li ser wê re wê bîn kirin û meşandin. Jiyane bi nirxbûyî a bizanebûnî wê pêşbikeve. Wê, kirin, tevger û rastîyên ku ew dibînin wê bijîn û wê werênina li ser ziman. Li ser wê re wê li ser esasê mafê xwe yê ku ew dixwezê û yê ku wê yê serdest wê nexwezê ku ew bide, wê werina berhevdû. Wê rewşa nava civakê û ankû girseyê û yê serdestê wê de wê, weke rewşek ku em dikarin wê di çerçoveya berjewendîyan re bi têgîna ramyarî re wê hilde li dest bê. Rewşa aborîyê, berhevkerinên weke kedê ên ku ew di dest de diafirin û parvakirina wan, wê di çerçoveya têgîna ramyarîya aborî de wê weke mijareka ku were hildan li dest bê.

Di serdemên nû de endûstrîya ku ew pêş dikeve, wê weke çerçoveyeka ku wê ew bi aqil wê were kifşkirin bê. Heta ku weke weke encama zanîna ku ew pêşketî û hatî pîretîzekirin hanîna wê ya li ser ziman jî wê, di vê çerçoveyê de wê li ser têgînên zanînê ên weke felsefeya têgînê û ankû ya rewîstê û hwd re jî wê çerçoveyek hanîniya li ser ziman wê bi xwe re wê biafirênê. Desthilatdarî, wê çerçoveya ku ew li ser destûr, zagon û hwd re ew diafirênê, wê di vê çerçoveyê de wê weke çerçoveyeka ku wê temenê rewşa wê ya pêşveçûyî û ankû bi pirsgirêk jî wê bi xwe re wê biafirênê. Têgînên weke 'wekhevdûbûn', 'wekehevdû parvekirin', û hwd, wê, li vir, wê rewşna ku mirov wê hilde li dest bê.

Di roja me de mirov, ku rewşa fahmkirina têgîna ramyarîya aborî ku wê dike ku wê bike, divê ku mirov wê di serî de serdema me, wê baş dahûr bike. Di roja me de wê, têgîna welatîtiyê û ankû netewtiyê, wê derkeve li pêş. Her wusa, li vir, têgîna ramyarîya aborî ku ew hatîya pêşxistina roja me, wê ji aliyekî ve wê, weke têgînekê, wê welatîtiyê wê pîroz bike û wê di temenê xwe de wê hilde li dest. Têgîna 'lîberalîzmê' bixwe jî wê, weke têgîneka ku ew li ser esasê welatîtiyê wê weke kirdeyekê wateya ramyarîya aborî, wê di xwe de wê hilênê û wê bi awayekî ku mirov ne di farqê de jî bê, wê di mejiyê mirov de wê bicih bike. Her wusa, wê, di vê çerçoveyê de wê têgîna welatîtiyê, çerçoveyên wê, weke ku mirov bi hizrên ku wê werênê li ser ziman bê. Ji Adam smith û heta teorîsyane aborîvan ên weke John Maynard keynes û hwd, wê temenê wê têgîna aborîyê wê li ser têgîna desthilatdariya welêt ku wê werê rûniştandin, wê were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê maks, wê di wê çerçoveya rewşa ramyarîya aborî de wê di dewamê de wê bihizirê wê werênê li ser ziman. Piştî Maks, keynes, hizrên wê, di çerçoveya sazûmana welatî de wê, temenekî wê biavêjin.

Têgîna welatîtiyê, wê di çerçoveya têgîna ramyarîya aborî de wê, piştî şer cihanê duyem wê bi 'plana marshall a alîkarîyê' re wê, reng û awayekî din di çerçoveya jî nû ve avakirina welatên ewropa ên ku ew di şerê cihanê ê duyem de xûrîxîna re wê bistênê. Çerçoveya welatîtiyê û desthilatdariyê û mudahaleyên wê yên li sazûmana aborîyê û rengên mudahaleyan û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê mijarên ku wê aborîvan wê li ser wan bisekin in bin. Bi politikayên rewşa aborîyê wê, rewşa ramyarîya desthilatdariya welêt wê werê pênasekirin û rêvebirin. Piştî şer cihanê ê duyem, bi rêgezên aborî

pênasekirin, rêvebirin û pîretîzekirina li qada ramyarîyê, wê temenê ji nû ve li gorî demê şîrovekirina têgîna ramyarîya aborî a demî bê. Di aslê xwe de mirov vê dikarê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman ku wê, bi navê desthilatdariya ramyarî wê ya aborî wê bi rêgez, destûr û zagonên welêt re wê bijî. Hinekî jî wê rengê têgîna lîberalismê, wê ev bide nîşanin. Di rewşa ramyarîya aborîya serdemên berê ên mîtannîyan de a civake kurd ku wê di bin vîşariya kevneşopîya ramyarî a desthilatdarî de ku wê ev bê jîyankirin, wê rewşa roja me ya ku wê di çerçoveya têgîna ramyarîya aborî de bi rêgezên aborî pîretîzekirina li ramyarî desthilatdarî, wê weke heman rewşa hatî vajîkirin bê. Hebûna welêt, wê di di rewşa sazûmana pergale aborî de wê, hertimî wê weke diyardeyeka ku wê li ser rewşên wê yên desthilatdarî, mudahale û hwd re wê ew bi wê re wê werê nîqaşkirin bê. Ev rewş, wê, hebûna welat û rêveberîya welat û ankû bi têgînên weke bi sînorkirina mudahaleyên desthilatdariya welêt ên li ser aborîyê re wê piştî xûrîxîna yekîtiya sovyet wê bi têgîna lîberalismê re wê zêdetirî wê li ser wan wê were axiftin. Rewşa global, wê piştî wê re wê pêşbikeve û wê, nakokîyên dinava rewşa global û ya welatî û ankû ya neglobal de wê zêdetirî, wê werina li ser ziman. Sazîyên navnetewî ku ew pêş dikevin, wê çerçoveya têgîna globalê wê biafirênin. Rewşa têgîna ramyarî ku wê, bi aborîyê û pergale aborîyê re wê bizêdeyî wê li ser wê were axiftin, wê weke temenê wê, wê li ser têgîna rêveberîya welatî wê were rûnandin. Li vir, dudîmenîfî ku wê aliyek bi nava sînorê welêt re bê û aliyê wê yê din ku wê di çerçoveya giştî a navnetewî ve de bê, wê weke werina hanîn li ser ziman. Di çerçoveya têgîna ramyarîya aborî de wê, sazûmankirina civakê, navaroka wê û bi sazûmankirina rewşa wê ya aborî û hwd re wê, ew pêşketinên ku wê bîr dayîn çêkirin û hwd, wê werina hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê, rewşên weke amûrên afirandinê, têkiliyên afirandinê û hwd, wê bi mejûya civakê re wê ew dîroka wan ya ku ew heya, wê çawa ew bîr sehêtkirin û bikarhanîn, wê li ser wê re wê, di demên piştî de wê were sekin in. Rewşa sehêtkirina têkiliyên civakî, wê li ser rewşên aborîyê re wê li wan werê nerîn. Rengê têkiliyên civakî ên serdest û bindestîyê ên civakî ku ew di serdemên navîn de dihên jîyîn kirin, wê di derbarê rewşên têkiliyê ên demên piştî de jî wê têgînekê wê bidina me.

Piştî xûrîxîna yekîtiya sovyet, wê li ser pêşketinên teknîkî û bîolojîkî û hwd re wê bazariyek wê were pêşxistin. Ev wê di her qadên jîyanê de wê, bi encamên wê de wê rewşa wan pêşketinên li ser teknîk û bîolojîyê re wê werina dîtin. Jîyane civakê, wê bandûra wê, pîr zêde wê lê hebe. Encamên teknîkî, teknolojîkî û hwd, wê pîr zêde wê hebe.

Teknolojî, bi gotinê temenê xwe jî gotina "teknîkê" digrê. Teknik, dema ku bahse tiştêkî ku weke amûr tê bikarhanîn a. Her wusa, wate wê ya din jî ew a ku bahse tišta ku "bikêrhatî" dikê. Bi dîrokê re, ku mirov bîr ser ziman, Piştî ku şariştanî pêşketin, êdî mirovatiyê bîdest bikarhanîna amûran kirin. Gêsn, bo ard kolanê afirandin û ew ard çand in. Sênîk, çêkirin bo bi tîde xwarinê bixwûn. Kevçî, çêkirin bo ku bi wê xwarinê bixwûn. Her wusa, dem bi dem ku bi dehan û sadan amûr û cûre lê zêde dibin, amûrên teknîkî pêş dikevin û tîr afirandin. Teknolojî, di sadsale me de, weke gotinaka êdî herî zêde hat bikarhanîn bû. Ji ber ku weke teknolojiyê bi wê re tîr salixkirin, Înternet, tv, û hwd jî pêşketin. Her wusa, erebe û hwd tiştên lê sûwarbûnê û çûnûhatin hatin afirandin. Î ro, herî zêde, dema ku bahse teknolojiyê tê kirin, bahse çêkirina telefonên berîkê, tv, erebeyên sûwarbûnê, balefirên rêwîyan û ên şer û hwd ku bi wan re gelek cûrêyên din tîr ser ziman, tîr bîra me. Î ro, Kîştîyên Fezeyê hatîna çê kirin ku tê şandin li

gêrwerkên din. Peyk hatina çêkirin û hatina şandin ku li dora dunyê digerihi. Li ser wan re, înternet, tv, telefon û hwd kar dikin.

Rewşa jîyane mirov wê, di vê çerçoveyê de wê ev encamên ku ew pêşketina ên weke teknîk, teknolojiyê, biolojiyê û hwd, gûharînên mazin wê di wê de wê bide çêkirin. Di rewşên jîyanî ên weke ragihandinê, pêşxistina amûrên ku wê bi wan wê werina jîyankirin û hwd, wê ew werina tefkîrkirin, hizirkirin û pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê rewşek aborî a bi pêşketina wê ya li ser aqil re ku wê, di nava jîyane civakê de wê bi encamên wê re wê werê jîyîn, wê pêşbikeve. Mirov, bi aqil dibê û jîyane xwe bi aqil dide domandin. Di vê çerçoveyê de wê rewşek hêjayî(kaliteyî) wê xwe li ser pêşketinê re wê bi wate bike û wê bide diyarkirin. Hêjayîti, wê li ser rewşa bi zanebûnê û serdestbûna bi zanebûnê re wê xwediyê wate û rengê pêşketinî bê.

Di dewame mijarê de ramyarîya aborî(ekonomî û politik) a kurdan, desthilatdarî û pêşveçûnên ramyarî

Di dewama hanîna li ser ziman de ku mirov bike ku wê werênê li ser ziman, mirov, divê ku civakê di serî de wê hilde li dest û fahm bike. Ji xwe wê hemû rewş û rengên pêşveçûnê, di serî de wê xwe bi awayekî vekirî wê bidina diyarkirin. Pêşveçûnên civakî, rengê jîyane civakê û her wusa rewşa jîyane civakê û hwd, wê weke aliyana ku mirov wan bi teybet hilde li dest bê.

Li kurdistanê, dîroka civakê, wê pirr zêde w kevn herê. Ber ku wê jîyane niştecîhî û ankû ya bicîhbûyî wê pirr zû wê pêşbikeve. Î ro, di encama lêkolînên civakî ên ku ew dibin de ew dihê hanîn li ser ziman ku civakî, wê dîroka wê, herî berî li dora dehhezarsalan li herêmê. Ev jî, tê wê wateyê ku ew dîroka pêşveçûnên civakî wê, herê berî serdemên ku ew weke serdema neolîtîkê dihê bi navkirin jî.

Bi teybetî di rewşa jîyane civakê de wê, rewşa jîyane civakê û ya pêşketinên wê yên jîyanî, wê xwe bi wê re wê bi mejûya wê re wê bide pêşxistin. Pêşketinên şariştanî, ku em bahse wan dikin wê, di serî de wê li ser pêşketina aqil re wê bi jîyane civakê re wê xwe bidina diyarkirin. Civak, wê xwediyê rengê jîyanî bê. Dema ku mirov hewl bide ku wê rastîya civakê wê fahm bike, divê ku mirov bi wê mejûya wê re dîroka wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, rastîya wê, wê hingî wê baştirin wê were fahmkirin û ser ziman. Civak, di nava xwe de wê xwediyê rengê pêşveçûnê ê jîyankirinê, rêveçûnê û her wusa xwe pêşxistinê bê. Em dema ku bahse civakê û dîroka wê dikin, di serî de em, ji van aliyên ve wê dikin ku wê fahm bikin û wê werênina li ser ziman. Pêşketinên civakî, ku em wan dikin ku fahm bikin û wan di çerçoveya hebûna civakê de wan werênina li ser ziman, wê di serî de wê bi wê re wê rastîya wê ya ku ew pêşketî wê were hanîn li ser ziman. Pêvajoyên şariştanîya jîyane civakê, wê di vê çerçoveyê de wê pêşbikevin. Civaketi, wê ji aliyekî ve wê pêşketina wê, pêşketina şariştanî bê. Lê weke ku em li ser zimanê kurdî de wê fahm dikin, gotina 'civakê' û ya 'şariştanîyê' wê bi têgînî, kirdeyî û wateyî wê çendî ku wê hevdû wê werênina li ser ziman jî, lê wê ji hevdû cuda hinek têgîn û wateyên ku em ji wan fahm bikin jî wê hebin.

Di serî de em gotina 'civakê' wê hildina li dest. Gotina 'civakê' wê, weke gotineka ku ew weke ku em di wateya wê ya di kurdî de jî wê fahm dikin, 'li hevdû civînbûnê', 'gihîştina li hevdû', 'bi hevdû re jîyankirinê', 'li nêzî hevdû bûnê', 'bi hevdû re tevgerînê' û hwd, wê bi gelek rengên din ên ku em dikarin ji wê bi wateyî derhênên wê

bi xwe re wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê gotina 'civakê' wê weke gotineka ku ew rewşa bihevdu re jîyankirinê a civatî bi xwe re wê dide hanîn li ser ziman. Têgîna 'civatîyê' û ya 'civakîyê' wê ew jî wê wusa bin. Civatî, wê bi wateya li hevdu rûniştin û bi hevdu re axiftinê wê bi xwe re wê salix bike û wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de di çerçoveya têgîn û wateya wê de mirov dikarê wê jî bibêjê ku wê têgîna civatî, wê di hundûrê gotina civakê de wê weke rewşek jîyanî a civakî a bi pêşketina aqil, hanîna wê ya li ser ziman û bikarhanîna wê, ew wê bi xwe re wê werênê li ser ziman.

Civak, di vê çerçoveyê de wê, weke têgîneka giştî bê. Derûniya wê, her wusa civaknasîya wê ya ku ew diafirê bi ji nava têkiliyên mirovan û hwd re wê xwediyê rengên pêşveçûnê a navxweyî bê. Hebûna civakê, wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî giring wê xwediyê wateyê bê. Di rewşa têgîna civakî de ku mirov wê dihilde li dest de mirov, wê di çerçoveya têgînekê de bi aqil wê dibînê.

Civakî, hinekî jî di aslê xwe de wê weke dîtineka bi aqilî jî bê. Di vê çerçoveyê de wê bi pêşketina wê re wê ev xwe bide dîyarkirin. Dema ku mirov li pêşketinê nava civakê binerê, bi wê re mirov wê bibînê ku wê mirov wê bihizirê, tefkîr bike, kifş bike û piştê wê tiştan pêşbixê û kirinan bike. Çûnûhatinê me yên di nava jîyanê de wê weke kirinna bi aqilî jî bin. Mirov dikarê di vê rengê û çerçoveyê de wê hilde li dest û wê fahm bike. Piştî ku aqil pêşket û pê de mirov, wê kirin, tevger û xuyên wê bi wate bike û wê werênê li ser ziman. Wê wateyê bide wan. Aliyekî bi wateyî ê têgîna civakî jî wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Di rewşa bi watekirinê de wê têgînên civakî wê xwe bidina dîyarkirin. Bi gotineka din wê, pêşbikevin. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê pêşveçûn, wê êdî wê di nava jîyane civakî de wê xwe bi şariştanî wê bidina dîyarkirin.

Beremberî gotina civakê, wê gotina 'şariştanîyê' wê weke gotineka ku em dikarin li ser van pêşketinê civakî ên bi jîyane wê re ku ew li ser aqil re dibin re wê werênina li ser ziman bin. Em dema ku gotina 'şariştanîyê' wê hildina li dest, her wusa, em di çerçoveya jîyane civakê de wê, bi ast, rada û pîvaneka wê ya demî re wê werênina li ser ziman. Minaq, pêvajoya jîyane civakî ku em bahse wê bi şariştanî bikin û wê bi şariştanî wê werênina li ser ziman, wê di çerçoveya jîyane civakî a bajarvanî de bê. Gotina 'şariştanîyê' wê temenê li ser gotina 'şar' bê û gotina 'şar' jî wê, di nava civake kurd de wê, weke ku mirov di nava kurdên êzidî, şebekî, feylî, yarsanî, hewramî, goranî, soranî, elewî û hwd de ku mirov li ser zaravayên wan ên kurdî ên ku ew diaxifin re ku mirov wê kifş dikê ku wê gotina 'şar' wê were wateya bajarbûnê. Gotina şar, wê di kurdî de wê weke gotineka ku em dikarin wê heta serdemên hûrî û mîtanîyan jî wê bibin. Her wusa di van deman de mirov, dema ku kurdîya dema hûrî û mîtanîyan wan lê dikolê jî wê dawikên weke '...îstan', '...stan', 'stanî', 'tanî' û hwd, mirov wê di wê de kifş bike. Her wusa, bi vê rengê mirov wê dibînê û kifş dike ku wê temenê bi karhanîna gotinê weke 'kurdistan', 'gulistan', 'şariştan', 'hûristan' û hwd ku ew werina bikarhanî di wê demê de wê hebê. Gotina şariştan, wê weke gotineka ku ew di çerçoveya jîyane bajarîyê a şariştanî de wê, xwediyê wateyekê bê.

Di nava jîyanê de wê, pêvajoya jîyane bajarîyê, wê piştî ya gundîtyê wê werê. Pêvajoya jîyane gundîtyê wê weke pêvajoyek jîyane civakî ku wê bê hizirkirin û tefkîrkirin ku wê di serdema neolîtîkê û hwd de jî wê werê û pêşbikeve û bê jîyankirin bê. Di vê çerçoveyê de wê, di vê çerçoveyê de wê, pêvajoya jîyane gundîtyê a civakî ku

mirov wê weke ku wê kifş dike wê weke pêvajoyeka destpêkê a jîyane civakî bê. Di vê pêvajoyê de wê, jîyane civakî wê ji nû ve pêşbikeve, birêxistin bibê û wê bidest bûhûrîna(jîyankirina) pêvajoyên xwe yên jîyanî bike. Di vê çerçoveyê de wê weke pêvajoyeka jîyanî a civakî a destpêkê, wê bi gûndîtî bê. Lê piştî ku wê dema şariştanîyê wê pêşbikeve, wê weke ku mirov wê kifş bike, wê jîyane bajarvaniyê wê pêşbikeve. Wê gûnd, wê mazin bibin, wê rewşa wan ya navxweyî a jîyanî wê pêşbikeve ji gelek aliyên ve. Bi wê re jî wê, rengêkî din ê jîyanî bi civaknasî û derûnîya wê û girêdanên wê yên civakî û hwd re wê pêşbikeve.

Pêvajoya jîyane civakî a ku mirov wê bi têgîna şariştanîyê û ankû bi gotina şariştanîyê re wê werênê li ser ziman, wê weke pêvajoyek pêşketî bê. Her wusa, wê di wê de wê aqil pêşketibê. Wê aqil, bi pêşveçûnên xwe re wê, bidest kifşkirinên mazin û giring ê di jîyanê de bikê. Her wusa wê di nava jîyanê de wê pêvajoya jîyane civakî a şariştanîyê, wê weke pêvajoyek giştî a biaqil ku wê êdî wê hîyararşîya civakî û hwd wê pêşbikeve bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê bahse wê bike.

Em dema ku bahse pêvajoya şariştanîyê dikin, her wusa, em bahse pêvajoya destpêkê a civakê nakin. Em bahse pêvajoyek civakî a piştî ku ew pêşketîya û sazûmana wê ya civakî bi astek, radayek û pîvanek pêşketî derketîya li holê re wê bahse wê dikin. Her wusa, wê, pêvajoya jîyane civakî a dema şariştanîyê, wê bi sazûmana xwe ya civakî a teybet ku ew li ser aqil re bi xwe re ew diafirênê re wê li ser aqil û encamên pêşketina aqil re wê bimeşê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê bi teybetî binxat bike û wê werênê li ser ziman.

Bi wê re jî mirov divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê têgîna civakî a ku mirov wê dike ku wê werênê li ser ziman ku wê, rewşa jîyane civakî wê weke rewşek teybet a jîyanî bê. Di pêvajoyên jîyane civakî a şariştanî de wê, rengên pêşketina jîyane civakî ên weke biast, rada û pîvan ên bi aqil wê pêşbikevin. Mirov, wê, wê di çerçoveya têgînên ku ew li wê serwer in, wê bijî. Pêvajoya şariştanîyê, wê di vê çerçoveyê de wê pêvajoyek giring a giştî û pêşketî a jîyane civakî bê.

Em weke ku wê, bi pêvajoyên jîyane civakî a şariştanî ên li kurdistanê re wê kifş dikin, wê di zikhevdî de wê pêvajoyek şariştanî di xate pêşketina jîyane civakê de wê bê û bijî. Rengê pêvajoyên destpêkê ên gundîtîyê û hwd, wê li rex yên bajarvaniyê wê bên jîyankirin. Wê bijîn. Bi wê re jî wê, bi bandûra jîyane bajarîyê a li ya gundan û bi bandûra jîyane gundan li ya bajaran û hwd re wê pêşketina civakî wê xwe bide jîyankirin. Wê pêşketina xwe bi awayekî pirralî wê bijî.

Di nava jîyane civake kurd de mirov, du rengên wê jîyanê biawayekî vekirî wê pirr bi başî wê dibînê û kifş dike. Awayê jîyane gundîtîyê û ankû li ser wê re ku wê di nava jîyane xwezayê de wê were jîyankirin a jîyane koçerîyê û hwd mirov dikarê bahse wê bike. Çendî ku wê jîyane bajarîyê wê pêşbikeve, wê ev rengê jîyanîyê wê hebûna xwe bi reng û nixê xwe wê bide domandin. Wê, di rengê jîyane xwe ya ku ew dixwezê bijî de wê, israr bike. Wê bixwezê ku ew wê bi wê rengê wê re bi xwezaya wê re wê bijî. Jîyane koçerîyê, wê temenê wê li ser jîyane şivaniyê bê. Lê jîyane bajarîyê ku ew weke jîyane şariştanî mirov dikarê wê bi teybet binxat bike û wê werênê li ser ziman jî wê, di wê de wê rengên din ên jîyanî wê pêşbikevin. Wê pişe, weke hesinkariyê(hadadiyê) û hwd, wê pêşbikevin. Wê çandinî, wê pêşbikeve. Çandinî, wê ew bê ku mirov, li cihê ku ew li wê bicihbûya û êdî wê li wir jîyane xwe dayimî wê bijî û wê bide domandin, wê çawa karibê dabara xwe di cihê xwe de bike, wê di vê çerçoveyê de wê weke rengêkê

pêşketinê jî bê. Çandinî, wê di aslê xwe de wê, weke kifşeka mirovatîyê a giring a piştî pêşketina jîyane şariştanîyê bê.

Jîyane şariştanîyê, wê di vê çerçoveyê de wê xwedîyê rengêkî giring ê ku mirov wê werênê li ser ziman bê. Jîyane şariştanîyê, wê temenê dabarakirina xwe wê pêşbixê. Tişên ku wê bi wan re wê bijî, wê wan pêşbixe. Jîyane şariştanîyê, wê di vê çerçoveyê de wê ji aliyekî ve wê çandinî wê, aliyekî wê yê temen bê. Têgîna çandiniyê wê, di nava xwe de wê weke kirdeyên wê yên vêşarî wê gelek kifşên xwezayî ên weke bi nasîna rengên şinahîyan û xosletên wan, kifşkirina rengê ji wan sûdgirtinê, kifşkirina çandiniya wan û hwd, wê di wê de ku wê bike wê hebin. Di vê çerçoveyê de wê mirov, wê fêrî şewayekî afirandina xwezayê di nava jîyane xwe ya ku ew wê êdî wê pêşdixe û wê dike ku wê bijî de bê. Çandînî, berhevkirin, hewkîrîn û hwd, wê weke aliyê giring ên ku mirov, li vir dikarê li ser wan bisekinê bê. Her wusa, jîyane civakê, wê di vê çerçoveyê de wê temenê xwe yê bi pêşketina jîyanî ê domandina wê re wê biafirênê.

Pêvajoyên jîyane civakî ên li kurdistanê û ankû mesopotamîya, wê mejû û dîroka wê, wê heta serdemên neolîtîkê û berî wê jî wê herê. He wusa, wê pêvajoyên şariştanîyê jî wê li ser wê re wê, piştî ast û radayeka pêvajoya jîyane civakî wê pêşbikeve. Yanî, wê şariştanî, wê piştî pêşketina jîyane civakê, wê ji ast, radayekê û pê de wê pêşbikeve û wê hebûna xwe wê bide domandin. Rewşa fahmkirina têgîna civakê û ya şariştanîyê, wê dem bi dem wê bi hevdû re wê bîn şirovekirin û bîn hanîn li ser ziman. Di gelek şiroveyên ku wê dem bi dem wê werina kirin de wê, civakî û şariştanî wê, weke heiman rewşê û tiştê wê werê hanîn li ser ziman. Li vir, di aslê xwe de mirov, ku wê xate zîrev a di nava têgîna civakê û pêşketina hebûna şariştanîyê, wê baş fahm nekê, mirov wê nikaribê fahmkirineka rast û pak jî wê, di derbarê wê bide çêkirin û hanîn li ser ziman.

Rewşa ji hevdû cûdakirina têgîna civakê û ya hebûna şariştanîyê, mirov dikarê bişibihênê ziman û aqil. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê ziman, wê her gotinên wê, wê weke aqil bin. Di gelek rewşan de wê ziman, weke hebûna aqil jî wê were şirovekirin. Çendî ku em nikarin ziman û aqil, di gelek şewayan ji hevdû cuda şirove bikin jî, em nikarin wan weke hevdû wan werênina li ser ziman. Ziman, dikeve weyna civakê de. Aqil jî dikeve weyna şariştanîyê de.

Tabî, civak, pêvajoyên wê yên pêşketinê wê, pêvajoyên şariştanîyê wê bide destpêkirin û pêşxistin. Her wusa, bi wê re jî mirov, dikarê wê jî bi wê re wê werênê li ser ziman ku wê civak, wê weke rewş û rastîyeka jîyanî wê hebe. Civakê, wê li ser rewşa kombûna mirovan û jîyane mirovan a bi hevdû re ku ew di nava xwe de nîrx, pîvan, rêgezên hevbeş û hwd diafirênin û li gorî wan dijîn, wê bi wê rastîyê re wê civak wê pêşbikeve û wê biafirê. Civak, hinekî jî girsebûn a. Bi demê re ew girsebûn mazin û zêde dibê. Bi wê re wê, komên mazin, wê biafirin. Her wusa, wê bi wê re wê, ji rewşa kombûna gûndan wê li ser wê mazinbûn û zêdebûnê re wê bajarbûn wê pêşbikevin. Wê nîrxên bajarîyê wê pêşbikevin. Nîrxên bajarîyê, wê ew rewşên jîyanî ên weke destûr, zagon rêgez û hwd bin. Her wusa, bi wê re wê li ser aqil û pêşketina aqil re weke ji hevdû cudakirina başî û nebaşîyê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di çerçoveya sazûmana civakî a ku ew pêş dikeve de wê, bi rengêkî hiyararşîkî, wê rewşa jîyane şariştanî wê xwe bide dîyarkirin û pêşxistin. Mirov, wê bawer bike, bi zane bibê. Di jîyane xwe de wê, xwedîyê sazûmanekê bê. Wê keseyeta mirov wê, bi zanebûnê re wê biafirê. Şariştanî, wê têgîna keseyetîyê, wê hinekî jî wê weke têgînek hîmî wê di xwe de wê hilde li dest. Wê çawa ew keseyet, wê pêşbikeve û wê pêşketinê wê bijî û yan jî wê

çawa bijî û bi çi rengê wê bijî, wê di vê çerçoveyê de wê rengê jîyankirina bi şariştanî wê were hanîn li ser ziman.

Piştî ku wê jîyane bajarbûnê wê pêşbikeve, wê di çerçoveya wê rewşa hîyararşiya wê de wê, rewşa rêveberîya wê, wê biafirê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê rêveberîya wê, wê biafirê. Rêveberî, wê hinekî rêvebirin û rênîşandin bê. Wê di nava jîyane civakê de wê, sazîyên olî, rêveberî û hwd, wê biafirin û wê ji aliyê xwe ve wê civakê bi têgîn û zanîn bikin li gorî xwe. Şariştanî, wê di vê çerçoveyê de wê regekî têgînî felsefîkî ku em dikarin wê bi têgîna bîrdozîyê re jî wê werênina li ser ziman bê. Di çerçoveyê de minaq, di roja me de mirov dikarê rewşa bi pêşketina şariştaniya demokratîk re wê hilde li dest û wê fahm bike.

Di çerçoveya jîyane civakî a bi sazûmanî de wê çawa sazîbûn û sazîkirin wê pêşbikeve û ankû wê were pêşxistin, wê rengê pêşketina şariştaniyê wê bi wê re wê li ser rengê hizîrkirina wê re wê xwe bide dîyarkirin. Ji aliyekî ve bi vê rengê, mirov dikarê weke rengê hizîrkirina civakê û ankû li civakê jî wê werênê li ser ziman. Di rewşa fahmkirina têgîna şariştaniyê de mirov ku wê hewl bide ku wê bi mejûya wê re wê hilde li dest û fahm bike, divê ku mirov dîroka şariştaniyên mesopotamîkî hemûyan di rêza wan de wan hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Şariştanî, bi çand, hûner, dîrok, aborî, aqil û ankû felsefe û hwd re wê xwedîyê temenên xwe yê pêşketinê bê. Di rewşa jîyanê de wê, şewayê jîyanê, afirandinên mirov ên bi aqil û weke encama wê aqilê bi amûrên jîyanê û hwd re wê, rengê pêşketina wê, wê xwe bide dîyarkirin. Şariştanî, dem bi dem wê li ser asta pêşketina xwe ya dema ku ew bûhûrandî û ya wê dema ku ew dijî re wê regekî jîyanî ê şariştanî wê bi xwe re wê bide afirandin û wê dîyarkirin. Li ser wê re wê, mirov regekî jîyane şariştanî ku ew çawa hatîya jîyankirin mirov wê fahm bike û wê werênê li ser ziman. Her tişt û rewşên ku me jîyankirina wê, bi hemû kirin, tevger û xûyên me yên ku me ew di nava jîyanê de ew bi hevdu re dana nîşandin re wê regekî çanda şariştanî a ku ew bûya û ankû pêşketîya jî wê bide dîyarkirin û nîşandin. Şariştanî, di çerçoveya rengê pêşketina jîyane xwe ya civakî û ya demî de wê, rengê pêşketina xwe, amûr û rewşên ku ew bi wan bijî û hwd jî wê bide pêşxistin. Minaq, serdemên destpêkê ên şariştaniyê ên ji dema sûmerîyan û heta roja me em hildina li berçav. Wê di wê de wê bi şewayekê wê jîyan wê bi pêşketina wê re wê hebe. Di roja me de jî wê bi şewayekê û regekê û ast û radayeka pêşketinê a bi xwe re wê hebê.

Her şariştanî û ankû pêvajoyên şariştaniyê, wê xwedîyê reng û rewşên xwe yên jîyanî û pêşketinê bin. Wê amûrên xwe yên xwe pêşxistinê wê biafirênin û pêşbixin. Wê li ser wan re wê jîyane xwe wê bijîn. Her wusa, şariştanî, wê bi xwe re wê nêzîkatîya mirov û ankû nêzîkatîya li mirov bixwe jî wê bi xwe re wê bi wate bike û wê werênê li ser ziman. Li ser têgîn û rengê fahmkirinê re mirov wê çawa wê were salîxkirin û hanîn li ser ziman, wê ew jî wê weke reng û têgihîştineka şariştanî bê. Ev rewş hemû jî wê li ser şewayê sazûmana şariştaniyê re wê xwe di nava têgîna ramyariya wê de wê werênina hanîn li ser ziman.

Mirov, dikarê şariştaniyê, bi têgîn û têgihîştina wê re wê weke sazûmaneka li ser serê jîyane civakê ku ew hatîya û avabûya jî wê werênê li ser ziman. Ev avabûna şariştanî a li ser serê jîyane civakî jî wê, di temen û himê xwe de wê fêr û ezmûnên pêşveçûnên jîyane civakî û hwd jî wê di xwe de wê bihawênê û wê ji wan wê sûd bigirê. Têgîna şariştaniyê, wê li ser wê re wê xwe li civakê wê serwer bike. Wê têgîn û têgihîştina xwe

wê, weke ya serwer wê werênê li ser ziman. Ji xwe, rastîya şariştanîyê, bi hebûna wê û pêşketin û pêşveçûnên wê re mirov dikarê bi têngîna serwerîyê re jî wê werênê li ser ziman.

Di nava pêvajoyek şariştanîyî de û ankû di nava şariştanîyekê de wê gelek civak bihevdu re bi carekê wê karibin bi hebûna xwe re wê, werênê li ser ziman. Lê weke ku em di roja me de jî wê dibînin û kifş dikin, wê têngîna sazûmana wê ya desthilatdarî ku ew li ser esasên bîrdozîkî xwe dide jîyankirin û domandin ku ew dixwezê civakan li gorî xwe bi rêxistin û reng bike, wê temenê pîrsgirêkên nava civakan û ankû pîrsgirêkên civakan ên bi xwe re jî wê biafirênê. Têngîna 'şerên desthilatdarîyê' her wusa mirov dikarê di vê çerçoveyê de wê weke têngî û têngihîştineka desthilatdarî wê li ser serê civakê ku ew dijî wê werênê li ser ziman.

Têngîna şerên desthilatdarîyê û ankû ên serdestîyê, wê rewşa rastîya şerê desthilatdarîyan a bi civakan re jî wê, werênê li ser ziman. Desthilatdarî, wê di çerçoveya hebûna xwe û hizra xwe de wê, tenê li hebûna xwe wê bihizirê. Wê li hebûna civakê, pêşketina wê dîroka wê ne hizirê. Civakê, wê bi endamên wê re wê weke girseyeka ku ew karê wê sehê(kontrol) bike wê lê bînerê û wê nêz bê. Her wusa, wê hertimî wê di her demên dîrokê de wê desthilatdarî, wê ew wê cûretê wê di xwe de wê bibînin ku ew civakê li gorî xwe dîzayn û saz bikin. Her sazîkirin, wê bi xwe re wê jî aliyê dîrokî wê wê hebûna civakê wê tûna bike. Di aslê xwe de wê, ji aliyekî ve wê bê tûnakirina civake bi dîroka wê re.

Dema ku em bahse têngîna şariştanîyê bikin, bêgûman divê ku em bahse rewşa pîrsgirêka desthilatdarîyê a bi civakê û hebûna civakê re jî wê hildina li dest. Di vê çerçoveyê de wê, desthilatdarî, wê bina rêyna ku ew şariştanîyan bi nîrxên wan re ew jî dîrokê bibin bin. Di roja me de ku em, bahse çand û zimanên ku ew jî dîrokê hatina birin ku em bahse wan bikin, wê çerçoveyek ku ew bi destê rêveberîyan û ankû desthilatdarîyan ku ew hatina ji dîrokê birin jî wê derxe li ber me. Ev rewşa ji dîrokê çûyina çand û zimanan, wê aliyekî tîrejîkî şariştanîyê ê bi rêveberîya wê re bê. Rewşa desthilatdarîyan û rewşa têngîna şariştanîyê û ankû hebûna wê, wê weke du heyînen ku wê hertimî wê levnekin bin. Ber ku wê desthilatdarî, nebê desthilatdarîya civakê, wê êdî wê her pêşveçûnên civakî wê jî wê re wê weke 'pîrsgirêkekê' wê xwe bidina diyarkirin. Li ser desthilatdarîyê re wê civak, di nava pêvajoyên şariştanîyê de wê hertimî pîrsgirêkên hebûnî wê bijîn. Ev rewş, wê weke rewşeka ku wê li ser rengê ramyarîyê û rêveberîya wê re jî wê heta roja me, wê hebûna xwe wê bi wê rengê wê bide domandin.

Di aslê xwe de mirov, rewşa têngîna ramyarîyê wê bi rewşa desthilatdarîyê re wê dihilde li dest û wê dike ku wê fahm bike, her wusa, mirov li vir, wê gelek rewşên giring ên jîyanî wê bibîne. Tenê ku em 'pîrsgirêkên civakî ên ramyarî' ên roja me ku em wan di çerçoveya wê bi navkirina gotinê de wê hildina li dest û fahm bikin, wê vê rastîyê bi xwe re wê bide nîşandin. Ti civak, wê ne li gorî rewşa desthilatdarîyê ku ew dixwezê wê pêşketina xwe wê bide jîyankirin. Wê hertimî wê li gorî xwe û pêşketina xwe ya nava xwe û xosletên xwe wê pêşketina xwe wê bijî. Ya ku di aslê xwe de bi gotina 'pîrsgirêkên civakî ên ramyarî' re wê xwe bide hanîn li ser ziman, wê ne hebûna civakê a ku ew bûya pîrsgirêk bê. Wê hebûna desthilatdarî ku ew dixwezê civakê li gorî xwe bi reng bike û ev jî bo civakê weke pîrsgirêkê diafirênê bê.

Li vir, di aslê xwe de mirov divê ku mirov hinekî tîkiliya ramyarî û desthilatdarîyê di çerçoveya rewşa pêşketina jîyane şariştanî de wê bihevdu re wê hilde li dest. Dema

ku mirov pêvajoyên şariştaniya civake kurd, ji serdemên sûmerîyan û heta roja me ku mirov li wê dinerê, mirov her wusa bi wê re wê di serî de wê kifş dike ku wê şariştanî, wê di çerçoveyek civakî û jîyane wê de ku wê di çerçoveyek sazûmanî de wê xwe bide hanîn li ser ziman. Pêvajoyên şariştaniya civake kurd, wê ji serdemên sûmerîyan û bi serekeyî piştê bi gûti û qasîtiyan, hûrî û mîtannîyan, medîya, kekokîyîdî û eyerîdî, şadadî, merwanî û ayûbîyan û hwd re wê pêvajoyên xwe yên civakî, jîyanî û desthilatdarî wê bide domandin.

Bêgûman, nivîsandina vê dîroka dirêj a şariştaniyê, wê bi serê xwe weke mijareka kûr û hûr, wê were hildan li dest. Divê ku jî ew were hildan li dest. Pêvajoyên pêşketina şariştaniyê ên civake kurd, wê teybetîyek wan ya sereka a giring wê hebê ku wê civak ji serdemên destpêkê û heta roja me, wê di xate xwe ya civakî de wê hebûna xwe ya bi pêvajoyên civakî û şariştaniyê re wê bide domandin. Em dema ku wan pêvajoyên wê yên desthilatdarî wê dikin ku wê hildina li dest, bêgûman, em divê ku wan demên destpêkê, ji wan bidina destpêkirin.

Her wusa, têgîna şariştaniyê, wê weke têgîneka ku wê, di çerçoveya têgîna sazûmanî a civakî de wê hebûna xwe wê bide nîşandin bê. Pêvajoyên şariştaniyê ên civake kurd, mirov wê jî bi wan re wê kifş dike ku wê heta ku ji derveudahale li wan newê kirin, wê ew ji nava xwe wê zêde wusa mudahaleyek mazin li wê newê kirin. Wê di xate xwe ya civakî de wê hebûna xwe wê bide domandin.

Her wusa, wê li vir, wê ew werê dîtî ku wê zêdeyî wê bi xwezayê re wê jîyanek wê hebê. Dema ku mirov li rengê bawerîyên civakî ên civake kurd ên weke êzdayîyê û hwd, ku mirov li wan dinerê, mirov wê rewşa xwezayî bi awayekî vekirî wê dibînin û kifş dike.

Çerçoveya têgîniya desthilatdarî, wê her wusa, wê di nava civakê de wê, ne zêde xwediyê rewşek mudahalekar bê. Lê bi metingerî hêzên ku ew hatina li ser axa kurdistanê, wê di çerçoveyeka ku ew li ser wê dîroka wê re xwe pêşbixin û wê tûna bikin re wê, pêvajoyên hêrîşê wê li hebûna civakê wê bi rêxistin bikin. Minaq wê, di dema gûtiyan de hêrîşên aqadiyan, wê di dema hûrî û mîtannîyan wê hêrîşên hîttîtan, di dema medîya de hêrîşên pers û îskenderê zûrqermeyn, di dema komagene de ew hêrîşên roma, di dema kokoyîdî, eyerîdî û şadadîyan de hêrîşên selçûqîyan, di dema eyûbîyan û pêvajoyên piştê ên kurdistanê de hêrîşên osmanîyan û piştê di dewama wê de ên komare tirk ku ew li ser bermehîyên osmanîyan avabûya û hwd, wê di vê çerçoveyê de bibin. Ev pêvajoyên hêrîşê, wê hertimî di çerçoveya tûnakirin û ji dîrokê birina civakê de wê bibin. Em ku rastîya civakê, bi hebûna wê û sazûmana wê re wê dihildina li dest, wê civake kurd, wê hertimî wê bi teybetîya xwe ya civakî a çandî re wê bijî. Wê ev aliyê wê li pêş bê. Di vê çerçoveyê de wê, çandek wê ya ku ew xwe bi wê re dikarê biparêze wê pêşbixe û wê li ser wê re wê hebûna xwe wê biparêze. Pêvajoyên şariştaniyê, wekî din wê bi têgînen weke ên bawerîyê re ku em li ser êzdayîyê û hwd re dibînin, wê xwe di wê çerçoveya xwe de wê birêxistin bike. Em ku wê çanda wê baş fahm nekin, emê nikarin wan pêvajoyên wê yên şariştanî jî wan jî baş fahmbikin.

Hebûna civakê, wê di nava xwe de wê, xwediyê sazûmanaka civakî a di xwezayê xwe de ku ew bi wê xwe pêş dixê û jîyane xwe dide domandin re wê pêşbixê. Li ser wê re wê, bijî. Pêvajoyên şariştanî ên ku ew dibin, wê di wan de wê, jîyanek xwediyê wê di vê çerçoveyê de wê bibê. Li ser wê re wê xwe bide jîyankirin. Jîyane civakê, wê di nava xwe de wê, li ser esasê we dabarkirinê wê sazûmana xwe û sazûna xwe wê pêşbixe.

Ev pêvajoyên şariştanîkî ên weke ji serdemên sûmer, gûti, qasîti, hûrî, mîtannî, medî, kekokîyîd, eyerîdî, şadadî, merwanî, eyûbîyan û hwd re wê rengê xwe yê jîyanî ê civakî wê bi sazûman bikin. Minaq, serdema hûrî û mîtannîyan, em î ro baş dizanin ku wan waraqa bo kirîn û firotinê pêşxistina. Piştî wan re wê, di demên desthilatdariya medîya û piştê yê kekokîyîdî, eyerîdî û şadadîyan de jî wê ew rewş wê xwe bide domandin. Di vê çerçoveyê de wê, têgîneka biha û wekhev binirxa a beremberî hevdû ku wê di çerçoveya pevgûharandinê û hwd de wê di rewşên aborî de wê pêşbixin de wê bi wan re wê hebe. Her tişt, wê li ser hebûna wê ya şenber re wê were şîrove kirin. Di vê çerçoveyê de wê ew were pêşxistin.

Têgîna mengîwerî(hişmendî û ankû kirdeyî) û ya pêzawerî(bûjenî) û hwd re wê, di çerçoveyeka jîyanî de wê were ji hevdû vaqatandin. Têgîna jîyane dunyayî û ya jîyane axîretî û hwd, w di vê çerçoveyê de wê pêşbikeve û wê ji hevdû cuda bibê. Ya dunyayî, wê bi şewayekî wê li ser têgîna bûjenîkî re wê were ser ziman. Ya axîretî jî wê li ser ya hişmendîkî re wê were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, li ser ji hevdû cûdakirin û vaqatandina bi ya b bûjenî heyî û ya neyî re wê ew ji hevdû cudakirin wê were pêşxistin. Bi wê re wê, li gorî wê şîrove û hanîna li ser ziman wê bibê. Ya dunyayî, ew a ku mirov wê dikarê bibînê, bijî û wê têbigihê. Lê ya axîretî û ankû û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê xosletên vajî wê bê. Di aslê xwe de wê ew ji hevdû cudakirin, wê ji aliyekî ve wê weke encama pêşketina aqil û bi aqil dîtinê bê. Her tişt a ku ew heya û mirov ew dît, wê ew bi hişmendî wê were derkkirin û têgihiştin. Bi wê re wê ew tişt, wê weke bûjenekê û hwd, wê ew hebûna wê û hişê wê wê bi dûalîteyekê wê hebe. Lê ew jî wê, weke aliyna ku mirov wê bi wan bi hevdû re wan hilde li dest bê. Di vê çerçoveyê de wê xwe bide diyarkirin. Şert û mercên bûjenîkî ên ku mirov li ser wan re dijî, wê weke rewşên ku wê temenê têgîhkirina me jî wê bi xwe re wê biafirênin. Mirov, dijî. Bo ku bijî, divê ku zad û ankû xwarinê ji xwe re peyda bike. Bi wê re jî mirov, divê ku wê zad û ankû xwarina ku ew peydakirî wê bixwe û heta ku ew karibê jîyane xwe bide domandin. Di nava şert û mercên jîyanê de wê şert û mercên jîyankirinê jî wê xwediyê temenekî bûjenîkî bê. Di vê çerçoveyê de mirov, wê li ser tevger, kirin û xûyan re jî wê dikarê di vê çerçoveya têgîna bûjenîkî de wê, werênê li ser ziman. Şert û mercên jîyanê wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rastî û heyîneka jîyanî a ku mirov bi wan dijî bê.

Di nava şert û mercên jîyane civakî de wê civak, wê bo jîyane xwe û domandina wê, wê di şert û mercên xwe de wê, xwediyê rewşeka ku ew bi wê hewl dide ku ew xwe bide domandin bê. Di nava şert û mercên jîyane civakî de wê, ew xwe bide domandin. Di pêvajoyên civakî ên jîyane şariştanî de wê, her wusa, wê li ser têgîn û hiş re wê çandek ku mirov wê bi wê re xwe bi hiş û zanînkirî û dijî wê biafirênê. Minaq, her kirinên ku mirov re kir, wê weke kirinna ku mirov wan bi mirov re ew bûna û êdî bi wê bûyîna wan re ew hişê wê bi me re çêbûya bê. Wê di vê çerçoveyê de wê, di nava jîyanê de wê li ser wê hişê wê re wê, êdî wê li gorî encama wê ya baş û ankû nebaş re wê bi encama wê re wê bijî. Minaq, dema ku dayikek kurd, şîrê xwe ji sawala xwe girt, piştê ew meyend û ji wê mast û ankû panîr derhanî, wê piştê wî panîrî ku ew çawa karibê, demek dirêj wê biparezê, wê rêyên wê bike ku wan kifş bike. Di vê çerçoveyê de wê wan rêyan wê li ser wan fêr û ezmûnên xwe re wê bike. Piştê jî wê, dema ku ew ceribandî kir û pê de wê, ku encama wê baş bê, wê piştê wê ew weke encamake ezmûnî a bi fêrbûnê a baş wê, ew were domandin û pêşxistin.

Rengê jîyane civakî, wê di vê çerçoveyê de wê, di çerçoveya jîyankirina xwe de wê, piştî wê amûrên wê yên ku mirov bi wan bijî, wê werina pêşxistin. Minaq, mirov, sênîk, kevçî, qadeh, zerik û hwd, wê bîrên kifşkirin. Wê beroş wê werina çekirin ku ew di wan de li ser êgir xwarin werina çekirin. Ev rewş, hemû wê bi amûrîyên wan re wê, di çerçoveya têgînek şariştanî de jî wê, xwediyê wateyekê bin. Her civak, wê di nava şert û mercên xwe yên xwezayî de wê ew wê pêşxistinê wê bi xwe re wê pêşbixwe weke çandek jîyanî a civakî. Di vê çerçoveyê de ew şert û merc, çawa temen û derfeta jîyanê wê bidêna li ber mirov, wê di vê çerçoveyê de wê li gorî wan wê ew were kirin û pêşxistin.

Di çerçoveya pêşveçûnê jîyane civakî de mirov, dema ku wan dike ku wan kifş bike, wê her wusa, wê her pêşveçûnê ku ew bûn, wê weke aqilekî wê piştî wê bi me re wê bina weke hiş û wê li ser wê û kêrhatîya wê re wê, pêşveçûnê nû, wê di çerçoveya wê de wê werina kirin. Li vir, her tişt, wê bi xosletên xwe re wê kêrî çî were, wê ew were dîtin bi hiş. Ya ku wê, mirov wê li ser wê re wê bike ku ew bihizirê û wê mejiyê mirov wê bibê biber kifşkirinê nû ên din ve jî wê ew rewşa li ser hebûna wê tiştê û xosletîya wê re bê.

Jîyane şariştanî, pêvajoyên wê yên li kurdistanê wê, di pêvajoyê û serdemên pirr dirêj de wê derbas bibê. Her wusa, wê li ser wê esasê pêşveçûna civakî wê, civak, wê di xateya xwe ya civakî de wê bijî. Jîyane civakî, wê di vê çerçoveyê de weke ku me hinekî li jor jî hanî li ser ziman bê, wê jîyanek di cih de bê û mirov wê di wê jîyane di cihê xwe de wê çawa wê karibê bijî, dabara xwe bike û xwe bi jîyane xwe re wê bide domandin, wê li ser wê re wê pêşveçûnan wê di jîyane xwe de wê bide çekirin. Wê her pêşveçûnê ku mirov di nava jîyane xwe ya civakî de wê çê bike, wê bandûra wê li têkiliyên nava mirovan û ankû têkiliya mirovên nava civakê û herwusa wê li pêşketina mejiyê wan bibê. Her tişt ku ew hat pêşxistin, wê li ser kêrhatîya wê û rengê bikarhanîna wê re wê, mirov wê bi bigihijê fêrbûnekê. Wê bigihijê zanîna ku ew çawa karibê wê tiştê di jîyane xwe de wê bikarbênê û jî wê sûdwergirê. Bi wê re wê mirov wê di çerçoveya wan têkiliyên civakî de wê têkiliyeka mejiyê mirov û wan tişt û bikarhanîna û têgîna kêrhatîya wan re wê di mejiyê mirov de wê biafirê. Ev têkiliya bi tiştê re wê, temenê pêşketineka mirov a di jîyane mirov de jî bê. Mirov, wê bi wê têgînê re wê xwediyê rewşek têgînî a ku mirov wê pêşbixwe bê. Di jîyane mirov a civakî de wê, di vê çerçoveyê de wê her tişt û kifşkirinê jîyanî wê kêrî mirov werin ku mirov di cihê xwe de karibê jî wê sûdbigirê. Minaq ku komê mirov li deverê weke gundekî bijî û tenê deverê li wê av hebê û ew dever jî bi dehan qamên (weke minaqe metreyan) mirovan kûr bê bi binê ardê ve wê demê mirov, wê çawa xwe bigihênê wê avê. Derfeta li wir jîyankirinê, wê tenê wê bi xwe gihandina wê avê re bê. Wê demê, mirov, dikare weke ku mirov di nava kurdan de wê dibîne wê "dêwlan" wê pêşbixin bi werisên ku ew bi wê ve dikin û diavêjina nava avê û tişî av dikin û piştî wê dikişênin û avê di encama wê de wê bidest dixin. Ev rewş, wê her wusa, wê weke rewşek afirandinî a li ser wê rewşa xwe gihandina avê re bê. Rewşên bi vê rengê wê weke rewşên ku mirov wê çawa wê karibê di cihê xwe de wê jîyane xwe bicihbûyî bide domandin, wê li ser wê re wê weke pêşveçûnê jîyanî bin.

Bi wê re wê, çandinî wê pêşbikeve. Çandinî wê li dora deverên ku wê bijîn wê ardan wê jî xwe re wê kifş bikin û wê biçênin. Wê di encama wê de wê zad wê bidest bixin. Piştî wê çawa jî wê jî wê zadê wê bii hewkirinê wê xwarinê nû û cûda wê derbihênin,

wê ew jî wê bi demê re wê bê kirin. Jîyane bicihbûyî, wê di temenê wê de wê her wusa wê çanda bi vî rengî a weke ya bi çandînî, afirandîna amûran bo gihîna tiştan û hwd re wê xwediyê reng û rewşek pêşketinî a bi xwe re bê. Li vir, divê ku mirov wê yekê wê, werênê li ser ziman ku wê di çerçoveya jîyane civakî û bi teybetî jî ya malbatê de wê, ev rewş wê werina pêşxistin. Wê çawa karibin bijîn, dabara xwe bikin û xwe pêşixin û hwd, wê bi wê re wê xwediyê rewşekê bin. Jîyane civakî, wê weke jîyaneka ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest bê.

Di vê çerçoveyê de em dema ku wê rewşa jîyanî a civake kurd wê, kifş dikin û wê dikin ku wê fahm bikin, wê bi wê re wê weke aliyekî giring ê ku mirov wê bi teybetî wê hilde li dest û wê fahm bike re wê, xwediyê rewşekê bê. Di çerçoveya pêvajoyên jîyane civakî ên li kurdistanê de wê, di çerçoveya sazûmana civakî û piştre ya şariştanî a ku ew pêş dikeve de wê, rewşa têgînî wê xwe bide pêşxistin. Fahmkirinên di jîyane civakê de ku mirov wan çê dike, wê piştre wê di temenê pêşveçûnên jîyane civakî û pêşketinên ku wê piştre wê di çerçoveya pêşketina jîyane civakî de wê werina kirin de jî bê. Mirov, divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku mirov, wê yekê jî wê kifş dike ku wê, di pêvajoyên şariştaniyê de wê aqil, wê piştre wê bi têgîna navaroka xwe re wê, temenê wê bi mirov re çê bike ku mirov wê karibê li gorî pêwîstiyên xwe yên jîyanî biafirênê. Teybetiyeka jîyane şariştanî jî wê ev bê ku mirov di nava jîyane xwe ya civakî de xwe karibê bigihînê wê astê ku mirov karibê têrî xwe hebe û biafirênê. Di vê çerçoveyê de ku mirov wê jî karibê biafirênê. Di çerçoveya têgîna ramyarîya aborîya civake kurd a serdemên bûhûrî de mirov wê yekê wê bi jîyane civakê re wê li ser encam, ezmûn û fêrbûnên wê re wê bigihîjê wê têgînê.

Li vir, divê ku mirov wê yekê jî wê werênê li ser ziman, ku têgîna ramyarîya aborîya civake kurd, wê di çerçoveya afrîneriyên jîyane civakî a şariştanî û pêvajoyên wê de wê bi pêvajoyên şariştaniyê û sazûmana wê ya civakî a bi pêşxistinê re wê were dîtin. Di nava jîyane civakî û rengê pêşveçûnên wê yên civakî de wê, gotina 'pêşketinê' wê watedar bê. Gotina pêşketinê wê regekî pêşveçûnê ê ku wê civakê bi xwe re di xwezaya xwe de wê bê ku ew rastî mudaheleyan were wê, ew wê bijî bê. Lê di serdemên şariştaniyê de wê gotina pêşketinê a ku mirov wê bikardihênê jî wê têgîn û kirdeya pêşxistinê wê lêkirî bê. Di vê çerçoveyê de wê bi lêkeriyekê wê gotina pêşketinê wê di nava jîyane civakî a dema pêvajoyên şariştanî de wê hebê û wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir, divê ku mirov wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku mirov, heta ku wan pêvajoyên jîyane civakê mirov baş fahm nekê, mirov wê nikaribê di çerçoveyek hûrgilî û kûr de wê rastîya wê jî wê, hilde li dest û wê fahmbike. Di aslê xwe de mirov, dema ku wê fahm dike, mirov wê jî têdigihê ku wê civakê, wê ji aliyê têgîna gotina pêşketinê a bi jîyane xwe re wê bixwezê ku ew bijî. Lê wê gotina pêşketinê a pêvajoyên jîyane şariştaniyê ku ew bi kirdeya gotina pêşxistinê ya, wê bi wê re wê hertimî wê di nava dijraberiyekê û hatina berhevdûbûnekê de bê. Wê levnekin. Gotina pêşketinê a civakî û ya dema şariştaniyê, wê di vê çerçoveyê de wê di rewşa şert û mercên jîyanê de wê xwediyê ne wekhevîyên bi hevdu re bin. Di nava jîyane civakî a demên şariştaniyê de pêşxistin ji aliyê mirov bi aqilê xwe ve wê derkeve li pêş. Di vê çerçoveyê de wê bi aqil, wê pêşî darêjka çerçoveyî wê were çêkirin û wê di wê çerçoveyê de wê pêşxistin bibê. Mînaq, di hizirkirina li lêkirina malê de wê mirov, pêşî wê çawa malê û ankû xanî wê çê bike, wê hizir bike, wê çerçoveya wê di mejiyê xwe de wê çê bike û wê lê bike. Mirov,

wê di nava rewşekê de bê ku wê mirov wê pêşî hizir bike û wê piştî wê lê bike bê. D rewşa jîyane şariştaniyê a pêşxistinê de aqilê pîretikî û pîretîzekirina wê, wê di vê çerçoveyê de wê hebe. Têgîna gotina pêşketina a dema pêvajoyên civakê ên bi pêvajoyên şariştaniyê re wê têgîna ramyarîya aborî, wê zêdetirî wê xwe bide diyarkirin. Minaq, di rewşa jîyane aborî de wê, berê di pêvajoyên destpêkê ên civakê de wê, di çerçoveya jîyankirina xwe de wê, nêçîrî, şivanî û piştî wê çandî wê pêşbike. Lê piştî wê, di nava jîyanê de wê, çekirina xwarinê û hwd, wê pêşbikeve. Ev jî wê, rewşa jîyanî ên civakî ku wê hin bi hin wê li ser hişkirinên mirov re wê pêşbikevin bin. Di rewşa çekirina xwarinê de wê, ew tiştên xwarinê ku wê ew werina tevlihevîdûkirin û wê ji wan xwarinek were derxistin li holê, wê ew di vê çerçoveyê de wê minaqek pirr baş a fahmkirinê bê. Ber ku wê, li ser rewş, rêgez û destûrên jîyane xwe dabarakirinê re wê rewşa sazûmana civakî û adîlîna wê ku ew hat li holê û ew bi wê rengê ew hat bi rêve birin û hwd, wê hingî xwe bide diyarkirin. Jîyane civakê, wê hertimî wê xwediyê rewşek teybet a ku mirov wê hilde li dest bê. Li vir, rewşa jîyane civakê, wê di nava xwe de wê, bi wê sazûmana ku ew hatî afirandin û ew dihê xwestin ku ew li gorî wê bijî jî wê, di nava wê rewşa jîyane civakê wê dervî wê, wê bixwezê ku ew bi gotina xwe ya pêşketinê a xwezayî û asayî ew bijî û xwe bide jîyankirin û jîyane xwe pêşbixe û bide jîyankirin. Jîyane dema şariştaniyê, wê hertimî wê di vê çerçoveyê de wê pêvajoyên jîyane civakê, wê rastî mudahaleyan bihêlê. Ya ku wê, di aslê xwe de wê temenê pîrsgirêkên civakî û jîyanî ên navxeyî jî bê, wê ev rewş bê.

Di vê çerçoveyê û rewşê de mirov divê ku rewşa pêşveçûnên jîyane civakî ên di pêvajoyên jîyane şariştaniyê ên civakî de wê biteybetî wê hilde li dest. Di aslê xwe de wê, jîyane pêvajoyên şariştaniyê wê weke ya herî rast wê were hanîn li ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, ya ku wê têgîna ya herî rast wê dide diyarkirin li bernefîn û çavê mirov wê, ew rewşa civakê a xwezayî bixwe bê. Têgîna şariştaniyê û ya desthilatdariyê, wê bi demê re wê bina du hevlingên hevdu. Wê hevdu bo hevdu wê biafirênin. Di wê nava wê afirandina wan ya bo hevdu de jî wê, civak bê ku ew rastî mudahaleyê, hêrîşan û hwd wê were wê bê.

Di çerçoveya ramyarîya aborî a civake kurd de ew pêşveçûnên civakî ku wê di dewama hevdu de wê bibin; wê ji serdemên gûti û qasîtiyan û heta serdema hûrî û mîtannîyan wê rengekî pşketina civakî a li ser pêşveçûnên şariştanî re wê bide nîşandin. Ji serdemên gûti, qasîti, hûrî û mîtannîyan, sazûmana wan ya civakî û desthilatdarî, wê çerçoveya pêşketina wan, wê bê ditin. Her wusa, wê hin bi hin wê desthilatdarî, wê şewayên teşwîkkirinê ên afirandinê, weke çandî, cotyarîyê û hwd wê pêşbixe. Lê wê, bêşa xwe jî wê dênê li ser. Amedeyîyên ji salên şer û hwd re ku ew dihên kirin, wê bo wan serdeman wê xazîneyên welêt wê hertimî wê tişî bin. Bi wê re jî wê, rewşa ardnîgarîya wan ku ew hertimî pirr xwediyê derfetek dewlemend a, wê bi wê re wê di her rewş û demê re wê karibin, ya ku ew dixwezin bidest bixin. Di vê çerçoveyê de wê bi xwe êminbûnê wan wê li wan hebê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku wê jî wê werênê li ser ziman ku wê giranîdayîna rengekî aborî û pêşketina wê ê xwezayî wê bê dayîn. Di vê çerçoveyê de wê desthilatdarî, wê hertimî wê xwe nedê hîskirin li ser serê xalkê û di nava jîyane xalkê de.

Em dema ku di çerçoveya têgîna şariştaniyê de me heta vê xalê û nûqteyê wê bi jîyane civakê re hanî li ser ziman. Li vir, em divê ku rewşên jîyanî ên jîyane civakê ku wê di pêvajoyên jîyane civakî a dema şariştaniyê de wê çawa wê pêşbikevin û wê çawa

wê werina pêşxistin, em divê ku wê jî em hinekî li ser wê bisekin in. Di çerçoveya dîroka civakê de ku mirov, li ser pêşveçûnn civakî re wê werênê li ser ziman, divê ku mirov wê heta serdemên pêvajoyên pêşketina civakê jî bi wê re bibê û herê. Pêvajoyên civakê, wê berî yê şariştaniyê wê, pêşbikevin. Em dema wan bikin ku wan hildina li dest, di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê bi çerçoveyîya civakê re wê werênê li ser ziman. Civak, di pêşveçûnên xwe de ew heta kûderê û çawa dikarê herê û ankû diçê, wê di vê çerçoveyê de wê, were dîtîn. Lê piştî ku civakê, di pêşketinên xwe de ew heta astekê ew hat û pêşket û pê de wê, hin bi hin wê di nava wê de wê bandûra keseyetîyên weke ên pî û kalên civakê, ên bihêz û hwd wê derkeve li pêş. Ew jî, wê weke hinek kesna û ankû keseyetna serdest wê derkeve li pêş. Civak, wê li dora wan, wê bighijê li hevdû.

Di vê çerçoveyê de wê hin bi hin wê li ser vê rewşê re wê têkiliyên nava civakê ên ser û bin wê biafirin. Bi gotineka din, wê têkiliya mirovên serdest û girseyên bindest wê pêşbikeve. Ew jî wê, dema ku ew civak, di nava xwe de diafirênê û ankû ew çî diafirênê wê hertimî wê bêsa xwe wê ji wê bistênin. Yanî, bi gotineka din, wê ew hem xabatê nekin û wê hem jî wê hevkarê yên ku xabatê û keda wan jî bin. Ev rewş, wê bi demê re wê temenê têkiliyên ser û bin ên hîyaraşîkî ku ew pêş dikevin jî bin. Têgîna hîyaraşîyê, wê weke têgîneka ku wê di vê çerçoveyê de wê bi civaketîya dema şariştaniyê re wê li ser rêveber, leşker, oldar û têkiliyên wan ên bi girseyan re wê biafirê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman, wê pêşveçûnên tînen weke yê olî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê li ser rengên xwe yê weke ên 'pîrozîyê' û hwd re wê vê rengê pêşketina weke yê hîyaraşîkî û hwd, wê pêşbixin. Têgîn, wê ji mirov re wê bêjê ku mirov wê çî û çawa bike. Di vê çerçoveyê de wê derketina dervî xwe jî wê rast nebîne. Yan jî wê, vajî xwe bibîne. Çerçoveya civakî a serdemên şariştaniyê jî wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rengê pêşketinê ên li se tîgînan re bê. Wê çawa wê civak, wê were bi sazûmankirin û hwd, wê di wê çerçoveyê de wê bihizirê. Bi hizirkirinê, yê ku wê li wê bihizirê, dibê ku ew bihizirê ku ew ya herî baş dihizirê û dibîne bo civakê. Lê ew dibê ku ew di farqê de bê û ankû ne di farqê de bê, ew rastîya civakê a esasî ku ew bi mejî û dîroka wê re heya ew mudahaleyê li wê dike û w digûharênê û wê pêşketina wê ya ku ew bi esasî dijî wê, ji wê rêya wê derdixê.

Pêvajoyên ku ew weke pêvajoyên şariştaniyê ew dihên hanîn li ser ziman ên ji serdemên sûmerîyan ku ew bi hezaran salan pêşveçûna, wê di vê çerçoveyê de wê weke pêvajoyîna şariştanî ên destpêkê wê tîgîna girîng wê bidina me. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê çerçoveya tîgînên şariştanî ên van deman, wê di demên piştê jî de wê, pêşkevin û weke temen wê weyn bileyizin.

Serdemên sûmerîyan, wê şariştanî bi hîyaraşîya xwe re wê pêşbikeve. Herwusa, wê tîkiliyên ser û binî wê biafirin. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê, civak, wê weke ku wê bi wan rewşên tîkiliyê ên ku ew pêş dikevin re wê wê bê xistin bin sehêr(kontrol)ê de. Wê di vê çerçoveyê de wê rengê civaketîya dema şariştaniyê wê hin bi hin wê bi pêşketina xwe re wê rengê xwe wê bide nişandin. Rastîya civakê, wê di van deman wê piştê wê, di çerçoveya sazîyên şariştanî de wê çawa wê ew sazî wê xwe bijîn û bidina domandin, wê di vê çerçoveyê de wê weke ku wê bê xwestin ku civakên wan werina pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê, rewşa sazîyan û tîkiliya wan ya civakê re ku

mirov wê hilde li dest, wê di vê çerçoveyê de wê di rewşek serdestîyê de wê xwe bidina dîyarkirin û nîşandin.

Civak, wê di nava xwe de wê, di jîyane xwe de wê bo jîyankirina xwe wê biafirênê. Wê çandinîyê, şivaniyê û her wusa şêwayên din ên weke hewkirinê û hwd, wê pêşbixê. Wê çekirina xwarinê wê, bi cûr bi cûr wê pêşbixin. Çêkirina xwarinê û rewşên weke weke wê ên civakî, her çendî ku wê weke çandaka şariştanî wê were hanîn li ser ziman jî lê mirov, dikarê wê tenê bi çanda civakê û pêşketina wê û hwd re wê werênê li ser ziman.

Şariştanî, wê ji aliyekî ve wê, tenê wê xwediyê wateyek desthilatdarî a sazûmanî ku ew li ser serê civakê pêşketîya bê. Em dema ku wê rastîya wê ya bi dîrokê re wê dikin ku wê fahm bikin û wê werênina li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê, di her demên şariştanîyê de wê kifşkarîya sazûmanîya desthilatdarîyê a serdestîya wê, wê hebe û wê kifşkar bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê bahse rewşa rastîya civakê û pêşketina wê bike. Di rewşên desthilatdarî de wê, çawa wê civak, wê di bin sehêta wê de bê û wê di bin sehêta wê de wê pêşbikeve, wê di vê çerçoveyê de wê rêgezên xwe yên jîyanî wê pêşbikeve. Rewşa têkiliya a bi hevdu re, rewşa têkiliya jin û mêr a bi hevdu re, rewşa têkiliya mazin û piçûkan a bi hevdu re, rewşa têkiliya mazin û mazinan a bi hevdu re, rewşa têkiliya zarok û mazinan a bi hevdu re, rewşa têkiliya malbatî, rewşa têkiliya bi kalan re û hwd, wê di gelek şêwayan de wê rêgezên ku wê mirov wê li gorî wan tevbigirihê wê werina pêşxistin. Wê di vê çerçoveyê de w ew werina hanîn li ser ziman. Desthilatdarî, bi serê xwe wê, weke têgîneka ku ew bo serdestîya xwe û ankû sehêta xwe ku ew temenê wê li ser pêşxistina pevçûn û şer bê. Di vê çerçoveyê de jî wê rewşa wê, di vê rengê de wê xwediyê rengêkî pêşketî a bi xwe re bê.

Î ro, ku bahse civakê dihê kirin, wê di cih de wê desthilatdarî û rêveberîya wê were bîra mirov. Di vê çerçoveyê de wê, bi têgîn û gotina civakê re wê rêveberî û ankû desthilatdarî wê were fahmkirin. Rêveberî, wê piştî ku ew pêşbikeve, wê civakê, di bin destê xwe de wê zant bike bo ku ew xwe bide domandin. Her wusa, di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di rewşa têgîna desthilatdarîyê de wê, di vê çerçoveyê de wê bidest kifşkarîyekê jî wê bike. Em di serdemên sûmerîyan û piştî wê dibînin ku wê çawa wê pêşketin bibê û wê bi kîjan aliyê ve wê bibê, wê li ser wê jî wê bê hizirîn. Di vê çerçoveyê de wê, berhevkirina di destê malbatan de a bo domandina jîyane xwe û dabara xwe wê, ew li ser wê bi destê desthilatdarîyê wê bêş werina danîn. Wê bi wê re wê, xwe bide jîyandin û domandin desthilatdarî. Di rewşên bi vî rengî de wê, bê dîtî ku wê çawa wê afirandinê wê bê kirin û pêşxistin, wê bêşa wê, wê were dayîn. Di serdemên piştî sûmerîyan de wê, zêdeyî wê were dîtî ku wê dema ku desthilatdarî, ku ew bîryara şer û hwd didê, wê hemû serifendin (msfref)ên xwe wê ji civakê derhênê. Di dewama mijarê de mirov, divê ku têkiliya civak û desthilatdarîyê û ankû civak û welêt, hilde li dest.

1.Civak û welat; Civak, wê xwediyê dîroka xwe ya bi hebûna xwe re bê. Rewşa civakê û desthilatdarîyê û ankû civakê welat ku mirov wan hilde li dest, wê di serî de wê di çerçoveya pêvajoyên civakî ên serdemên şariştanîyê de wê were hildan li dest. Civak, di serdemên şariştanîyê de wê, weke ku ew rêveberîya wê, wê pêşbikeve. Rêveberî û ankû desthilatdarî wê bo civakê wê çawa rast bê? Ankû mirov, dikarê wê bi wê re wê werênê li ser ziman ku rêveberîyê bo civakê, mirov dikarê weke rastîyek teqez a ku ew

divê ku hebe, wê werênê li ser ziman? Di çerçoveya jîyane civakî de wê, her wusa, wê di serî de wê desthilatdarî wê di pêvajoyên şariştanîyê de wê bê hildan li dest.

Her civak, wê di roja me de wê, weke ku ew xwediyê rêveberîyekê bê. Rêveberî, wê rewşa serdestbûnê wê bi xwe re wê werênê li ser ziman. Di pêvajoyên şariştanîyê de wê ji demekê û pê de wê, welatîti wê pêşbikeve. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, temenê welatîtiyê jî wê li ser hebûna rêveberîyê û ankû desthilatdarîyê bê. Welatîti, wê weke rewşek têgînî û ankû bîrdozikî a desthilatdarîyê bê. Her wusa, mirov, dikarê rewşa welat, li gorî rastîya civakê ku wê di wê de wê bijî wê werênê li ser ziman? Her civak, wê hertimî wê di nava xwe de wê pêşveçûnên wê yên cuda ên nava wê, wê hebin.

Welat, wê bi destûr, zagon, rêgezên xwe û hwd re wê were holê. Wê ji civakê bixwezê ku ew li gorî destûr, zagon û rêgezên ku wê kifşkirina ew bijî. Li vir, cudahiyeke civakî ên ku ew hena jî wê, hertimî wê weke rewşa ku wê bi wan wê civak wê derkeve dervî sînorê welat. Desthilatdarî, wê di rêveberîyê de wê bixwezê ku ew hertimî civakê sehê bike. Bo ku civak, dernekeve dervî destûr, zagon û rêgezên wê. Dema ku mirov bahse welat bike, wê di serî de wê rewşa têkiliyên ser û bin wê xwe bidina diyarkirin. Yanî bi gotineka din, wê, weke yê serdest wê welat bi desthilatdarîya xwe re wê hebê. Desthilatdarî jî wê bi rêveberîya xwe re wê, civakê wê bike ku ew wê bi rêve bibê.

Civak, wê hertimî wê xwediyê rewşeka ku ew xwe werênê li ser ziman bê. Wê rêyên xwe hanîna li ser ziman wê bibînê. Di roja me de wê civak, wê sazîyên şariştanî û ankû ên 'sîvil' û hwd wê pêşbixe û wê li ser wan re wê xwe wê werênê li ser ziman. Sazîyên sîvil, wê çendî karibin weke rastîyeka civakî bin? Ev rewş, wê hertimî wê weke pirsekê wê xwe di mejiyê wê civake ku ew di bin serdestîya deesthilatdarîya rêveber de bê.

Di roja me de wê, weke 'karekî' sazîyên sîvil, wê ew were li ser ziman ku ew wê sazîyên welêt wê sehê(kontrol) bikin bin. Di vê çerçoveyê de wê bi erk û berpirsiyariyekê wê ew wê werênina hanîn li ser ziman. Bi gotineka din, wê şaşî û xelatîyên desthilatdarîyê wê, ji wê re wê werênina li ser ziman ku ew nekê. Di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya rêveberîyek demokratîk de wê sazîyên sîvil, wê weke hêzek civakî jî wê werênina hanîn li ser ziman. Lê ev sazîyên çi hêza wan ya danekirinê wê hebê? Sazîyên welêt û ankû ên rêveberîyê, wê tenê wê xwediyê wê hêza danekirinê bin. Di vê çerçoveyê de jî wê, ew sazîyên ku ew xwediyê hêza danekirinê na, wê ew weke hêzek serdest wê hebe û xwedî hebûn bê.

Di roja me de wê li hemberî wê asta pêşketina civakî de wê, ku ew weke sazîyek şariştanî a sehêtkirina civakê ya desthilatdarî, wê nikaribê bi tememî pêşketina civakê ew di destê xwe de wê bigirê. Wê hinekî jî wê, weke encamaka wê, wê ew rewşên weke 'sazîyên şariştanî' û hwd wê ew pêşbikevin.

Rewşa sazîyên sîvil ku ew di roja me de wê bi gotinên weke 'sazîyên şariştanî' û 'sazîyên civakî' jî wê werênina hanîn li ser ziman, di aslê xwe de gotina 'sazîyên şariştanî' wê bi tememî, wê wê wateya civakî wê nedê, vê gotinê. Gotina 'sazîyên civakî, wê bi watetir wê li rex ya sazîyên sîvil wê xwediyê wateyek temamker bê.

Di roja me de ku wê, bahse rêveberîyên welatî û civakê wê were kirin de wê, bahse 'ji hevdû qûtbûna wan' û ankû 'hebûna kêmtêkiliyê a nava civak û rêveberîyê' û hwd wê werê hanîn li ser ziman. Li ser wê re jî wê gotina 'hatina rêveberîyê li asta civakê' wê werê hanîn li ser ziman. Di rastîyê de jî wê rêveberî wê hertimî wê li ser civakê re bê û wê ji ser ve wê ji devereke bilind ve wê li civakê binerê. Wê civakê, wê hertimî wê

weke girseyek ku ew divê ku 'wê bi rêvebibê' wê lê binerê. Di vê çerçoveyê de wê, têgîna 'weke kerî' dîtîna civakê a ji aliyê rêveberîyê ve wê, temenê wê, bi vê rengê wê hebê.

Bo desthilatdarîyê, ber ku wê hertimî wê armanca hebûn û domandîna desthilatdarîya wê bi serwerî û serdestî wê hebê, wê êdî wê di vê çerçoveyê de wê werê nerîn. Minaq, dema ku civak û ankû beşek civakê li ber rêveberîyê rabê, wê hênceta 'desthilatdar armanc girtina' û ankû 'li ber desthilatdarîya welêt raperîn kirina' û hwd, wê gotin werîna bikarhanîn. Di reng, şêwa û derûniya ku ev gotin wê ji devê desthilatdar û ankû rêveber wê werîna bikarhanîn de ji wê weke ku ew tûndûtûjîya ku ew bike û ankû ew çi bîrê serê wê civakê civakê wê 'meşrû' bê, wê ev gotin wê werênîna hanîn li ser ziman.

Pirsgirêka têgîna welatîtiyê û ya hebûna civakê, wê di vê çerçoveyê de wê weke pirsgirêkek hebûnî bê. Wê xwe, ji temen ve wê bide nîşandin. Rêveberîya welêt, ku wê hebûna civakê jî wê armanc bigirin, wê wê mafê û cûretê karibê di xwe de bibînê ku ew weke ku ew bi nav dike 'bergir'an pêşbixe li hemberî civakê ku ew bo ku hebûna xwe biparêzê. Di vê çerçoveyê de wê bo desthilatdarîyê wê ya esasî wê ne civak lê wê desthilatdarî û hebûna wê û domandîna wê bê. Nîqaşên li ser gotina 'sazîyên sîvil ên civakî re ku wê were kirin, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya sînorê hebûna desthilatdarîyê de wê weke nîqaşek civakî bê. Di salên dawî ên ku em di wê de dijîn, wê hin bi hin şîroveyna ku wê di wan de wê li ser sazîyên sîvil ên civakî re wê bîrê kirin û wê di wan nîqaşan de wê bi awayekî fihêtokî hinekî derketina derkevî wan sînorên ku ew bi desthilatdarî li pêşîya xwe dibînê bibê.

Di vê çerçoveyê de wê, gotina aşîtiyê wê weke gotina sazîyên sîvil ên civakî bê. Ji xwe ya ku wê tenê wê rast bê wê ev bê. Xwezaya hebûna civakê, wê wek ya jinê wê ne şerxwaz bê. Wê vajî ya desthilatdarîyê û ankû rêveberîyê bê.

Di nava civakê de wê her mirovê ku ew dijî wê çawa bî, jîyane xwe bide domandin û biparêzê, wê li ser wê re wê bihizirê. Ev jî wê, hizirna xwezayî ên jîyanî bin. Sazîyên sîvil ên civakî, çendî ku ew xwediyê rewş û dengên girseya zêde a civakî na û ankû weke sazîyên bi navê wê jî na, wê li hemberî sazîyên desthilatdarîyê ku wê çend kes wê ew wê bi rêve dibin, wê weke wan wê ne bi hêz bin. Ber ku ew hêza wan ya danekirinê nîn a. Bêgûman, nebûna hêza danekirinê a sazîyên civakî ên sîvil, mirov dikarê bişibihêne sawal û ankû mirovê ku ew ji aliyê rêveberîyê û ankû desthilatdarîyê ve hatiya xasandin. Di rewşeka ku ew sazîyên sîvil ên civakî ku ew karibin hêza xwe bidîna nîşandin û hêza wan ya danekirinê weke ya desthilatdarîya welat ku ew hebê, wê rewşa civakî wê serwer bibê. Di vê çerçoveyê de jî wê rêveberî û ankû desthilatdarîya welat, wê ew xwe serdest nebînê û wê nikaribê her politikayên ku ew dihizirin û dixwezînin ku ew di nava jîyane civakî de wan pîretîze bikin, wê ew hêza wê ji destê wan herê. Bo vê yekê jî wê, ev pirsgirêka civakê û ya desthilatdarîyê, wê weke pirsgirêkê serdestîyê, serwerîyê û hwd bê. Lê li vir, em divê ku vê yekê jî wê werênîna li ser ziman ku aliyê ku wê pêşketîna bi civakê re wê bi vir ve wê berê xwe bidîyê û wê herê, çendî ku ew di bin desthilatdarîya rêveberîyê de wê weke di rewşek sehêtkirî de jî bê, lê wê bi ber pêvajoya serdestbûna civakê ve wê herê. Desthilatdarî, weke ku ew baxt û qadera wê ew hertimî wê li ser serê civakê, wê di nava tekoşîneka serdestîyê de bê.

Ev rewşên desthilatdarîyê û civakê, wê dîroka wê, wê bi dîroka pêşketina şariştaniyê re wê hemwaxt wê xwediyê mejûyekê bê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku wê li wê bînerê û wê werênê li ser ziman.

Civak, wê bi hebûna xwe ya sazûmanî re wê weke hêzekê bê. Her wusa, sazîbûna wê, wê civakê, wê bike weke hêzekê. Li vir, civake ku ew bûya bi hêz, wê hêza rêveberîya desthilatdarî a welêt û hwd jî wê, karibê wê terazbike. Bo vê yekê, di nava civakê de pêşketina sazîyên civakî, wê her wusa wê hertimî wê giring bê. Têgîna bi gotina 'civake çandî' em dikarin wê li vir bibîr bikin. Her wusa, civak, ku ew di nava xwe de bi çandî û hwd ku ew xwediyê rewşek rêxistinî bê, wê ew hingî wê karibê wê hêza xwe wê bide dîyarkirin.

Li vir, weke aliyekî beremberî desthilatdarîyê civak û hebûna wê, giringa ku mirov wê hilde li dest û wê fahm bike. Di nava civakê de wê rêxistînîya bi sazûmanî a weke binavê 'sazîyên sîvîl ên civakî' ku ew bi çi armancê û hwd ew dihên bi pêşxistin, wê ew jî wê giring bê. Hebûna sazîyên sîvîl ên civakî, wê bêgûman wê desthilatdarîyê wê ji gelek aliyan ve wê, pêşî wê ya ku ew bi serê xwe tevbigirihê û biryara bi serê xwe li ser serê civakê bide wê bigirê. Perspektîfa ku wê sazîyên sîvîl ên civakî bi wê tevbigirihîn ku ew ne civak bê, wê hingî ew sazîyên sîvîl ên civakî wê bina weke sazîyna ku ew li rex desthilatdarîyê û rêveberîya wê li ser serê civakê dijîn bin. Ev jî wê, ji aliyekî din ve wê, bê weke temenê rewşek sehêtkirinê a li ser serê civakê. Di serdema me ya ku wê desthilatdarî wê li hêzkirina rêveberîya xwe wê bigirihîn û ankû wê çawa xwe zêdetir bihêz bikin li ser serê civakê de wê, çawa sazîyên sîvîl bi erk û berpirsîyar bikin û armanca wan kifş bikin û dênina li pêşîya wan, li wê û rêyên wê gerîya na. Bo vê yekê, dema ku bahse sazîyên sîvîl ên civakî hatîya kirin, wê hertimî wê bi şewayekê wê li ser perspektîf û armanca wan wê bê sekin in ku ew çawa bi wê hebûna wan re ew werina xistin xizmeta desthilatdarîya welêt de.

Li vir, em vê jî bibêjin ku ti sazîyên sîvîl ên civakî ku ew derneketina dervî perspektîf û armancên desthilatdarîyê, wê nikaribin bikevina xizmeta civakê de. Wê tenê navê wan, weke sazîyên sîvîl ên civakî wê li holê weke sernûxûmandinekê wê li holê wê bimênê. Hemû sazîyên rêxistinî ên desthilatdarî, sîvîl û ne sîvîl, wê li ser hebûna civakê re wê bileyizin. Wê bixwezin ku ew di nava civakê de ew xwe bidina herêkirin. Wê armancên xwe wê, werênina li ser ziman.

Hebûna civakê, bi dîrokê re mirov divê ku wê werênê li ser ziman ku wê weke rewşeka civakî pêşketî, wê piştî wê pêvajoyên xwe yên şariştaniyê wê bidest jîyankirinê wê bike. Wê bi wê re jî wê desthilatdarîyê û hwd wê ava bibin û wê serdestî û serwerîyê li ser serê civakê wê ava bikin. Desthilatdarî, dema ku ew pêşket û pê de wê, weke hêzek û rengê rêxistinî ê li ser serê civakê ê kifşkar ku ew hemû biryaran dide li ser serê civakê û di derbarê jîyane wê de. Civak jî wê, di vê rewşê de wê, ew weke di rewşek ku ew nikaribê gotinê li ser rewşa xwe ya jîyanî bibêjê wê di rewşekê de wê were hiştin. Her çendî ev rewş hat pêşxistin û xortkirin, wê rewşa civakê wê were bêvînkirin û wê desthilatdarî weke vîna sereka, serdest û serwer wê were pêşxistin li ser serê wê. Di vê rewşê de jî wê civak, çendî ku ew weke ku ew di xwe de bi zanebûn û rêxistibin bû, bi awayekî rast û li gorî rastî û perspektîfa xwe ya civakî ew bû xwediyê sazîyên xwe yên civakî ên nava xwe û hwd, wê weke hêzek berember wê xwe bide dîyarkirin û nîşandin li hemberî desthilatdarîyê. Di vê rewşê de jî wê desthilatdarî, wê li hemberî wê rewşa bi hêzbûna civakê, wê bikeve pêvajoya hevparkirina hêza xwe bi

civakê re. Ya ku wê, desthilatdarî û ankû rêveber di wê de israr bike ku ew nekê jî wê di aslê xwe de wê ev bê. Sazîyên sivil ên civak, kar û xabata wan, weke ku ew di roja me de ew dihê hanîn li ser ziman, en di deverên ku wê desthilatdarî û rêveberî serkevtibê, wê pêşbikeve bê. Her wusa vajî wê, tgîna sazîyên civakî ku em bahse wê dikin ku ew hebûna civakê û li gorî rastî û başîya wê, xwediyê erk û berpirsiyariyeka xwe ya bi têngîna civakê bê. Wê hingî, wê ew weke sazîyek sivil a civakî wê were bi navkirin.

Li vir, em vê jî bibêjin ku rewşa sazîyên sivil, ku em wan dihildina li dest, em dibînin ku ew wê zêde ti ew hêza wan nebê ku ew dahat û serifendinên sazîyên welat sehêt bikê. Bi wê re wê, weke rewşeka bê hêz bê. Di rewşeka ku em bahse wê bikin ku ew azîyên sivil ku ew karibin li ser navê civakê, sehêt di hemû kirin û sazîyên rêveberîyê de bikin û li ser navê civakê bi desthilatdariyê re di heman rewşê de ku ew xwediyê rewşekê bê. Di rewşek bi vê rengê de wê, rêveberî û sazîyên sivil ên civakî wê beremberî hevdû wê xwediyê girêdanîyekê di çerçoveya hebûna civakê de bin. Fêr û ezmûna sazîyên sivil ên civakî, wê ji ya rêveberîya desthilatdarî, wê cudatir wê di rewşên civakî de bê. Di rewşek rast û baş bi fahm û pêşketî a bi sazîyên sivil ên civakî re de wê sazîyên sivil ên civakî wê, ji rêveberîyê zêdetirî wê xwediyê zanîneka civakî a pêşketî bê. Ji xwe divê ku jî ew wusa bê. Ku new wusa bê, wê weke sazîyîyek sivil a civakî wê nikaribê pêşavaniyê bike û li ser politika û rewşên desthilatdarî xwediyê sehêtê û hwd bê. Wê hertişt wê bi zanebûna wê û asta wê ve wê girêdayî bê.

Di rewşek ku wê desthilatdarî wê hêza xwe ya di dest de ku ew ne baş bikarbênê de wê, sazîyên sivil ên civakî wê çawa karibin, wê pêşîya wê bigirin? Di serî de wê di rêxistinîya wê ya dervî ya welêt û rêveberîyê de wê, ev rewş wê were pêşxistin. Di rewşek wusa ku ew karibê, xwe bi navê civakê beremberî desthilatdarîya heyî bi civakê re weke wê bi rêxistin sazî û sazûman bike û wê pêşîya wê bigirê, wê bi wê rengê ew karibê wê hebûna civakê biparêzê.

Pirsgirêka rewşa têkiliya desthilatdarîyê û ya civakê, wê li ser hêzê, serdestî û serwerîyê re wê, hertimî wê xwe bide diyarkirin. Civak, di rewşa pêşketina xwe ya xwezayî de wê weke rewşek modelî a bisazûmanî ku ew pêş dikeve jî bê. Lê desthilatdarî, ew di serê xwe de wê hertimî vajî wê, wê xwediyê modela xwe ya di serê xwe de bê. Ji aliyekî sereka ve jî wê temenê pirsgirêkê jî wê ev rewş û ankû alî wê biafirênê. Modela desthilatdarîyê a civakî, wê ew bê ku ew civakê di qalibekî de weke ku ew dixwezê ku ew wê bide pêşxistin bê. Lê ku civak, ew ji xwe re were hiştin û berdan, wê ew bi xwe re wê pêşketina xwe bi xwe re wê bijî û wê rewşa xwe bixwe wê biafirênê û wê bide diyarkirin. Wê demê, di kîjan warê de wê pêwîstî bi wê hebê, wê sazîyên sivil ên civakî wê xwe bidina diyarkirin û pêşxistin. Ev jî wê ji aliyekî ve wê weke rewşeka ku wê civak, wê xwe bi wê rewşa xwe re wê hin bi hin bigihijênê astek bi serwer ku ew karibê li ser baxt û pêşaroja xwe gotina xwe bibêjê bê.

2.Civak, keseyet û têkilî; Di rewşa civakê de wê, weke ku me li ser rewşa têkiliya wê ya bi desthilatdarîyê û pêşveçûnên nava wê ên bi sazîyên sivilî ên civakî re ew hanî li ser ziman, wê li vir jî wê bi wê re wê bi pêşketina civakî re wê keseyet û têkiliyên nava civakê, wê weke alî û mijareka din a civakî wê xwe bidina diyarkirin. Temenê civaketîyê, di aslê xwe de wê, ji aliyekî ve jî wê li ser têngîna keseyetîyê bê. Yan jî mirov dikarê wê bi keseyetîyê re wê werênê li ser ziman. Her wusa rewşa keseyetîyê, wê weke rewşek teybet a civakî bê. Sazîyên civakî û hwd jî wê, li ser rewşên civakî re wê bi

zanebûnê re wê li ser keseyetîyê re wê xwediyê rewşek pêşketinê bin. Mirov, dikarê hebûna civakê, bişibihênê keseyetekê. Wê ew keseyet bi çi xoslet û rengê pêşketinê bê, her wusa wê li vir, wê bo civakê wê giring bê.

Di nava civakê de wê, her mirov, wê xwediyê keseyetîyê bê. Di vê çerçoveyê de wê, di çerçoveya rengê pêşketina xwe de wê rengê keseyetîya xwe wê bide nîşandin. Keseyet û aqil, wê di aslê xwe de wê, li vir, wê weke du rewşên ku wê di temenê hevdû de wê bên hildan li dest bin. Mirovê civakê û ankû kesekî ji nava civakê ku mirov, bahse wî dike, ku ew li gorî reng û ast û pîvanên zanebûnî ên civakî bi zimanê wê xwe pêşxistîya û ew ghiştiya keseyetîyek civakî. Mirov, dema ku ew têkiliyê didênê, wê her wusa, wê li ser wê rewşa xwe ya ku ew bi wê pêşketî re wê têkiliyê dênê. Têkiliyên civakî û ankû keseyetîyê ên civaknasî ku ew didênê, wê di çerçoveyek danûstandina civakî de wê xwediyê wateyê bin. Mirov, di nava civakê de wê, her çûnûhatinên mirovî, axiftin, hanînen li ser ziman û ragihandin, bi hevdû re bûn û hwd, wê weke rewşa têkilî ên civakî bin. Wê li ser wan rewşan re wê mirov wê rewşên xwe yên têkiliyê wê bi hevdû re wê pêşbixê. Rewşên têkiliyê, wê di nava mirovan de û ankû di nava civakê bixwe de wê weke pêşveçûnek civaknasî a bi têkiliyê bê.

Di nava civakê de pêşketina têkiliyê, wê di serî de wê temenê hevdû fahmkirinê û hwd wê pêşbixê. Wê civak, wê têkiliyê û ragihandinê wê bi hevdû re wê, bike. Bi wê re jî wê, ji xwe wê rewşa têkiliyê wê, li gorî wê rasterastîya civakî a hevbeş, wê weke rasterastîya pêşketinî a civakî jî bê. Rewşa têkiliya civakî de wê, civak, wê xwe wê werênê li ser ziman. Mirov, ku ji kîjan aliyê ve şirove bike û ankû salix bike, wê ji wê aliyê ve wê rengê têkiliyê wê ew were salixkirin û wê regekî têkiliyê wê karibê were pêşxistin. Mînaq, em dibêjin ku 'mirov, weke zindiyek civaknas a.' Li gorî vê jî wê mirov, wê pêwîstî bi danîna têkiliyên civakî û civaknasî wê hebê. Wê pêwîstî wê, bi axiftin, xwe hanîna li ser ziman, fahmkirin û xwe dana fahmkirinê û hwd wê hebê. Çendî ku mirov, fahm dike, wê ew hîsa ku ew hatîya fahmkirin jî wê, wê wilqasî wê xwediyê bandûrekê bê li ser hebûna mirov. Dema ku du mirov bi hevdû re diaxifin ku ew hey û hişê wan li ser hevdû bê, wê demê ku wan çi ji hevdû re got, wê his bikin, fahm bikin û wê derxistina têgihiştinê. Lê dema ku ew çendî ku ew bi hevdû re li hemberî hevdû disekin in ku ew hey û hişê wan ne li ser hevdû bê, wê ew hevdû weke ku ne bihîstina wê li wan wereê. Ji hevdû re hanîna li ser ziman, wê yan wê ne bihîzin û yan jî wê weke ku wan ew ne bihiştî û deng nekirî wê bibê. Piştî ku ew ew ji hevdû vaqatîyan jî wê, weke ku ew ne hatina cem hevdû û ew axiftin bi hevdû re nekirina wê li wan were.

Têkilî û ankû têkilî danîn, wê di rewşek hişmendî û aqilî de bê. Bi wê re jî wê, temenê têkiliyê wê di vê çerçoveyê de wê aqilê mirov wê biafirênê. Rewşa têkiliyê û bandûra wê ya li ser pêşketina mirov, wê bêgûman w pirralî bê. Di serî de wê di pêşveçûnên mirov ên keseyetî, têgihiştin û ghiştiya hizrên nû û hwd de wê weynkar bê.

Mirov, weke zindiyekî diaxifê, xwediyê dengê ku ew derdixê û dikarê werênê li ser ziman bê. Di roja me de ku em bahse têkiliyê dikin, wê di serî de wê di nava rewşên civakî de wê bi pêşketinên ku ew rûdana re mirov wê dihênê li ser ziman. Î ro, em dikarin bêjin ku wê gelek teknîk û hwd, wê pêşketibê ku ew mirov, wê di temenê têkiliyên xwe de wê bikardihênê bê. Teknîk, hem wê têkiliyê xort û bi têgihiştin û ast bike û hem jî wê ji aliyên weke bîdengîyê û ankû kêmkirina deng û derxistina deng ve jî wê bandûrek wê neyînî(nagatîv) a li ser mirov wê hebê. Di her rewşên ku mirov pêwîstî ku ew bi wê dibînê ku ew xwe werênê li ser ziman de wê mirov, wê rewşek têkiliyê a

nava civakî wê pêşbixê bê. Di roja me de wê di rêyên ragihandinê ên teknîkî û rêyên zanebûnê û hwd de wê pêşveçûnek mazin wê bibin. Mîrov, dixwênê, dibînê, deng dike û hwd. Ev rêyên hildana li mejî, wê weke rêyna têkilîdanînê ên bi zanebûna mirovî a di nava civakê de jî bin. Rewşa têkilîyên civakî de wê beşên civakê ku ew hertimî wê di xate civakê de wê pêşbikevin, wê bi nasîn û têgihiştina civakê re wê hevnasînê bikin û wê xwe tevî wê rastîya wê bikin û wê bi wê re wê werênina li ser ziman. Di rewşa têkilîya civakî de wê weyna keseyetîyê, ziman û zanebûnê wê bi hevdû re wê hertimî wê li pêş bê. Çendî ku pêşketina civakê, pêşve diçe û mazin dibê, wê keseyetîya civakî wê, xwe zêdetirî wê pêşbixê û wê bide diyarkirin.

Di rewşa civakê de wê keseyet û têkilîdanîn wê hevdû weke ku wê temem bikin. Her wusa, wê, li ser rêyên ragihandinê û hwd re wê xwe werênina li ser ziman. Di nava civakî de wê, weke aliyekî din wê hertimî wê zimanê ragihandinê û rengê wê, wê pîr zêde wê giring û wê li pêş bê. Rengê zimanê ragihandinê, wê rengê têkilîyê jî wê bide diyarkirin. Yan jî mirov, dikarê bibêjê ku wê rengê zimanê ragihandinê wê rewşa têkilîdanînê de wê hertimî wê xwediyê rewşek kifşkar bê. Mîrov, dikarê vê rewşê li ser rewşa têgihiştin, fahmkirin û salixkirinê re jî wê werênê li ser ziman. Zanebûna mirov a ku mirov wê radigihênê, wê weke zanebûna têgihiştî bê. Mîrov, wê herî hindik, wê di axiftina xwe de wê, gotina ku ew bi lêv dike wê, di derbarê wê de wê xwediyê zanînekê bê. Wê li ser wê zanînekê re wê, bi axîfê û wê werênê li ser ziman. Di hanîna li ser ziman de wê, çerçoveya civakî, zanîna û hwd, wê xwe di çerçoveya axiftinê de wê bidina diyarkirin. Axiftin, di rewşa têkilîyê de wê çalakîya mirovî a giring a jîyanî bê. Her wusa, wê axiftin û ragihandin, wê li ser zanebûn û hiş re wê temenê pêşketina civakê bixwe jî bê. Di vê çerçoveyê de jî wê civak, wê di her rewşên ku ew di nava wê de dihêna li ser ziman re wê, xwe weke ku wê werênê li ser ziman. Axiftin, wê di rewşa pêşveçûna civakê de wê weke tarapîyekê jî bê.

3. Aqil û hilberîn; Di rewşa civakê de wê pêvajoyên wê hilberînê, wê li ser mejiyê civakê wê xwediyê rewşek pêşketinber bê. Wê hilberîn û ankû afirandin ku ew dibê, wê bi xwe re wê li ser rewşa xwe ya civakî a bi têkilîyên wê û hwd re jî wê, xwediyê rewşek pêşketinber bê. Di dîroka civakî de wê, ev were dîtin ku wê, hilberîn, wê hem ji aliyekî ve wê temenê jîyanê bê û hem jî wê rastîyeka jîyane mirov a bi berdewamîya wê bi jîyane civakî re bê.

Mîrov, çendî ku ew dijî, ew dibînê, bi fêr û ezmûn dibê. Wê bi wê re jî wê, di jîyanê de wê bike. Yanî, wê çûnûhatinê bike. Wê nêçirê bike. Wê axiftinê piştî bike. Wê hertiştê ku ew dikarê û dixwezê wê bike. Her kirin, tevger û hwd, wê ji aliyekî ve wê teybetîyek wan ya hilberîner wê bo mejiyê mirov wê hebê.

Di pêvajoyên jîyanê de wê mirov wê li ser heyîna ku ew heya re wê rewşa aqilê wê jî wê pêşbikeve. Pêvajoyên aqil, wê di destpêka pêvajoyên jîyane civakî de wê pêşî wê mirov wê bi rewşên xwe yên hilberîner wê aqilê xwe wê pêşbikeve. Wê têkilîyan wê pêşbixê. Çendî ku mirov ku pêşketina aqil weke encam û birîqîna hilberandinê a di jîyanê de ku ew dibê ku em wê bi wê rengê wê werênina li ser ziman jî, lê wê bi demê re wê were dîtin ku ew salixkirina di nava aqil û hilberînê de wê çendî ku ew ne xelat jî bê lê wê ne têr bê û wê km bê. Mîrov, xwediyê zanîneka ku ew hatîya hilberandin a. Hiş, wê weke afirînerîyeka keseyetî û civakî bê. Hiş, wê di çerçoveya pêşketina hilberandinê, pêwîstî, rêjaye civakî û têkilîyên wê re wê bi teybetî û xosletên jîyanî û

dîtina wê re wê pêşbikeve. Di destpêkê de wê hiş, wê girêdayî pêşketina van rewşên hilberîner ên jîyanî bê. Piştî jî wê, felsefe, ahlâq û ankû rewîst, ol û olzanî, û hwd bi gelek cûreyên wan wê pêşbikevin û wê werina hanîn li ser ziman. Ev jî wê weke pêvajoyek ku wê aqil, wê êdî wê weke ku wê bi serê xwe wê bigihijê wê astê û kapasîteyê ya teorîkî û hwd a afrîner û ankû hilberîner.

Hiş, di destpêkê de wê di jîyanê de ne kifşkar bê. Lê piştî ku ew bi vê rengê weke rewşên felsefîkî, teorîkî û hwd pêşdikeve û pê de wê, hêz û sîyane kifşkariyê a di jîyanê de jî wê bi wê re wê bi kifşkariya wê re wê pêşbikeve. Bo destpêkê ku mirov bibêjê wê hiş di jîyanê de wê ne kifşkar bê, dibê ku ew nêvî bi nêvî rast bê. Lê wê ne bi tememî rast bê. Ya rast, wê ew bê ku wê bi hevdu re wê bi awayekî çaprasî û ankû çaprazî wê li jîyanê û jî jîyanê wê ew kifşkariya bi aqil re wê hebê. Di derbarê destpêka aqil de mirov dikarê vê bibêjê ku wê, di çerçoveya jîyane mirov de wê aqil wê hebê. Lê aqil, piştî ku ew hat li ser ziman weke bi bineterî, nivîsarî, pirtûkî û hwd, wê di çerçoveya xwe de wê, ew hebê. Hiş, wê weke ku mirov wê di destpêkê de dibînê wê encama rewşên hilberendinê bê. Ev rewşa têgîna bi hilberendinê a li ser aqil re mirov dikarê tenê bo destpêkê wê werênê li ser ziman. Rewşa zindîbûna aqil a bi mirov û jîyane mirov re wê hebê. Di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek heyînî a ku mirov wê werênê li ser ziman bê. Hiş, dema ku weke aqil bidest bi serxwebûna xwe re wê bidest afirandinê bike, wê êdî wê bi rewşên weke pêşxistina felsefeyê, rewîst, teorî û hwd re wê xwe bide nîşandin. Ev pêvajoyên hilberîner ên hiş in ku ew li ser aqil re ew xwe diafirênin. Weke aqil pêşketina hiş, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek teybet a ku wê aqil wê bidest afirînerî û hilberînîya bi xwe re wê bike bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê vê jî di dewama wê de, bo pêvajoyên piştî ên hilberîna aqil û ankû afrînerîya wê ku wê weke bi teorîkî, felsefe, rewîst, olzanîyê û hwd re wê bibê, wê di dîmenekî de wê jî pêvajoyên hilberînê ên jîyanî wê qût bibê û wê bi serê xwe wê bikeve pêvajoyek hilberendinê a bi xwe bixwe re di jîyanê de. Em vê yekî bi wê re wê werênina li ser ziman ku ew pêşketinê weke pêşketina înternet û tv'yan, bernemeyên wê, nivîskar, lêkolîvan û hwd, mirov dikarê bi wê rengê li ser wê re bi awayekî wê werênê li ser ziman. Di rengê pêşketina rengê aqil weke hiş de wê di roja me de wê di pêvajoyek hilberîner de bê. Em divê ku vê yekê wê, di serî de wê werênina li ser ziman. Em li vir, di dewama wê de dikarin, weke ku me hinekî li jor minaqe wê da û hanî li ser ziman, bahse ziman bikin. Ziman, ku weke rewşek têkilî û xosletî a heyînî, bi gotinê heyîna wê, di nava rewşa civakî û civaknasî de wê bi ziman re wê were li ser ziman. Ziman, weke rewşek darêjkî a hişmendî, wê xwediyê rewşek têkildanîna a nava mirovan a hiş û aqil bê.

4. Aqil, hizirkirin û hişmendî; Aqil, weke ku me hinekî li jor hanî li ser ziman, wê hiş bê. Hiş jî wê dîtin, fêr û ezmûnên me yên derveyî bin. Di nava jîyanê de wê, aqil, wê bi demê re wê li ser rewşên jîyankirin me re wê xwe bidina pêşxistin. Aqil, her wusa, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê aqil, bi demê re wê di çerçoveyek de wê, bi dîtîna re wê xwe werênê li ser ziman.

Aqil, hinekî jî mirov, dikarê wê weke hişê afirî û zelalî jî wê hilde li dest. Gotina 'aqil' gotineka ji kurdî ya û ev gotin, ya ku wê were bi hişkirinê wê li ser derkkirinê re wê werênê li ser ziman. Li gorî mantiqê wê jî wê, ya ku ew ku ew hat derkkirin, wê weke heyîneka ku ew heyî wê di çerçoveya hizirkirina me de wê hebê. Bi gotinaka din, tişt a ku mirov wê hizir dikê, wê di mejî de wê xwediyê heyîneka bi têgînî bê.

Mirov dikarê bêjê ku her tişta ku mirov wê dihizirê ew di jîyanê de heya? Ku ew wusa ba, wê demê wê gotina weke navê 'xwûdê' û hwd wê, li vir wê, weke rewşeka ku ew li jîyanê neyî, wê xwediyê têgîneka wateyî bê. Li vir, di aslê xwe de em divê ku rewşa aqil, li vir, li ser rewşa dîtbarîya têgînê re wê hilde li dest. Di aslê xwe de wê, di çerçoveya têgîna heyînê re wê ya ku mirov wê hizir dike ku ew heya wê bibê û ya ku ew di jîyanê de ew bi rewşa fizikî ew heya wê hebê, ev jî wê bibê. Aliyê pêşî ê bi hizirkirinê re ku mirov tişta ku ew hizir kir ku ew weke têgînekê bi me re dibê, wê weke têgîneka aqilî a ku mirov wê hilde li dest bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê hizir kirin, wê li ser aqil re ku ew dibê, wê aqil wê weke têgîneka ku ew êdî wê, biserbixwe ku ew wê karibê bijî, wê weke nîşanaka wê ya bi birhanî jî bê.

Em li vir, divê ku vê yekê wê werênina li ser ziman ku wê aqil, wê, piştî ku ew bû û pê de wê, weke heyînekê wê di jîyanê de wê hebûna xwe wê bide dîyarkirin. Wê bi teorîkî felsefe, olzanî û hwd wê pêşbikeve. Bîrdozî, wê di çerçoveya têgîna şariştanî a desthilatdarîyê û ankû serdestîyê de wê, xwe weke têgînekê wê bide dîyarkirin.

Di rewşa fahmkirina rewşa têgîna aqilîyê de wê, ji rewşek bi dîtbarî a jîyanî zêdetirî wê bi têgînî çerçoveyek darêjkî wê xwe werênê li holê û wê bide dîyarkirin. Ev jî wê, pêvajoya piştre a bi pêşketina aqilê felsefîkî û têrbûna bi wê re ku ew bûya, wê di wê demê de wê ew xwe bide dîyarkirin. Li vir, em divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê, di jîyanê de wê jîyanek û rewşên wê, wê hertimî wê hebin û wê xwe bidina domandin. Mirov, wê bi hiş û ankû bi mejîyî wê wan bibînê. Wê hiş bike. Wê bi wê re wê wan bi hişî wê derk bike. Bi wê re wê ew weke hişna wê di mejî de wê bicih bin. Di mejî de wê ew hiş wê bina weke aqil. Yan jî mirov dikarê bêjê ku ew êdî ew aqil in. Ew aqil, wê weke hişekî wê temenê nerîne me ya li jîyanê wê bi xwe re wê pêşbixê. Mirov wê bihiş, wê li hewirdorê binerê û wê bibînê. Wê hewirdorê wê nas bikê. Wê li wê bihizirê. Wê têkiliya rewşan bi xosletên wan re wê bi hevdû re wê dênê û wê li wan bihizirê. Wê êdî wê mirov wê bihizirê. Di temenê hizirkirinê wê hiş û aqil wê hebin. Di temen û çerçoveya aqil de jî wê hiş hebê.

Rewşa hişmendîyê, wê weke rewşek dîtînî a derkkirinî bê. Her wusa, mirov, di nava jîyane ku ew wê dijî de wê, hewirdora xwe wê bidest dîtina bi aqilê xwe re wê bike. Di vê çerçoveyê de wê bidest hizirkirinê li hewirdora xwe wê bike. Têkiliyên mirovan ên bi hevdû re, hebûna tiştê û xoslet û teybetîyên wê, wê di vê çerçoveyê de wê temen û hîmekî aqilî ê çerçoveyî wê bi xwe re wê werênê li holê.

Di nava jîyanê de wê aqil, wê weke nav û çerçoveya kirin, tevger, xûy û heyînen ku ew bi hebûnî hena bin. Bi gotineka din wê aqil, navê bi çerçoveyî ê bihişî bê. Mirov, wê tişta ku ew kir, wê ew weke hişekî wê bi me re wê xwe bigirê. Mirov wê, di vê çerçoveyê de wê, tiştê li ser rewşên kirinî, heyînî û ankû hebûnî û hwd re wê bide dîyarkirin. Her tişta ku mirov ew jîyankir, wê di dem û rewşa wê de wê ew hebê. Mirov dikarê wê di vê çerçoveyê de wê di serî de wê bi aqil re wê werênê li ser ziman. Rewşa salixkirina têgînên aqilî û ankû weke têgîna salixkirî hanîna wan ya li ser ziman, wê weke mijareka zor bê. Ber ku wê her rewş, kirin, tevger û xûya ku ew hatîya dayîn nîşandin, hebûna ku ew heya, wê di rewşa xwe de wê hebin û wê ew wê dúbare wê nebin. Di rewş, dem, tevger, kirin û hwd de ku ew piştre hebê jî wê, ne weke rewşek weke ya berê wê hebê. Wê weke rewşeka xwe ya xwemalî a wê demê wê hebê. Bi

zanîna aqil re wê têngîna demê, wê li vir, wê weke aliyekî rewşî ê ku mirov wê li vir wê bibîr bike bê.

5.Aqil û civak; Di dewama mijarê de ku mirov aqil bi hebûna jîyan û civakê re wê dihilde li dest, wê di wê çerçoveyê de hebûna civakê wê çawa bi wê re wê xwediyê rewşekê bê, ew jî wê weke mijareka giring bê. Civak, ji mirovan pêktên. Mirov jî weke kirdeyek ku ew xwe bi xwe dîroka xwe dijî û diafirênê, wê di nava civakê de wê bi van xosletan re wê hebûna civakê jî wê bide pêşxistin. Rastîya mirov û civakê, wê li ser rewşek têkiliyî a bi aqil re wê di çerçoveya hebûn û heyîna civakê de wê xwediyê rewşek wateyî bê. Mirov, weke zindiyekê ku ew dihizirê, aqil bi pê re heya û hwd, wê biafirênê û bi wê re wê bijî. Jîyane mirov, wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman, wê weke rastîyek heyînî a jîyanî bê. Her tiştê ku ew bû û û pê de wê ew tişt wê, êdî ew wê hebê. Rewşa ku ew bû û pê de wê, ew êdî wê hebê. Bûyin û hebûn, wê xwediyê rewşek jîyanî a li hevdû hoyandî bin.

Di nava civakê de wê mirov wê bi aqil û hizirkirina xwe re wê weke kirdeyek afrîner û hilberîner wê hebê. Her wusa, wê di wê çerçoveyê de wê mirov wê civakê, wê bi aqilê xwe re wê bandûrê lê bikê. Hizrên mirov ên ku ew di nava civakê de ew dihênê li ser ziman, wê weke têngîna ku ew civakê bi bandûr dîkin bin. Çêkirina temen, pêşketin, pêşxistin, gûharandin, beremberê wê sazûmana sazîyî avakirin, pêşxistina rêxistiniya civakî û hwd, wê pêşbikevin. Kirin, piştî ku ew bû weke encama kirina me ya bi hiş û ankû zanîn û pê de wê, weke rewşek afrîner a nava civakî a bi mirov re wê xwe bide dîyarkirin.

Civak, wê di nava jîyanê de wê di jîyane xwe de wê ji rewşa civakî bi ber ya tevlihev ve wê, pêşketin wê xwe bi mirov, civak û dîrokê re wê bide çêkirin. Rewşa mirov, civak û dîrok, wê weke rewşna ku mirov di çerçoveya jîyanê de wan li hevdû bihoyê bê.

Civak, wê bi civaknasîya xwe re wê hebê. Di wê çerçoveyê de ew rengê ku ew dijî, wê dîtîn û dîtbarîya wê, wê di çerçoveyek hişmendî de wê têngîna hizirkirina civaknasîyê wê bi xwe re wê bîrê li holê. Di nava jîyanê de çûnûhatin, aqil, pêşketina aqil, jîyankirina mirov, rengê jîyankirina mirov, têkilî û awayên têkilîyê, tevger, kirin û xûy û hwd, wê bi gelek aliyên din re wê ev rewşa têngîna hizirkirina civakî wê weke rêbazekê wê xwe bide dîyarkirin. Em dema ku di dîrokê de dinêrîn, wê hemû rengên hihzkî, wê li ser rewşên pêşveçûnê jîyanî ên civakî re wê xwe biafirênin û wê werênina li ser ziman.

Rewşa fahmkirina têngîna civakê bi civaknasîya wê û têkiliyên wê yên navxweyî û hwd re wê, rewşa têkiliya civak û aqil, bi pêşketina jîyane civakî û ankû ya mirov û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. Aqil, wê jîyanê de wê, ji aliyekî din ve jî wê weke ya rênîşanîyê jî bê. Her wusa, wê bê hizirkirin, tefkîrkirin, wê bi wê re wê regekî hizirkirinî ê civakî, civaknasî û têkiliyî û hwd wê, bê pêşxistin.

Mijare nêzîkatîya civaknasî a li ser rengê hizirkirina civaknasîyê re wê weke rêbazekê wê xwe bi aqil û li ser tevger, kirin û xûyên jîyane civakê re wê bîrê li holê û bide dîyarkirin. Temen û hîmê hilberîna aqil di nava civakê de wê dîsa rewşên jîyanî ên civakî, têkilî û pêşketinên xosletên wê û hwd bin. Dema ku mirov bahse civakê û aqil bi hevdû re bike, mirov dikarê rewşa aqil û têngîna wê, bi heyîna hebûna civakê re wê, ji gelek aliyên ve wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman. Di nava civakê de wê li ser aliyên wê, weke 'hizirkirina aborîkî', 'hizirkirina civaknasî', 'hizirkirina felsefîkî', 'hizirkirina olzanî', 'hizirkirina zanînî' û ankû zanistî, 'hizirkirina civakî' hwd, wê xwe

bi şêwayên wê re wê werênê li holê û bide diyarkirin. Hizirkirina civakî, wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya jîyne civakê, pêşketin, mejû û rewşên wê yên jîyanî bi têkilî, rewş, tevger, kirin û xûyên wê yên ku ew pêşketina re wê werina hanîn li ser ziman. Ev wê, çerçoveyek hizirkirina civakî a aqilî jî wê bi xwe re wê bînina li holê.

Em dema ku li ser hizirkirina civakî re wê hizirkirinê bi mejûyê re dikin, em dibînin ku wê di nava rûpelên dîrokê de wê, rengên hizirkirinê wê weke hizirkirinna felsefîkî û ankû bîrdozîkî û hwd jî wê xwe li ser ol û hwd re wê bide pêşxistin. Lê bi demê re wê zanîn wê zêdeyî wê pêşbikeve. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku zanîn û zanista ku ew bi demê re pêş dikeve û hin bi hin zêde dibê jî wê temenê rengê herîkînê ê hizirkirinê wê di vê çerçoveyê de wê temenê pêşveçûnê dogmatîkî bi şêwa û rengê pêşketinê ê demên bûhûrî wê holê ra bike. Wê rengên din ên li ser wê herîkînîyê û bi xosletên nû re wê pêşbixê.

Têkiliya di nava rewşên jîyanî ên civakî û yên zanînê weke aqil ku ew pêş dikevin de wê, xwe di rewşek çerçoveyî de wê bê nîşandin. Mirov, dema ku bi aqil dihizirê, li ser rewşên kifşkirina bi aqil re wê bi darêjkî wê wê çerçoveyê de wê çê bike. Di vê çerçoveyê de wê, çerçoveya aqilî ku mirov wê dihizirê, wê di cih de wê zêhn, wê xwe bi rengê darêjkî û afrînîna wê ya çerçoveyî re wê xwe bide hanîn li bîra mirov. Zêhn, di çerçoveyek darêjkî a ku ew bi ew afirî de wê xwediyê rewşek têgîner a bi hebûnî bê. Piştî ku ew bû û pê de wê, êdî wê ew weke rewşek heyînî wê çerçoveya nêzîkatî kirin û hwd jî wê weke hişê wê yê ku ew afirî, wê bi wê re wê bibê. Em li vir, vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê zêhn, wê weke rewşeka ku ew bûyî, piştî ku ew bû û pê de wê pêvajoya wê ya duyem a bûyînê wê bi hişê di derbarê wê de re wê rewşa wê ya hişî wê weke hişmendî wê xwe bide nîşandin.

Dema ku mirov bahse civakê bike, mirov dikarê civakê weke heyîna wan ya hebûnî a bi komî a mirovan û her wusa li rex wê jî ya tevger, kirin, xûyên wê û hwd mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Bi hebûna têgîna heyîna hebûnî a civakî re wê hebûna civakê, kom û beşn wê yên hebûnî wê weke navarok û rastîya wê bin. Lê ku mirov bahse rewşa wê ya tevger, kirin û xûyên wê li ser jîyane wê ya civaknasî re wê bike, wê hingê wê rewşa kirin, çawa kirin, tevger û gavavêtin, axiftin, nêzîkatîya li hevdû, rewşa rûhî û gîyanî û hwd, wê bi hemû beş û aliyê ku wê di vê çerçoveyê de wê werina hanîn li ser ziman re wê ew hebê.

Civak, wê li ser rengê jîyane xwe re wê xwediyê xûy û tevgerên xwe yên aferendêrê ên ku ew wê bi wan re bijî bê. Mînaq, rewşên civakî ên weke zayendî ên bi komî, Zawac û pêşketina wê weke têgîneka malbatî, rewîst, têgîna başî û nebaşîyê, û hwd, wê bi wê re wê pêşbikevin. Wê ev rengê nêzîkatîyên civakî wê li ser rewşa aqilîya wê re wê xwe bidina nîşandin. Mirov, dema ku têkiliyê bihevdû re didênin, çawa têkiliyê bi hevdû re didênin, çawa gotinê ji hevdû re dibêjin û hwd, wê ew weke rewşna ku wê di çerçoveya nêzîkatîya nîrxî de bin. Dema ku mirov di nava civakî de bahse têgîna civakî dikê, mirov bahse nîrxên hevbeş ên ku ew li gorî wan dihên jîyan dikirin jî dikin. Bi wê re ew nîrxên hevbeş, wê çawa bin, wê bi rengên xwe yên têgînî û ew têgînî ku ew bi hiş bûna re wê, çerçoveyê wê bi xwe re wê biafirênin. Mînaq, di roja me de ku ew aqil pêşketîya û civak bi wê re di astek pirr zêde mazin û zêde pêşketî de ya, wê dema ku bahse nîrxê dihê kirin, wê li dûv wê, wê têgîn a ku ew nîrx baş aû ankû nebaş a, wê ew jî wê were hizirkirin û wê, ev jî wê di nava civakê û ankû koma civakî û an jî ya

hevalîyê de wê temenê hevdû pejirendin û ankû ne pejirendinê jî wê bi xwe re wê biafirênê.

Di rewşa têgîna civaknîya civakî de wê, ev rewş wê weke rewşna tevgerî, kirinî û xûyî û hwd wê xwediyê heyîn û hebûnekê bin. Di çerçoveya têgîna antropolojîkî de ku mirov li ser têgîna mejûya civakê û pêşketina wê ya hebûnî de ku mirov wê dihizirê û bi wan pêvajoyên wê yên mejûyî û aqilî re ew rewşa wê çandî a civakî ku ew pêşketîya wê, li ser wê re wê di rewşeka fahmkirinîya tevger, kirin û xûyan de wê têgînekê wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ew mirovê ku ew weke zindiyekê mijara wê têgîna antropolojîkîyê ya, wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî têgînî ê wê jîyane civakî a çandî jî wê li ser xwe re wê ew wê werênê li ser ziman. Dema ku mirov, li ser mejûya civakê re wê hizirkirinê bike, wê demê, wê bi têgîna wê ya mejûyî a çandî re mirov, wê wê lêkolîn bike ku ew çawa jîyaya, pêvajoyên wê yên çawa pêşketina, xûy û nêzîkatîyên ku ew bi derfet ku ew dikarin werina dayîn nîşandin û hwd, wê di çerçoveyeka têgîna civaknasî de wê bi çandî û lêkolînkirina xûy û nêzîkatîyan re wê mijare têgîna çandî a antropolojîkî û hwd jî bin.

Di çerçoveya jîyane civakî de ku mirov wê dihizirê, wê rengê pêşketina keseyetîyê a li gorî nirxan civakî wê xwe bide dîyarkirin. Keseyet, her wusa têkiliya wê ya bi civakê re wê çawa bê, wê weke mijareka ku wê têgîna civaknasî a ramyarî jî wê li ser wê pîr zêde wê bihizirê. Rewşa têkiliyên navxweyî, rengê wan, di çerçoveya têgîna civaknasîyê de wê weke mijareka ku wê têgîna ramyarîya zanînî jî wê li ser wan bihizirê bê. Bêgûman, ramyarî ku ew ji xwe re weke mijareka fahmkirinê dibînê rewşa têkiliyên navxweyî ên civakî û hebûna civakê bi hemû hûrgilîyên wê re wê di vê çerçoveyê de wê rewşa civaknasîyê wê bi rewşên weke bi fahmkirin û lêkolîna xûyan, nêzîkatîyan û hwd re wê, ji aliyekî din ve wê weke rewşek nêzîkî û ponijîna li ser mijarê bê. Fahmkirin, wê weke ku mirov li ser xûy û nêzîkatîyên wê wê weke mijareka ramyarîya civaknasî bê. Ku mirov bahse ramyarîya civaknasî bike, divê ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman ku wê, bi nêzîkatî û xûyên bingihênî re wê xûy û nêzîkatîyên mirov wê ji xwe re wê bike mijara fahmkirinê. Hemû mijarên ramyarîyê wê ji aliyekî ve wê civaknasî bin. Wê li ser têkilî, şîroveya têkilî û xûy û nêzîkatîyan re wê werênê li ser ziman. Her mijar, rewş, têkilî, nirx, xûy, nêzîkatî û hwd, wê çendî civaknasî bin, wê bi ramyarî jî wê şîrove bi wan û ankû li ser wan re wê werina pêşxistin. Têkiliya civaknasîyê û ramyarîyê, wê bi rewşên jîyanî ên civakî û hebûna civakê û tevger, kirin û xûyn wê re wê bi hevdû re wê karin weke aliyna ji hevdû cuda ên li ser heman mijarê hizirkirinê bin.

6. Têkilî, mirov û raman; Têkiliyêyên civakî, komî, hevalî û hwd, ku wê çend beş, kom û hwd wê di nava civakê de wê hebin, têkiliyên wan, wê rewşa wan ya civakî wa bi hevdû re wê raxê li berçav. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê bêjê wê xwediyê rewşek têkilî a civakî a bi hevdû re bin. Her wusa, wê mirov, wê çawa xwe bibînê, salix bike, têkiliyên xwe bibînê û şîrove bike, wê cihê xwe û rewşa çawa şîrove bike û ew di rastîya jîyanê de di wê astê de ya û ankû jî wê li bin û an jî li ser re ya û hwd, wê ev rewşê û rewşên weke van ên keseyetî wê rewşna civakî ku wê rengê pêşveçûnê civakî jî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin bin. Mirov, bi têgîna xwe û ankû ramana xwe re wê, şîroveyên xwe wê pêş bikeve. Mirov, di nava civakê de wê bi rengê dîtina xwe re wê, cihê xwe yê nava civakê de wê bi xwe re wê kifş bike. Yan jî cihê ku ew di mejiyê

xwe de ew hizir dike ku ew lê bê û ku ew ne lê bê, wê li ser wê re wê di nava hewldan û têkoşînekê de bê ku ew xwe bigihne li wir.

Têkilî û raman, wê her wusa, wê hevdû pêşbixin. Di nava rewşa civakê û pêşveçûnê wê de wê, rewşa pêşxistina hevdû a têkilî û ramanan wê, weke rewşek heyîndar bê. Rewşên civakî, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek têgînî bin. Li ser têkilîyan re civaknasîya civakê, li ser ramanan re hizirkirin, felsefe, aqil û hwd, wê têkilîyên wan, wê di çerçoveya jîyane civakê de wê bi hevdû re di pîretîka jîyanî de wê hebê. Em li vir, divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê rewşên civakî, wê bi têkilîyên civakî ên navxweyî re ku ew pêş dikevin, wê civakê biafirênin. Di aslê xwe de wê, ya ku wê bê afirandin, wê civateyî bê.

Di nava rewşa têkilîya civakî û aqil de wê, pêşketina têkilî û ramanan wê, bi hebûna wan re wê, di pêşveçûnê civakî de wê xwediyê rewşek heyînî bin. Civaketî, wê bi hemû rewşên xwe yê navxweyî, têkilî, aqil û hwd re wê, xwediyê rewşa xwe ya hebûnî, mejû û rastîya xwe bê. Ramyarî, wê dema ku ew bo civakê were kirin, wê hemû rewşên civakî, ên pêşketina, pêşve diçin û hena, weke têkilî, raman, pêşveçûnê keseyetî û hwd, wê hemûyan li berçav bigirê û wê bê kirin. Salixkirina civakê bi hemû alî, têkilî, rewş, raman û mejûya wê re bi rastîyên wê yê ku ew bi wan dijî û hwd re wê, weke mijarna ramyariyê ên ku ew li ser wan bihizirê bê. Civaketîyê û pêşketina wê, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide diyarkirin li dika jîyanê û dîrokê bi mejûya xwe re. Li ser van rewşên xwe yê navxweyî û heyînî re wê civak wê xwe werênê li ser ziman û wê bi wê xwe hanîna li ser ziman re wê, pêşketin û pêşveçûnê yê hebûnî wê biafirênê. Ev jî wê, temenê rastîya wê ya ku ew xwe bi wê barî pêşarojê dikê bê. Rastîya civakê bi mejûya wê re wê perspektîfa wê ya ku ew bi çandî, ramanî, felsefîkî û hwd, ku ew xwe diafirênê bê. Di vê çerçoveyê de fahmkirina têkilîyên navxweyî ên civakî, keseyetê û aqil û zanebûna civakê ya hebûna wê bi mejûya wê re wê, rastîya wê bi pêşketinê wê yê dîrokî re wê werênê hanîna li ser ziman.

7. Gûharînên awayê hilberînê, têkilîyên nava mirovan û keseyet; Em ku bahse gûharînê bi têkilîyên nava mirovan û ankû nava civakê re bikin, em divê ku mejûya wê hildina li dest. Her wusa, dîroka civaketîyê, wê hinekî jî wê weke dîroka têkilîyên aborî ên navxweyî jî bê. Mîrov, dema ku wê, di nava jîyane xwe de wê hilberînê bike, wê bi wê hilberendinê re wê rewşa pêşketina nava têkilîyên civakî jî wê, ji aliyekî ve wê bide afirandin. Yan jî wê, di reng û şewayekê de bi rengê pêşveçûna wê rengê hilberendinê re wê pêşxistinê bide kirin.

Wê di serdemên dema neolîtîkê de jî wê, hilberendina weke bi çandinîyê û hwd re wê pêşbikeve. Wê berhevkerin û hwd wê bê pêşxistin. Di serdemên şarîstanyê de wê ev alî hemû wê awayekî sazûmanî wê di temenê wê de wê were pêşxistin. Her wusa, di vê çerçoveyê de têkilîya nava hilberendinê û mirov û têkilîyên nava mirovan de wê, li ser awayekî aqilî û zanîna re wê xwe bidê nîşandin. Rengê hilberendinê, mirov divê ku wê di çerçoveyek hişmendî de wê bi rewşên hişmendî re wê bi hiş hilde li dest.

Mîrov, dema ku wê çandinîyekê wê bike, wê ew çandinî wê çawa wê were kirin û wê di dawîya wê de wê çawa wê zad bidest bixê, wê li ser wê bihizirê. Şert û mercên xwezayê jî wê li berçav bigirê. Di nava wan şert û mercên ku mirov ew di mejîyê xwe de ew derxistina têgihiştinê, wê bi şewayekî rêxistinîya wan rewşan hemûyan wê were kirin. Di vê çerçoveyê de wê rewşa hilberendinê wê di çerçoveyek sazûmanî a bi

hişmendî de wê pêşbikeve. Yanî, bi gotineka din wê zanîna aqil wê bi wê re wê hebê. Çendî ku wê zanîna me, wê weke ku wê were ser ziman wê encama wê rewşên têkiliyî ên pîretîkî ên jîyanî jî bê. Lê divê ku mirov wê jî ji bîrnekê ku wê ji aliyê din ve jî wê ew hilberendin jî wê di temenê wê sazûmana wê ya afirandinê de wê hiş û ankû zanîneka bi sazûmanî jî wê hebê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku wan pêvajoyên pêşketina hiş, zanîn û aqil, wê çendî wê bi pêşketina xwe wê ji aliyekî ve wê weke encama şert û mercên afirandinê ên hilberendinê bin, wê ji aliyekî din ve jî wê, bi dîrokê re wê di rewşa aqil û pêşketina wê de ku mirov pêvajo bi pêvajo dibînê, wê bi wê re jî wê xwedîyê pêşketinekê bê. Em li vir, van herdû aliyên bi pêşveçûna aqil re divê ku têkiliya wan bi hevdû re di di çerçoveya pêşveçûnê dîrokî de wê baş dênê. Ya ku wê, di fahmkirina me de wê, temenekî baş û pirralî wê bîde me, wê ev bê.

Fêr û ezmûnên me yên demkî wê ji encama rewşên hilberendinê, têkili û jîyankirina mirov bê. Lê bi dîrok û mejûya wê re mirov ku wê hilde li dest, wê demê mirov divê ku wê di xatekê de wê li dûv hevdû, wê di çerçoveya xate pêşveçûnê pêvajoyên şariştanî de wê hilde li dest û fahm bike. Bi aqil re wê di pêvajoyên wê de wê, zane, filosof, rewşenber û hwd wê aqil wê werênina li ser ziman. Ya ku wê ew wê aqilê pîretîze bike û wê bi wê re wê gûharandina di jîyanê de wê bide çêkirin jî wê civak û rastîya wê bê. Di çerçoveya têgîneka şariştanî de ku mirov civakê hilda li dest, wê weke wan encamên ku wê bi dîroka şariştanîyê re wê heta roja me wê berserjêr wê bibin û wê temenê hemû şer û pevçûnên desthilatdariyan ên bi hevdû û civakan re wê werê afirandin. Li vir, ya rast wê ew bê ku li şûna li gorî têgînek şariştanî hanîna li ser ziman rastîya civakê bê, li gorî rastîya civakê û esasê wê şirovekirina bi şariştanî û hwd re wê, hingî wê ya rast wê biafirênê. Ya ku wê temenê rastîya aşîtiyek sermed a civakî û jîyanê û dunyayî jî bê, wê ev rastî bê. Ji xwe wê weke encama wê têgîna li gorî têgînek şariştanî bi rengkirin, dîzaynkirin û awakirina civakan wê were kirin. Di vê çerçoveyê de wê weke rastîyna teqez ên ku wê hertimî wê li pêş wê were girtin wê têgîna desthilatdarî û hebûna wê bê. Ev jî wê, hertimî wê temenê pîrsgirêkan bê. Di vê çerçoveyê de wê ramyarî, wê weke navendek ku wê civakan sazûman bike û ankû wê 'biafirênê' wê were dîtin û hanîn li ser ziman. Di aslê xwe de wê ew rewşên ku wê di pêvajoyên şariştanîyê de wê werina jîyankirin ên weke şer û pevçûnan wê, encama berserjêr şirovekirina gotina şariştanîyê bi ya civakê re bê. Her wusa, weke encamaka pêşketina aqil a ku ew xelat hatîya û derketiya li holê bi mejûya dîroka aqil re wê, di vê çerçoveyê de wê bi jîyane civakê, têgîna şariştanîyê û rengê şirovekirina wê re bê. Dema ku wê gotina şariştanîyê hat danîn li pêşîya civakê, wê hingî ew rastîya civakê a dîrokî wê esas negirê. Wê li gorî têgîna desthilatdarî a demkî wê esagirtineka li ser têgînên weke bi bîrdozîkî û hwd re wê were pêşxistin. Ev jî wê, temenê wê bê ku wê keseyet, civak û hwd, wê hertimî wê pêwîstî bi wê were dîtin ku ew were sererastkirin li gorî desthilatdariyê. Lê ya vajî wê, di aslê xwe de wê rast bê. Ber ku wê li şûna têgîna desthilatdariya a demkî wê civakê li gorî xwe sererastkirin û dîzaynkirin bikira, wê xwe li gorî civakê, pêşketinên wê yên demkî ên navxweyî, jîyane wê, beşên wê ên navxweyî û hwd, wê xwe rast bikira. Ya rast ku wê rast ba, wê ev bê. Wê hingî wê temenê şer û pevçûnên dîrokî wê bi heta jî holê rakirin. Lê ber ku ew ne hatîya kirin, weke ku ew temenê şer û pevçûnan barî pêşarojê hatkirin, di vê çerçoveyê de bi wê temenê re ew temenê wan şer û pevçûnan berî pêşarojê a ji roja me û pê de jî ew hewl dihê dayîn ku ew were kirin.

Li vir, em divê ku vê yekê jî wê li ser têngîna gûharîna awayê hilberînê, têkilîyên nava mirov û keseyet re wê werênina li ser ziman ku wê her tişt di nava şer û mercên xwe de ew divê ku were hildan li dest. Her wusa, dîroka serdemên bûhûrî ên şariştanîyê, wê weke dîrokek şer û pevçûnan bê. Sedema wê jî ew a ku têngîna gotina şariştanîyê li ser desthilatdarîyê re ew hatîya danîn li pêşîya hebûna civakê û hebûna civakê li şûn wê hatîya hiştin û şîrovekirin a.

Civak, di nava xwe de ew hertimî xwediyê rewşek têkilîdanînê a dayimî a bi xwe re ya. Her timî di nava hemû beşên civakî û hwd de wê ew têkilî wê hebê. Lê desthilatdarî, mirov nikarê wê di çerçoveya wê têkilîyê de wê di nava civakê de wê hilde li dest. Ew, hertimî bi awayekî yekalî, di wê hizrê û israrê de ya ku wê herkesek wê fahm bike û wê weke wê bike û wê di rêya ku wê xîzkirî û nîşankirî de wê bimeşê. Ev jî wê, weke rastîyeka ku wê hertimî wê li têkilîya nava civakê ku ew dênê û ankû ew bi wê re ku ew hebê, wê bigirê. Ber ku civak jî ew ne li pêş a û ne di rewşek vîndîyarkerîyê de ya, ew jî wê tenê bi xwe re wê bi sînor bimênê. Rewşên ramyarî ên bi têngîni ku ew dihên hanîn li ser ziman ku wê rastîya civakê wê fahm bike jî wê, tenê wê gotinek bêbingeh bê û wê ji gotineka manipulatif jî wê derbas nebê. Wê ew rengê wê gotina 'fahmkirina rastîya civakê' jî wê, tenê wê weke gotineka ku wê şîroveyên ku wê di bin wê de wê werina kirin, wê li ser kirin û kiryarên desthilatdarîyê, nêzîkatîyên wê yên li civakê, rengê hizîrkirina wê ya li ser têngîni û gotina civakê û hwd re bê. Ev reng û rewş, wê bi awayekî pîr baş wê xwe bide nîşandin û diyarkirin li nava têngînen destûrî ên weke 'destûrên bingihîn' û hwd jî. Em li vir, gotinek din jî wê, li ser aqil re di dewama vê de wê werênina li ser ziman. Li ser têngîna pêvajoyên pêşketina aqil re çendî ku mirov divê ku bihizirê û mirov, şert û mercên demkî ên bi afirandin û hilberendîni û hwd re ku ew di encama wan de pêşveçûnên hişmendî dibin ku em wan di rastîya wan de wan fahm nekin bi hevdû re wê ew rewş, bi awayekî xwezayî jî wê xwe bide diyarkirin. Ber ku tenê li ser pêvajoyên zêhnî û hişmendî re meşîn, wê di çerçoveyek hîyararşikîya şariştanî û hwd de bê.

Li vir, em divê ku vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê têkilîya di nava mirov û ankû mejiyê mirov û hilberendîni de wê, xwe bi hişmendî û rewşa keseyetîya mirov re wê bide diyarkirin. Keseyet, wê weke rewşeka ku mirov wê j idu aliyan ve wê li vir dikarê wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê bi pêşketina nîrxên civakî û hwd re bê. Aliyê din jî ku wê di temenê wê vê aliyê yekem de jî bê, wê bi rewşa afirandinê û di nava rewşa hilberendîni de cih û war girtîni re wê xwe bide diyarkirin. Li vir, têkilî û rewşa têkilîyê, wê bi rewşa nava mirovan a civaknasîyê re wê wateyek xwe ya heyînî wê bibînê. Salixkirinên li ser têkilîyan re wê, weke salixkirinna têngîni ên bi hiş bin. Her wusa, her salixkirin, wê di vê çerçoveyê de wê weke hişekê bê.

Di rewşa keseyetîyê û têkilîya wê ya bi hilberînê re wê, di çerçoveyek civakî de wê, xwe bide nîşandin. Li vir, têngîna civakî, wê weke têngînekê wê hebê. Di rewşên weke aqil ku mirov wê dihênê li ser ziman re wê bi wê re wê dihênê li ser ziman. Li vir, rengê hizîrkirina civakê û ankû mirovan û hwd, wê bi wê re wê xwe bide diyarkirin. Pêvajoyên pêşketina jîyane civakî, wê weke pêvajoyîna ku mirov wan di vê çerçoveyê de wê hilde li dest bê. Her wusa, kirina ramyarîyê jî wê, di vê çerçoveyê de wê weke rastîyeka ku wê li ser wê re bê. Rastîya têngîna ramyarîyê, wê weke rastîyeka ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest bê. Rastîya têngîna ramyarîyê ku ew dihê kirin, wê weke di çerçoveya têngîna civakî de bê. Gotina şariştanîyê ku mirov wê li ser rewş û

pêşketina têtîna civakê re wê hilde li dest, mirov dikarê wê bi rengê pêşketina wê ya ku e wbi dîrokê re ew heta roja me hatîya, wê weke rastîya tengazerîya civakî jî wê werênê li ser ziman.

Ramyarî, civak, têtîna 'çareserîyê' û pergala

Ku mirov ji kîjan aliyê ve hilde li dest, divê ku mirov têtîna ramyarîyê bi rewşên jîyanê re wê werênê li ser ziman. Sazûmana civakî wê, di nava xwe de wê xwedîyê rewşa xwe ya heyînî bê. Têtîna ramyarîyê û gotina 'çareserîyê' wê, weke rewşa ku wê bi hevdû re wê were hanîn li ser ziman bê. Li vir, dema ku bahse 'pirsgirêkên civakî ên ramyarî' dihê kirin, wê têtîna ramyarîyê, wê weke rêyek çareserker wê bê pêşniyarkirin. Wê bê gotin ku ew pirsgirêk, çareserîya wan, divê ku ew di nava rewşa ramyarî de werina dîtin. Ankû wê bê gotin ku çareserîya ramyarî, divê ku ew were pêşxistin.

Em dema ku bahse pirsgirêkên civakî dikin jî em, bahse rewşa beşên komên civakî ên ku ew pêş dikevin, hebûna civakan ku ew xwe dixwezînin bi jîyanê û bidîna domandin, her wusa pêşketina civakî û hwd wê, weke van wê gelek pirsgirêk, wê qastî wan wê were kirin.

Rewşa têtîna çareserîyê, wê weke rewşeka têtîna a ku wê, di vê çerçoveyê de wê, bi rengê ku ew dihê hanîn li ser ziman, wê têtîna û gotina 'çareserîyê' jî wê weke ku ew hatibê xistin bin barimteyê ramyarî de bê. Çerçoveya sazûmana pergalek ramyarî a ku ew bi destûr, zagon, rêgezan û hwd ew hatîya xîzkirin, wê di wê çerçoveyê de wê, werê pêşxistin. Yanî, bi gotineka din, wê di çerçoveya sazûmana pergala a ku ew heya de wê, ew bibê. Sazûmana pergala a teybet ku em wê bi sînore welat û pergale wê re wê dikarin wê werênin, wê di temenê wê de wê destûrên bingihînê ên 'pozîtîv' û hwd wê hebin. Ji wate têtîna destûrên bingihînê ew xwezayî, ya ku mirov wê fahm dike, ew a ku ew destûr û ankû zagonên ku ew tenê di nava wê sînore de ew bûhûrîner in, wê were qast kirin.

Têtîna ramyarî, li vir, divê ku mirov wê werênê li ser ziman, wê bi vê rengê xwe yê ku wê gotin û têtîna 'çareserîyê' kirîya bin barimteya xwe de wê, di nava sînoren welatan û dervî sînoren welatan de wê ji gelek aliyên ve wê temenê pêşxistina pirsgirêkên civakî bixwe jî bê. Li vir, têtîna ramyarî ku ew wê 'çareserîyê bibînê' wê, weke ku ew kifşkar bê. Heta ku wê, ev têtîna ramyarî wê di wê rewşeya cûretkirinê de wê tevbigirihê ku wê hebûna civakan bi mayîn û nemayînê re jî wê, di xwe de wê mafê wan yê hebûn û nebûnê ku ew karibê biryarê bibînê, wê di xwe de bibînê.

Di sedsale me de wê, di vê çerçoveyê de wê têtîna ramyarî a kifşkar a navnetewî û netewî û hwd jî wê, di vê çerçoveyê de wê di rewşekê bê. Çendî ku di roja me de bahse 'demokrasîyê' dihê kirin û bi wê re û ankû li ser wê re bahse 'maf û azadiyê', 'azadiya derbirînê', 'serbestî', 'mafê mirovan ê jîyanî û xwe pêşxistin û parastina wan' û hwd, mirov dikarê bi gelek aliyên din jî wê, werênê li ser ziman. Ev gotinên weke 'maf û azadiyê', 'azadiya derbirînê', 'serbestî', 'mafê mirovan ê jîyanî û xwe pêşxistin û parastina wan' û hwd, wê di rewşa xwe ya civakî de wê, wateyek wan ya jîyanî û heyînî jî wê hebê. Her wusa, em li vir, divê ku di dewama wê de li vir bi vir ve girêdayî jî wê jî werênina li ser ziman ku wê çendî, civakbûn bi têtîna xwe re wê serwer bibê li nêzîkatîyê û derkeve li pêş, wê rewşa ramyarîyê û hwd, wê bikeve rewşek rêza duyem de jî. Di vê çerçoveyê de jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Têtîna ramyarî, wê temenê hemû dagirkerî û mêtîngerîyên ku wê ji dîrokê û heta roja me wê bibin jî bê.

Di roja me de wê, gelek pirsgirêkên civakan wê di çerçoveya nasîn û ne nasîna hebûna civakan a ji aliyê pergale ramyarî a netewî û ankû navnetewî ve wê hebin. Her wusa, di roja me de ew pirsgirêkên ramyarî ku em bahse wan dikin jî wê di rastîyê de wê ev rewş wê di temenê de wê hebê. Di aslê xwe de wê, di temenê pirranîya hêrîşên rejim û desthilatdariyan ên li hemberî hebûna civakan bo xwe li wan serdestkirin, ew kirina bin sehêta xwe û hwd de wê di temenê wê de wê ev nêzîkatîya ramyarî wê hebê. Dema ku ramyarî, weke rewş û têgîneka serdestîyê ku ew hat şîrovekirin û hat hanîn li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê çawa wê rejimû ankû desthilatdar wê hebûna xwe wê bidina herêkirin û wê serdest bikin, wê li ser têgîna ramyarîyê re wê, xwe bihêzîkirinê wê li wê binerin. Di çerçoveya têgîn û gotinên weke 'serdestîya bi ramyarî', 'qada ramyarî', 'hêza ramyar', 'çareserîya ramyarî' û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke gotinên ku wê werina pêşxistin bin. Di roja me de mirov, wê bi awayekî vekirî dibînin ku ramyarî û kirina wê, hê ne bi civakê re dibê. Hemû pirsgirêkên civakî ên hebûnî jî wê, di temenê wê de wê ev hebê. Sazîyên weke 'neteweyên yekbûyî' bi raportên xwe yên ku wan amede kirina ên di derbarê çand, xalk û zimanên ku ew di dîrokê de hebûna û di roja me de ew di jîyanê de ew najîn, wê di vê çerçoveyê de wê têgînek baş û rast a ravaker wê bidina diyarkirin.

Li vir, ya ku pirsgirêkan dide afirandin, wê ne hebûna civakan bê. Wê hebûna rêveberî û desthilatdariyên ku ew xwe weke 'hêzek ramyarî' dibînin, wê ew bi nêzîkatî û zihniyetên xwe re wê di temenê wê de bin. Di vê çerçoveyê de mirov, dikare bibêjê ku wê têgîna ramyarî a roja me ku wê, bi tememî civak ji her aliyê ve wê kirîya bin sehêta xwe de wê, di vê çerçoveyê de wê bi demê re wê hertimî wê temenê pirsgirêkên civakî ên ku wê rû bidin bin. Ber ku civak, wê hertimî wê bi nava xwe re wê di pêvajoyek pêşketinê de bê. Weke darek çandî, wê hertimî çiqilên nû wê bi wê darê ve wê bibin. Ev jî, wê dema ku mirov darê, di demekê de dibînin, wê hertimî wê piştî wê gûharîn û zêdebûn wê di wê darê de wê bibê û xwe nîşandin. Her wusa, wê demê heta ku ew rewşên gûharînî û zêdebûnî, heta ku ew çavê ramyarî ku ew nebinê, wê ew nebin? Ev têgîna ramyarî a mengîwerî, wê ramyarîyê ji rastîya civakê wê dûr bikê. Her wusa, ji xwe re di vê çerçoveyê de weke têgînek mengwerî wê ramyarî, wê hertimî wê xwe ji civakê cuda wê weke bi desthilatdariyê, serwerî û serdestîya wê re wê werênê li ser ziman. Ev jî wê, di vê çerçoveyê de wê, rewşa hebûna civakan, wê weke ku ew heta ku wan nebinê bi çavê xwe wê ew weke ku ew 'nebin' wê xwediyê rewşekê bin. Yanî, bi gotineka din wê bi vê rengê têgîna mengîwerî a ramyarî, wê di rengê ku ew xwe xwûdê dibînin de wê dema ku ew xwûda, bêjê wê hebê, wê hingî wê ew hebê û dema ku ew bêjê ew nebê, wê hingî wê ew nebê, wê di vê çerçoveyê de wê bi têgîneka ramyarî a batîni re wê xwediyê rengê pêşketinê bi xwe re bê. Di roja me de ku weke ku em bahse pêşketina demokratîkî dikin jî, wê dema ku ew rewşa pêşketina demokratîkî ku ew bi awayekî nîvçû ku ew bi rengê ramyarî ê olzanîkî bi awayekî sergirtî were bi rêve birin, wê ya ku weke encamê wê bide nîşandin jî wê ew rewşên bi vê rengê ên bi herêkirin û redkirina hebûna xalkan û hwd re bê. Têgîna ramyarîyê a roja me, ew hê ji temen ve wê weke sawêr(şevreşk)ekê wê ji temen ve wê xwediyê kifşkarîya têgîna ramyarîya olzanîkî bê.

Ber wê yekê jî wê di roja me de wê, çareserîyên pirsgirêkên ramyarî wê di çerçoveya hebûn û nebûna civak û ankû xalkan de wê hebin. Pirsgirêka ramyarîyê û bi wê re ya serdestîyê, wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî giring ê pirsgirêkî wê biafirênin. Ev

ali, di serî de em divê ku wê bi awayekî pirr baş wê derxistina li têgihiştinê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê têngîna ramyarî, ber ku weke têngînek 'sazîya bilind' a li ser xwe bi desthilatdarîyê re dide dîyarkirin, wê di temenê pîrsgirêkên civakî de bê. her wusa, ramyarî û sazûmana wê, wê weke rastîya metingerîya netewî û hwd jî wê bi xwe re wê li ser serê civakê wê pêşbixê.

Abdusamet Yigit, Cizîra bota, Kurdistan, çîrîya 2014